

Türkmenistanyň Döwlet, hukuk we demokratiýa instituty

Germaniýanyň Ykdysady hyzmatdaşlyk we ösüş federal ministrliginiň (BMZ) tabşyrygy boýunça
hereket edýän

Germaniýanyň Halkara hyzmatdaşlyk jemgyýetiniň (GIZ)

«Merkezi Aziýada hukuk döwlet gurluşyna ýardam»

atly sebitleýin taslamasy

ADMINISTRATIV ÖNÜMÇILIK HAKYND TÜRKMENISTANYŇ KANUNYNA YLMY- AMALY DÜŞÜNDIRIŞLER

Aşgabat

Türkmen döwlet neşirýat gullugy 2020

Zahyrow Baba, hukuk ylmlarynyň doktory, Türkmenistanyň Daşary işler ministrliginiň Halkara gatnaşyklary instituty, 12-15-nji maddalar.

Çaryýew Begenç Şadurdyýewiç, Türkmenistanyň döwlet haryt- çig mal biržasy, 16-19-njy maddalar.

Hallyýew Gylyçmyrat, Türkmenistanyň Ýokary kazyýeti, 20-25-nji maddalar.

Mämmetgurbanowa Araztuwak, Türkmenistanyň Adalat ministrligi, 26-32-nji maddalar.

Orazdurdyýewa Baýramgül Motýýewna, hukuk ylmlarynyň kandidaty, Magtymguly adyndaky Türkmen döwlet uniwersiteti, 33-36, 40-41-nji maddalar.

Gurbannazarowa Ýazdursun, Türkmenistanda adam hukuklary boýunça ygtyýarly wekil – Adalatçy, 42-49-njy maddalar.

Ýorg Pudelka, «Merkezi Aziýada hukuk döwlet gurluşyna ýardam» atly Germaniýanyň Halkara hyzmatdaşlyk jemgyýetiniň (GIZ) sebitleýin taslamasynyň ýolbaşçysy, Berlin şäheriniň administrativ kazyýetiniň kazysy, 37-39, 50-56-njy maddalar.

Gurbanow Jumamyrat Hemraýewiç, hukuk ylymlarynyň kandidaty, Türkmenistanyň Döwlet, hukuk we demokratiýa instituty, 57-62-nji maddalar.

Maslahatçy:

Ýorg Pudelka, «Merkezi Aziýada hukuk döwlet gurluşyna ýar dam» atly Germaniýanyň Halkara hyzmatdaşlyk jemgyýetiniň (GIZ) sebitleýin taslamasynyň ýolbaşçysy, Berlin şäheriniň administratiw kazyýetiniň kazysy.

MAZMUNY

Giriş.....11

I BAP. UMUMY DÜZGÜNLER

1-nji madda. Ş u Kanunda ulanylýan esasy düşüňjeler14
2-nji madda. Administratiw önümçilik hakynda Türkmenistanyň
kanunçylygy25 3-nji madda. Ş u
Kanunyň ulanylýan çygry26
4-nji madda. Administratiw önümçiligi amala aşyrmagyň
esasy ýörelgeleri30 5-nji
madda. Administratiw önümçiligiň görnüşi38
6-njy madda. Çäk degişiligi45
7-nji madda. Administratiw önümçilikde wekilçilik47

II BAP. ÖNÜMÇILIK ÝÖRELGELERI WEKEPILLIKLERI

8-nji madda. Administratiw edara ýüz tutmaga bolan hukuk50
9-njy madda. Administratiw önümçilikde hukuk ukyby
we kämillik ukyby57
10-njy madda. Administratiw önümçiligiň gatnaşyjylary61
11-nji madda. Administratiw önümçiligiň başlanmagy64
12-nji madda. Işlere seredilende tarapgöýsüzlik72
13-nji madda. Işiň ýagdaýlaryny dogry barlamak76
14-nji madda. Administratiw edaranyň maslahatlary we administratiw
edara tarapyndan zerur maglumatlaryň berilmegi79 15-nji madda. Subut
etmegiň serişdeleri81
16-njy madda. Administratiw önümçilige gatnaşyjylary diňlemek85
17-nji madda. Administratiw önümçiligiň materiallary bilen
tanyşmak hukugy91
18-nji madda. Kanun arkaly goralýan syry saklaýan resminamalaryň ýa-da maglumatlaryň
gizlinligini üpjün etmek98
19-njy madda. Administratiw önümçiligi alyp barmagyň dili99

III BAP. MÖHLETLER

20-nji madda. Administratiw önümçiligi amala aşyrmagyň
möhletleri101 22-nji madda. Möhletleri uzaltmak107
23-nji madda. Möhletleri dikeltmek108

**IV BAP. RESMINAMALARA WE GOLLARYŇ
HAKYKYLYGYNA RESMI ŞAÝATLYK ETMEK**

24-nji madda. R esmi şaýatlyk etmek	110
25-nji madda. R esminamalara şaýatlyk etmek	112
26-njy madda. G ollaryň hakykylygyna şaýatlyk etmek	117

V BAP. ADMINISTRATIV NAMA

27-nji madda. Administrativ namanyň mazmunyna we görnüşine talaplar	122
28-nji madda. Administrativ namada goşmaça tabşyryklary beýan etmek	129
29-njy madda. Administrativ namanyň kepili	132
30-njy madda. Administrativ namany esaslandyrmak	137
31-nji madda. Administrativ edaranyň öz garamagy bo ýunça hereketi	140
32-nji madda. Administrativ namany yglan etmek	143
33-nji madda. Administrativ namadaky göz-görtele ýalň yş lyklar	146

VI BAP. ADMINISTRATIV NAMANYŇHAKYKYLYGY

34-nji madda. Administrativ namanyň ýuridik güýji	150
35-nji madda. Administrativ namanyň biderekligi	155
36-njy madda. Ö nümçilik we formal ýalňşylyklaryň netijeleri	158
37-nji madda. B ikanun administrativ namanyň ýatyrylmagy	161
38-nji madda. K anuny administrativ namanyň ýatyrylmagy	171
39-njy madda. Ş ikaýat önümçiliginde administrativ namany ýatyrmak	178
40-njy madda. Administrativ önümçiligiň dikeldilmegi	180
41-nji madda. R esminamalary we zatlary gaýtarmak	182

VII BAP. ŞIKAYAT ÖNÜMÇILIGI

42-nji madda. Administrativ nama şikaýat etmäge bolan hukuk	183
43-nji madda. Ş ikaýat etmegiň tertibi	184
44-nji madda. Ş ikaýaty bermegiň möhleti	187
45-nji madda. Ş ikaýatyň görnüşi we mazmuny	189
46-njy madda. Administrativ namanyň ýerine ýetirilmeg iniň togtadylmagy	191
47-nji madda. Administrativ şikaýata seretmegiň tertibi	195
48-nji madda. Ş ikaýata seretmegiň möhleti	197
49-njy madda. Ş ikaýat boýunça çözgüt kabul etmek	197

VIII BAP. ADMINISTRATIV NAMALARYÝERINE ÝETIRMEK

50-nji madda. Administrativ namalary ýerine ýetirmegiň tertibi	200
51-nji madda. P ul talaplaryny ýerine ýetirmek	206
52-nji madda. Administrativ nama gönükdirilen şahsy kesgitli hereketleri amala aşyrmaga, kesgitli hereketlere kaýyl bolmaga ýa-da kesgitli hereketleri amala aşyrmakdan saklanm aga borçlandyryan administrativ namalary ýerin e ýetirmek	207
53-nji madda. Administrativ namanyň administrativ nama gönükdirilen şahsyň hasabyna ýerine ýetirilmegi	214
54-nji madda. Administrativ namanyň ýerine ýetirilmegini pul bilen mejbur etme ýoly bilen üpjün etmek	217
55-nji madda. G önüden-göni mejbur etme	220
56-njy madda. M ejbury ýerine ýetiriş çäreleriniň ulanylmagyna	

şikayət etmək	222
---------------------	-----

IX BAP. ÇYKDAJYLAR

57-nji madda. Administratiw önümçiliginde çykadjylar	223
58-nji madda. Ş ikaýat önümçiliginde çykadjylaryň öweziniň dolunmagy	228
59-njy madda. Ý erine ýetiriş bilen bagly çykadjylaryň öweziniň dolunmagy	232

X BAP. JEMLEÝJI DÜZGÜNLER

60-njy madda. Administratiw edaralaryň jogapkärçiligi	234
61-nji madda. Administratiw edaralaryň wezipeli adaml ary nyň jogapkärçiligi	241
Kanunyň güýje girmegi	243

GIRIŞ

«Administratiw önümçilik hakynda» Türkmenistanyň Kanuny (mundan beýläk gysgaça – AÖH Türkmenistanyň Kanuny) administratiw edaralaryň işinde esas goýujy ähmiýete eýedir hem-de kanunyň hökmürowanlygyny üpjün etmäge gönükdirilen wajyp ädimdir. Kanun işlenip taýýarlanylanda administratiw önümçilik boýunça umumy ykrar edilen halkara kadalary we daşary ýurtlaryň öňdebaryjy tejribesi hasaba alyndy.

Kanunyň kabul edilmegi administratiw önümçiligiň ýeke-täk ýörel gelerini we düzgünlerini kesgitlemeklige, kanunyň hökmürowanlygyny, fiziki we ýuridik şahslaryň hukuklaryny we kanuny bähbitlerini üpjün etmeklige gönükdirilendir. Kanunyň kadalarynyň wagyz edilmeginiň işjeňligi we hemmetaraplaýyn durmuşa geçirilmegi Türkmenistanyň Prezidentiniň 2017-nji ýylyň 18-nji awgustyndaky^[1] Türkmenistanda durmuş-ynsanperwer ylymlaryny ösdürmegiň Döwlet Maksatnamasy we ony amala aşyrmak boýunça çäreleriň meýilnamasy bilen berk baglanyşyklydyr. Administratiw önümçiligiň wajyp meseleleri boýunça seljerme-düşündiriş işleriniň alnyp barylmagy bu Maksatnamanyň ýerine ýetirilmeginiň düzümi bölegidir.

Bazar ykdysadyýeti şertlerinde döwlet edaralarynyň administratiw işi guramaçylyk häsiýetli bolup, bu adamlara döwlet hyzmatlaryny etmegiň netijeli ulgamyny guramakdan ybaratdyr. 2016-njy ýylyň 14-nji sentýabrynda kabul edilen Türkmenistanyň Konstitusiýasynyň rejelenen görnüşi döwlet häkimiýetini guramagyň ýörelge lerini berkidýär, şeýle-de onuň jemgyýet we raýatlar bilen özara gatnaşyklarynyň esaslaryny kesgitleýär. Esasy Kanunyň 4-nji maddasynyň adamy goramagyň, goldamagyň hem-de oňa hyzmat etmegiň döwlet häkimiýet edaralarynyň esasy wezipesi bolup durýandygy baradaky kadasy administratiw önümçilik boýunça kanunçylygy ösdürmek üçin esas goýujy ýörelgedir.

Türkmenistan halkara hukugynyň umumy ykrar edilen kadalaryna esaslanmak, olary halkymyzyň taryhy taýdan emele gelen milli mirasy bilen utgaşdyrmak, sazlaşykda ulanmak bilen, hil taýdan yokary derejeli hukuk özgertmeleri geçirýär. Şeýle aýdyň mysallaryň biri Türkmenistanyň Prezidentiniň 2016-njy ýylyň 15-nji ýanwaryndaky Karary bilen tassyklanan «2016–2020 ýyllarda Türkmenistanda adam hukuklary ulgamynda hereket etmegiň milli meýilnamasydyr^[2]». Meýilnamada Türkmenistanyň Birleşen Milletler Guramasynyň Tertipnamasynyň we Adam hukuklarynyň ählumumy jarnamasynyň maksatlaryna we ýörelgelerine wepalylygy şöhlelendirilýär. Şeýle hem ýurdumyzyň adam hukuklary boýunça umumy ykrar edilen halkara kadalaryny berjaý etmäge we bu ugurda halkara hyzmatdaşlygyny

ösdürmek boýunça tagallalary mundan beýläk-de kämilleşdirmäge taýýardygy öz beýanyny tapýar.

Kanunyň hökmürowanlygy, adam hukuklarynyň berjaý edilmegi we üpjün edilmegi – bu durnukly ösýän döwletiň häsiýetli aýratynlygydyr, onuň raýatlarynyň ýaşayşynyň tebigy kadasydyr.

«Administratiw önümçilik hakynda» Türkmenistanyň Kanunynyň girişi

Şu Kanun administratiw edaralar tarapyndan administratiw namalarynyň kabul edilmegi, ýerine ýetirilmegi ýa-da ýatyrylmagy bilen bagly amala aşyrylýan işiň hukuk esaslaryny, ýörelgelerini we önümçilik düzgünlerini belleýär we adam hukuklarynyň we azatlyklarynyň berjaý edilmeginiň üpjün edilmegine hem-de kanunyň hökmürowanlygyna gönükdirilendir.

«Administratiw önümçilik hakynda» Türkmenistanyň Kanunynyň giriş bölegi kanunyň ähli maddalarynyň we kadalarynyň umumy häsiýetini, şeýle-de, administratiw önümçiligi guramakda Kanunyň maddalarynyň şöhlendirýär. Giriş özüniň düýp mazmuny boýunça şu Kanunyň durmuş-hukuk ähmiýetini beýan edýär, administratiw önümçiliginiň institutlarynyň gymmatlyklarynyň we ýörelgeleriniň öndürijilikli hereket etmeginiň çelgilerini görkezýär. Kanunyň girişi – bu onuň jemgyýetçilik niýetlenişiniň şöhlelenmesidir. Şonuň bilen birlikde, giriş kanunyň hereket ediş çygryny kesgitlem ek bilen, ahyrky netijede, onuň adam hukuklarynyň we azatlyklarynyň

üpjün edilmegine hem-de kanunyň hökmürowanlygyna gönükdirilendigini anyklaşdyrýar.

Şu nukdaýnazardan, fiziki we ýuridik şahslaryň hukuklaryny üpjün etmäge gönükdirilen çäreleriň ulgamynda bu kanun wajyp orny eýeleýär. Kanun adam hukuklarynyň amala aşyrylmagynyň ýeke-täk döwlet-hukuk gurallarynyň kemala gelmeginiň we ösüşiniň anyk ugurlaryny üpjün etmek bilen, Türkmenistanda soňky ýyllarda kanunylylygyň we hukuk tertibiniň berkidilmegi boýunça durmuşa geçirilen özgertmeleriň aýdyň beýanydyr.

Häzirki wagtda döwlet edaralarynyň ilata hyzmat etmek boýunça işiniň ähli ugurlaryna öndebaryjy, ylmy taýdan esaslandyrylan tehnologiýalar ornaşdyrylýar. Döwrebap ylmy-tehnologik gazanylanlaryň özleşdirilmegi jemgyýetiň we her bir adamyň intellektual we ruhy-ahlak derejesiniň ýokarlanmagyna oňaly täsirini ýetirýär. Şeýle ýollar arkaly, jemgyýetiň döredijilikli işi, durmuş düzüminiň ähli derejeleriniň ösüşi, şeýle-de raýatlaryň durmuş-ykdysady ulgamlardaky işjeňligi üpjün edilýär.

I BAP. UMUMY DÜZGÜNLER

1-nji madda. Şu Kanunda ulanylýan esasy düşüňjeler Şu Kanunda şu esasy düşüňjeler ulanylýar:

1) administratiw edara – ýerine ýetiriji häkimiýet we ýerli öz-özüni dolandyryş edaralary, şeýle hem administratiw namalaryny kabul etmäge hukuk berlen ygtyýarly şahslar;

2) administratiw nama – administratiw edara tarapyndan döwlet we raýat arasyndaky hukuk gatnaşyklar çygrynda bellibir (anyk) meseläni kadalaşdyrmak maksady bilen, daşky

täsire eýe bolan we fiziki ýa-da ýuridik şahs üçin kesgitli hukuk netijelere getiren kabul edilen çözgüt, görkezme ýa-da gaýry häkimlik ediji çäre;

3) administratiw önümçilik – administratiw edaralaryň administratiw namanyň kabul edilmegine gönükdirilen işi;

4) gyzyklanýan şahs – administratiw namanyň kabul edilmegi ýa-da degişli hereketleriň edilmegi bilen baglylykda administratiw edara ýüz tutan ýa-da özi babatda administratiw nama kabul edilen ýa-da degişli hereket ýa-da hereketsizlik edilen şahs, ýa-da kabul edilmegi göz önünde tutulan ýa-da kabul edilen administratiw nama hukuklaryna ýa-da kanun tarapyndan goralýan bähbitlerine gönüden-göni täsir eden, ýa-da täsir edip biljek islendik fiziki ýa-da ýuridik şahs ýa-da administratiw edaranyň hereketi, ýa-da öz haýyşnamasy esasynda ýa-da administratiw edaranyň başlangyjy boýunça onuň gulluk ýagdaýyndan gelip çykýan ýagdaýlarda administratiw önümçilige çekilen şahs;

5) diskresion ygtyýarlyk (öz garaýşyň boýunça hereket etmek hukugy) – administratiw edara çözgütleri kabul edilende, öz garaýşy boýunça hereket etmäge ýa-da kanuna laýyk gelýän mümkin bolan çözgütleriň birini saýlamak hukugyna kanun bilen berlen ygtyýarlyk;

6) oňaýly administratiw nama – gyzyklanýan şahsa hukuk berýän ýa-da onuň hukugynyň barlygyny tassyklaýan ýa-da oňa ýüklenen borjy aýyrýan administratiw nama;

7) oňaýsyz administratiw nama – gyzyklanýan şahsy hukuklaryndan mahrum edýän ýa-da hukugyny çäklendirýän, ýa-da oňa kesgitlenen borjy ýükleýän administratiw nama.

Umumy düzgünler

Şu kanunda ulanylýan esasy düşüňjeleriň hukuk ulanyş tejri ibesinde ýöregeleýin ähmiýeti bardyr. Düşünje – logiki jemlemäniň ýokary derejesi bolmak bilen, kesgitli hadysanyň ýüze çykmagynyň özenini açyp görkezýär, onuň yörelgeleýin häsiýetlerini tapawutlandyrýar, netijede, düşünje kadanyň mazmun taýdan dogry we birmeňzeş ulanylmagyny üpjün edýär. Şeýlelikde, esasy düşüňjeler, kanundaky we hukuk ulanyş tejribesindeki esasy düşüňjeler AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 1-nji maddasynda kesgitlenýän manysynda düşünilmelidir we ulanylmalydyr.

1. AÖH Türkmenistanyň Kanunynda ulanylýan düşüňjeler:

1) administratiw edara – bu Türkmenistanyň ähli ýerine ýetiriji häki miýet (Türkmenistanyň Konstitusiyasynyň 68-76, 91-95, 111-114 maddalary) we ýerli öz-özüni dolandyryş (Türkmenistanyň Konstitusiyasynyň 115-118 maddalary) edaralarydyr, şeýle hem administratiw namalary kabul etmek hukugy berlen ygtyýarly şahslardyr.

Administratiw edara administratiw-jemagat (jemagat-dol an dyryş ýa-da jemagaty dolandyrmak) işini amala aşyrmak üçin esaslandyrylyp, onuň garamagyna anyk meseleler degişli edilýär hem-de bu ugurda iş alyp barmak üçin kesgitli ygtyýarlyklar berilýär.

Administratiw edaranyň garamagyna berlen işleri durmuşa geçirmek, wezipeleri ýerine ýetirmek üçin oňa zerur bolan serenjam beriji ýa-da gorag häsiýetli jemagat-häkimiýet ygtyýarlyklary berilýär. Administratiw edaranyň jemagat-häkimiýet ygtyýarlyklary diýlende, onuň administratiw hukuk gatnaşyklarynyň beýleki subýektleri üçin, şol sanda guramaçylyk taýdan bu edara garaşly bolmadyk şahslar üçin hem hukuk netijelerine getirýän kadalaşdyryjy we indiwiidual hukuk namalaryny kabul etmek hem-de hukuk taýdan ähmiýetli bolan beýleki hereketleri amala aşyrmaga bolan hukuklaryna düşünilýär.

Administratiw edara özüne berlen ygtyýarlyklaryň çäklerinde ýörite administratiw-hukuk usullary ulanmak arkaly administratiw-jemgyýetçilik (administratiw-jemagat) işini amala aşyrýar.

Bu düşünje ýerine ýetiriji häkimiýet edaralarynyň ulgamyna girmeýän, ýöne administratiw-jemagat işini amala aşyrýan beýleki döwlet edaralaryny hem gurşap alýar. Mysal üçin, ýerine ýetir

iji-seren jam beriji we ýurisdiksiýa edaralary, ýerli öz-özüňi dolandyryş edaralary, şol sanda bu edaralaryň adyndan hereket edýän wezipeli şahslar, geňeşlikleriň ýolbaşçylary, şäherleriň, etraplaryň administratiw toparlary, kämillik ýaşyna ýetmedikleriň işi boýunça şäher, etrap toparlary.

Administratiw-jemagat işiniň gurl u şyn da ýerine ýetirýän wezipelerine, ýagny bu işiň görnüşlerine baglylykda: administratiw – serenjam beriji edaralary hem-de administratiw edaralary tapawutlandyrmak bolar.

Administratiw-serenjam beriji edaralar – bu köplenç halatda, dolandyrmak, serenjam bermek işlerini amala aşyrýan edaralardyr, mysal üçin, ykdysadyýetiň, oba hojalygynyň, ulaglaryň dürli ulgamlarynda, durmuş-medeni ulgamda dolandyryş edaralary, döwlet emlägini we maliýe serişdelerini dolandyryan edaralar, hasaba alyş edaralary, ýerli häkimlikler;

Administratiw edaralar diýlende, aglaba ýagdaýlarda jemgyýetçilik tertibini goramak, döwlet we jemgyýetçilik howpsuzlygyny üpjün etmek wezipesini amala aşyrýan guramalar göz önünde tutulýar.

Şeýlelik bilen, AÖH Türkmenistanyň Kanunyna laýyklykda «administratiw edara» düşüňjesine ýerine ýetiriji häkimiýetiň döwlet edaralary we ýerli öz-özüňi dolandyryş edaralary, şeýle hem elmydama ýa-da wagtlaýyn administratiw önümçiligi amala aşyrmak ygtyýarlyklary berlen ýörite döredilen subýektler girýär.

Ýerine ýetiriji häkimiýet edaralary - bu ýerine ýetirijilik wezipelerini amala aşyrýan döwlet häkimiýet edaralarydyr (ministrlkler, pudaklaýyn dolandyryş edaralary, gulluklar, häkimlikler we beýlekiler).

Ýerli öz-özüňi dolandyryş edaralary - Geňeş etrapdaky şäheriň, şäherçäniň, geňeşligiň çäginde ýerli öz-özüňi dolandyryş wezipesini amala aşyrýan wekilçilikli edaradyr. Geňeş degişli çäkde ýaşayan

Türkmenistanyň raýatlary tarapyndan saýlanylan agzalardan ybaratdyr.^[3]

2) administratiw nama – bu düşüňje kanunda ýeterlik derejede anyk we giňişleýin beýan edilýär. Şunuň bilen birlikde, administratiw namanyň häzirki zaman düşüňjesi köp ýurtlaryň alymlaryny we hünärmenlerini gyzyklandyrýar^[4]. Administratiw namalar, ýagny administratiw edaralar tarapyndan çykarylýan kararlary, çözgütler, görkezmeler ýa-da beýleki häkimiýeti amala aşyrmak çäreleri, kanuny durmuşa geçirmegiň wajyp hukuk serişdeleriniň biridir. Hukuk ulgamynyň möhüm düzüm birligi hökmünde administratiw nama döwrebaplygy we netijeliligi bilen häsiýetlenmelidir. Administratiw namalaryň kömegi bilen raýatlaryň Türkmenistanyň Konstitusiasynda we Kanunlarynda kesgitlenilen köp hukuklarynyň we azatlyklarynyň amala aşyrylmagy, berjaý edilmegi we goralmagy üpjün edilýär, Kanuny borçlaryň ýerine ýetirilmeginiň, hukuk üpjünçiliginiň mehanizmleri herekete getirilýär^[5]. Administratiw namalar – häkimiýetiň maksatlaryny we wezipelerini amaly amala aşyrmagyň wajyp serişdesidir, onuň ýerine ýetirijilik-serenjam berijilik işiniň esasy görnüşidir.

Administratiw namalar – administratiw işiň netijeliliginiň esasy görkezijisidir. Mälim bolşy ýaly, administratiw işiň netijeliligi:

- birinjiden, hukuklary, borçlary we ygtyýarlyklary kesgitleýän kanunçylyk esaslarynyň döwrebaplygy;
- ikinjiden, degişli maddy-tehniki binýat bilen üpjün edilenligi;
- üçünjiden, döwlet gullukçylarynyň başarnylygy, ukyplylygy we hünär derejesi;
- dördünjiden, administratiw edaralaryň ygtyýarly şahslarynyň wezipeleri goýmak, administratiw önümçiligi utgaşdyrmak başarnygy;

- başinjiden, administratiw önümçiligiň ýerine ýetirilişine gözegçiligi guramak, şeýle hem degişli kararlary kabul etmek we wezipäniň ýerine ýetirilişini bahalandyrmak başarnygy ýaly esasy görkezijiler bilen kesgitlenilýär.

Hukuk tebigaty boýunça administratiw nama jemagat administrasiýasynyň subýektiniň hukuk-häkimiyet häsiýetli isleg bildirmesidir. Hukuk-häkimiyet häsiýetli nama onuň mazmunyndaky talaplaryň administratiw nama degişli bolup durýan administratiw hukuk subýektleri tarapyndan hökmany berjaý edilmegini aňladýar. Administratiw edaranyň ulanyň çäresiniň haýsy ýagdaýda administratiw nama hökmünde aňladylýandygyna düşünmek üçin, administratiw nama mahsus bolan alamatlara seretmek zerurdyr. Administratiw namanyň birinji alamaty onuň administratiw edara tarapyndan kabul edilýänligidir.

Kanunyň düşündirilýän maddasynyň 1-nji bendinde administratiw edara düşüňjesi berilýär: «administratiw edara – ýerine ýetiriji häkimiyet we ýerli öz-özüňi dolandyryş edaralary, şeýle hem administratiw namalaryny kabul etmäge hukuk berlen ygtyýarly şahslar».

Administratiw namanyň aşakdaky alamatlary bar:

- jemagat-hukuk;
- şahsy-kesgitli;
- daşky täsiri bolan, ýagny bu administratiw edaranyň içki işleri bilen baglanyşykly häsiýeti bolmadyk;

- hukuk netijelerine getirýän, ýagny administratiw önümçilige gatnaşygy we (ýa-da) gyzyklanýan şahs üçin hukuklary we borçlary döredýän, üýtgedýän, bes edýän.

Administratiw nama kesgitli ýagdaýy düzgünleşdirmäge gönükdirilýär, ýagny ol gönüden-göni hukuk netijelerini döredýär (gyzyklanýan şahs babatda hukuklary we borçlary döredýär, üýtgedýär, bes edýär). Bu alamat administratiw namany syn häsiýetli kepilnamalardan, usuly hödürnamalardan, maglumat beriji habarnamalardan tapawutlandyrmaga mümkinçilik berýär.

Administratiw nama daşarky hukuk täsirine gönükdirilýär, bu bolsa administratiw namany jemagat-hukuk subýektiniň içerki namasyndan (administratiw edaranyň öz işgärlerine tabşyryk häsiýetli önümçilik buýruklaryndan) tapawutlandyrmaga mümkinçilik berýär. Ýokarda beýan edilen kesgitlemä laýyklykda, mysal üçin, binany gurmaga rugsat, işiň kesgitli görnüşini bilen meşgullanmaga ygtyýarnama bermek, daşary ýurtly raýatyň ýurduň çäginde ýaşamagyna rugsat, sürüjilik şahadatnamasynyň berilmegi, şahsyýeti tassyklaýy şahadatnamanyň berilmegi we beýlekiler administratiw nama bolup bilýär.

Administratiw namada şahsy-kesgitli häsiýet bolmaly. Bu alamat administratiw namany hukuk kadasyndan tapawutlandyrýar. Hukuk namasynyň çykarylmany hem jemagat administrasiýasynyň jemagat hukugy ulgamyndaky işiniň görnüşleriniň biridir. Mysal üçin, «Hukuk namalary hakynda» Türkmenistanyň Kanunynyň 1-nji maddasynyň 6-njy bendine laýyklykda çykarylýan individual ulanylýan hukuk namasy, ýagny bir gezek ýa-da wagt boýunça gaýry çäklendirilen ulanylmaga niýetlenen, kesgitli fiziki we ýuridik şahslara degişli edilýän, bellenen görnüşli ýazmaça resmi resminama, ol kesgitli şahslaryň kanunçylykda bellenen hukuklaryny we borçlaryny durmuşa geçirýär».^[6]

Düzgünleşdirmegiň görnüşini ýüze çykarmak üçin bu düzgünleşdirişniň haýsy görnüşe - anyk ýa-da abstrakt - görnüşe degişli dişi baradaky soragy goýmak wajypdyr. Şol wagtyň özünde hakyky ýagdaýlara we administratiw namanyň gönükdirilýän şahslarynyň (adresatlaryň) toparyna üns bermek möhümdir. Eger gürrüň işiň anyk ýagdaýyny düzgünleşdirmek barada barýan bolsa we ol kesgitli şahslara ýa-da hususy-kesgitli şahslaryň toparyna gönükdirilen bolsa, onda administratiw nama göz önünde tutulýar. Düzgün bolşy ýaly, administratiw namany çap etmek

bilen, administratiw edara kesgitli şahsdan haýsy hem bolsa hereketi amala aşyrmaklygy talap edýär, oňa rugsat berýär ýa-da gadagan edýär.

Administratiw edaranyň içki işlerini guramaga degişli bolmadyk, diňe raýatlaryň we hukuk subýektleriniň hukuklaryna we borçlaryna gönükdirilen reglamentler administratiw nama hasaplanýar. Hususan-da, ýerine ýetirilmäge girişilen pudaklaýyn çäre hukuk netijesine getirmeli, ýagny ol administratiw önümçilige gatnaşyjynyň we (ýa-da) gyzyklanýan şahsyň hukuklaryny we borçlaryny bellemeli, üýtgetmeli ýa-da bes etmeli.

Düzgünleşdiriş mazmunyna görä, administratiw nama borçlary belleýän, hukugy döredýän we jedelli hukuk gatnaşygyny çözüň häsiýetli bolup bilýär.

Aýratyn şahs babatynda borçlary belleýän administratiw namada sözün gysga manysynda borjuň berjaý edilmegi barada talap bolýar. Mysal üçin, gürrüň pul borçnamalaryny berjaý etmek barada baryar. Hususan-da, borçnamany berjaý etmek hakyndaky karar esasynda administratiw edara (mysal üçin, salgyt edarasy) borçnamalaryň möçberini ýa-da tölegiň möçberini kesgitleýär we şeýlelik bilen, jemagat hukugyna esaslanýan, kesgitli şahsa gönükdirilen bergini tölemek hakyndaky talap herekete girizilýär.

Hukugy döredýän administratiw nama onuň gönükdirilen şahsyna administratiw nama çykarylmaýyndan öň (mysal üçin, rugsat, ygtyýarnama) onda bolmadyk hukuk ýagdaýyny döredýär. Administratiw namanyň hukugy döredijilik aýratynlygy islenilýän kanuny hereketiň göni onuň çap edilmegi bilen başlanýandygyndan ybaratdyr we şeýlelik bilen mejburi berjaý edilmegini talap etmeýär (kesgitli iş görnüşi bilen meşgullanmak üçin alnan ygtyýarnama bu iş bilen meşgullanmaga borçly etmeýär).

Administratiw nama hukuk netijesini gazanmaklyga gönükdirilendir, has takygy jedelli meseläni düzgünleşdirmeklige, ýagny onuň mundan beýläk jedelli bolmazlygyny üpjün etmeklige gönükdirilendir. Şeýle halatda esasy üns birnäçe hakyky ýagdaýlardan gelip çykýan faktlara ýa-da ýagdaýlara däl-de, eýsem, hut jedelli hukuk gatnaşyklary çözmeklige berilýär. Administratiw namanyň bu topary mejburi berjaý edilmegi talap etmeýär we oňa mätäç däl, çünki hukuk netijeleri göni onuň kabul edilmegi (çykarylmagy) bilen başlanýar (mysal üçin, dessin-agtaryş işleriniň geçirilýändigini sebäpli polisiýa işgäri raýatyň şol ýere geçmegini çäklendirýär (bu administratiw nama), bu ýagdaýda polisiýa işgäriň raýatyň geçmegini çäklendirmek baradaky çözgüdini tabynlygy boýunça ýokardaky edara, soň kazyýete şikaýat edip bilýär).

3) administratiw önümçilik – administratiw edaralaryň administratiw namany kabul etmeklige gönükdirilen işi hökmünde kanunda kesgitlenýär. Degişlilikde, administratiw önümçilik - bu administratiw ygtyýarlyklary amala aşyrmagyň yzygiderli tertibidir. Hukuk edebiýatlaryna geçirilen seljermeler administratiw önümçilik düşüňjesine dürli çemeleşmeleriň bardygyny görkezýär^[7].

Häzirki wagtda administratiw hukugynyň nazaryýetinde we hukuk ulanyş tejribesinde administratiw önümçiligiň ähmiýeti barha ýokarlanýar. Administratiw-hukuk işlerini ýerine ýetirmegiň tertibiniň bu kanunda kesgitlenen düşüňjeleriniň giňden ýaýramagy administratiw önümçiligiň manysyny we maksadyny kesgitlemeklige oňaly täsir edýär.

Administratiw önümçilik – bu administratiw edaralaryň fiziki we ýuridik şahslaryň hukuklarynyň, azatlyklarynyň amala aşyrylmagyna, borçlarynyň berjaý edilmegine gönükdirilen döwlet hyzmatlarynyň ýerine ýetirilmeginiň we administratiw-hukuk jedellerine kazyýetde seretmek bilen bagly bolmadyk ygtyýarlyklaryny amala aşyrmagyň tertibidir.

4) gyzyklanýan şahs – AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 1-nji maddasynda gyzyklanýan şahs düşüňjesine berlen kesgitleme, ony hemmetaraplaýyn şöhlendireýär.

Gyzyklanýan şahs – bu administratiw namanyň kabul edilmegi ýa-da degişli hereketiň amala aşyrylmagy bilen baglylykda pasporty, rugsatnamany, patenti, ýer bölegini almak üçin ýa-da pasporty çalyşmak üçin ýa-da beýlekiler üçin administratiw edara ýüz tutan fiziki ýa-da ýuridik şahsdyr.

Şeýle hem, administratiw edaranyň başlangyjy bilen, ol babatynda administratiw nama kabul edilen ýa-da degişli hereket ýa-da hereketsizlik amala aşyran şahs hem gyzyklanýan şahs hasaplanýar. Mysal üçin, gaz üpjünçilik gullugy ýuridik şahsa önümçilik binasynyň ýanyndan geçýän gaz geçirijisinde näsazlyklaryň ýüze çykan ýerinde abatlaýyş işlerini geçirmek üçin binany wagtlaýyn boşatmak barada administratiw namany ugradýar.

Şonuň ýaly-da, administratiw edara tarapyndan kabul edilmegi göz önünde tutulýan ýa-da kabul edilen administratiw namanyň ýa-da administratiw edara tarapyndan edilen hereketleriň hukuklaryna we kanuny bähbitlerine gös-göni täsir edýän ýa-da täsir edip biljek islendik fiziki ýa-da ýuridik şahs gyzyklanýan şahs hasaplanýar. Mysal üçin, ýerine ýetiriji ýerli häkimiýet edarasy söwda merkeziniň ýerleşýän köçesiniň ugrunda awtoulaglaryň saklanmagyny we durmagyny gadagan edýän ýol belgisini goýmak barada administratiw namany çykarmagy meýilleşdirýär. Bu ýagdaýda söwda merkezi gyzyk lanýan şahs bolup çykyş edýär.

Öz haýyşnamasy esasynda ýa-da administratiw edaranyň başlangyjy (islegi) boýunça özüniň gulluk ýagdaýyndan gelip çykýan ýagdaý lar boýunça administratiw önümçilige çekilen şahslar hem gyzyk lanýan şahs hasap edilýär.

Administratiw önümçiligi amala aşyrmak üçin jogapkär administratiw edarada önümçilik boýunça çykaryljak namanyň anyk adamlaryň hukuklaryna ýa-da borçlaryna täsir edip biljekdigi barada maglumat bolan ýagdaýynda, administratiw edara olary önümçilik işine çekmeli. Galan ýagdaýlarda gyzyklanýan şahs öz haýyşnamasynyň esasynda administratiw önümçilige gatnaşyp bilýär. Eger administratiw edara administratiw namanyň arza bilen ýüzlenen şahsyň hukuklaryna ýa-da borçlaryna täsir etmeýär diýip hasaplasa, onda oňa administratiw önümçilige gatnaşmaga rugsat bermezlik esas landyrylan bolmalydyr.

5) diskresiýa ygtyýarlyklary (garaýşa bolan hukuk).

AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň birinji maddasynda kesgitlenilen manyda administratiw edara özüne kanun esasynda berlen ygtyýarlyklaryň çäginde karar kabul edilende, öz garaýşy boýunça hereket etmek ýa-da kanuna degişli bolan, mümkin bolan kararlaryň birini saýlamaklyga bolan hukukdyr.

Ilki bilen, kadanyň başlangyç ýüze çykarýan şertleri bilen hukuk netijeleriniň arasyny açmak zerurdyr. Kadanyň başlangyç ýüze çykarýan şertleriniň tarapynda administratiw edaranyň hereket etmegi üçin zerur bolan ýagdaýlar düzgünleşdirilýär. Hukuk netijeleriniň tarapyndan bolsa, ýüze çykýan şeýle ýagdaýlarda administratiw edaranyň nähili hereket etmelidigi düzgünleşdirilýär. Garaýşa bolan hukuk, hukuk netijeleriniň tarapynda göz önünde tutulýar. Düzgün bolşy ýaly, garaýşa bolan hukuk «hukuklydyr», «hukugy bardyr», «ygtyýarlydyr» ýaly düşüňjeleri ulanmak bilen aňladylýar.

Kanunçylykda kesgitlenilişiniň görnüşinden ugur almak bilen, garaýşyň çözgüt kabul etmek we degerli çözgüdi saýlap almak ýaly görnüşleri tapawutlandyrylýar. Birinji ýagdaýda, administratiw edara hereket etmeklige ýa-da hereket etmezlige hukuklydyr. Ikinji ýagdaýda, administratiw edaranyň dürli çözgütlerden birini saýlap almaga mümkinçiligi bolýar. Aýry-áýry ýagdaýlarda kanun çykaryjy garaýşyň bu iki görnüşini hem bir kadada jemleýär. Şu ýagdaýda, administratiw edaranyň hereket etmelidigi ýa-da hereket etmeli dældigi barada garaýşy bolýar, eger-de hereket etmeli bolanda mümkin bolan çözgütlerden birini saýlap almaga bolan hukuga eýedir.

Şeýlelik bilen, «diskresion (latynça *discretio* - *garaýyş*, *öz garaýyşyň boýunça hereket etmek*) ygtyýarlyklar» (garaýşa bolan hukuk) kategoriýasy amaly administratiw işde mazmun we ähmiýetlilik bilen doldurylýar. Eger öň administratiw garaýyş, köplenç, serenjam beriji hereketlerde we dolandyryş ulgamyndaky kararlarda aňladylan bolsa, häzirki döwürde ol dolandyryş işleriniň (administrirlemegiň) mazmuny, göwrümi we usuly boýunça, ýagny düzgünleşdirmе, ygtyýarlylandyрма we gözegçilik bilen şöhlelendirilýär. Administrirleme we kanunyň esasynda düzgünleşdirmek we ony berjaý etmek administratiw garaýyşyň esasy görnüşidir.

Garaýşa hukugyň zerurlygy, kanunyň adam durmuşynyň ähli meselelerini düzgünleşdirip bilmeýändigі, şonuň üçin hem durmuşda elmydama ýüze çykyp durýan anyk ýagdaýlara we soraglara çеýе çemeleşmegiň mehanizmleriniň zerurlygy bilen hem şertlendirilendir. Administratiw garaýyş administratiw edaralara degişli serişdeleri berýän şеýе çеýе durmuş çemeleşmәni üpjün edýär. Kanundan gelip çykýan «garaýyş» kategoriýasy administratiw edaralaryň gündelik tejri besinde amala aşyrylýar.

«Garaýyşyň» ýörelgeleri Türkmenistanyň Konstitusiyasynda^[8], «Türkmenistanyň içeri işler edaralary hakynda»^[9], «Migrasiýa gullugy hakynda»^[10], «Geňeş hakynda»^[11] (Ýerli öz-özüňi dolandyryş hakynda), «Ýerine ýetiriji häkimiýetiň ýerli edaralary hakynda»^[12] ýaly Türkmenistanyň Kanunlarynda göz önünde tutulan döwlet edaralarynyň ygtyýarlyklarynda kesgitlenen. Agzalan kanunlaryň «garaýyş» kategoriýasy babatyndaky kadalarynyň seljermesi, kadalary durmuşda ýüze çykýan ýa-da ýüze çykyp biljek anyk hukuk ýagdaýlarda netijeli ulanmagyň maksatlaryny şöhlelendirýändigini görkezýär.

6) oňaly administratiw nama – gyzyklanýan şahsa hukuk berýän ýa-da onuň hukugynyň barlygyny tassyklaýan ýa-da oňa ýüklenen borjy aýyrýan administratiw nama. Berlen kesgitlemeden görnüşі ýaly, ilki bilen, gürrüň hukuk dörediji namalar barada barýar, olar anyk hukuk gatnaşyklaryny ýüze çykarýarlar, üýtgedýärler ýa-da bes edýärler. Mysal üçin, raýatlygynyň berilmegi, işiň aýry-aýry görnüşlerini amala aşyrmak üçin ygtyýarnamanyň berilmegi, şahsa ulag serişdesini dolandyrmak hukugynyň berilmegi.

Administratiw namanyň oňalylyk düşüňjesiniň amaly manysy namalar degişli bolan raýatlaryň hukuklaryny, azatlyklaryny we bähbitlerini aňrybaş goramaklyga gönükdirilenligidir.

Oňaly administratiw namalar şahslara hukuklary berýär ýa-da olaryň hukuk ýagdaýyny gowulandyryan islendik beýleki şertleri döredýär. Mysal üçin, şahs jaý gurmak üçin ýer böleginiň berilmegini sorap ýüzlenýär we oňa ýer böleginiň berlendigi hakynda döwlet namasy berilýär.

7) oňaysyz administratiw nama – gyzyklanýan şahsy hukuklaryndan mahrum edýän ýa-da hukugyny çäklendirýän, ýa-da oňa kesgitlenen borjy ýükleýän administratiw nama. Şu kesgitlemeden görnüşі ýaly, bu administratiw namalar şahslaryň hukuklaryny çäklendirýär ýa-da olardan mahrum edýär ýa-da olaryň üstüne goşmaça çäklendirmeleri ýükleýär. Administratiw namalaryň bu görnüşine hukuklary bermekden boýun gaçyrmaklygy hem degişli edip bolýar.

Oňaysyz administratiw namalar administratiw edaralar tarapyndan şahslara hukuk bermekden boýun gaçyrylanda ýa-da hukuklaryň amala aşyrylmagyna çäklendirmeler girizilende ýa-da şahslaryň üstüne haýsy hem bolsa borçlar ýüklenende ýa-da islendik başga şеkilde olaryň hukuk ýagdaýlaryna amatsyz täsir döredýär.

2-nji madda. Administratiw önümçilik hakynda Türkmenistanyň kanunçylygy

Administratiw önümçilik hakynda Türkmenistanyň kanunçylygy Türkmenistanyň Konstitusiyasyna esaslanýar, şu Kanundan hem-de Türkmenistanyň beýleki kadalaşdyryjy hukuk namalaryndan ybaratdyr.

Düşündirilýän maddada administratiw önümçilik hakynda Türkmenistanyň kanunçylygynyň ulgamy kesgitlenýär. Türkmenistanyň Konstitusíasy döwletiň binýatlaýyn kadalaşdyryjy namasy hökmünde raýatlaryň erkini beýan edýär we döwlet häkimiýetiniň gurluşyny berkidýär, şeýle hem döwletiň raýatlar bilen özara gatnaşyklarynyň ýörelgelerini kesgitleýär.

Şu nukdaýnazardan, konstitusion kadalar administratiw önümçilik hakynda kanunçylygyň ilkinji çeşmesidir. Konstitusíanyň maddalarynda jemagat administrasiýasynyň düzümi we ygtyýarlyklary kesgitlenilýär, administratiw edaralaryň şahslar bilen gatnaşyklarynyň esaslary berkidilýär. Şeýle hem, Konstitusíada administratiw edaralaryň işiniň ýörelgeleri öz beýanyny tapýar. Konstitusion kadalar «Administratiw önümçilik hakynda» Türkmenistanyň Kanunynda anyklaşdyrylýar we has giňişleýin beýan edilýär. Düşündirilýän kanunyň we administratiw hukugyň beýleki kadalaşdyryjy-hukuk namalarynyň kömegi bilen bu ulgamda konstitusion hukuklaryň amala aşyrylmagy kepillendirilýär.

«Administratiw önümçilik hakyndaky kanunçylyk» adalgasynyň kadalaýyn kesgitlemesiniň milli hukuk ulgamynyň kadalaryn yň içki sazlaşygy üçin, şeýle hem halkara kadalar bilen utgaşdyrmak işinde möhüm ähmiýeti bardyr. Şonuň bilen birlikde, Administratiw önümçilik hakynda Türkmenistanyň kanunçylygy «Hukuk namalary hakynda» Türkmenistanyň Kanuny bilen hem sazlaşdyryland yr. Onuň şeýledigini agzalan kanunyň 2-nji maddasynyň üçünji bölegi doly tassyklaýar^[13].

3-nji madda. Şu Kanunyň ulanylýan çygry

- 1. Şu Kanunyň düzgünleri administratiw edaralaryň işi babatynda ulanylýar.**
- 2. Şu Kanunyň hereketi şulara degişli däl:**
 - 1) kadalaşdyryjy hukuk namalaryň taýýarlanylmagyna we kabul edilmegine;**
 - 2) Türkmenistanyň administratiw hukuk bozulmalary, jenaýat, raýat we arbitraž iş ýörediş kanunçylygy bilen seretmek tertibi bellenilen raýatlaryň ýüz tutmalarynyň we beýleki işleriň seredilmegine;**
 - 3) zähmet gatnaşyklaryna;**
 - 4) kazyýet ýerine ýetirijileriniň işine.**

Umumy düzgünler

Düşündirilýän madda AÖH Türkmenistanyň Kanuny bilen düzgünleşdirilýän gatnaşyklaryň görnüşlerini kesgitleýär. Kanun yň ulanylýan çygryny kesgitlemek bu gatnaşyklaryň aýratynlyklaryny, administratiw önümçilige gatnaşýjylaryň hukuk ýagdaýyny hasaba almak üçin möhüm ähmiýete eýedir. Düşündirilýän madda şu kanunda beýan edilen hukuk görkezmeleriniň kim üçin niýetlenendigini (salgylandyrylandygyny, gönükdirilendigini) kesgitleýär.

Administratiw önümçilik ulgamynda milli kanunçylygyň yzygiderli kämilleşdirilmegi we döwrebaplaşdyrylmagy häzirki wagtda has düýpli durmuş-hukuk ähmiýetine eýe bolýar. Administratiw kanunçylygyň özgerdilmegi Türkmenistanyň durmuş-ykdysady ösüşiniň gazananlary, raýatlaryň hal-ýagdaýlarynyň derejesiniň ýokarlanmagy we ilata edilýän döwlet hyzmatlarynyň hiliniň ýokarlanmagy bilen baglanyşyklydyr. Türkmen jemgyýetiniň durmuşynda hukugyň ornunyň ýokarlanmagy we kanunçylygyň berkemeği hukuk taýdan düzgünleşdirmäniň hilinde, şol sanda milli kanunçylygyň kodifikasirlenmesinde hem ýüze çykýar.

Düşündirilýän maddanyň administratiw edaralaryň işinde ula nylyan dygy baradaky birinji bölegini maddada beýan edilen manysynda dogry kabul etmek üçin 1-nji maddanyň birinji böleginiň düşündirişlerinde, administratiw edara adalgasyňa berlen kesgitlemä dolanmak wajypdyr, çünki ol ýerde administratiw edara düşüňjesi anyk kesgitlenen.

Şeýlelik bilen, şu kanunyň düzgünleşdirýän predmeti administratiw edaralaryň administratiw namalary kabul etmek boýunça işiniň ähli tarapyňy gurşap alýar. Şeýlelikde, kanun administratiw

edarylaryň ähli basgançaklarynda, şol sanda jemagat-hukuk işini amala aşyran pudaklaýyn ministrlkler, şeýle hem administratiw namalary kabul etmek hukugy berlen ygtyýarly şahslar üçin administratiw önümçilik babatynda hereket edýär.

Şonuň bilen birlikde, bu maddanyň özünde kanunyň haýsy gatnaşyklaryna täsiriniň ýokdugy anyk kesgitlenen. Olaryň hatarynda:

Birinjiden, düşündirilýän kanunyň hereketi kadalaşdyryjy hukuk namalaryň taýýarlanylmagyna we kabul edilmegine degişli däl. Çünki 2017-nji ýylyň 26-njy awgustynda kabul edilip, 2018-nji ýylyň 1-nji ýanwaryndan güýje giren «Hukuk namalary hakynda» Türkmenistanyň Kanuny^[14] hukuk namalaryny işläp taýýarlamagyň, hödürlemegiň, ara alyp maslahatlaşmagyň, kabul etmegiň, bellige almagyň, herekete girizmegiň, üýtgetmegiň we hukuk namalarynyň hereketini bes etmegiň we togtatmagyň, şeýle hem olary çap etmegiň tertibini kesgitleýär.

Mälim bolşy ýaly, administratiw nama hususy-kesgitli häsiýete eýe bolmalydyr. Bu alamat administratiw namany kadalaşdyryjy hukuk namalardan tapawutlandyrýar. Kadalaşdyryjy hukuk namalar köp gezek ulanylmaklyga niýetlenendir we şahslaryň kesgitlenme dik topary babatynda hereket edýär.

Mysal üçin, ýol hereketiniň kadalary umumy häsiýetlidir we hemmeler üçin hökmanydyr.

Ikinjiden, administratiw hukuk bozulmalary hakynda Türkmenis tanyň Administratiw hukuk bozulmalary hakynda Kodeksinde^[15]; jenaýat iş ýörediş önümçiligi boýunça Türkmenistanyň Jenaýat iş ýörediş Kodeksinde^[16]; raýat iş ýörediş gatnaşyklary boýunça Türkmenistanyň Raýat iş ýörediş Kodeksinde^[17]; arbitraž iş ýörediş önümçiligi boýunça Türkmenistanyň Arbitraž iş ýörediş kodeksinde^[18] raýatlaryň ýüztutmalaryna seretmek hem-de agzalan kodekslerde düzgünleşdirilýän beýleki gatnaşyklar şu kanunyň çygryna degişli däl.

AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň hereket edýän çygryna degişli bolmadyk gatnaşyklaryň kesgitlenilmegi, hukuk jeddelerini çözmek ýa-da günäkärleri hukuk jogapkärçiligine çekmek bilen bagly önümçilikleriň döp bolşy ýaly, kodifisirlenen kadalaşdyryjy hukuk namalary arkaly düzgünleşdirilýändigini bilen şertlendirilendir. Görkezilen ugurlarda hem döwlet-häkimlik çözgütleri kabul edilip, olar şahslaryň hukuklaryna we borçlaryna täsir edýärler, mysal üçin, administratiw jogapkärçilige çekmek hakynda karar. Muňa garamazdan, degişli resminamalary hasaba almak, olary barlamagyň, seljermegiň mehanizmleri, şeýle resminamalar boýunça çözgüt çykarmagyň tertibi, şikaýat etmegiň tertibi we beýleki soraglar Türkmenistanyň Administratiw hukuk bozulmalary hakynda kodeksinde kesgitlenilendir.

AÖH Türkmenistanyň Kanuny administratiw önümçilik babatynda dünýäniň öndebaryjy tejribesini nazara almak bilen kabul edilendir. AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň hukuk gurallarynyň täzeçelligi, onuň kadalaryny durmuşa geçirmegiň başlangyç tapgyrynda bu kanunyň hereket edýän çygryny anyk kesgitlemäge mümkinçilik berýär. Hukugy ulanmak, durmuşa geçirmek boýunça soraglaryň dogry çözgüdini tapmak maksady bilen, ilkinji nobatda hukuk taýdan ähmiýetli bolan hereketleriň administratiw önümçilige degişlidigini anyklamak zerurdyr.

Şu aşakdakylar AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň hereket ediş çygryna degişli däl.

Administratiw hukuk bozulmalary hakynda raýatlaryň ýüztutmalary we şu kanunçylyk esasynda seredilmäge degişli bolan beýleki işler (mysal üçin, Türkmenistanyň Administratiw hukuk bozulmalary hakynda Kodeksiniň 552-nji maddasynda administratiw hukuk bozulma barada iş boýunça karara özi hakynda ol karar çykarylan fizi ki ýa-da ýuridik şahs, jebir çeken, kanuny wekil, şeýle hem aklawjy tarapyndan şikaýat edilip ýa-da prokuror tarapyndan garşylyknama getirilip bilner diýlip kesgitlenilen.).

Seretmegiň tertibi Türkmenistanyň jenaýat iş ýörediş kanunçylygynda kesgitlenilen, raýatlaryň ýüz tutmalary we beýleki işler AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň hereket ediş çygryna degişli däldir (mysal üçin, Türkmenistanyň jenaýat-iş ýörediş kodeksiniň 112-nji maddasynda anyklaýyş edarasynyň ýa-da sülçiniň hereketleri baradaky şikaýat gowşandan soň prokuroryň üç gije-gündiziň dowamynda şol şikaýaty çözmäge we onuň netijeleri hakynda arz edijä habar bermäge borçludygy, şikaýaty kanagatlandyrmakdan ýüz dönderilen mahalynda, prokuroryň şikaýaty esassyz hasap eden delillerini beýan etmelidigi kesgitlenilen. Ýene-de bir mysal hökmünde, kodeksiň 439-njy maddasynda höküme şikaýat etmegiň ýa-da tekliplama getirmegiň möhletleri, 440-njy maddasynda şikaýat etmegiň, tekliplama getirmegiň möhletini dikeltmegiň tertibini görkezmek bolar).

Ýuridik şahslaryň ýa-da telekeçilik işi bilen meşgullanýan şahslaryň arasynda ýüze çykýan emläk jeddelerini düzgünleşdirmek boýunça Türkmenistanyň arbitraž iş ýörediş kodeksi ulanylmalydyr.

Türkmenistanyň raýat iş ýörediş kodeksi raýat kazyýet önümçiligi hakynda kanunçylyk raýat, maşgala, zähmet, ýaşayyş jaý, ýer we beýleki hukuk gatnaşyklardan gelip çykýan jeddeler boýunça işlere, administratiw-hukuk gatnaşyklaryndan gelip çykýan işlere we aýratyn önümçiligiň işlerine seretmegiň tertibini belleýär.

Üçünjiden, zähmet gatnaşyklary şu kanunyň hereket edýän çäğine degişli däldir, sebabi zähmet gatnaşyklary 2009-njy ýylyň 18-nji aprelinde kabul edilen Türkmenistanyň Zähmet Kodeksi^[19], şeýle-de 2016-njy ýylyň 26-njy martynda kabul edilen «Döwlet gullugy hakynda»^[20], «Döwlet gullukçysynyň etikasy we gulluk özüni alyp barşy hakynda»^[21] Türkmenistanyň Kanunlary we hukuk goraýjy edaralarda gulluk etmegi kadalaşdyrýan beýleki namalar bilen düzgünleşdirilýär.

Dördünjiden, kanun kazyýetiň kararyny ýerine ýetirijileriň işleri babatynda hem hereket etmeýär, çünki Türkmenistanda ýerine ýetiriş önümçiligini alyp barmagyň guramaçylyk hukuk esaslary hem-de kazyýet ýerine ýetirijileriň hukuk ýagdaýy 2014-nji ýylyň 8-nji noýabrynda kabul edilen «Ýerine ýetiriş önümçiligi we kazyýet ýerine ýetirijileriniň hukuk ýagdaýy hakynda» Türkmenistanyň Kanuny^[22] bilen düzgünleşdirilýär. Şonuň bilen birlikde, kazyýet ýerine ýetirijileriniň işiniň Türkmenistanyň jenaýat, raýat we arbitraž iş ýörediş kanunçylygy bilen berk baglanyşyklydygyny bellemeli.

4-nji madda. Administratiw önümçiligi amala aşyrmagyň esasy ýörelgeleri

Şular administratiw önümçiligi amala aşyrmagyň esasy ýörelgeleridir:

1) kanunçylyk – administratiw edara tarapyndan öz ygtyýarlylygynyň çäginde we Türkmenistanyň kanunçylygynda göz önünde tutulan talaplara laýyklykda administratiw önümçiligiň amala aşyrylmagy;

2) kanunyň önünde deňlik – administratiw edaralaryň administratiw önümçiligi amala aşyrylanda deň çemeleşmäni üpjün etmek borjy;

3) administratiw önümçiligiň dessinligi we elýeterliligi – gyzyklanýan şahs tarapyndan administratiw önümçiligi amala aşyrmak üçin resminamalaryň we (ýa-da) maglumatlaryň administratiw edara iň az möçberde berilmegi bilen administratiw önümçiligiň gysga wagtda amala aşyrylmagy;

4) administratiw önümçiligi amala aşyrylanda hyzmatdaşlyk – administratiw önümçiligi amala aşyrylanda administratiw edaralaryň beýleki administratiw edaralar, gaýry guramalar bilen administratiw önümçiligi amala aşyrmak üçin zerur bolan ýüz tutma iibermek, resminama we (ýa-da) maglumat alyşmak arkaly, şeýle hem beýleki görnüşlerde özara gatnaşyklary;

5) barabarlyk – ýuridik ýa-da fiziki şahslaryň hukuk derejesine haýsydyr bir goşulmagy göz önünde tutýan çäreleriň administratiw edaranyň ugur alýan kanuny maksatlaryna ýaramly, zerur we deň bolmagy;

6) ynamy goramak – ak ýürekden hereket edýän gyzyklanýan şahslaryň administratiw edaralaryň işiniň netijelerine ynamynyň kanun bilen goralmagy;

7) inkiwizision ýörelge – işiň ähli ýagdaýlaryny dogry barlamak ýörelgesi.

Umumy düzgünler

Ýörelge sözi hukuk kadalarynyň düýp esasy we niýetlenilişini aýan edýän binýatlyk başlangyjy, esasy pikirleri we onuň amala aşyrylmagyny aňladýar. Ähli hukuk ýörelgeler adalatlylykdan gelip çykýar, çünki hukuk, adalatlylygy we deňligi amala aşyrmaga gönükdirilendir. Kanunyň mazmunyny beýan edýän başlangyç we üýtgeşsiz häsiýetli kadalardan bolan AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň ýörelgeleri – hiç bir ýagdaýlarda bozulmasyz standartlardyr.

1) kanunylyk ýörelgesi milli hukuk ulgamynyň umumy hukuk ýörelgesi bolup, kanunylyk hukuk döwletine we raýat jemgyýetine mahsusdyr. Bu ýerde ilkinji nobatda, Türkmenistanyň Konstitusiasynyň 1-nji we 8-nji maddalary hasaba alynmalydyr. Hukugyň nazaryýetinde agdyklyk edýän nukdaýnazara laýyklykda, kanunylyk – bu jemgyýetçilik durmuşynyň bellibir hukuk düzgünini (rejesini), kanunlary we beýleki hukuk namalary çykarmak hem-de olary gyşarnyksyz berjaý etmek arkaly jemgyýeti dolandyrmagyň döwlet usuly bolup durýar.

Kanunylyk ýörelgesiniň netijesinde administratiw edaralar öz işinde kanunlar we hukuk kadalary bilen aýrylmaz baglanyşyklydyrlar. Kanunylyk ýörelgesi bir tarapdan hiç bir administratiw hereketiň kanuny bozmak arkaly amala aşyrylmaly dälidigini aňladýar (kanunyň ileri tutulmagy). Beýleki tarapdan, administratiw edaranyň hususy şahslaryň hukuklaryna we azatlyklaryna täsir edýän islendik hereketi kanuna esaslanmalydyr (kanuny bellik). Kanuny bellik diýende, administratiw edaranyň hususy şahslaryň hukuk çygryna diňe kanunda bellenen ygtyýarlyklaryň çäginde aralaşyp bilýändigine düşünilýär. Administratiw hereket babatynda kanun ileri tutulmalydyr, ýagny şeýle hereketiň özeni kanunda kesgitlenilendir. Eger administratiw işler kadalaşdyryjy hukuk namalaryň esasynda düzgünleşdirilýän bolsa, onda administratiw edara şeýle kadalaşdyryjy hukuk namalaryny Türkmenistanyň Konstitusiasynda we kanunlarynda bellenen ygtyýarlyklarynyň çäklerinde ulanmalydyr.

Administratiw edara administratiw önümçiligi ýerine ýetirmegiň barşynda öz ygtyýarlyklaryny we şeýle ygtyýarlyklaryň ulanylmagynyň getirip biljek netijelerini kesgitlemäge borçludur, bu ygtyýarlyklar Türkmenistanyň kanunçylygynda kesgitlenilen talaplara laýyk bolmalydyr.

2) kanunyň önünde deňlik – bu ähli şahslaryň kanunyň talaplaryna tabynlygyny we hiç bir şahsyň aýratyn hukuk artykmaçlygynyň ýokdugyny aňladýar. Türkmenistanyň Konstitusiasynyň 28-nji maddasynda Türkmenistanyň adamyň we raýatyň hukuklarynyň we azatlyklarynyň deňligini, şeýle hem millete, teniniň reňkine, jynsyna, gelip çykyşyna, emläk hem wezipe ýagdaýyna, ýaşayan ýerine, diline, dine garaýşyna, syýasy ynam-ygtykadyna ýa-da gaýry ýagdaýlara garamazdan, adamyň we raýatyň kanunyň we kazyýetiň önündäki deňligini kepillendirýändigini kesgitlenen^[23].

Kanunyň önünde deňlik şuny aňladýar: ýagny şu kadada bellenen ýagdaýlara garamazdan (jynsy, milleti, emläk ýagdaýy we ş.m.) gyzyklanýan şahslar ygtyýarly edaranyň önünde deňdirler we ygtyýarly edara öz garaýşyna görä olaryň hiç birini ileri tutmaly däl. Administratiw önümçilik babatynda bu ýörelgä şeýle düşünmeli, ýagny ýüz tutýan şahslaryň birnäçesinde birmeňzeş delilleri bolan halatynda, eger kanunda başgaça göz önünde tutulmadyk bolsa, onda

ygtyýarly edara olar boýunça birmeňzeş çözgüt kabul etmelidir. Mysal üçin, göçme söwdany amala aşyrmaga rugsat berlende, birmeňzeş mümkinçilikleri bolan raýatlar ýüz tutýarlar. Şeýle ýagdaýda, administratiw edara olaryň birine göçme söwda üçin rugsatnama berip, beýlekisine rugsatnama bermekden ýüz dönderip bilmeýär. Başgaça aýdylanda, administratiw edara birmeňzeş ýagdaýlar boýunça dürli çözgüt kabul etmeli däldir.

Şeýlelikde, kanunyň önündäki deňlik ýörelgesini göz önünde tutup, kanunyň ähli ýörelgeleriniň deň güýje eýedigi we olaryň topl umlaýyn ulanylmalydygyny ýatdan çykarmaly däldir, çünki bu ýörelge beýleki ýörelgeler bilen sazlaşykly ulanylmalydyr.

Şunuň bilen birlikde, käbir administratiw önümçilik boýunça administratiw edaralaryň belli çäklerde çözgüt kabul etmäge mümkinçiligi bar. Şeýle ýagdaýlar administratiw garaýşyň (öz garaýşyna görä çözmek) kadalary bilen düzgünleşdirilýär.

3) administratiw önümçiligiň dessinligi we elýeterliligi.

Administratiw önümçiligi amala aşyrmagyň ýörelgeleriniň biri hem administratiw edaranyň gelip gowuşýan ýüztutmalara dessin çemeleşmäge borçlulygydyr, ýagny, eger administratiw önümçilik gozgalandan soň administratiw edarada degişli administratiw namany kabul etmek üçin zerur bolan resminamalar bar bolsa, şeýle hem işiň ähli ýagdaýlary anyklyan bolsa, onda administratiw önümçilik kanunda bellenen bir aý möhletini (AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 20-nji maddasynyň ikinji bölegi) dolmagyna garaşmazdan, gysga möhletde ýerine ýetirilmelidir. Bu kada administratiw önümçilik başlanandan soňra, administratiw edaranyň garamagynda çözgüt kabul etmek üçin zerur bolan ähli resminamalar bar bolan, şeýle hem, işiň ähli ýagdaýlarynyň anyklyan halatynda hereket edýär.

Işiň dessinligi baradaky bu kada ähli resminamalaryň we (ýa-da) maglumatlaryň alynmagy we seljermegi üçin gerek bolan wagta görä üpjün edilýär.

Administratiw önümçiligiň elýeterliligi bolsa, öz gezeginde gyzyklanýan şahs tarapyndan administratiw edara maglumatlaryň we (ýa-da) resminamalaryň mümkin boldugyça az mukdarda berilmegini aňladýar, ýagny administratiw namanyň çykarylmagy, administratiw önümçilik üçin zerur bolan resminamalar, maglumatlar degişli resminamalarda kesgitlenen bolup, ygtyýarly edara maglumatlary we (ýa-da) resminamalary özbaşdak talap etmeli däldir. Administratiw önümçiligiň iş resminamalary elýeterli bolmaly. Elýeterlilik – bu administratiw edaranyň administratiw önümçiligi amala aşyran wagtynda işiniň aýdyňlygyny we obýektiwligini aňladýar.

Bu ýörelgäniň bozulmagynyň mysaly hökmünde administratiw namanyň bellenen bir aý möhletini geçýän in soňky gününde kabul edilmegini görkezmek bolar. Işiň maglumatlaryndan görnüşine görä, çözgüdiň kabul edilmegi boýunça zerur bolan ýagdaýlar we seljermeli resminamalar administratiw önümçiligiň ilkinji hepdesinde anyklyanpdyr. Administratiw önümçiligiň ýerine ýetirilmeli hakyky möhleti göwnējaý we obýektiw ýagdaýlar bilen esaslandyrylan bolmaly.

Administratiw önümçiligiň elýeterliligi ýüztutmasyna seredilýän gyzyklanýan şahsyň hut özüniň we (ýa-da) wekilleriniň üsti bilen administratiw önümçilige gatnaşyp, işiň resminamalary, ýagdaýy bilen tanyşyp bilmegini hem öz içine alýar.

4) administratiw önümçiligi amala aşyrylanda hyzm at daşlyk – bu ýörelgäniň manysy administratiw edaranyň beýleki administratiw edaralar, gaýry guramalar bilen administratiw önümçiligi amala aşyrmak üçin zerur bolan ýüz tutma ibermek, resminama we (ýa-da) maglumat alyşmak arkaly, şeýle hem beýleki görnüşlerde özara gatnaşyklaryndan ybaratdyr.

Seredilýän ýörelgäni aşakdaky mysal bilen düşündirmek bolar. Şahs administratiw edara restoranyň gurluşygyna rugsatnama almak üçin ýüz tutýar. Administratiw edara çözgüt kabul etmek üçin soralyan rugsatnamany bermegiň mümkinçiligini tassyklaýan ýa-da ret edýän dürli

resminamalary ýygnamak zerur. Administrativ edara işleri dessin ýerine ýetirmek maksady bilen şahsyň ýüz tutmasyny (arzasyny) we onda bar bolan resminamalary kabul edýär hem-de ýetmeýän resminamalary we maglumatlary administrativ edara beýleki administrativ edaralara we guramalara haýyş haty bilen ýüzlenip alýar (Mysal üçin, şahsyň dispanser hasabynda durýandygy ýa-da durmaýandygy barada kepillnama, kesgitli çägiň milli taryhy-medeni mirasyň sanawyna degişlidigi barada maglumat we beýlekiler). Administrativ önümçilik amala aşyrylanda administrativ edaralaryň özara hyzmatdaşlygynda ýüz tutmalary ugratmak we jogap hatlaryny almak işlerini häzirki zaman tehnologiýalaryny ulanmak arkaly amala aşyrmak has netijelidir. Şu nukdaýnazardan, «Elektron resminama barada» Türkmenistanyň Kanunynda göz önünde tutulan gurallaryň ulanylmagy ýerlikli bolar. Bu kanun elektron resminamalary peýdalanmagyň hukuk esaslaryny belleýär, şeýle hem olaryň ulanylýan çyg rynda ýüze çykýan hukuk gatnaşyklaryny düzgünleşdirýär^[24].

Administrativ önümçilik amala aşyrylanda hyzmatdaşlyk ýörelgesi kanunyň administrativ önümçilikde islendik administrativ edaranyň beýleki administrativ edara onuň ýüzlenmesi esasynda ýardam etmäge borçludygy baradaky kadasynda beýan edilýär. Kanunçylykda administrativ edaralaryň maglumat bermekden ýüz döndürmäge bolan hukugy we ýagdaýlary, şeýle hem maglumatlaryň berilmeli möhleti kesgitlenilip bilner.

Şonuň bilen birlikde, käbir maglumatlaryň we habarlaryň alynmagy şahsyň özi bilen baglanyşykly bolup biler (mysal üçin, käbir maglumaty almak üçin şahsyň özüniň bolmagy hökman). Şeýle ýagdaýlarda, administrativ edaralar tarapyndan ýüzlenmeleriň iberilmegi ýerlikli däl.

5) barabarlyk – fiziki ýa-da ýuridik şahslaryň hukuk derejesine haýsydyr bir görnüşde goşulmaklygy (aralaşmaklygy) göz önünde tutýan çäreleriň administrativ edaranyň ugur alýan kanuny maksatlaryna ýaramly, zerur we deň bolmagy;

Bu ýörelge ilkinji nobatda, hukuk döwleti we döwletiň hukuk bilen baglylygy düşünjelerinden (Türkmenistanyň Konstitutsiýasynyň 1-nji we 8-nji maddalary) gelip çykýar. Munuň özi, fiziki ýa-da ýuridik şahslaryň hukuklarynyň we azatlyklarynyň haýsy hem bolsa bir görnüşde çäklendirilmegini göz önünde tutýan çäreleriň, Türkmenistanyň Konstitutsiýasynda we kanunlarynda kesgitlenen maksatlara ýetmäge niýetlenilmegidigini we barabar bolmalydygyny aňladýar. Şonuň bilen birlikde, admin istrativ nama kanunyň maksatlaryna ýetmek üçin gabat gelýän, zerur we proporsional bolmalydyr hemde administrativ önümçiligiň mazmunyny, ýerini, wagtyny we olara gatnaşyjylaryň toparyny hasaba almalydyr. Şu nukdaýnazardan, Türkmenistanyň Konstitutsiýasynyň 65-nji madda syndaky raýatlaryň Konstitutsiýada göz önünde tutulan aýry-aýry hukuklarynyň we azatlyklarynyň amala aşyrylmagy diňe adatdan daşary ýa-da harby ýagdaýlar düzgüni şertlerinde Konstitutsiýada we kanunlarda bellenen tertipde we çäklерde çäklendirilip bilner diýen kadasyny ugrukdyryjy hökmünde mysal getirmek bolar^[25].

Kanunda kesgitlenen maksada ýetmek üçin dolandyryş edaralarynyň dürli mümkinçilikleri we olaryň garamagynda köp guramaçylyk hukuk-serişdeler bar. Olaryň kanunyň maksadyna laýyk ulanylmazlygy raýatlaryň hem-de ýuridik şahslaryň ýagdaýlaryny çetinleşdirip (çylşyrymlaşdyryp) biler. Barabarlyk ýörelgesi bellibir işe seredýän administrativ edaranyň öz işinde öňde goýlan maksadyň we ulanylýan serişdeleriň işiň hakyky ýagdaýlary bilen göwnejaý deňliginiň saklanmagyny talap edýär.

Barabarlyk ýörelgesi häzirki wagtda administrativ önümçil igiň örän möhüm «özenleýin» (eriş-argaç bolup geçýän) ýörelgelesi hasaplanýar. Bu kanunylyk we maksadalaýyklyk ýörelgeleriniň sintezidir. Eger kazyýet tejribesi – hukuk kadalarynyň we ýörelgeleriň «beýik

ylalaşdyryjysy» bolsa, onda barabarlyk ýörelgesi ähli esasy hukuk ýagdaýlaryň uniwersal deňleýjisi bolup durýar.

Bu ýörelgäniň ulanylmagy üç tapgyrdan ybarat.

Birinji tapgyr: saýlanyp alynýan serişdeleriň kanunylygyny kesgitlemek.

Ikinji tapgyrda bu serişdeleriň goýlan maksada ýetmek üçin ýaram lylygyny anyklamak. Soňra ulanyljak serişdeleriň zerurlygy baha landyrylýar, ýagny öňde goýlan maksada ýetmek üçin gyzyklanýan şahsyň (şahslaryň) ýagdaýyny mümkin boldugyça ýenilleşdirýän serişdeler gözlenilýär.

Üçünji, soňky tapgyrda ýerine ýetirilýän işleriň, ýetilýän maksadyň, olaryň wajyplygynyň deňagramlylygy kesgitlenýär. Şu ýerde administratiw edara ýerine ýetirilýän işleriň has «berk» dældigine göz ýetirmeli, ýagny bu işler bir tarapdan gözlenilýän netijäni gazanmaga mümkinçilik döretmeli, beýleki tarapdan bolsa, gazanylan oňaly netijä görä raýatlar üçin oňaysyz netijelere getirmeli däl.

Barabarlyk ýörelgesi kanunçylykda administratiw garaýşyň (öz garaýşyna görä çözmek) göz önünde tutulan halatynda ulanylýar.

Bu ýörelge, köplenç, oňaly ýagdaýlarda däl-de, eýsem, gorag, ýuridik önümçilikleriň barşynda ulanylýar, mysal üçin, deportasiýa meseleleri çözülen-de, daşary ýurtly raýatlar administratiw taýdan deportasiýa edilende (ýurduň çäginde mejbury çykaryllanda) ulanylýar. Bu ýörelgäniň ylmy doktrinasy häzirki wagtda ylmy taýdan kemala gelmegiň başlangyç tapgyrynda dur.

Administratiw edara administratiw namany kabul edende şol namanyň gönükdirilen şahsynyň mertebesine degjek hereketleri etmekden en we şeýle mazmunly kararlary kabul etmekden saklanmaly. Eger administratiw nama şahsyýetiň hukuklaryny we azatlyklaryny çäklendirýän ýa-da mertebesini peseldýän bolsa, onda şeýle administratiw nama kabul edilmeli däl. Haçanda administratiw edara özüniň kanuny ygtyýarlyklarynyň çäginde ýagdaýy agyrlaşdyrýan administratiw namany kabul edende, ol barabarlyk ýörelgesinden ugur almalydyr.

6) ynamy goramak – ak ýürekden (ynsaply) hereket edýän gyzyklanýan şahslaryň administratiw edaralaryň işiniň netijelerine ynamynyň kanun bilen goralmagyny aňladýar.

Ynamy goramak ýörelgesi, jemagat hukugynda ozaldan belli bolan, kanuny umytlaryň goragy diýlip atlandyrylýan gymmatlykdyr.

Ynamy goramak ýörelgesi administratiw namanyň kabul edilmegi bilen hukuklaryna täsir edilýän şahsyň döwlet edarasynyň syýasatynyň ýa-da pikiriniň birden üýtgemegi netijesinde kynçylyk çekmeli dældigini, şeýle ýagdaýlar ýüze çykan halatynda bolsa, şahsyň hukugynyň öweziniň dolunmalydygyny aňladýar. Ynamy goramak doktrinasy hukuk kadasy, administratiw tejribe ýa-da ýagdaýlar (mysal üçin, administratiw edaranyň borçnamalaýyn wadasy, kepili) şahsa belli hukuk ýagdaýlara ýol beren halatynda hereket edýär. Hususan-da, ynamy goramak ýörelgesinde hukuk kadasynyň, administratiw tejribäniň netijesinde, şahs şeýle ýagdaýyň dowam etjekdigine ynam edip hereket eden bolsa, döwlet edarasynyň pikiriniň birden üýtgemeginiň şahsyň şeýle ynapsaply garaýşlaryna täsir ýetirmeli dældigine düşünilýär.

Eger ynam goralmaga degişli bolsa, administratiw nama ýatyrylmaýar ýa-da administratiw nama ýatyrylan halatynda, administratiw edara gyzyklanýan şahsa onuň bu administratiw namanyň hereket etjekdigine ynam etmegi netijesinde ýeten maddy zyýanyň öwezini dolýar. Öwezi dolunmaga degişli bolan maddy zyýanyň möçberi administratiw edara tarapyndan kesgitlenilýär we ol öwez dolujy tölegler bu şahsa ýetirilýän zyýanyň möçberine deň bolmaly.

7) inkiwizision ýörelge – işiň ähli ýagdaýlaryny dogry barlamak ýörelgesi.

Obýektiw barlag ýörelgesi administratiw önümçiligiň kanunylygynyň talaplaryndan gelip çykýar. Ygtyýarlyklaryň takyk we dogry ýerine ýetirilmegi üçin esasy zerur şertleriň biri hem, çözgüdiň kabul edilmegi üçin zerur bolan ýagdaýlaryň doly we takyk kesgitlenmegidir. Çözgüdi kabul etmezden öň administratiw edara öz gulluk ygtyýarlyklarynyň çäginde işiň ähli ýagdaýlaryny seljermelidir. Şunuň bilen birlikde, anyklyan ýagdaýlar çözgüt kabul etmek üçin gerekli we ýeterlik bolmalydyr.

Zerur bolan halatynda administratiw edara goşmaça resminamalary talap edip, şahsa onuň hukuklaryny we borçlaryny düşündirip, maslahatlary berip biler. Administratiw edaranyň borjy işiň ähli ýagdaýlaryny anyklamakdan, gatnaşyjylaryň pikirine garamazdan maglumatlaryň we resminamalaryň doly, takyk hem-de hemmet araplaýyn seljermeginden, işiň ýagdaýlarynyň doly öwrenilmeginden ybaratdyr.

AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň kadalaryny durmuşa geçirmekde wajyp, esasy orny eýeleýän administratiw önümçiligiň ýörelgeleri, ýokarda hem belenilip geçilişi ýaly, administratiw edaralaryň işiniň ähli çygyrlaryny gurşap alýar. Hukuk edebiýatlarynda Ýewropa ýurtlarynyň aglaba köpüsiniň tejribesiniň administratiw önümçiligiň ýörelgelerini kanunçylyga laýyklykda durmuşa geçirmeklige esaslanýandygy beýan edilýär.

5-nji madda. Administratiw önümçiligiň görnüşi

Eger önümçiligiň görnüşi barada ýörite düzgünler bolmasa, administratiw önümçiligi kesgitlenilen görnüşi berjaý etmek bilen bagly däldir.

Kanunyň bu maddasy administratiw önümçiligiň görnüşi bilen baglanyşykly demokratik talaplary belleýär. Häzirki zaman jemgyýetinde fiziki we ýuridik şahslaryň erk-islegini aňlatmaklary dürli görnüşde bolup biler, ýagny dil üsti bilen, ýazmaça ýa-da maglumat-kommunikasiýa torlarynyň üsti bilen ýerine ýetirilip bilner. Administratiw önümçiligiň görnüşi hukuk gatnaşyklarynyň daşky görnüşi bolup, kanun onuň bilen hukuk netijeleri baglanyşdyrýar: önümçiligiň görnüşi barada ýörite düzgünleriň berjaý edilmegi, administratiw önümçiligiň şertleriniň biridir. Şeýlelikde, AÖH Türkmenistanyň Kanuny ýörite tertipnamalarda bellenen başga ýagdaýlarda administratiw önümçiligi bellibir, kesgitli görnüşiň berjaý edilmegi bilen bagl anyşdyрмаýar.

Administratiw önümçiligi ýerine ýetirende administratiw edaranyň kesgitli bir yzygiderliligi berjaý etmegi hökman däldir, ol işiň ýagdaýlaryny hemmetaraplaýyn barlamaga borçludyr, emma onuň yzygiderliligini özbaşdak kesgitleýär. Administratiw edaranyň önümçiligi haýsy tertipde amala aşyrylmalydygy, umumy düzgün boýunça geçirilmeli işleriň (tapgyrlaryň) yzygiderliliginiň hökmany imperativ kadasy bellenmedik. Administratiw edara önümçilige gatnaşyjylaryň pikirini dil üsti bilen diňlemek arkaly ýa-da ýazmaça görnüşde hem alyp biler. Eger kanunçylykda administratiw önümçiligi alyp barmagyň görnüşi anyk kesgitlenen bolsa, administratiw edara bu ýörite kadalary berjaý etmelidir.

Önümçiligiň görnüşi saýlamak babatda administratiw edaranyň diskresion ygtyýarlyklary

Eger kanunçylyk namalarynda administratiw önümçiligi alyp barmagyň kesgitli görnüşi göz önünde tutulmadyk bolsa, administratiw edara önümçiligi alyp barmagyň görnüşi saýlamak babatda diskresion ygtyýarlyklara eýedir. Düşündirilýän maddada administratiw önümçiligiň kesgitli görnüşi berjaý etmek bilen bagly däldigi baradaky ýörelge administratiw önümçiligi alyp barmakda administratiw edaranyň doly erkinligini aňlatmaýar. Göräýmäge, administratiw edara önümçiligi alyp barmak babatda formal talaplar bilen bagly däl ýaly, emma şunuň bilen birlikde

onuň diňe öz diskresion ygtyýarlyklarynyň çäklerinde, ýagny kanuna laýyklykda we berlen ygtyýarlyklaryň maksadyna ýetmek nukdaýnazaryndan hereket edip bilýändig ini bellemek bolar.

Administrativ edaranyň önümçiligiň görnüşini saýlamak babatda diskresion ygtyýarlyklary, mysal üçin, edaranyň adyndan onuň ýolbaşçysyna kesgitli önümçiligi alyp barmak üçin birkysymly (mysaly) gözükdirmeleri çykarmaga, arzalary we ýüztutmalary kabul etmegiň tertibini bellemäge, şol sanda arzalar üçin blanklary işläp taýýarlamaga, AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 16-njy maddasyna laýyklykda hem dilden, hem-de ýazmaça geçirip bolýan diňlemekligiň görnüşini kesgitlemäge bolan ygtyýarlyklaryny aňladýar (garaýşyň çäkleri barada bolsa, şu maddanyň geljekki düşündirişlerinde has giňişleýin beýan edilýär).

Berlen ygtyýarlyklaryň maksady we garaýşyň çäkleri

Önümçiligiň görnüşini kesgitlemek babatda administrativ edara diskresion ygtyýarlyklaryň berilmegi, administrativ önümçiligiň çýeliginini, dessinligini we elýeterliligini üpjün etmek maksadyna gönükdirilendir. Şunuň bilen birlikde, AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 20-nji maddasynyň birinji bölegine laýyklykda administrativ önümçiligiň amala aşyrylmagy ýönekeý, maksadalaýyk we gysga möhletli bolmalydyr. Administrativ önümçiligiň görnüşini kesgitlemek boýunça diskresion ygtyýarlyklary bermegiň netijesinde administrativ edara anyk ýagdaý boýunça işiň aýratynlyklaryny nazara almaga, şahslaryň zerurlyklaryna görä hereket etmäge, administrativ önümçiligi geçirmegiň has netijeli usulyny saýlap almaga mümkinçilik alýar. Bu maksady çaklamadan gelip çykýar, mysal üçin, eger çözgüt kabul etmegiň möhleti şu kanunyň 20-nji maddasynyň 2-nji böleginiň talap edişi ýaly bir aýdan geçmeýän bolsa, administrativ edara esassyz uzak möhletleri belläp, administrativ önümçiligi emeli uzaga çekmäge hakly däl. Administrativ edara diskresion ygtyýarlyklarynyň berilmegi onuň şol ygtyýarlyklardan peýdalanmak borjuna hem göz önünde tutýar. Şeýlelikde, artykmaç býurokratizm, anyk ýagdaýyň aýratynlyklaryny nazara almakdan boýun gaçyrmak garaýşyň ýalňys ulanylmagyny aňladýar.

Garaýşyň çäkleri

1) Kanunyň ileri tutulmagy

Administrativ edara tarapyndan diskresion ygtyýarlyklaryň ulanylmagy diňe kanunylygy berjaý etmegiň çäklerinde, şu kanunyň 4-nji maddasy esasynda mümkindir, bu bolsa, birinjiden, hiç bir administrativ hereketiň kanunyň bozulmagy bilen amala aşyrylmaly dälidigini aňladýar (kanunyň ileri tutulmagy). Düşündirilýän madda babatynda şuny aýdyňlaşdyrmak zerur, ýagny administrativ edara **önümçiligiň kanunylygyny** üpjün etmäge borçludur. Bu bolsa saýlanyp alnan kadanyň azyndan «Administrativ önümçilik hakynda» Türkmenistanyň Kanunynyň düzgünlerine laýyk gelmelidigini aňladýar, şeýle hem, administrativ edara tarapyndan saýlanyp alnan diskresion ygtyýarlyklar kanunyň talaplaryna garşy gelmeli däl, diskresion ygtyýarlyklar önümçilige gatnaşyjylaryň we üçünji şahslaryň hukuklarynyň hem-de kanuny bähbitleriniň bozulmagyna getirýän ýagdaýynda ulanylyp bilinmez.

Şeýlelikde, administrativ edaranyň administrativ önümçiligiň görnüşini saýlap almaga bolan diskresion ygtyýarlyklary haçanda görnüş babatda ýörite görkezmeleriň bolmadyk halatlarynda hem kanunyň talaplary bilen çäklendirilendir (Anyk mysallar aşakda).

2) Barabarlyk ýörelgesi

Barabarlyk ýörelgesi şuny göz önünde tutýar, ýagny önümçiligiň saýlanyp alnan görnüşini kanuny maksada gönükdirilmelidir, saýlanyp alnan iş ýörediş hereketleri maksada ýetmek üçin ýaramly we zerur bolmalydyr. Dar manyda barabarlyk saýlanyp alnan çäräniň (görnüşiniň) juda ýowuz bolmaly dälidigini aňladýar. Şu ýörelgäniň çäklerinde jemgyýetçilik bähbitleri bilen administrativ gatnaşyklaryna gatnaşyjylaryň bähbitleriniň arasynda deňagramlyk tapylmalydyr.

3) Gatnaşyjylaryň deňlik ýörelgesi

Kanunylyk ýörelgesiniň çäklerinde düşündirilýän kanunyň 4-nji maddasyna laýyklykda gatnaşyjylaryň deňligi ýörelgesi hem nazara alynmalydyr. Bu ýörelge administratiw önümçiligi amala aşyrmagyň, adaty, ulanylýan tertibiniň ähli halatlarda birmeňzeş hakyky düzümde ulanylmalydygyny aňladýar. Eger, mysal üçin, administratiw edara ýetmeýän resminamalary bermek, bellibir hereketleri ýerine ýetirmek we ş.m. üçin elmydama kesgitli möhleti belleýän bolsa, onda ol düýpli sebäpler bolmazdan anyk bir ýagdaýda bu möhleti üýtgedip bilmez. Edil şunuň ýaly, eger administratiw edara özüniň, adaty, eýerýän aýry-aýry kadalary üçin kesgitli birkysmy düzgünleri bellän bolsa, onda ol düýpli sebäpler bolmazdan bu düzgünlerden ugruny üýtgedip bilmez.

Umuman, administratiw edara diskresion ygtyýarlyklary (garaýşy) dogry ulanmagyň çäklerinde administratiw önümçiligiň nähili görnüşde geçiriljekdigini kesgitlemäge ygtyýarlyklar berlen. Aşakda administratiw önümçiligiň çäklerinde käbir anyk ýagdaýlar babatda diskresion ygtyýarlyklaryň çäkleriniň käbir mysallary getirildi.

a) Arzany bermek

Mysal üçin, administratiw edara arzany bermek üçin ýörite blanky doldurmagyň kesgitli görnüşini göz önünde tutup biler, bu talap berlen kadanyň çäklerinde hökmany bolar. Muňa garamazdan, önümçiligiň görnüşü babatda şeýle çözgüt berlen diskresion ygtyýarlyklaryň maksatlaryna laýyk gelmelidir. Mysal üçin, arzalaryň işlenip geçilmegini ýeňilleşdirmek, ýagny administrasiýanyň işiniň netijeliligini ýokarlandyrmak blanky ulanmagyň maksady bolup biler. Şunuň bilen birlikde, birkysmy blanklaryň kömegi bilen arzalaryň birkysmylaşdyrylmagy ýaramly we zerur serişde bolmalydyr, ýagny edil şunuň ýaly täsirli mümkinçilikleriň bolmadyk mahalynda arzalaryň işlenip geçilmegini hakykatdan hem ýeňilleşdirmelidir. Munuň özi, diňe arzalary işläp geçmegi ýeňilleşdirmegi göz önünde tutmak bilen, blanklary doldurmak üçin arzaçylara kynçylyk döretmeli däldigini aňladýar. Köp halatlarda blanklaryň peýdalanylmagy administratiw önümçilige gatnaşyjylar üçin juda agramly bolmaýar we degişlilikde dar manyda barabar hasap edilýär. Muňa garamazdan, dar manyda barabarlyk käbir anyk halatlarda bolman hem biler, mysal üçin, eger blanky doldurmak gözüniň görejiniň pesligi ýa-da sowatlylygynyň ýeterlik däldigi sebäpli arzaçy üçin kynçylyk döredýän bolsa. Şeýle halatlar üçin kadadan çykmalar göz önünde tutulmalydyr, mysal üçin, administratiw edara tarapyndan teswirnama düzmek bilen arzany dilden bermek.

Soňra şu kanunyň 8-nji maddasynda berkidilen administratiw edara ýüz tutmak we maglumaty almaga bolan hukuky hem-de administratiw edaranyň şu kanunyň 11-nji maddasyna laýyklykda administratiw önümçiligi başlamaga korrespondirleýji borjuna nazara almak gerek. Kanun administratiw önümçiligiň başyny arzanyň bellige alnan pursady bilen kesgitleýändigini sebäpli, şu maddalardan administratiw edaranyň alnan arzany dessine bellige almak borjy gelip çykýar (görkezilen maddalaryň jikme-jik düşündirişlerine serediň).

b) Täze tehnologiýalary peýdalanmak

Önümçiligiň görnüşini kesgitlemek boýunça diskresion ygtyýarlyklar administratiw önümçilige gatnaşyjylar bilen administratiw edaranyň arasynda kommunikasiýa serişdelerini saýlap almaklyga hem degişlidir. Täze tehnologiýalaryň, hususan-da, elektron poçtanyň ulanylmagyny mysal hökmünde görkezip bolar. Muňa garamazdan, administratiw önümçiligiň barabarlyk, şeýle hem elýeterlilik ýörelgesi ähli şahslar, şol sanda ýaşy, ykdysady ýagdaýy ýa-da pes sowatlylygy sebäpli täze tehnologiýalary ulanmaga mümkinçiligi bolmadyk fiziki şahslar üçin administratiw önümçiligiň elýeterliligini üpjün etmek üçin kommunikasiýanyň alternatiw mümkinçilikleriniň döredilmegini talap edýär.

c) Gatnaşyjylary diňlemek

AÖH Türkmenistanyň Kanunyň 16-njy maddasyna laýyklykda, administratiw önümçilige gatnaşyjylara çözgüt kabul etmek üçin möhüm ähmiýete eýe bolan hakyky ýagdaýlar barada öz pikirini beýan etmek mümkinçiligi berilmelidir (16-njy maddanyň jikme-jik düşündirişlerine serediň). Şunuň bilen birlikde, administratiw edara özüniň diskresion ygtyýarlyklarynyň çäklerinde diňlemäniň nähili geçirilmelidigini kesgitleýip biler. Ol dilden, gyzyklanýan şahs bilen administratiw edaranyň wekiliniň arasynda şahsy gürründeşlik görnüşinde ýa-da telefon boýunça, hem-de gyzyklanýan şahsyň berlen soraglara ýazmaça jogaby görnüşinde geçirilip hem bilner. Şunuň bilen birlikde, administratiw edara anyk ýagdaýyň aýratynlyklaryny hasaba almalydyr. Mysal üçin, ýazmaça jogap üçin juda gysga möhletniň bell enilmegi ýa-da ýeterlik bilimi bolmadyk şahs babatda diňlemäniň ýazmaça görnüşiniň saýlanylmagy garaýşy ýalňys peýdalanmak bolup durýar.

d) *Wezipeli şahsyň tarapgöýsüzligi we gyzyklanmazlygy*

AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 12-nji maddasynyň düzgünlerine laýyklykda, wezipeli şahsyň tarapgöýsüzligi we gyzyklanmazlygy üpjün edilmelidir. Şu kontekstde wezipeli adamyň kabul ediljek çözgüde bolan islendik gyzyklanmasy ýa-da administratiw önümçilige gatnaşyjy babatda obýektiw bolmadyk gatnaşygynyň ähtimallygy göz önünde tutulýar. Mümkin bolan alamatlar: garyndaşlyk gatnaşyklary, jedel ýa-da tersine, ysnyşykly dostluk. Görkezilen ähli halatlarda wezipeli şahs çözgüt kabul etmekden çetleşdirilmelidir. Şeýle gyzyklanmanyň bolmagy administratiw edaranyň diskresion ygtyýarlyklaryna degişli däl, çünki olar gönüden-göni kanundan gelip çykýar.

e) *Işiň materiallary bilen tanyşmak*

AÖH Türkmenistanyň Kanuny administratiw önümçilige gatnaşyjylara işiň materiallary bilen tanyşmak hukugyny berýär, çünki işde bar bolan resminamalary bilmek gatnaşyjylaryň kanuny bähbitlerini amala aşyrmak ýa-da goramak üçin zerurdyr. Şunuň bilen birlikde, administratiw edara gyzyklanýan şahslaryň ýüz tutmalary gelip gowşan gününden ýedi günün dowamynda degişli materiallary bermäge borçludur (17-nji maddanyň düşündirişlerine serediň). Bu düzgün administratiw önümçiligiň görnüşini saýlap almak babatda diskresion ygtyýarlyklaryň çäklerini kesgitleýär. Şunuň bilen birlikde, administratiw edaranyň garamagy tanyşma mümkinçiliginiň nähili beriljekdigini saýlamak mümkinçiligini göz önünde tutýar. Ýöne şu halatda hem saýlama mümkinçiligi çäksiz däl. Mysal üçin, işiň materiallarynyň köp sahypaly tomuny örän az wagtyk bermek, garamagy ulanmagyň aýdyň ýalňyşy bolar.

ä) *Möhletler*

Ýokarda görkezilişi ýaly, administratiw edara kesgitli hereketler üçin möhletleri bellemäge haklydyr, mysal üçin, ýetmeýän resminamalary bermek, diňleme kadasynyň çäklerinde ýazmaça jogaby bermek we beýlekiler. Şunuň bilen birlikde, möhletler bellenilende, olar bir tarapdan kadany uzaga çekmeli däl, ýöne beýleki tarapdan, önümçilige gatnaşyja talap edilýän hereketi ýerine ýetirmek üçin ýeterlik wagty bermelidir.

f) *Faktlary anyklamak, subutnamalary ýygnamak we administratiw önümçilige gatnaşyjylaryň işiň ýagdaýlaryny aýdyňlaşdyrmaga ýardam etmek borjy*

AÖH Türkmenistanyň Kanuny administratiw edarany işi çözmek üçin ähmiýeti bolan ähli hakyky materiallary hemmetaraplaýyn, doly we dogruçyl barlamaga we zerur bolan subutnamalary ýygnamaga borçlandyrýar. Şunuň bilen birlikde, administratiw önümçilige gatnaşyjylar bellibir ýardam bermelidirler (13-nji we 15-nji maddalaryň düşündirişlerine serediň). Şu halatda kanun administratiw edara örän giň ygtyýarlyklary berýär, munuň maksady anyk ýagdaýyň aýratynlyklaryna görä çäýe hereket etmekden we netijede administratiw önümçiligiň netijeliligini ýokarlandyrmakdan ybaratdyr. Garaýşy ulanmagyň ýalňyşlyklary haçanda

administrativ edara şeýle aýratynlyklary ýeterlik derejede hasaba almadyk ýa-da barabar däl hereket eden halatynda mümkindir.

Mysal üçin, administrativ edara özüniň aňsatlyk bilen talap edip biljek, emma raýat üçin bolsa alynmagy uly kynçylyklar bilen bagly bolan resminamany bermeklige raýaty borçlandyryp bilmez, çünki bu barabarlyk ýörelgesine garşy gelýär. Şeýle hem, kanunylyk ýörelge sini, hususan-da kanunyň belligini nazara almaly. 13-nji maddanyň düşündirişde görkezilişi ýaly, işiň ýagdaýlaryny anyklamak we subutnamalary ýygnamak babatda diskresion ygtyýarlyklar hususy şahsyň hukuk çygryna aralaşmaga administrativ edara ygtyýarlyklary bermeýär. Şeýle aralaşma, (meselem, jaýlary dökmek) diňe eger administrativ edara degişli kanun bilen ygtyýarly bolan halatynda hakly bolar.

6-njy madda. Çäk degişlilik

1. Administrativ önümçiligi administrativ edaralar tarapyndan öz ygtyýarlylyklaryna laýyklykda gyzyklanýan şahsyň ýaşaýan (ýerleşýän) ýeri boýunça ýa-da olaryň ýokarda durýan edaralary tarapyndan şu Kanunyň talaplaryna laýyklykda amala aşyrylýar, şu bölegiň üçünji tesiminde görkezilen administrativ önümçiligi muňa degişli däl.

Eger gyzyklanýan şahsyň bolýan ýeri boýunça bellige alynmagy hökmany bolan halatynda, administrativ edaralar öz ygtyýarlylyklaryna laýyklykda administrativ önümçiligi onuň bolýan ýeri boýunça amala aşyryrlar.

Gozgalmaýan emläk babatda administrativ önümçiligi administrativ edaralar tarapyndan gozgalmaýan emlägiň ýerleşýän ýeri boýunça amala aşyrylýar.

2. Administrativ edara gyzyklanýan şahsyň ýüz tutmasynda görkezilen meseleleri çözmek boýunça öz ygtyýarlylygyny özbaşdak barlamaga borçludur.

3. Administrativ edaranyň ygtyýarlylygynyň onuň we gyzyklanýan şahsyň arasyndaky ylalaşyk bilen esaslandyrylmagyna ýol berilmeýär.

4. Eger gyzyklanýan şahslaryň biri administrativ edarany ygtyýarly diýip hasap edýän bolsa, edaranyň özi bolsa özüni şeýle hasap etmese, ol haýal etmän gyzyklanýan tarapy habarly etmek bilen, işi ygtyýarly edaranyň garamagyna iberýär.

Umumy düzgünler

Administrativ işlere degişli administrativ edaralar, olaryň düzümi, çäk bölümleri, wezipeli şahslary tarapyndan Türkmenistanyň Konstitusiyasynda we kanunlarda bellenen wezipe ygtyýarlyklarynyň çäklerinde garalýar. Çäk degişlilikiniň meseleleri AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 6-njy maddasynda giňişleýin beýan edilen.

Şol sebäpli, olary jikme-jik düşündirmegiň zerurlygy ýok diýip hasap edýäris.

Şonuň bilen birlikde, administrativ önümçiligiň giňişlikdäki hereketi administrativ edaranyň ygtyýarlyklaryna baglydygyny bellemek bolar.

1. Düşündirilýän maddanyň birinji böleginiň ulgam gurluşy administrativ edaranyň ygtyýarlyklarynyň deslapky barlagyny şu bölümüniň soňky tesimine laýyklykda amala aşyrmagyň zerurlygyny şertlendirýär, ýagny onuň predmetiniň gozgalmaýan emläk bilen baglanyşyklydygyny görkezýär. Eger-de şeýle baglanyşyk tassyk bolsa, onda çäk degişlilik ygtyýarlygyny barlamagyň zerurlygy aradan aýrylýar. Gozgalmaýan emläk bilen baglanyşyk ýok ýagdaýynda, çäk degişlilik ygtyýarlygynyň barlygy şu bölümüniň ikinji tesimi boýunça geçirilýär.

Mysal üçin, raýat A. Aşgabat şäheriniň Berkararlyk etrabynda ýaşaýar, onuň dükany bolsa Aşgabat şäheriniň Bagtyýarlyk etrabynda ýerleşýär, dükanyň işi boýunça administrativ

önümçiligiň çäk degişlilik ygtyýarlygy Bagtyýarlyk etrabynyň administratiw edaralaryna degişlidir.

2. Administratiw edaranyň çäk degişlilik ygtyýarlygyny barlamak borjy şahsy tarapyň üstüne ýüklenip bilinmez. Eger-de mysal üçin, gyzyklanýan şahs pasport almak üçin geňeşlige ýüz tutan bolsa, geňeşlik bu soragy çözmek boýunça ygtyýarlygyny özi özbaşd ak barlamaly.

3. Administratiw edaranyň we gyzyklanýan şahsyň öz aralarynda ylalaşyk gazanmagy arkaly administratiw edaranyň ygtyýarlyklarynyň esaslandyrylmagyna ýol berilmeýär. Administratiw edaranyň ygtyýarlyklary döwletiň jemagat hukuk häkimiýetiň ýüze çykmasydyr we kanunçylykda çürt-kesik düzgünleşdirilen bolmalydyr.

4. Eger gyzyklanýan şahs bilen administratiw edaranyň arasynda onuň ygtyýarlygy babatda düşünişmezlik ýüze çykan halatynda, administratiw edara işi öz pikiri boýunça ygtyýarly hasap edýän administratiw edarasyna ugratmaga we şol bir wagtyň özünde bu barada gyzyklanýan şahsy habarly etmäge borçludyr. Mysal üçin, gyzyklanýan şahs göçme-sowda işine rugsat almak üçin geňeşlige ýüz tutýar, geňeşlik bu ýüz tutmany ýerine ýetirmek üçin öz ygtyýarlyklaryny özbaşdak barlamaly. Geňeşlik bu ýüz tutma seretmekde özüni ygtyýarly diýip hasap etmese, gyzyklanýan şahsa habar bermek bilen, işi derrew ygtyýarly edara ugradýar.

7-nji madda. Administratiw önümçilikde wekilçilik

1. Türkmenistanyň kadalaşdyryjy hukuk namalarynda başgaça göz önünde tutulmadyk bolsa, administratiw önümçiligi amala aşyrylanda gyzyklanýan şahsyň hut özi we (ýa-da) wekiliň üsti bilen gatnaşmaga haklydyr.

2. Gyzyklanýan şahsyň özüniň gatnaşmagy ony wekiliniň bolmagy hukugyndan mahrum etmeýär, şonuň ýaly hem wekiliň gatnaşmagy gyzyklanýan şahsyň özüniň gatnaşmak hukugyny aradan aýyrmaýar.

3. Gyzyklanýan şahsyň wekili diýlip, administratiw edara we beýleki gatnaşyjylar bilen şu Kanun bilen düzgünleşdirilýän gatnaşyklarynda onuň bähbitlerine wekilçilik etmäge ygtyýarlandyrylan fiziki ýa-da ýuridik şahs ykrar edilýär.

Gyzyklanýan şahsyň administratiw önümçiligiň amala aşyrylmagy üçin ýüz tutan administratiw edarasynyň işgärleri gyzyklanýan şahsyň wekili bolup bilmeýärler, muňa gyzyklanýan şahsyň kanuny wekilleri bolup durýan administratiw edaranyň işgärleri degişli däldir.

4. Ýuridik şahsyň wekili öz ygtyýarlyklaryny Türkmenistanyň raýat kanunçylygynda bellenilen tertipde berlen ynanç haty esasynda amala aşyrýar.

Fiziki şahsyň wekili öz ygtyýarlyklaryny notarial taýdan tassyklanan ynanç haty esasynda amala aşyrýar.

Eger wekilçilik adwokat tarapyndan amala aşyrylýan bolsa, onda onuň ygtyýarlyklary order bilen tassyklanylýar.

Ygtyýarnama esasynda hukuk kömegini berýän şahslaryň ygtyýarlyklary hukuk kömegini bermek hakyndaky şertnama we ygtyýarnamanyň nusgasy bilen tassyklanylýar.

5. Gyzyklanýan şahslaryň topary özbaşdak ýa-da administratiw edaranyň haýyşy boýunça administratiw önümçilige şu toparyň adyndan gatnaşmaga ygtyýarly bir ýa-da birnäçe şahslary wekil edip bellemäge haklydyr.

1. AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň düşündirilýän 7-nji maddasynyň birinji böleginde, eger Türkmenistanyň kadalaşdyryjy hukuk namalarynda başgaça göz önünde tutulmadyk bolsa, onda gyzyklanýan şahslaryň administratiw önümçilige hut özüniň we (ýa-da) öz wekil leriniň üsti bilen gatnaşyp bilýändigini bellenilen.

Şundan ugur alyp, gyzyklanýan şahsyň şu aşakdakylara hukugy bardyr:

- administratiw önümçilik ýerine ýetirende hut özi gatnaşmaga;
- degişli işleri amala aşyrmagy öz wekiline tabşyrmaga;
- administratiw önümçilik ýerine ýetirende wekili bilen bilelikde gatnaşmaga.

Wekillik hukuk gatnaşygy bolup, oňa laýyklykda bir şahs (wekil) özünde bar bolan ygtyýarlyklara laýyklykda, başga bir şahsyň (wekillik edilýän şahsynyň) adyndan hereket edýär. Wekiliň hereketleri bilen wekillik edilýän şahs babatynda hukuklar döredilýär, üýtgedilýär ýa-da ýatyrylýar. Sebäbi, wekil özüniň wekilçilik edýän şahsynyň adyndan hereket edýär, şonuň üçin hem wekiliň ýerine ýetirýän hereketleri üçünji şahslaryň we wekillik edilýän şahsyň arasyndaky hukuk gatnaşyklaryny emele getirýär. Mysal üçin, eger hususy eýeçilikdäki gozgalmaýan emläk ulanmaga ýaramsyz halda bolsa we onuň ýykylp aýrylmaga degişlidigi baradaky administratiw önümçilige emlägiň eýesiniň hut özi ýa-da onuň wekili, şol sanda, adwokaty hem gatnaşyp biler.

2. Şahsyň hut özüniň administratiw önümçilige gatnaşmagy ony adwokatyň hyzmatlaryndan peýdalanmaga bolan hukugyndan mahrum etmeýär ýa-da administratiw önümçilige raýatyň adyndan onuň adwokatyň wekilçilik etmegi, onuň özüniň gatnaşmaly dældigini aňlatmaýar.

Ygtyýarly fiziki ýa-da ýuridik şahs administratiw önümçilikde gyzyklanýan şahsyň wekili bolup çykyş edip biler. Bu ýagdaýda ýuridik şahsyň edarasý göz önünde tutulýar, ýagny ýuridik şahsyň ýolbaşçysy ýa-da başga bir ygtyýarly edilen şahs. Wekiliň ygtyýarlary kada bolşy ýaly, işgäriň wezipe gözükdirijisinden gelip çykýar.

3. Gyzyklanýan şahsyň ýüz tutýan administratiw edarasynyň işgärleri gyzyklanýan şahsyň wekili bolup bilmeýär. Şu ýagdaýda admi nistratiw edaranyň işgäri gyzyklanýan şahsyň kanuny wekili bolup durýan bolsa, kadadan çykma ýol berilýär.

Kanuna esaslanýan wekilçilik kanunyň gös-göni görkezmesinden gelip çykýar. Mysal üçin, kiçi ýaşly çagalaryň kanuny wekilleri onuň ata-enesi bolup, olaryň ygtyýarlyklary atalyk ýa-da enelik faktyndan gelip çykýar. Ogullyga almak, hossarlygyň bellenmegi we birnäçe beýleki ýuridik faktlar hem kanuny wekilçiligiň ýüze çykmagyna esas bolup bilýär. Wekilçiligiň bu görnüşiniň aýratynlygy, birinjiden, wekilçilik edilýän erk-ygtyýaryna bagly bolmazdan döreýändiginden, ikinjiden, wekiliň ygtyýarlyklarynyň gös-göni kanun bilen kesgitlenendigidinden ybaratdyr.

Kanuny wekilleriniň sanawy Türkmenistanyň Raýat iş ýörediş kodeksiniň 4-nji maddasynyň dokuzynjy böleginde kesgitlenilýär^[26]. Türkmenistanyň Raýat iş ýörediş kodeksiniň 4-nji maddasynyň 9-njy bendindäki kanuny wekiller baradaky kesgitleme administratiw önümçilikde hem ulanarlykdyr. Mysal hökmünde, pasport ýaşyna ýeten çaganyň kakasynyň öz iş ýeri bolup durýan administratiw edara oglunyň pasportyny almak baradaky ýüz tutmasyny görkezmek bolar.

4. Türkmenistanyň Raýat kodeksine^[27] we Kärhanalaryň hukuk ýagdaýyny kesgitleýän kanunçylyga^[28] laýyklykda, kärhananyň ýolbaşçysy onuň kanuny wekili hasaplanýar, beýleki wezipeli şahslar kärhananyň adyndan çykyş edende ynanç haty esasynda hereket edýärler. Ynanç hatyny resmileşdirmegiň tertibi Türkmenistanyň raýat kanunçylygyna laýyklykda amala aşyrylýar. Fiziki şahsyň wekilçiligini ýerine ýetirmäge ygtyýar berýän ynanç haty notarial tertipde tassyklanmaga degişlidir. Munuň özi, bu hukuk gatnaşyklarynyň ygtybarlylygyny üpjün etmäge gönükdirilendir.

Adwokatlar kollegiýasynyň agzalary hukuk kömegini bermegiň aýratyn subýektleri hökmünde administratiw önümçilige order esasynda gatnaşýarlar. Orderi resmileşdirmegiň tertibi «Türkmenistanda adwokatura we adwokatlyk işi hakynda» Türkmenistanyň kanunynda^[29] hemde Türkmenistanyň Raýat iş ýörediş kodeksiniň 133-nji maddasynda kesgitlenen. Ygtyýarnama esasynda hukuk kömegini berýän hukukçylaryň administratiw önümçilikde wekilçiligi

Türkmenistanyň Raýat iş ýörediş kodeksiniň 133-nji maddasynyň ýedinji bölegine laýyklykda, hukuk kömegini bermek hakyndaky şertnama we ygtyýarnamanyň nusgasy bilen tassyklanylýar we şol esasyda olar administratiw önümçilige wekil hökmünde gatnaşyp bilýär.

5. Wekilde zerur ygtyýarlygyň ýüze çykmagy, ozaly bilen, wekil lik edilýäniň erk-islegini aňlatmagy, şeýle hem beýleki hukuk fakt lary bilen baglanyşyklydyr. Şu nukdaýnazardan, AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 7-nji maddasynyň başinji bölegi gyzyklanýan şahslaryň topary özbaşdak ýa-da administratiw edaranyň haýyşy boýunça administratiw önümçilige şu toparyň adyndan gatnaşmaga ygtyýarly bir ýa-da birnäçe şahslary wekil edip bellemäge haklydyr diýmek bilen toparyň wekiliniň ygtyýarlyklaryny anyk kesgitleýär hem-de ony saýlap bolýandygyny görkezýär. Düşündirilýän maddanyň başinji bölegine laýyklykda, gyzyklanýan şahslaryň toparynyň bähbitlerine bir ýa-da birnäçe şahslar tarapyndan wekilçilik edilmegine ýol berilýär. Düzgün bolşy ýaly, bu şahslar birmeňzeş hukuk bähbitlerine we talaplaryna eýedirler. Mysal üçin, awtoulaglaryň durmagyny gadagan edýän ýol belgisiniň goýulmagy baradaky administratiw nama esasynda söwda nokatlarynyň birnäçesiniň bähbidine täsir ýetirilmegi mümkin. Bu söwda nokatlarynyň eýeleriniň topary özbaşdak ýa-da administratiw edaranyň haýyşy boýunça birleşip öz wekilleri hökmünde, toparyň adyndan administratiw önümçilige gatnaşmaga ygtyýarly wekili kesgitlep bilerler. Toparyň bähbitlerine bir şahs tarapyndan wekilçilik edilmegi serişdeleriň tygşytlanylmagy we önümçiligi amala aşyrylmagynyň tizleşdirilmegini üpjün edýär.

II BAP. ÖNÜMÇILIK ÝÖRELGELERI WE KEPILLIKLERI

8-nji madda. Administratiw edara ýüz tutmaga bolan hukuk

1. Her bir şahsyň özüniň hukuklary we kanuny bähbitleri bilen gönüden-göni bagly bolan meseleler boýunça administratiw edara ýüz tutmaga, haýyşnama bildirmäge ýa-da administratiw edaradan maglumat almaga hukugy bardyr.

2. Administratiw edara bu ýüz tutmalar boýunça degişli çözgütleri kabul etmäge ýa-da maglumaty bermäge borçludyr.

Umumy düzgünler

Islendik hukuk, şol sanda administratiw edara ýüz tutmaga bolan subýektiw hukuk hem, onuň kanuny esaslary bolan halatynda we amala aşyrmak mümkin bolan ýagdaýynda durmuşy gymmatlyga eýedir. Subýektiw hukugyň durmuşa geçirilmegi – şeýle hukuga eýe bolan şahsyň hukugyň mazmunynda jemlenen mümkinçilikleri amala aşyrmagyny aňladýar. Mälim bolşy ýaly, subýektiw manyda hukuk – bu öz erkiňe we bähbitleriňe laýyklykda bellibir hereketleri ýerine ýetirmek mümkinçiligidir. Administratiw edara ýüz tutmaga bolan subýektiw hukugyň amala aşyrylmagy fiziki we ýuridik şahslaryň kesgitli hereketleri ýerine ýetirmegi, ýagny administratiw edara ýüz tutmagy arkaly amala aşyrylýar. Şeýlelikde subýektleriň özüni alyp baryşlarynda olaryň görkezmeleriniň hakykatda amala aşyrylmagy bilen hukuk kadasy durmuşa geçirilýär. Bu fiziki we ýuridik şahslaryň öz bähbitlerini hukuk hereketleri arkaly kanagatlandyrmagy görnüşinde hukugyň durmuşa geçirilmegidir.

Häzirki zaman türkmen jemgyýetinde hukugyň sazlaýjylyk wezipeleri, şahslaryň, toparlaryň, administratiw edaralaryň, kärhanalaryň we guramalaryň özlerini alyp baryşlaryna täsir etmegiň, jemgyýeti dolandyrmagyň serişdesi hökmünde has giň ähmiýete eýe bolýar. Soňky ýyllarda hukugyň fiziki we ýuridik şahslaryň işiniň utgaşdyrylmagyna we guralmagyna täsir etmeginiň täze görnüşleri giňişleýin ulanylyşa eýe bolýar.

Kanunyň 8-nji maddasynda administratiw önümçilik hakynda Türkmenistanyň kanunçylygynda kesgitlenen hukuk serişdelerini ulanmagyň mümkinçilikleri beýan edilýär. Häzirki zaman durmuşynda hukugyň ähmiýetiniň ýokarlanmagy hukugyň demokratik we ahlak mazmunlarynyň, onuň ynsanperwerlik ýörelgeleriniň mundan beýläk hem ösüşinden ybarat bolan hukuk kadalaşdyrmasynyň hil görkezijilerinde hem öz beýanyny tapýar.

Düşündirilýän maddanyň birinji bölegine laýyklykda, her bir şahsyň özüniň hukuklary we kanuny bähbitleri bilen gönüden-göni bagly bolan meseleler boýunça administratiw edara ýüz tutmaga, haýyşnama bildirmäge ýa-da administratiw edaradan maglumat

al maga hukugy bardyr. Bu kadada dürli görnüşli hukuk araba glanyşyklary goýlan bolup, olara laýyklykda her bir şahs (fiziki we ýuridik şahs) administratiw edara bilen bellibir gatnaşykda bolýandyr. Administratiw edara ýüz tutmaga bolan subýektiw hukuga eýe bolan şahslar şu deliliň esasynda kesgitli hukuk ýagdaýynda bolup, bu olaryň administratiw edara gatnaşyklaryny kesgitleýär.

Administratiw edara ýüz tutmaga bolan subýektiw hukuk kanun tarapyndan kepillendirilen bolup, ol özbaşdak gymmatlyga we mazmuna eýedir. Bu subýektiw hukugyň mazmuny kanun tarapyndan üpjün edilen mümkinçiliklerden ybaratdyr. Şol sebäpli subýektiw hukugy durmuşa geçirmegiň mümkinçilikleriniň alamatlary administratiw önümçiligiň tertibini we gurnalysyny üpjün etmäge mümkinçilik berýär.

Kanunyň bu maddasynyň ikinji bölegine laýyklykda, administratiw edara bu ýüz tutmalar boýunça degişli çözümleri kabul etmelidir ýa-da maglumat bermelidir. Administratiw edaranyň şeýle borjy kesgitli bir tertibiň zerurlygyny ýüze çykarýar. Administratiw edara her bir ýüz tutma boýunça degişli çözümler ýa-da maglumatyň berilmegini üpjün etmelidir. Munuň özi, pugta administratiw-önümçilik tertibiniň kepillendirilýändigini aňladýar.

Administratiw edaranyň düşündirilýän maddanyň ikinji böleginde berkidilen borjy onuň ýerine ýetirilmegini talap etmek mümkinçiliginiň bolmagyny hem göz önünde tutýar. Şeýlelikde, administratiw edara ýüz tutmaga bolan subýektiw hukugyň durmuşa geçirilmegi bilen we administratiw edaranyň her bir ýüztutma boýunça çözümler çykarmaga ýa-da maglumat bermäge bolan borjunyň arasynda üznüksiz baglanyşyk emele gelýär. Administratiw edaranyň ýüz tutmalar boýunça degişli çözümleri kabul etmek ýa-da maglumat bermek borjy ýüztutma boýunça degişli önümçiligiň gurnalmagynyň oňyn kanuny kepilligi bolup durýar.

Maddanyň gurluşy. Düşündirilýän maddanyň birinji bölegi administratiw edara ýüz tutmak üçin mümkin bolan iki sany esasy (sebäbi) tapawutlandyrýar: birinjisi – haýyşnama mazmunly arzanyň berilmegi, ýagny administratiw edara haýsydyr bir anyk haýyş bilen ýüz tutulmagy, mysal üçin administratiw namany kabul etmek, bellibir hereketleri ýerine ýetirmek we beýlekiler; ikinjisi – maglumat berilmegini sorap ýüz tutmak. Şu maddanyň ikinji bölegine laýyklykda, administratiw edara ýüz tutmak hukugy administratiw edaranyň degişli çözümi kabul etmäge ýa-da maglumat bermäge borçludygy kesgitlenilýär.

Haýyşnama mazmunly arza ýüz tutýan şahsyň administratiw namanyň kabul edilmegine ýa-da anyk hereketiň ýerine ýetirilmegine (ýa-da ony ýerine ýetirmekden saklanylmagyna) gyzyklanma bildirýändigini alamatlandyrýar.

Düşündirilýän maddanyň mazmunyna laýyklykda, şahs özüniň hukuklary we kanuny bähbitleri bilen gönüden-göni bagly bolan soraglar boýunça administratiw edara ýüz tutmaga hukuklydyr. Bu kada AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 42-nji maddasynyň düz günleri bilen hem baglanyşykly bolup, oňa laýyklykda diňe gyzyklanýan şahslaryň administratiw nama barada

şikayət etməyə hukuklydygy kesgitlenýär. Kanunyň 42-nji maddasy esasynda administratiw nama babatynda şikayət etməge bolan hukugyň çäklerinde gyzyklanýan şahsyň kesgitlenmegi, administratiw edara ýüz tutmak hukugynyň çäklerinde gyzyklanýan şahsyň kesgitlenilmegi bilen birmeňzeşdir, (gyzyklanýan şahsyň aýratynlyklary barada 42-nji maddanyň düşündirişlerine serediň).

Şeýle-de bolsa, gyzyklanma bildirmeginiň bardygynyň ýa-da ýokdugynyň hemişe görnetin dældigi we barlanylmagy talap edýändigigi sebäpli, gyzyklanma bildirmäniň bolmazlygy öz-özünden şahsy administratiw edara ýüz tutmak mümkinçiliginden mahrum edip bilmeýändigini bellemek gerek (has doly aşakda we 42-nji maddanyň düşündirişlerine serediň). Şeýlelik bilen administratiw edara ýüz tutýan şahsyň gyzyklanmasynyň bardygy ýa-da ýokdugy berilýän ýüz tutmanyň özüne däl-de, eýsem, administratiw edaranyň ýüztutmanyň düýp mazmuny boýunça çözgüt kabul etmegi baradaky borjuna täsir edýär.

Şunuň bilen birlikde, umuman alnanda gyzyklanamanyň bardygyna ýa-da ýokdugyna bagly bolmazdan, raýatlaryň administratiw önümçilik bilen bagly işlere gatnaşmagy döwlet edaralarynyň işiniň netijeliligini ýokarlandyryandygyny bellemek gerek. Administratiw edara ýüz tutýan şahs kada bolşy ýaly, özüniň ýüztutmasy bilen birlikde haýsydyr bir çözgüdiň kabul edilmegi üçin zerur bolup biljek, başga usulda administratiw edaranyň dykgatyna ýetip bilmejek kesgitli magl umaty berýär. Munuň özi ýüztutmany berýän şahsyň gyzyklanýan şahs bolup durýandygyny ýa-da durmaýandygyny kesgitlemek meselesine arzanyň kabul edilýän wagtynda däl-de, eýsem, ýüztutma düýp mazmuny boýunça garalýan döwründe seredilmelidigini aňladýar.

Administratiw edaralara ýüz tutmaga bolan hukuk şahsyň administratiw edara ýüz tutmagy üçin hakyky mümkinçiligiň döredilmegini göz önünde tutýar. Bu administratiw edarlarda şahslary kabul edişlik sagatlarynyň ýeterlik bolmagyny, haýyşnamalary ýazmaça ýa-da elektron görnüşde bermek üçin mümkinçiligiň bolmagyny we beýlekileri aňladýar.

Şeýlelik bilen, şahsyň ýüztutmasy AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 11-nji maddasynyň birinji böleginiň 1-nji bendine laýyklykda administratiw önümçiligiň başlanmagyna esas bolup, onuň çäklerinde ilki bilen şahsyň gyzyklanmasynyň bardygy (aşakda ser.) barlanylýar, onuň bar bolmagy eýýäm ýüz tutmanyň düýp mazmuny boýunça çözgüdiň kabul edilmegi üçin şert bolup durýar.

Çözgüt kabul etmek borjy. Administratiw edara ýüz tutmaga bolan hukuk administratiw edaranyň bu ýüztutmany düýp mazmuny boýunça seretmäge, ýagny mysal üçin, soralan administratiw namany kabul etmek ýa-da onuň kabul edilmeginden delillendirilip ýüz döndermek baradaky çözgüdi kabul etmegi baradaky borjuna göz önünde tutýar.

Berlen kesgitleme degişlilikde, ýüztutmanyň düýp mazmuny boýunça çözgüdiň kabul edilmegi baradaky borç ýüztutmany berýän şahsyň gyzyklanýan şahs bolup durmagyny hem aňladýar. Başgaça aýdylanda, haýyşnama üçünji taraplaryň hukuklarynyň ýa-da jemgyýetçilik bähbitleriniň däl-de, şahsy hukuklaryň ýa-da kanuny bähbitleriň goragy ýa-da olaryň durmuşa geçirilmegi üçin berilmelidir.

Şunlukda şahsyň administratiw namanyň kabul edilmegini sorap ýüz tutan ýagdaýynda, bu ýüztutmanyň düýp mazmuny boýunça çözgüt kabul etmek baradaky borjuň ýüztutmany beren şahsda administratiw namanyň kabul edilmegine subýektiw hukugynyň bardygynyň ýönekeý ähtimallygy bolan ýagdaýynda ýüze çykýandygyny nazarda tutmak zerurdyr. Bu administratiw önümçiligiň maksadynyň degişli hukugyň bardygyny ýa-da ýokdugyny kesgitlemekden ybarat bolup durýandygynyň gelip çykýar.

Şeýlelik bilen, ýüztutmany beren şahsyň gyzyklanýan şahs bolup durýandygyny (ýagny administratiw namanyň kabul edilmegi onuň hukuklaryndan ýa-da kanuny bähbitlerinden gelip

çykýandygyny) barlamak düýpli bir barlagyň geçirilmegini aňlatmaýar, munuň üçin diňe soralan çözgüdiň kabul edilmeginde ýüztutmany beren şahsyň subýektiw hukugynyň ähtimallygynyň bardygyny ýa-da ýokdugy baradaky sowala jogap bermek ýeterlikdir.

Ýüztutmany beren şahsyň gyzyklanýan şahs bolup durýandygyny kesgitlemekde şu aşakdakylar nazarda tutulmalydyr:

Arzanyň düýp mazmuny boýunça çözgüt kabul etmek borjy eger-de ýüz tutujy soralan administratiw namanyň gönükdirilen şahsy (adresaty) bolan ýagdaýynda, ýagny haýsydyr bir rugsatnama soralyan bolsa hemişe hökmandyr. Bu görkezilen şertleriň ýerine ýetirilmeginde (berjaý edilen) ýagdaýynda rugsatnamanyň hökmany suratda berilýän ýagdaýynda görnetin bolup durýar. Eger administratiw edara ähli şertler berjaý edilenden soňra hem rugsatnamany bermekde diskresion ygtyýarlyga eýe bolsa hem, ol arzanyň düýp mazmuny boýunça çözgüt kabul etmelidir. Administratiw namanyň kabul edilmeginde bolan hukugyň administratiw edara diskresion ygtyýarlyklaryň berlen ýagdaýynda ýüze çykyp bilýändigini bellemek zerurdyr, çünki diňe soralan administratiw namanyň kabul edilen ýagdaýynda garaýşyň ulanylmagynyň ýalňyşsyz bolmak mümkinçiligi bar. Mundan başga-da ýüztutmany berýän şahsda administratiw edaranyň garaýşy ýalňyşsyz ulanmagyna hem hukugy bardyr, bu bolsa ýüztutmany berýän şahsda gyzyklanmanyň bardygyny aňladýar.

Haçanda ýüztutmany berýän şahs administratiw namanyň ýa-da gaýry çözgüdiň çykarylmagyny sorap ýüz tutýan bolsa we çykaryljak administratiw namanyň gönükdirilen şahsy üçünji tarap bolup durýan halatlary tejribede käbir kynçylyklary döredýär. Şeýle ýagdaýda gyzyklanmanyň bolmagynyň aýratynlyklary şu kanunyň 42-nji maddasynda kesgitlenilen alamatlara (kriteriýalara) gabat gelýär. Administratiw edara gyzyklanmasy hiç bir babatda çykarylmagy soralyan administratiw nama ýa-da gaýry çözgüt bilen gabat gelmeýän şahsyň arzasyna düýp mazmuny boýunça seretmekden boýun gaçyryp bilmez. Mysal üçin, şäheriň gyrasynda (çetinde) ýaşaýan şahsyň şäheriň merkezinde ýol hereketiniň kadalarynyň bozulmagy bilen öz awtoulaglaryny goýan adamlary administratiw jogapkärçilige çekmegi haýyş etmegi. Şol bir wagtyň özünde administratiw edaranyň mysal üçin, gijäniň ýarysynda aýdymyň sesini gaty açýan goňşusynyň muny etmezligini haýyş edýän şahsyň arzasyna düýp mazmuny boýunça seretmelidigini bellemek gerek. Bu ýagdaýda şahs özüniň sagdyn durmuşa, rahat dynç almaga bolan hukugynyň goňşusy tarapyndan bozulýandygyna salgylanyp biler. Şunlukda işiň anyk ýagdaýlaryna baglylykda administratiw edara ýüz tutýan şahs öz hukuklarynyň döwlet tarapyndan goralymalydygyna salgylanyp hem biler.

Ýüz tutýan şahsda gyzyklanmanyň bolmadyk ýagdaýlarynda administratiw edara administratiw önümçiligi şu kanunyň 11-nji maddasynyň birinji böleginiň 2-nji bendine laýyklykda, ýagny alnan maglumatyň esasynda öz şahsy başlangyjy bilen hem başlap biler. Bu ýagdaýda administratiw edaranyň administratiw önümçilige başlamalydygy ýa-da başlamaly däldigi baradaky sorag boýunça garaýşyny (diskresion ygtyýarlygyny) ýalňyşsyz ulanmaga borjy ýüze çykyp biler.

Maglumat almaga bolan hukuk. Düşündirilýän madda şahslaryň administratiw edaradan maglumat almaga bolan hukugynyň kanuny kepilliklerini berkidýär.

Düşündirilýän maddanyň mazmunynyň jikme-jik düşündirişi maglumat almak hukugy diňe ýüz tutan şahsyň, ýagny gyzyklanýan şahsyň hukuklary we kanuny bähbitleri bilen gönüden-göni bagly bolan ýagdaýlara degişlidir, çünki haýyşnama hem maglumat berilmegini sorap ýüz tutmakda bolşy ýaly, «ýüztutma» umumy düşüňjesiniň şahsy ýagdaýyna degişlidir. Şunuň bilen baglylykda maglumat berilmegini sorap ýüz tutan şahsyň şol maglumatyň alynmagynda gyzyklanýan şahs bolup durýandygyny, ýagny şol maglumatyň şahsa haýsy maksatlar üçin

zerurlygyny anyklamak barada sorag ýüze çykýar. Çünki haýyşnamanyň berilmeginde gyzyklanmalarynyň barlygyny kesgitlemekde ulanylýan şu kanunyň 42-nji maddasynyň kadalaryny maglumaty almak hukugynda gyzyklanýan şahs babatynda ulanyp bolmajakdygyny göz önünde tutmalydyr. Şonuň ýaly hem administratiw edaranyň işiniň açyklygynyň onuň işiniň netijeliliginiň möhüm guraly bolup durýandygyny hem nazarda tutmak zerur. Raýatlara magl u matyň öz wagtynda berilmegi, şol sanda olaryň soramagy boýunça olaryň öz başlangyçlary bilen administratiw meselelerine gatnaşmaklary üçin önünden döreýän şertler bolup durýar, ýagny haýyşnamanyň berilmegi, administratiw edara tarapyndan zerur bolan maglumatlaryň berilmegi we beýlekiler üçin itergi bolup biler. Şahslaryň soramagy (ýüz tutmagy) boýunça maglumatyň berilmegi olaryň administratiw edaralara bolan ynamyny ýokarlandyrýar, administratiw edaranyň çözg ütleriniň ygtybarlylygyny döredýär we şunuň bilen birlikde hem-de olaryň soňundan ýerine ýetirilmegini ýeňilleşdirýär. Şeýlelik bilen, maglumaty soraýan şahsyň gyzyklanmasynyň bardygyny kesgitlemäge bildirilýän talap aşa ýokary bolmaly däl. Şeýle gyzyklanmanyň bardygyny kesgitlemekde şahsyň ýüztutmasynda maglumatyň haýsy maksatlar üçin gerekdiginden ugur alnyp bilner.

Şol bir wagtyň özünde islendik maglumatyň berlip bilinmeýändigini hem nazarda tutulmagy zerur. Ilkinji nobatda şu kanunyň 18-nji maddasyna üns bermek möhüm, onuň talabyna laýyklykda admi nistratiw edara gyzyklanýan şahsyň haýyşnamasy boýunça onuň şahsy ýa-da maşgala durmuşynyň syryny, şeýle hem hünär ýa-da söwda syryny düzýän resminamalaryň ýa-da maglumatlaryň gizlinligini üpjün etmäge borçly bolup durýar (has doly bu maddanyň düşündirişlerine serediň). Anyk maglumatlary aýan etmegiň gadaganlygy beýleki kadalaşdyryjy hukuk namalarynda ýa-da resminamalaryň hut özünde hem kesgitlenilip bilner. Käbir maglumatlaryň berilmegi döwletiň bähbitlerine hem çapraz gelip biler. Şeýle ýagdaýlarda administratiw edara bu maglumatyň berilmeginde ýüz dönderip biler.

9-njy madda. Administratiw önümçilikde hukuk ukyby we kämillik ukyby

1. Administratiw önümçilige gatnaşmak hukugyna şular eýedirler:

1) fiziki we ýuridik şahslar; 2) administratiw edaralar.

2. Administratiw önümçiligi boýunça hereketleri amala aşyrmaga şular ukyply bolup durýarlar:

1) kämillik ukyby bolan fiziki şahslar;

2) kämillik ukyby çäklendirilen fiziki şahslar, eger olaryň kämillik ukybynyň çäklendirilmegi administratiw önümçiligiň näsresine degişli bolmasa;

3) ýuridik şahslar özleriniň ýolbaşçylarynyň, wekilleriniň ýa-da ygtyýarlandyrylanlarynyň üsti bilen;

4) administratiw edaralar özleriniň ýolbaşçylarynyň, olaryň orunbasarlarynyň ýa-da ygtyýarlandyrylanlarynyň üsti bilen.

Umumy düzgünler

Mälim bolşy ýaly, hukuk ukyplylyk umumy nazary düşünje bolup, ol hukuklaryň we borçlaryň subýekti bolmaga ukyplylygy aňladýar. AÖH Türkmenistanyň Kanunynda göz önünde tutulan ýa-da ýüze çykmagy mümkin bolan islendik hukuklar ýa-da borçlardyr. Hukuk ukyplylygyň gymmaty, subýektiw hukuklaryň we borçl aryň diňe hukuk ukyplylygynyň bolan ýagdaýynda mümkindiginden ybaratdyr. Şeýlelikde, hukuk ukyplylyk hukuklaryň we borçlaryň ýüze çykmagy üçin zerur bolan umumy şerti bolup durýar.

1. Kanunyň düşündirilýän maddasynyň birinji bölegi administratiw önümçilige gatnaşmaga şu aşakdaky şahslaryň hukugynyň bardygyny kesgitleýär:

1) fiziki we ýuridik şahslar; 2) administratiw edaralar.

Şeýlelikde, administratiw önümçilik boýunça hukuk gatnaşyklarynyň subýektleri jemnagat-hukuk alamatyna eýe bolýar, ýagny administratiw önümçiligiň gatnaşyjysy bolmak üçin kesgitli hukuk mümkinçilikler döreýär. Administratiw önümçilikde hukuk ukyplylygyň öz niýetlenilişi boýunça beýleki subýektiw hukuklardan tapawutlanýandygyny belläp geçmek zerurdyr. Ol fiziki we ýuridik şahslaryň öz isleglerini kanagatlandyrmaga, bähbitlerini durmuşa geçirmäge bolan hukuk mümkinçiliklerini üpjün etmäge gönükdirilendir.

2. Administratiw önümçiligiň gatnaşyjysy bolmak isleýän şahs, diňe bir hukuk ukyply däl-de, eýsem, kämillik ukyply hem bolmalydyr. Düşündirilýän maddanyň ikinji böleginde bu maddanyň birinji bölegi anyklaşdyrylýar we subýektleriň administratiw önümçilik boýunça hereketleri ýerine ýetirmäge ukyply diýlip hasap edilmegi üçin bellibir şertleriň bardygy bellenilýär. Hukugyň umumy nazaryýetinden mälim bolşy ýaly, kämillik ukybyna eýe bolmak – bu administratiw önümçiligiň çäklerinde dürli hukuk hereketleri amala aşyrmak mümkinçilige eýe bolmagy aňladýar. Kämillik ukyby – bu diňe bir hukugyň edinilmegini (hukuga eýe bolunmagyny), olaryň durmuşa geçirilmegini däl-de, eýsem, borçlaryň döremegini (ýüze çykmagyny) we olaryň ýerine ýetirilmegini aňladýar. Fiziki şahslarda kämillik ukyby hukuk derejesiniň bolmagynyň gymmatlylygy, kämillik ukybyna eýe bolan fiziki şahsyň administratiw önümçilik bilen bagly gatnaşyklara işjeň gatnaşmagy bilen kesgitlenilýär. Şunuň bilen birlikde, kämillik ukyby administratiw edara ýüz tutmak üçin öz hukuklarynyň, şahsyýetiň emläk hukuklarynyň, ilkinji nobatda eýeçilik hukugynyň, şeýle-de şahsy emläkleýin, emläkleýin däl şahsy hukuklaryň durmuşa geçirilmegini göz önünde tutýar. Şonuň üçin, AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 9-njy maddasynyň ikinji böleginiň 1-nji bendi ilkinji nobatda, kämillik ukyby bolan fiziki şahslary administratiw önümçiligiň çäklerinde hereketleri ýerine ýetirilmäge ukyply hökmünde göz önünde tutýar.

Düşündirilýän maddanyň ikinji böleginiň 2-nji bendinde kämillik ukybynyň çäklendirilmegi administratiw önümçiligiň predmetine (näsresine) degişli bolmadyk, kämillik ukyby çäklendirilen fiziki şahslaryň hem administratiw önümçiligiň çäklerinde hereketleri amala aşyrmaga ukyplydygyny belleýär.

Mälim bolşy ýaly, hukuklar we borçlar, şeýle hem olary edinmek mümkinçiligi paýhaslylyk, adalatlylyk we maksadalaýyklyk ýörelgelerine esaslanmalydyr. Eger-de şahs özi üçin şeýle hukuklary we borçlary edinmek mümkinçiliklerinden hyýanatçylykly peýdalanýan bolsa we munuň netijesinde onuň özi we ýakynlary ejir çekýän bolsa, onda kanunçylykda şeýle şahsy kanuny tertibiň çägene dolamak üçin anyk serişdeler bardyr. Aslyýetinde, bu kämillik ukybyny çäklendirmek institutynyň kömegi bilen gazanylýar. Kämillik ýaşyna ýeten raýatyň kämillik ukybynyň çäklendirilmegi onuň hukuk derejesinde düýpli aralaşmak bolup durýar. Şol sebäpli kämillik ukybynyň çäklendirilmegine diňe kanunda görkezilen düýpli esaslar bolan ýagdaýynda we kazyýet tarapyndan kesgitlenmäge degişli möhüm esaslaryň ýüze çykarylan halatynda ýol berilýär.

Fiziki şahsyň spirtli içgileri, neşe serişdelerini ýa-da psihotrop maddalary çendenaşa köp ulanmagy netijesinde onuň maşgalasynyň maddy taýdan agyr ýagdaýa düşmegi kämillik ýaşyna ýeten fiziki şahsyň kämillik ukybynyň çäklendirilmegi üçin ýeke-täk esas bolup durýar. Serhoşlygyň ýa-da neşe serişdelerini bir gezek ulanylmagyny fiziki şahsyň kämillik ukybynyň çäklendirilmegine getirip bilmez, çünki kämillik ukybynyň çäklendirilmegi üçin fiziki şahsyň spirtli içgileri ýa-da neşe serişdelerini satyn almak üçin çendenaşa pul serişdelerini harçlamagynyň

onuň maşgalasynyň maddy ýagdaýyna edýän täsiriň yzygiderligi kesgitlenilmelidir. Serhoşlyga we neşekeşlige garşy göreşmegiň serişdesi hökmünde raýatyň kämillik ukybynyň çäklendirilmegi kazyýet tejribesinde seýrek ulanylýandyр. Spirtli içgileri ýa-da neşe serişdelerini çendenaşa köp ulanyan fiziki şahsyň kämillik ukybyny çäklendirmegiň tertibi Türkmenistanyň Raýat iş ýörediş kodeksiniň 314–318-nji maddalarynda kesgitlenendir. Kazyýet tarapyndan işleriň bu görnüşini aýratyn önümçilik tertibinde seredilýändir.

Kanunyň düşündirilýän maddasynyň ikinji böleginiň 3-nji bendinde ýuridik şahslaryň özlerniň ýolbaşçylarynyň, wekilleriniň ýa-da ygtyýarlandyrylanlarynyň üsti bilen administratiw önümçiligiň çäklerinde hereketleri amala aşyrmaga şular ukyplydygy kesgitlenilen. Şeýle ýagdaýda ýuridik şahsyň edaralaryny we wekilini tapawutlandyrmak zerurdyр. Ýolbaşçы – ýuridik şahsyň tertipnamasynyň esasynda hereket edýär, wekil bolsa – tabşyryklaryň ýa-da oňa berlen ygtyýarlyklaryň çäginde hereket edýär. Şol sebäpli, ýuridik şahslaryň aglabasynyň tertipnamalarynda (telekeçilik, edil şonuň ýaly-da telekeçi däl ýuridik şahslar) ýolbaşçylaryň ýuridik şahsyň adyndan geleşikleri baglaşanlarynda ynanç haty bolmazdan hereket edýändigini görkezilýär.

Ýuridik şahs kada bolşy ýaly, kanunlara we esaslandyryş resminamalaryna laýyklykda hereket edýän öz edaralarynyň üsti bilen raýat hukuklaryna eýe bolýar we öz üstüne raýat borçlaryny alýar. Ýuridik şahsyň edarasy hukugyň beýleki subýektleri bilen gatnaşyklarynda ýuridik şahsyň bähbitlerine wekilçilik edýär.

Türkmenistanyň Raýat kodeksiniň 54-nji maddasynyň ikinji böleginde kanuna ýa-da ýuridik şahsyň esaslandyryş resminamalaryna laýyklykda şol ýuridik şahsyň adyndan çykyş edýän şahs özüniň wekilçilik edýän ýuridik şahsyň bähbitleri üçin ak ýürekden we paýhasly hereket etmelidir. Şeýle hem, ýuridik şahsyň edarasynyň onuň adyndan we bähbitlerini gorap çykyş edýändigini sebäpli, Türkmenistanyň Raýat kodeksiniň 9-njy maddasynyň başynjy bölegine laýyklykda, onuň hereketleriniň ynsaplylygy we paýhaslylygy çak edilýär^[30].

Kanunyň düşündirilýän maddasynyň ikinji böleginiň 4-nji bendinde administratiw edaralaryň administratiw önümçiligiň çäklerinde hereketleri amala aşyrmaga bolan ukyplylygyny özlerniň ýolbaşçylarynyň, olaryň orunbasarlarynyň ýa-da ygtyýarlandyrylanlarynyň üsti bilen amala aşyryandyklary kesgitlenilen. Administratiw önümçilik boýunça administratiw edaranyň ýolbaşçylarynyň we olaryň orunbasarlarynyň hukuk subýektiligi hakyndaky ygtyýarlyklarynyň kanunlarda ýa-da administratiw edaralaryň esaslandyryş resminamalarynda kesgitlenilýändigini mälimdir. AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 9-njy maddasynyň ikinji böleginiň 4-nji bendiniň düzgünlerinden görnüşini ýaly, administratiw önümçilik boýunça hereketleri amala aşyrmak ygtyýarlygynyň berilmegi administratiw edaranyň çözgüdine hem esaslanyp biler. Şeýle ýagdaýlarda ygtyýarly şahs wekilçilik edilýän şahsynyň adyndan soňkynyň administratiw çözgüdine laýyklykda hereket edýär. Hususan-da, ýuridik şahsyň edarasy (ýuridik şahsyň ýolbaşçysy ýa-da ygtyýarlandyrylan islendik wekili ýa-da ýuridik şahsyň ýolbaşçylyk ediji köpçülikleýin edarasy) administratiw önümçilik boýunça bellibir wekilçilikli wezipeleriň amala aşyrylmagy bilen bagly wezipäniň kesgitlenendigi barada çözgüt (mysal üçin, buýruk, görkezme ýa-da kollegial edaranyň karary) çykarýar.

10-njy madda. Administratiw önümçiligiň gatnaşyjylary

1. Administratiw önümçilige gatnaşyjylar şular bolup durýarlar:

1) administratiw namanyň kabul edilmegi ýa-da hereketiň amala aşyrylmagy barada haýyşnama bilen ýüz tutýan şahs;

2) administratiw nama ýa-da hereket gönükdirilen şahs;

3) administrativ nama ýa-da hereket bilen hukuklaryna ýa-da borçlaryna deglip bilinjek şahs.

2. Kabul edilmegi göz önünde tutulýan administrativ namanyň beýleki şahslaryň hukuklaryna we kanun tarapyndan goralýan bähbitlerine gönüden-göni täsir etjekdigine esaslar bolanda, administrativ edara şol şahslaryň üçünji (gyzyklanýan) şahslar hökmünde önümçilige gatnaşmagyny üpjün etmäge borçludyr.

3. Eger kabul edilmegi göz önünde tutulýan administrativ nama beýleki şahslaryň hukuklaryna we kanun tarapyndan goralýan bähbitlerine täsir edip biljek bolsa, administrativ edara öz başlangyjy boýunça ýa-da şol şahslaryň haýyşnamasy boýunça olary administrativ önümçilige gatnaşygy hökmünde çekip biler.

Umumy düzgünler

Fiziki we ýuridik şahslaryň administrativ edara bilen özara hereketleri eriniň esasynda ýüze çykyan hukuk gatnaşyklar fiziki we ýuridik şahslaryň öz başlangyçlary bilen, edil şonuň ýaly hem administrativ edaralaryň başlangyjy bilen hem ýüze çykyp bilýär. Kanunyň düşündirilýän maddasynda administrativ önümçilige gatnaşyjylar düşüncesine fiziki we ýuridik şahslaryň nukdanazaryndan seredilýär. Eger bu hukuk gatnaşyklaryna toplumlaýyn syn edilende, bir tarapdan administrativ-önümçilik gatnaşyklarynyň fiziki we ýuridik şahslara kanun esasynda ýüklenen borçlaryň ýerine ýetirilmegi bilen, ýagny fiziki we ýuridik şahslaryň maglumatlary, resminamalary, rugsatnamalary almak ýaly kanunda kesgitlenen we hukuk netijelerine, şol sanda hukuklary we borçlary ýüze çykarýan hereketleriň ýerine ýetirilmegi bilen baglanyşyklydygyny görmek bolýar. Beýleki tarapdan, gatnaşyklar administrativ edaranyň başlangyjy bilen ýüze çykyan bolsa, olar, adaty, bu edaralaryň administrativ wezipeleriniň ýerine ýetirilmegi bilen baglydyr. Gatnaşyklaryň toparlarynyň ikisinde hem gatnaşyjylaryň düzümi esasan birmeňzeşdir, emma birinji topar üçin administrativ edara bilen fiziki we ýuridik şahslaryň özara hereketlerini durmuşa geçirmäge mümkinçilik berýän bellibir şertleriň bolmagy wajypdyr. Käbir ýurtlaryň kanunçylygynyň deňeşdirme seljermesinden görnüşi ýaly, administrativ önümçiligiň gatnaşyjylary hökmünde hukuk gatnaşyklarynyň taraplarynyň ikisiniň hem gatnaşyjylar hökmünde bir maddada aňladylýan mysallary bar, meselem «Administrativ önümçilik hakynda» Azerbaýjan Respublikasynyň kanunynyň 36-njy maddasy.

1. Şeýlelik bilen, AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 10-njy maddasynyň birinji bölegi administrativ önümçiligiň gatnaşyjylarynyň üç toparyny sanap geçýär: administrativ namanyň kabul edilmegi ýa-da hereketiň amala aşyrylmagy barada haýyşnama bilen ýüz tutýan şahs; administrativ nama ýa-da hereket gönükdirilen şahs; administrativ nama ýa-da hereket bilen hukuklaryna ýa-da borçlaryna deglip bilinjek şahs. Ilkinji nobatda administrativ namanyň gönükdirilen şahsyna, ýagny administrativ namanyň kabul edilmegi barada ýüz tutan şahsa niýetlenýär.

2. AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 10-njy maddasynyň ikinji böleginde anyklaşdyryjy kadalar bolup, hususan-da, kabul edilmegi göz önünde tutulýan administrativ namanyň beýleki şahslaryň hukuklaryna we kanuny goralýan bähbitlerine gönüden-göni täsir etjekdigine esaslar bolanda, administrativ edaranyň şol şahslaryň üçünji (gyzyklanýan) şahslar hökmünde önümçilige gatnaşmagyny üpjün etmäge borçludygyny kesgitlenilýär.

3. AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 10-njy maddasynyň üçünji bölegi hem takyklaşdyryjy häsiýete eýe bolup, kabul edilmegi göz önünde tutulýan administrativ nama beýleki şahslaryň hukuklaryna we kanun tarapyndan goralýan bähbitlerine täsir edip biljek bolsa, administrativ edara öz başlangyjy boýunça ýa-da şol şahslaryň haýyşnamasy boýunça olary administrativ önümçilige gatnaşygy hökümde çekip bilýändigini kesgitleýär. Ikinji bölekden tapawutlylykda,

bu kada laýyklykda beýleki şahslaryň gatnaşmagy administratiw edaranyň garaýşyna baglydyr. Beýleki şahslaryň gatnaşyjylar hökmünde administratiw önümçilige çekilmegi, bir tarapdan önümçilige çekilenleriň subýektiw maddy-hukuklarynyň amala aşyrylmagyna amatly şertleri döredýär. Beýleki tarapdan, agzalan hukuk instituty umumy bähbitleri, ýagny ilkinji nobatda önümçiligiň tygşylylygyny hem-de şol bir gatnaşyklar boýunça gapma-garşylykly çözümleriň kabul edilmezligini üpjün edýär.

AÖH Türkmenistanyň Kanuny administratiw önümçilikde hukuk orun tutarlyk babatda kadalary göz önünde tutmaýar. Şol sebäpli, aýry-aýry ýagdaýlarda maddy hukugyň kadalaryndan ugur alynmalydyr. Eger-de maddy hukuk kadalarynda şeýle kadalar bolmasa hem-de hukuklar we borçlar ýokary şahsylyk häsiýetine eýe bolsa, hukuk oruntutarlyk ýok diýip hasap edilmelidir. Agzalan alamatlar bolmadyk halatynda administratiw önümçilikde hukuk oruntutarlyga ýol berilýär.

11-nji madda. Administratiw önümçiligiň başlanmagy

1. Şular administratiw önümçilige başlamak üçin esas bolup durýarlar:

- 1) fiziki ýa-da ýuridik şahsyň arzasy (şikayaty);**
- 2) administratiw edaranyň başlangyjy ýa-da kanunda göz önünde tutulan halatlarda administratiw edaranyň administratiw namany kabul etmek borjy.**

2. Administratiw önümçiligi arzanyň (şikayatyň) hasaba alnan pursadyndan ýa-da ilkinji iş ýörediş hereketi amala aşyrylan pursadyndan başlanýar.

Düşündirilýän madda Kanunyň administratiw önümçiligiň başlanmagyny baglanyşdyrýan wakalaryny we hereketlerini belleýär. Kanunyň bu maddasy boýunça administratiw önümçiligiň başlanýan esaslarynyň sanawy gutarnykly däl. Administratiw önümçiligiň başlanmagynyň düşündirilýän maddada agzalýan esaslary bu hakyky hukuk ýagdaýlar (ýuridik faktlar) bolup, Kanun olar bilen hukuklaryň we borçlaryň ýüze çykmagyny, üýtgemegini, bes etmegini baglanyşdyrýar.

Hukugyň nazarýetinde hukuk ýagdaýlar (ýuridik faktlar) olaryň hukuk gatnaşyklaryna täsir ediş guralyna baglylykda hereketlere we wakalara bölünýär. Hereketlerde fiziki we ýuridik şahslaryň erki ýüze çykýar. Hereketsizligiň hem subýektleriň özüni alyp baryşynyň görnüşi bolup durýandygy bilen baglylykda, kanun hereketsizlik bilen hem hukuk netijelerini baglanyşdyrýar.

Hereketleriň arasynda hukugy durmuşa geçirmegiň amallary möhüm orun eýeleýär, mysal üçin, raýatyň sylaglanmagy, harby gulluga çagyryş, talyplaryň hataryna okuwa kabul edilendigi ýa-da talyplaryň hataryndan okuwdan çykarylandygy hakynda buýruk.

Islendik hereketde bolşy ýaly, administratiw önümçilik hem degişli tapgyrlara bölünýär, administratiw önümçiligiň başlanmagy, onuň gönüden-göni amala aşyrylmagy we administratiw namanyň kabul edilmegi (onuň kabul edilmeginden boýun gaçyrylmagy) ýa-da administratiw edara tarapyndan haýsydyr-bir hereketiň ýerine ýetirilmegi bilen tamamlanmagy.

Kanunyň 11-nji maddasynyň birinji böleginiň 1-nji bendine laýyklykda, administratiw önümçilik şu aşakdakylardan başlanýar:

a) fiziki ýa-da ýuridik şahsyň arzasy (şikayaty); Arza – bu fiziki we ýuridik şahslaryň hukuklarynyň we kanuny bähbitleriniň durmuşa geçirilmegine gönükdirilen administratiw edara ýüzlenmesidir. Şikayat kesgitli administratiw nama, administratiw edaranyň hereketi ýa-da hereketsizligi bilen, hukuklaryň we kanuny bähbitleriň bozulandygy, ýagny administratiw namany ýatyrnak, ony üýtgetmek ýa-da kesgitli hereketleri amala aşyrmak arkaly şeýle hukuklaryň bozulmalarynyň aradan aýrylmagy barada administratiw edara ýüzlenmedir. Arzanyň ýa-da şikayatyň görnüşleri AÖH Türkmenistanyň Kanuny we beýleki kadalaşdyryjy hukuk namalar

arkaly düzgünleşdirilýär. Olara seretmegiň tertibi birmeňzeşdir. Maglumat teh nologiýalarynyň eýýamynda kanunçylyk şeýle-de elektron, sanly iş ýöredişini hem göz önünde tutýar.

Kanun arzanyň berilmegini administratiw önümçiligiň başlanmagy üçin hökmany şert hökmünde kesgitleýär. Bu rugsatnamalary ýa-da ygtyýarnamalary almaga degişli bolan meseleleriň ählisi babatynda şeýledir. Mysal üçin, syýahatçylyk işi bilen meşgullanmak üçin ygtyýarnamanyň alynmagy.

AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 11-nji maddasynyň birinji böleginiň 2-nji bendine laýyklykda, administratiw önümçilik fiziki we ýuridik şahslaryň erk-islegine bagly bolmazdan, administratiw edara tarapyndan başlanyp hem bilner. Bu esas boýunça administratiw önümçiligiň başlanmagy üçin administratiw edara hukugyň ygtyýarlandyryjy kadasynyň esasynda borçlandyryjy administratiw namany kabul etmek hukugyna eýe bolmaly. Düşündirilýän kada administratiw önümçiligiň başlanmagynyň administratiw edaranyň garaýşy esasynda we umumylykda döwlet dolandyryşy bilen «baglylyk» diýlip atlandyrylýan, ýagny administratiw edara tarapyndan administratiw önümçiligiň gozgalmagynyň hökmanylygy ýaly görnüşlerini tapawutlandyrýar.

AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 11-nji maddasynyň ikinji böleginde administratiw önümçiligiň arzanyň (şikayatyň) hasaba alnan pursadyndan ýa-da ilkinji iş ýörediş hereketi amala aşyrylan pursadyndan başlanýandygy bellenilýär.

Umumy düzgün boýunça arzanyň hasaba alnan pursaty, arzanyň ýa-da şikayatyň administratiw edara gelip gowşan pursaty bilen gabat gelýär. Administratiw önümçiligiň başlanmagy üçin administratiw edaranyň haýsy hem bolsa bir özbaşdak çözgüdiň zerurlygy kanunda göz önünde tutulmaýar.

Administratiw önümçiligiň başlanan pursatyndan, gatnaşyjylaryň administratiw önümçilikdäki hukuklary hereket edip başlaýar, munuň özi diňlenmek, resminamalar bilen tanyşmak we beýle kileri öz içine alýar.

Administratiw edara tarapyndan, öz başlangyjy boýunça administratiw namanyň kabul edilmegine gönükdirilen ilkinji önümçilik hereketiniň ýerine ýetirilip başlanan gününden, administratiw edaranyň başlangyjy bilen administratiw önümçilige başlanan diýlip hasap edilýär.

Administratiw edaranyň başlangyjy bilen administratiw önümçiligiň başlanmagy üçin aşakdakylar esas bolup durýar:

- administratiw namanyň kabul edilmegi hakynda kanunyň talaby;
- ýa-da kanun tarapyndan administratiw edaranyň üstüne ýüklenilen diskresion ygtyýarlyk.

Bu kadalar düzgün bolşy ýaly, hukuk ulgamynyň maddy kanunçylygynda göz önünde tutulan. (Mysal üçin, Türkmenistanyň Gümrük Kodeksi^[31], «Şahergurluşyk işi hakynda» Türkmenistanyň Kanuny)^[32].

Şahsyň ýüz tutmasy administratiw önümçiligi başlamaga esas hökmünde

Administratiw önümçiligi başlamaga esaslaryň biri hökmünde düşündirilýän madda fiziki ýa-da ýuridik şahsyň administratiw edara beren arzasyny ýa-da şikayatyny görkezýär. Arza – şu maddanyň düşündirişlerinde ozal hem bellenişi ýaly, bu hususy şahsyň, ýagny fiziki ýa-da ýuridik şahsyň anyk haýyş bilen administratiw edara ýüz tutmasydyr, mysal üçin, anyk hereketiň ýerine ýetirilmegi barada, administratiw namanyň kabul edilmegi barada. Şikayat – bu AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 42-nji maddasynyň düzgünlerine laýyklykda şikayat etmek kadasynyň çäklerindäki arzadyr.

Düşündirilýän maddany şu kanunyň 8-nji maddasy bilen özara baglanyşyklykda seretmek gerek. 8-nji maddanyň talaplaryna laýyklykda, şahs özüniň hukuklary we kanuny bähbitleri bilen gönümel bagly bolan soraglar boýunça administratiw edara ýüz tutmaga haklydyr. 8-nji maddanyň

düşündirişlerinde görkezilişi ýaly, gyzyklanýan şahsyň administratiw edara ýüz tutmak hukugy ýüz tutmanyň düýp manysy boýunça çözgüdiň kabul edilmegini göz önünde tutýar, ýagny, soralyan administratiw namanyň kabul edilmegi ýa-da ony kabul etmekden delillendirip ýüz dönderilmegi. Şunda gyzyklanmanyň bolmagy ýa-da bolmazlygy administratiw edaranyň arzany kabul etmek borjuna täsir etmeýär. Düşündirilýän madda bu netijäni ýene bir ýola tassyklaýar we şahsyň arzasy ýa-da şikaýaty – gyzyklanmanyň bolmagyna ýa-da bolmazlygyna garamazdan administratiw önümçiligiň başlanmagy üçin esas bolup durýandygyny kesgitleýär.

Şeýlelikde, düşündirilýän madda arzanyň düýp manysy boýunça çözgüt kabul etmek zerurlygy baradaky soraga täsir etmeýär. Bu sorag şu kanunyň 8-nji maddasy (42-nji madda bilen özara baglanyşyk lylykda) esasynda çözülýär. Şu maddalara laýyklykda, administratiw önümçiligi geçirmegiň netijesinde arzaçyda gyzyklanmanyň bolmazlygy sebäpli şahsyň arzasy ret edilip bilner (8-nji maddanyň jikme-jik düşündirişlerine serediň). Umuman, düşündirilýän madda arza esasynda haýsydyr bir çözgüdi kabul etmek zerurlygyna degmän, diňe administratiw önümçiligiň başyny düzgünleşdirýär. Soragyň düýp manysy boýunça anyk halatda nähili anyk çözgüdiň kabul edilmelidigi diňe maddy hukuk bilen kesgitlenilýär. Mysal üçin, düşündirilýän madda laýyklykda gurluşyga başlamaga rugsatnamany bermek hakynda önümçilik degişli arzany bermekden başlanýar («Şähergurluşyk işi hakynda» Türkmenistanyň kanunynyň 10-njy maddasynyň 9-njy bendi). Rugsatnamany bermek barada çözgüdiň kabul ediljekdigi ýa-da ýüz dönderiljekdigi «Şähergurluşyk işi hakynda» Türkmenistanyň Kanuny bilen kesgitlenilýär.

Administratiw edaranyň başlangyjy

Düşündirilýän madda diňe fiziki ýa-da ýuridik şahsyň arzasynyň (şikayatyň) esasynda däl-de eýsem şeýle arza bolmasa hem administratiw önümçilige başlamak mümkinçiligini, ýagny administratiw edaranyň başlangyjy ýa-da onuň gulluk borjundan gelip çykýan ýagdaýlar boýunça administratiw önümçiligiň başlanyp bilinjekdigi göz önünde tutýar.

Administratiw edaranyň islendik hereketi kanunylyk ýörelgesine tabyn bolup, munuň özi diňe administratiw edaranyň hereket edýän kanunlary bozmaga hukugynyň ýokdugyny (ýagny, hereket edýän kanunçylyk namalaryna çapraz gelýän hereketlerden gaça durmalydygyny) aňlatman, eýsem eger kanun haýsydyr bir hereketiň edilmelidigini ýa-da ony etmekden saklanmalydygyny talap edýän bolsa, administratiw edaranyň hökman hereket etmelidigini hem göz önünde tutýar.

Mysal üçin, «Şähergurluşyk işi hakynda» Türkmenistanyň Kanunynyň 10-njy maddasynyň 5-nji bendine laýyklykda, ygtyýarly edaralar eger şähergurluşyk işi kanunyň we şähergurluşyk işiniň meselelerini düzgünleşdirýän Türkmenistanyň gaýry kadalaşdyryjy hukuk namalarynyň talaplaryna laýyk gelmeýän bolsa, öz çäginde şähergurluşyk işini çäklendirýärler, togtadýarlar ýa-da gadagan edýärler. Bu kada, eger administratiw edara ähtimal bikanun bolup durýan şähergurluşyk işi barada bilse, onuň degişli administratiw önümçilige başlamaga borçludygyny aňladýar. Şu administratiw önümçiligiň çäklerinde anyk işiň hakykatdan hem bikanun bolup durýandygy anyklanar we şu barlagyň netijesine laýyklykda şähergurluşyk işi hakynda kanunyň düzgünleriniň esasynda çözgüt kabul ediler.

Şol bir wagtda administratiw edara hem maddy-hukuk çözgüt babatda, hem-de administratiw önümçiligi başlamak babatda diskresion ygtyýarlyklaryň berlip bilinjekdigi nazara almak gerek. Haçan-da maddy-hukuk kadasy diskresion ygtyýarlyklary göz önünde tutan halat larynda, onda önümçiligi başlamak babatda çözgüdi administratiw edara garaýşy ýalňyşsyz ulanmak esasynda kabul edýär (31-nji maddanyň düşündirişlerine serediň). Düşündirilýän madda boýunça administratiw edaranyň anyk çözgüdi kabul etmäge borjunyň bardygyny diňe administratiw önümçiligiň çäklerinde mümkindir.

Hat-da, eger administratiw edara diskresion ygtyýarlyklar berlen hem bolsa, administratiw edaranyň anyk çözgüdi kabul etmäge borçly bolan ýagdaýy ýüze çykyp biler, çünki diňe şol çözgüt garaýşy ýalňyşsyz ulanmagyň netijesi bolar. Administratiw edaranyň öz diskresion ygtyýarlyklaryny ýalňyşsyz ulanmagy anyk çözgüdiň kabul edilmegine getirmeýän hem bolsa, garaýşyň ýalňyşsyz ulanylmagyna gyzyk lanýan şahslaryň hukugynyň bardygyny nazarda tutmak gerek. Öz gezeginde, diskresion ygtyýarlyklary diňe administratiw önümçiligiň çäklerinde ulanmak mümkindir. Şeýlelikde, administratiw edara administratiw önümçiligiň netijesinde düýp manysy boýunça anyk çöz güdiň kabul edilmeginiň ähtimallygy bolan ähli halatlarynda administratiw önümçilige başlamalydyr. Şu şertiň bar bolan ýagdaýynda administratiw önümçiligi başlamakdan ýüz dönderilmegi diskresion ygtyýarlyklaryň ýalňyş ulanylmagyny aňladýar. Şol bir wagtyň özünde, eger administratiw edara anyk administratiw önümçiligiň başlanmagynyň degişli çözgüt kabul etmeklige getirmejekdigini, munuň üçin zerur şertleriň ýokdugy mese-mälim aýdyňdygyna garamazdan, önümçilige itergi berse, ol özüniň diskresion ygtyýarlyklarynyň çäklerinden çykar.

Eger-de maddy kanunçylykda anyk bir administratiw önümçil igi başlamak üçin gyzyklanýan şahsyň arzasy zerur bolup durýan bolsa, onda şeýle administratiw önümçiligi administratiw edaranyň başlangyjy boýunça başlap bolmaýandgyny nazara tutmak zerurdyr (mysal üçin, ýokarda görkezilen mysalda «Şähergurluşyk işi hakynda» Türkmenistanyň Kanunynyň 10-njy maddasynyň 9-njy bendi bilen bag lanyşykly getirilen mysaldan görnüşi ýaly, gurluşyk işine rugsatnama almak baradaky administratiw önümçilige başlamak üçin hökman gyzyklanýan şahsyň ýüztutmasy zerur, şeýle önümçiligi administratiw edaranyň hususy başlangyjy boýunça başlap bolmaz).

Muňa garamazdan, hususy şahslaryň administratiw edara tarapyndan haýsydyr bir anyk hereketiň amala aşyrylmagyna kanunçylykda göz önünde tutulan hukugy degişli arzanyň bolmadyk mahalynda hem administratiw önümçiligiň geçirilmegini elmydama ýoldan aýyrmaýar.

Mysal üçin, «Şähergurluşyk işi hakynda» Türkmenistanyň Kanunynyň 6-njy maddasynyň birinji böleginiň 5-nji bendiniň a) kiçi bendine laýyklykda, raýatlaryň şähergurluşyk işi hakynda kanunçylygyň bozulmagy bilen binalary, desgalary we beýleki obýektleri ýerleşdirmek, taslamalaşdyrmak, gurmak, durkuny täzelemek barada kabul edilen çözgütleriň Türkmenistanyň kanunçylygynda bellenen tertipde ýatrylmagyny talap etmäge hukugy bardyr. Şunuň bilen birlikde, eger ygtyýarly edara ozal çykarylan çözgüdiň Türkmenistanyň kanunçylygyna çapraz gelýändigini bilse, ol kanunylyk ýörelgesine laýyklykda, şu kanunyň 37-nji maddasy esasynda bikanun administratiw namany ýatyrmak boýunça administratiw önümçilige başlamalydyr. Degişli administratiw önümçilige başlamak borjunyň administratiw namanyň ýatrylmagyny aňlatmaýandygyny ýene bir gezek nygtamak gerek (başgaça aýdylanda, eger anyk alnan ýagdaý boýunça administratiw edara önümçilige başlamaga borçly bolsa, bu hemme wagt hökmany suratda administratiw namanyň ýatrylmagyna getirmez). Ýatyrmak barada mesele şu kanunyň 37-nji maddasynyň talaplaryna laýyklykda seredilmäge degişlidir.

Administratiw önümçiligiň başlanmagy üçin haýsy ýagdaýlarda gyzyklanýan şahsyň arzasynyň hökmany bolmalydygy, şeýle hem haýsy ýagdaýlarda şeýle arzanyň, administratiw önümçiligiň başlanmagy üçin hökmany şert bolup durmaýandygyny şu aşakdaky barlagyň kömegi bilen kesgitlemek mümkindir: berlen arzada administratiw edara tarapyndan amala aşyrylmagy soralyan hereketiň jemgyýetçilik bähbitleri bilen baglydygyny ýa-da bu hereketleriň diňe arzaçynyň subýektiv hukuklaryny amala aşyrmak üçin ýerine ýetirilýändigini anyklamak zerur. Birinji halatda administratiw edara şahsy başlangyjy boýunça hereket etmäge haklydyr, çünki onuň wezipesi jemgyýetçilik bähbitlerini goramakdan ybaratdyr. Ikinji halatda administratiw

edara şahsy başlangyjy boýunça hereket etmäge ýol berilmeyär, çünki subýektiw hukugy amala aşyrmaga ýa-da aşyrmazlyga çözgüt berlen halatda administratiw önümçiligiň netijeliligini üpjün edýän dispozitiwlik ýörelgesine laýyklykda şol subýektiw hukugyň eýesine berlendir.

Administratiw önümçiligiň başlanýan pursady

Düşündirilýän maddanyň ikinji bölegi administratiw önümçiligiň başlanýan pursadyny kesgitleýär.

Haçan-da adminstratiw önümçilik arzanyň ýa-da şikaýatyň esasynda başlanýan bolsa, administratiw önümçiligiň başlanýan pursaty şu arzanyň bellige alnan wagty bilen kesgitlenýär. Ýokarda we 8-nji maddanyň düşündirişlerinde görkezilişi ýaly, raýatyň administratiw edara ýüzlenmesiniň özi administratiw edaranyň bu arza iň bolmanda arzanyň düýp manysy boýunça çözgüdi kabul etmäge borjuň ýüze çykýandygy ýa-da çykmaýandygy baradaky sorag boýunça seretmäge bolan borjuny ýüze çykarýar. Şeýlelikde, arzanyň bellige alynmagy administratiw önümçiligi başlamaga şert däl-de, eýsem onuň başyny kesgitleýän resmi pursat bolup durýar.

Adminstratiw önümçiligiň başyny kesgitlemegiň zerurlygy berlen pursatdan başlap, administratiw önümçilige gatnaşyjylaryň iş ýörediş hukuklarynyň ýüze çykýandygy bilen şertlenendir, mysal üçin, diňlenmäge bolan hukuk (16-njy madda), administratiw önümçiligiň materiallary bilen tanyşmaga bolan hukuk (17-nji madda). Şu pursatdan başlap administratiw edara administratiw önümçiligi geçirmek barada düzgünler bilen baglydyr. Şunuň bilen baglylykda administratiw edara administratiw önümçiligiň başyny emeli ýagdaýda uzaga çekmäge hakly däl. Şeýlelikde, düşündirilýän maddanyň manysy boýunça arzanyň bellige alynmagy arzanyň berlen, ýagny arzanyň administratiw edaranyň çygryna gelip gowşan pursadynda ýerine ýetirilmelidir. Mysal üçin, eger arza poçta bilen ugratmak arkaly berilýän bolsa, ol hat açylan badyna bellige alynmalydyr.

Eger arza bellige alynmadyk bolsa ýa-da onuň bellige alynmagy uzaga çekdirilen bolsa we şeýle uzaga çekdirilmegi arzaçy üçin amatsyz ýagdaýlara getiren bolsa, onda administratiw önümçiligiň başlanýan pursady hökmünde arzanyň berlen pursady kabul edilmelidir.

Eger-de adminstratiw önümçiligi administratiw edara başlaýan bolsa, onda administratiw önümçiligiň başy birinji iş ýörediş hereketiniň pursady bilen kesgitlenilýär. Bu ýagdaýda adminstartiw edaranyň içki prosesleriniň çäklerinden çykýan hereketler göz önünde tutulýar. Içki mejlis ýa-da ýerinde resmi däl gözden geçirilişi administratiw önümçiligiň başy diýlip hasap edilmeýär, çünki bular adminstratiw önümçilige taýýarlyk işleridir. Emma, şaýatlary sorag etmek, gyzyklanýan şahslary diňlemeklik administratiw iş ýörediş hereketiniň başlangyjy diýlip hasap edilýär.

12-nji madda. İşlere seredilende tarapgöýsüzlük

1. Administratiw edaralar öz ygtyýarlyklaryny tarapgöýsiz amala aşyrmaga borçludylar.

2. Işň ahyrky netijesine gyzyklanýan wezipeli adam administratiw önümçilige gatnaşyp bilmez.

Umumy düzgünler

Mälim bolşy ýaly, döwlet gullukçysy öz işinde, ilkinji nobatda adamlar üçin möhüm bolan meseleleri obýektiw we adalatly çözmäge mümkinçilik berýän tarapgöýsüzlük sosial duýgusyna eýe bolmalydyr. Bu ýörelgäniň kanunda berlen çürt-kesik kesgitlemesiniň ýokdugyna garamazdan, administratiw edaranyň öz gulluk borçlaryny ýerine ýetirmeginde bitaraplygy saklamalydygy, öz bähbitlerine görä we kimdir-biriniň zorlugy astynda işlemän, eýsem umuman raýatlaryň we jemgyýetiň bähbitlerine gulluk etmelidigi göz önünde tutulýar. Döwlet gullukçylary öz wezipelerini amala aşyrmagyň barşynda bu kesgitlemä berk eýermelidirler. Bu olaryň özüniň

jemgyýetde eýeleýän ornuny we häkimýet-dolandyryş gatnaşyklarynyň ulgamyndaky aýratyn durmuş derejesine logiki düşünmeklerinden gelip çykýandyr.

Özüniň derwaýyslygy bilen tarapgöýsüzlik we dogruçylyk ýörelgesi «Döwlet gullugy hakynda» Türkmenistanyň Kanununda^[33] we «Döwlet gullukçysynyň etikasy we gulluk özüni alyp barşy hakynda» Türkmenistanyň Kanunynyň^[34] 5-nji maddasynda kesgitlenilen döwlet gullukçysynyň gulluk özüni alyp barşynyň ýörelgelerinde we düzgünlerinde hem öz beýanyny tapýar, şeýle hem «Korrupsiýa garşy hereket etmek hakynda» Türkmenistanyň Kanununda^[35] hukuk taýdan öz beýanyny tapýar.

Tarapgöýsüzlik özünde hereketleriň obýektiw we adalatly ýerine ýetirilmegi; obýektiwligiň üpjün edilmegi üçin, bar bolan we ýüze çykmagy mümkin bolan bähbitleriň çaprazlygynyň ýüze çykarylmagy we olaryň işjeň dolandrylmagy; ýagdaýlara baha bermekde edaranyň garaşsyzlygy; hereketleriň ýerine ýetirilmegi bilen bagly bolan jogapkärçiligiň we borçnamalaryň öz üstüne alynmagy ýaly ýagdaýlary jemleýär.

Düşündirilýän maddada «tarapgöýsüzlik» adalgasynyň ulanylmagy obýektiwligiň hakyky we kabul edilýän barlygyny göz önünde tutýar. Obýektiwlik diýlip bähbitleriň çaknyşygynyň bolmazlygyna ýa-da olaryň administratiw edaranyň işine oňaýsyz täsir etmeýän derejede çözülmegine düşünilýär.

1. Tarapgöýsüzlik ýörelgesi

AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 12-nji maddasynyň birinji bölegine laýyklykda, administratiw edaralar öz ygtyýarlyklaryny tarapgöýsüz amala aşyrmaga borçludylar. Tarapgöýsüzlik ýörelgesi «Döwlet gullugy hakynda»^[36], «Döwlet gullukçysynyň etikasy we gulluk özüni alyp barşy hakynda»^[37], «Korrupsiýa garşy hereket etmek hakynda»^[38] Türkmenistanyň Kanunlarynda hem öz beýanyny tapýar. Hususan-da, «Döwlet gullukçysynyň etikasy we gulluk özüni alyp barşy hakynda» Türkmenistanyň Kanunynyň 5-nji maddasynda döwlet gullukçylarynyň gulluk özüni alyp barşynyň ýörelgeleri we düzgünleri kesgitlenen.

Tarapgöýsüzlik administratiw edaranyň her bir aýratyn alnan ýagdaý boýunça kabul edýän çözgüdini obýektiwlik nukdaýnazaryndan kabul edýändigini hem-de administratiw önümçiligiň gatnaşyjylarynyň we taraplaryň ählisine birmeňzeş çemeleşmelidigini, ýagny bitarap bolmalydygyny aňladýar.

2. Wezipeli adamyň işiň ahyrky netijesine gyzyklanmasynyň bolmagy.

Düşündirilýän maddanyň ikinji bölegi bu şertleriň, ýagny kabul ediljek çözgüde gyzyklanma bildirýän wezipeli adamyň önümçilige gatnaşmazlygy baradaky kadany berjaý etmegiň üpjün edilmegine gönükdirilen. Bu kada laýyklykda işiň ahyrky netijesine gyzyklanýan wezipeli adam administratiw önümçilige gatnaşyp bilmez.

Bu düzgüniň administratiw edaranyň işine we onuň işiniň netijeliligine ynamyň üpjün edilmegine gönükdirilendigi sebäpli gyzyklanma bildirmegiň alamatlarynyň çürt-kesik kesgitlenilmegi möhümdir. Bu alamatlar gyzyklanma bildirmegiň anyk bir döwlet gullukçysynyň administratiw önümçiligiň gatnaşyjylaryna we gyzyklanýan şahslara diňe bir subýektiw garaýşynyň esasynda däl-de, eýsem, gyzyklanmanyň mümkin bolan ýa-da hakykatda bar bolan bähbitleriň gapma-garşylygyny görkezýän obýektiw ýagdaýlaryň esasynda hem ýüze çykýandygyny aňladýar. Şeýlelik-de işiň ahyrky netijesine gyzyklanýan wezipeli adamyň administratiw önümçilikden çetleşdirilmegi hiç bir babatda onuň gulluk borçlaryny berjaý etmekdäki hünär derejesiniň we ukybynyň kesgitlenmeginiň netijesi bolman, eýsem obýektiw ýagdaýlara bagly bolup, işiň ahyrky netijesine gyzyklanýan wezipeli adamyň önümçilige

goýberilmegi administratiw önümçilige gatnaşyjylaryň kabul edilýän çözgüdiň obýektiwligine bolan ynamyny gowşadyp biler.

Wezipeli adamyň işiň ahyrky netijesine gyzyklanmasy şu görkezilen ýagdaýlardan gelip çykýar:

- wezipeli adamyň özi administratiw önümçilige gatnaşyjy y sy bolsa;
- wezipeli adam administratiw önümçilige gatnaşyjynyň ýanyoldaşy, hossary (howandary) ýa-da garyndaşy bolsa, has takygy administratiw önümçilige gatnaşyjylaryň biriniň kakasy, ejesi, enesi, atasy, ogly, gyzy, dogany ýa-da administratiw önümçilige gatnaşyjylaryň biriniň aýaly/äri ýa-da administratiw önümçilige gatnaşyjylaryň sanalyp geçilen garyndaşlarynyň biriniň ýanyoldaşy bolsa;
- wezipeli adam administratiw önümçilige gatnaşyjylaryň biriniň işgäri ýa-da direktorlar geňeşiniň/müdiriýetiniň agzasy bolsa;
- wezipeli adam administratiw önümçilige gatnaşyjylaryň biriniň wekili bolsa;
- wezipeli adam administratiw önümçilik boýunça jedelli meselelere bilermen (hünärmen) hökmünde çekilen bolsa.

Şeýle hem işiň ahyrky netijesine gyzyklanmanyň bolmagy (bildirilmegi) başga bir obýektiw şertlere bagly bolup hem biler, olaryň bolmagy döwlet gullukçysynyň tarapgöýsüzligi babatda sorag ýüze çykaryp biler. Şeýle ýagdaýlaryň mysaly hökmünde: wezipeli adam bilen administratiw önümçilige gatnaşyjylarynyň biriniň arasynda dawaly ýa-da tersine ýakyn dostlukly gatnaşygyň bolmagy; wezipeli adamyň işiň ahyrky netijesinde ykdysady bähbidiniň bolmagy (mysal üçin, fabrigiň gurluşygy üçin rugsat barada haýyşnama berlen ýagdaýynda wezipeli adamyň öýi rugsatnama soralýan ýer böleginiň golaýynda ýerleşýän bolup, fabrigiň gurulmagy bilen onuň golaýyndaky jaýlaryň bahasynyň gymmatlamagy).

3. Işiň ahyrky netijesine gyzyklanýan wezipeli adamy administratiw önümçilikden çetleşdirmegiň tertibi

Işiň ahyrky netijesine gyzyklanýan wezipeli adamyň administratiw önümçilikden çetleşdirilmegi administratiw edaranyň ýolbaşçysynyň çözgüdi esasynda amala aşyrylmalydyr, anyk bir iş boýunça administratiw edaranyň özi önümçilikden çetleşdirilýän ýagdaýlarynda, çetleşdirme ýokarda durýan administratiw edaranyň çözgüdi esasynda amala aşyrylmalydyr. Şeýle ýagdaýlar boýunça kanunda diskresion ygtyýarlyklaryň göz önünde tutulmandygyna hem üns bermek gerek.

Şeýle çözgüt administratiw edaranyň öz başlangyjy boýunça kabul edilýär we administratiw önümçilige gatnaşyjylar tarapyndan çetleşdirmek barada haýyşnamanyň hökman berilmegini talap etmeýär. Şeýle haýyşnama AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 8-nji maddasyna laýyklykda administratiw önümçilige gatnaşyjylar tarapyndan berlip hem bilner. Berlen şeýle haýyşnama boýunça administratiw edara degişli çözgüdi kabul edýär.

Wezipeli adamyň özi administratiw edara, ýagny administratiw edaranyň ýolbaşçysyna ýa-da ýokarda durýan administratiw edara administratiw önümçilige gatnaşyjylaryň kabul ediljek çözgüdiň obýektiwligine bolan ynamyny gaçyrmagy (gowşatmagy) mümkin bolan ýagdaýlar hakynda habar bermäge borçludur. Şeýle borç kanunylyk ýörelgesinden gelip çykýar, çünki işiň ahyrky netijesine gyzyklanýan wezipeli adamyň administratiw önümçilige gatnaşmagy kanunda gadagan edilendir.

4. Işiň ahyrky netijelerine gyzyklanýan wezipeli adamyň administratiw önümçilige gatnaşmagynyň netijeleri

AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 35-nji maddasynyň üçünji böleginiň 1-nji bendine laýyklykda administratiw önümçilikden çetleşdirilmäge degişli bolan wezipeli adamyň

önümçilige gatnaşmagy çykarylan administratiw namanyň biderekligine getirmeýär. Şeýle administratiw nama edil işiň ahyrky netijesine gyzyklanýan wezipeli adamyň gatnaşmagynda administratiw namanyň kabul edilmeginde ýüz dönderilmeginde bolşy ýaly, şu kanunyň 42-nji maddasyna laýyklykda şikaýat edilip bilner.

13-nji madda. Işiň ýagdaýlaryny dogry barlamak

1. Administratiw edara administratiw önümçiligiň barşynda işiň çözülmegi üçin ähmiýeti bar bolan ähli hakyky ýagdaýlary hemmetaraplaýyn, doly we dogry barlamaga borçludyr.

2. Administratiw edara işe degişli bolan ýagdaýlary barlamakdan we hasaba almakdan ýüz dönderip bilmez.

3. Barlamagyň usuly we möçberi administratiw edara tarapyndan kesgitlenilýär. Administratiw edara gyzyklanýan şahslaryň delillerine we berlen subutnamalara bagly däl.

4. Berlen subutnamalar ýeterlik bolmasa, administratiw edara öz başlangyjy boýunça goşmaça subutnamalary ýygnamaga borçludyr.

5. Administratiw edaranyň administratiw önümçilige gatnaşýan şahslar tarapyndan berlen arzalary ýa-da haýyşnamalary işe degişli dældigi ýa-da esassyzlygy sebäpli, kabul etmekden ýüz döndermäge haky ýokdur.

Umumy düzgünler

Administritiw önümçilikde obýektiwlik düşüňjesi giň manyda administratiw edaranyň borçlaryny talabalaýyk ýerine ýetirmeginiň hökmany şerti bolup durýar. Ol administratiw namanyň kabul edilmegi bilen baglanyşykly ähli hereketlere mahsusdyr.

Düşündirilýän maddanyň kadalarynyň düýp mazmuny administratiw edaranyň işiň ýagdaýlarynyň doly we obýektiw çözülmegi üçin kanunda göz önünde tutulan we mümkin bolan ähli çäreleri görmäge, ähmiýetli bolan ähli hakyky ýagdaýlary hemmetaraplaýyn, doly we dogry barlamaga borçludygyny öz içine alýar.

1. AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 13-nji maddasynyň birinji böleginde administratiw edaranyň administratiw önümçiligiň barşynda işiň çözülmegi üçin ähmiýeti bar bolan ähli hakyky ýagdaýlary hemmetaraplaýyn, doly we dogry barlamaga borçludygy göz önünde tutulýar.

Administratiw önümçilikde barlaglaryň hemmetaraplaýynlygy işiň çözülmegi üçin ähmiýetli bolan ähli ýagdaýlaryň aýdyňlaşdyrylmagyny aňladýar. Barlaglaryň hemmetaraplaýynlygynyň hökmany şerti administratiw edaralaryň işiň ähli hakyky we hukuk ýagdaýlaryna seretmäge, seljermäge bolan borjundan ybaratdyr.

Barlaglaryň dolulygy diýlip administratiw önümçiligiň barşynda işiň ähli ýagdaýlarynyň aýdyňlaşdyrylmagyna düşünilýär. Işiň barşynda toplanan resminamalaryň dolulygy dürli-dürli bolup biler. Muňa garamazdan, olaryň jemi çözüliş çykarmaklygy üpjün edip bilýän derejede bolmalydyr.

Administratiw önümçilikde barlaglaryň obýektiwligi admin istra tiw edaranyň resminamalary, maglumatlary toplamagyň, barlamagyň we olara baha bermegiň barşynda tarapgöýsüz bolmalydygyny, ynamsyzlyga, nädogry düşüňjelere ýol bermeli dældigini aňladýandyr.

2. AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 13-nji maddasynyň ikinji bölegine laýyklykda, administratiw edara işe degişli bolan ýagdaýlary barlamakdan we hasaba almakdan ýüz dönderip bilmeýär. Bu kadalar hökmany görkezmeleri bellemek arkaly işiň ýagdaýlarynyň obýektiw

barlanmagyny anyklaşdyrýar we kepillendirýär. Administrativ edaranyň administrativ önümçilikde öz şahsy başlangyjy boýunça işiň ýagdaýlaryny hemmetaraplaýyn, doly we obýektiw barlamak borjy, hukuk edebiýatlarynda «inkwizision ýörelge» diýlip atlandyrylýar.

3. AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 13-nji maddasynyň üçünji bölegine laýyklykda, barlamagyň usuly we möçberi administrativ edara tarapyndan kesgitlenilýär. Administrativ edaranyň işiň ähli ýagdaýlaryny öz şahsy başlangyjy esasynda barlaýandygy bilen baglylykda, barlaglaryň usuly we göwrümi hem administrativ edara tarapyndan özbaşdak kesgitlenilýär. Administrativ edara gyzyklanýan şahslaryň delillerine we berlen subutnamalara bagly däl, ýagny administrativ önümçilige gatnaşyjylaryň düşündirişlerini we haýyşnamalaryny nazara almak, subutnamalaryň degişlilikini we barabarlygy barlamak administrativ edara tarapyndan kesgitlenilýär.

Administrativ edara her bir aýratyn alnan ýagdaýda iş üçin ähmiýetli bolan halatlaryň ählisini nazarda tutmalydyr.

Seredilýän hukuk kadalary raýat iş ýörediş hukugynyň kadalaryndan tapawutlydyr, raýat iş ýörediş önümçiliginde subutnamalary ýygnamak we kazyýetiň garamagyna bermek umuman, taraplaryň özi tarapyndan amala aşyrylýar. Şunuň bilen birlikde, administrativ önümçiligiň gatnaşyjylarynyň işiň ýagdaýlarynyň anyklanylmagyna ýardam etmäge borçludygyny, şol sanda resminamalary getirip bermeklige, düşündiriş bermeklige borçludygyny hem bellemek gerek. Administrativ edara öz gezeginde, işiň ähli ýagdaýlaryny obýektiw barlamak nukdaýnazarýndan berlen resminamalaryň we düşündirişleriň dolulygyny we dogrulygyny barlamaga borçludur.

4. AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 13-nji maddasynyň dördünji böleginde berlen subutnamalaryň ýeterlik bolmadyk halatynda, administrativ edaranyň öz başlangyjy boýunça goşmaça subutnamalary, şol sanda administrativ önümçilige gatnaşyjylaryň peýdasyna şaýatlyk edýän subutnamalary ýygnamaga borçludygy kesgitlenen. Bar bolan subutnamalaryň ýeterlik dældigi diýlende, administrativ edaranyň pikirine görä olaryň administrativ namanyň kabul edilmegi üçin ýeterlik däldigine düşünilýär. Eger zerur maglumatlary administrativ edara özbaşdak anyklap bilmeýän bolsa, şeýle maglumatlary saklaýan tarap hem olary bermeýän bolsa, onda administrativ edara garaşýan tarap üçin oňaly bolan subutnamalaryň berlip bilinjekdiginden ugur almalydyr. Degişlilikde, eger tarap subutnamalary bermeýän bolsa, onda administrativ edara şeýle subutnamalaryň administrativ önümçilige gatnaşyjy üçin amatsyz diýip hasap edip biler.

5. AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 13-nji maddasynyň başinji bölegi administrativ edarany degişlilikine we esaslandyrylandygyna bagly bolmazdan, arza ýa-da haýyşnama kabul etmeklige borçlandyrýar. Administrativ edaranyň bu bölekde göz önünde tutulýan borjy diňe bir arzanyň ýa-da haýyşnamanyň hökman bolmalydygyny aňlatman, eýsem alnyp barylýan administrativ önümçiligiň çäklerinde ýörite arzalara hem degişlidir. Eger-de arza ýa-da haýyşnama şeýle arza seretmäge ygtyýarly bolmadyk şahsa berlen bolsa, onda şeýle arza düzgün bolşy ýaly üç iş gününň dowamynda arzaça habar bermek bilen, arza seretmäge ygtyýarly şahsa (edara) ýollanmaga degişlidir. Arzanyň ýa-da haýyşnamanyň esaslandyrylandygy ýa-da esaslandyrylan dældigi bolsa, administrativ önümçiligiň barşynda barlanmalydyr.

14-nji madda. Administrativ edaranyň maslahatlary we admi nis tra tiw edara tarapyndan zerur maglumatlaryň berilmegi

1. Administrativ edara gyzyklanýan şahsa arza ýa-da haýyşnama bermekde, arzada ýa-da haýyşnamada ýol berlen ýalňyşlary ýüze çykarmakda we aradan aýyrmakda ýardam etmäge, administrativ önümçilige gatnaşýan şahsa hukuklaryny we borçlaryny düşündirmäge borçludur.

2. Degişli administratiw edara fiziki ýa-da ýuridik şahslaryň ýüz tutmasy esasynda olara arzalaryň nusgalyklaryny we administratiw önümçiligi bilen bagly beýleki blanklary bermelidir ýa-da olary poçta aragatnaşygynyň üsti bilen ibermelidir.

Umumy düzgünler

Düşündirilýän madda kanunyň 8-nji maddasynda kesgitlenen administratiw edara ýüz tutmaga bolan hukugyň amala aşyrylmagynyň üstüni ýetirýär we kepillendirýär. Diňlenmäge bolan hukuk gatnaşyjylaryň administratiw edaradan maslahatlary almaga hukugyny hem-de administratiw edaranyň zerur bolan maglumatlary bermelidigini öz içine alýar. Düşündirilýän madda administratiw edaranyň fiziki we ýuridik şahslara kömek bermegi baradaky borçlarynyň üpjün edilmegine gönükdirilendir. Düşündirilýän maddada görkezilýän hukuk kadalar hukuk döwletiň ýörelgelerinden gelip çykýar. Bu kadalar gyzyklanýan şahslaryň maddy ýa-da iş ýörediş hukugynda göz önünde tutulan hukuklaryny bilmeýändigini ýa-da tejribesizligi sebäpli, olaryň durmuşa geçirilmän galmany dälendigini aňladýar.

1. Administratiw edara gyzyklanýan şahsa arza ýa-da haýyşnama bermekde, arzada ýa-da haýyşnamada ýol berlen ýalňyşlary ýüze çykarmakda we aradan aýyrmakda ýardam etmäge, administratiw önümçilige gatnaşýan şahsa hukuklaryny we borçlaryny düşündirmäge borçludur.

Türkmenistanyň Konstitusiyasynda adamyň we raýatlaryň hukuk larynyň we azatlyklarynyň durmuşa geçirilmegi kepillendirilendir.

Gyzyklanýan şahslaryň administratiw edara ýüz tutmagy, görnüşine we daş keşbine bagly bolmazdan, ol boýunça işleriň geçirilmegi hem-de oňa garalmagynyň netijeleri boýunça çözgüt kabul edilmegi üçin esas bolup durýar. Şeýle ýagdaýda, ýüz tutmany berýän fiziki ýa-da ýuridik şahs administratiw önümçiligiň aýry-áýry tapgyrlarynyň we olaryň hukuk taýdan düzgünleşdirilişiniň aýratynlyklary babatda hemme wagty ýeterlik bilime we tejribä eýe bolmaýar.

Administratiw edara gyzyklanýan şahsa arzany, haýyşnamany haýsy görnüşde bermegini tertibi, olara seredilişiniň möhletleri, arzanyň mazmunyna bildirilýän hökmany talaplar hakynda şu kanunyň 5-nji, 11-nji we 45-nji maddalaryna laýyklykda düşündiriş bermeli.

Ýüztutma we oňa goşulýan resminamalar kabul edilende administratiw edara ýüztutmanyň ýüzlenýän şahsyň özi ýa-da onuň wekili tarapyndan berlendigine, ýüztutmanyň mazmuny we çözgüt çykarylmagyny talap edilýän meseleleriň şu administratiw edara degişliligine, ýüztutma resmileşdirilende kanunda bellenen talaplaryň berjaý edilendigine, arzaçy tarapyndan kanunda ýüztutmanyň ýanyna goşulmagy bellenen resminamalaryň we materiallaryň dolulygyna we olaryň degişli görnüşde resmileşdirilenligine seretmelidir.

Adatça, agzalan ýagdaýlar gyzyklanýan şahsyň ýa-da ýuridik şahsyň wekiliniň, şol sanda fiziki şahsyň wekiliniň gatnaşmagynda seredilýär. Arzaçy tarapyndan berlen resminamalar kabul edilip bolandan soň, olar hasaba alynýar, ol hakynda hasaba alyş kitabynda degişli ýazgy edilýär.

Arza administratiw edara poçta üsti bilen, şeýle hem kanunda göz önünde tutulan beýleki usullar bilen ugradylyp bilner ýa-da şahsy kabul ediliş wagty gowşurylyp bilner.

AÖH Türkmenistanyň Kanunyň 14-nji maddasynyň düzgünleri administratiw önümçilik başlanmagyna çenli, ýüze çykýan gatnaşyklara, şeýle hem administratiw önümçiligiň çäklerindäki gatnaşyklara degişlidir. Başgaça aýdylanda, administratiw önümçiligiň açylmak faktynyň bolmagy hökman däl. Administratiw edaranyň maslahatlary ýaňy başlanan ýa-da başlanmagy göz önünde tutulýan administratiw önümçilik babatynda hem bolup biler.

Gapma-garşylykly (çapraz) bähbitli gatnaşyjylar bar bolan administratiw önümçilikde administratiw edara diňe taraplaryň birine maslahat berip bilmez, çünki bu ýagdaýda onuň tarapgöýsüzligi babatda şübhe döräp biler (AÖH Türkmenistanyň Kanunyň 12-nji maddasy).

2. Hususy şahslaryň administratiw önümçilige gatnaşmagyny ýeňilleşdirmek we ýönekeýleşdirmek maksady bilen, administratiw edaranyň gatnaşyjylaryň ýüzlenmesi esasynda, olara önümçilik bilen baglanyşykly arzalaryň nusgalaryny, blanklary bermäge borçludygy göz önünde tutulýar.

Bu borç iki usul bilen, hususan-da nusgalaryň we blanklaryň administratiw edarada berilmegi ýa-da olaryň poçta aragatnaşygyň üsti bilen ugradylmagy arkaly amala aşyrylýar.

Birinji usul, düzgün bolşy ýaly nusgalaryň ýa-da blanklaryň administratiw edaranyň hususy şahslaryň arzalary bilen işleýän bölüm lerindäki maglumat tagtalarynda ýerleşdirmegi arkaly amala aşyrylýar. Hususan-da:

- raýatlar tarapyndan berilýän arzalaryň nusgalary ýa-da raýatyň arzada görkezmeli maglumatlarynyň sanawy;

- raýatyň degişli resminamalary özbaşdak tabşyrmaga hukugynyň bardygyny görkezmek bilen, administratiw önümçiligiň amala aşyrylmagy üçin döwlet edarasy tarapyndan soralyan resminamalarynyň we maglumatlarynyň sanawy;

- degişli işleriň amala aşyrylmagyna jogapkär, raýatlara administratiw önümçilik boýunça maslahatlary berip biljek wezipeli adamlaryň familiýasy, ady, atasynyň ady, wezipesi, ýerleşýän salgysy, gulluk telefon belgisi ýaly maglumatlaryň bolmagy soraglaryň ýüze çykmagyny aradan aýyryýar.

15-nji madda. Subut etmegiň serişdeleri

1. Administratiw edara işiň ýagdaýlaryny aýdyňlaşdyrmak üçin zerur hasaplaýan subut etmegiň serişdelerini ulanýar. Administratiw edara subut etmegiň şu serişdelerini peýdalanyp biler:

- 1) resminamalary;**
- 2) taraplaryň we gatnaşygy üçünji şahslaryň düşündirişini;**
- 3) şaýatlaryň düşündirişini;**
- 4) önümçilige gatnaşyjylaryň, bilermenleriň ýazmaça görnüşindäki pikirini;**
- 5) degişli barlaglary geçirmegi;**
- 6) işiň dogry çözülmegi üçin ähmiýeti bolan gaýry subutnamalary.**

2. Administratiw önümçilige gatnaşyjylar işiň ýagdaýlaryny aýdyňlaşdyrmaga ýardam etmelidirler, özlerine mälim bolan faktlar barada habar etmelidir we zerur bolan subutnamalary bermelidir.

Umumy düzgünler

AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 15-nji maddasy kanunyň 13-nji maddasynyň özboluşly dowamy bolup, onda administratiw edara tarapyndan işiň ýagdaýlaryny anyklamak üçin haýsy subutnamalaryň kabul edilýändigini, şeýle hem subutnamalarynyň ýygnaýmagynda administratiw önümçilige gatnaşyjylaryň borçlulygynyň derejesi kesgitlenýär.

Administratiw edaranyň işiň ýagdaýlaryny aýdyňlaşdyrmak üçin zerur hasaplaýan subut etmegiň serişdelerini ulanýandygy bellenilen. Hususan-da administratiw edara maglumatlaryň islendik görnüşini toplan, işe gatnaşyjylary diňläp, şaýatlar we bilermenler bilen söhbetdeşlik geçirip ýa-da işe gatnaşyjylaryň, bilermenleriň we şaýatlaryň pikirlerini ýazmaça ýa-da elektron görnüşde ýygnaý; delilnamalary we resminamalary ulanyp; subutnamalary gözden geçirip bilýär. Subutnamalar işe gatnaşýan taraplar ýa-da başga şahslar tarapyndan berlip bilýär. Her bir subutnama degişlilik, mümkinlik, dogrulyk, ähli toplanan subutnamalar bilelikde bolsa administratiw işi çözmek üçin ýeterlilik nukdaýnazarýndan bahalandyrylmaga degişlidir.

1. AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 15-nji maddasynyň birinji böleginiň 1-nji bendi resminamalaryň subut etmegiň serişdesi bolup bilýändigini kesgitleýär. Resminamalar adamlaryň ýazmaça görnüşde berkidilen (bellige alnan) beýan etmesi bolup, manysy boýunça kesgitli mazmuna eýe bolýar. Resminamalar döwlet ýa-da şahsy häsiýetli (tebigatly) bolup bilerler, mysal üçin, döwlet namasy ýa-da şahsy hat.

AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 15-nji maddasynyň birinji böleginiň 2-nji bendi taraplaryň we üçünji şahslaryň düşündirişleriniň subut ediliş serişdesi hökmünde ulanylmagyny belleýär.

Taraplaryň we üçünji şahslaryň olara belli bolan, iş üçin ähmiýetli ýagdaýlar hakyndaky düşündirişleri iş boýunça toplanan beýleki subutnamalar bilen bir hatarda barlanmaga we bahalandyrylmaga degişlidir.

Görkezilen şahslaryň düşündirişleri ýazmaça ýa-da dilden bolup biler. Taraplaryň biriniň öz talaplaryny ýa-da närazylyklaryny delillendirýän ýagdaýlary boýun almagy beýleki tarapy ol ýagdaýlary geljekde subut etmek zerurlygyndan boşadýar.

AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 15-nji maddasynyň birinji böleginiň 3-nji bendine laýyklykda, şaýatlaryň düşündirişleri subut ediliş serişdesi hökmünde peýdalanylýp bilner.

Administrativ edara önümçilige gatnaşyjylaryň haýyşnamasy boýunça ýa-da öz başlangyjy bilen degişli iş boýunça maglumatlaryň belli bolup biljek şahslary şaýat hökmünde çagyrylar we olaryň görkezmelerini diňleýär. Şaýat öz islegi boýunça administrativ edara barmazdan, görkezmäni ýazmaça görnüşde beýan edip, ony administrativ edara ugradyp biler. Ýazmaça görkezmeleriň her sahypasyna şaýat gol çekýär, beýan edilen senesini, aýyny, ýylyny görkezýär. Şaýat administrativ edara tarapyndan diňe oňa sorag bermek zerurlygy ýüze çykan mahalynda çagyrylýar.

Iş üçin ähmiýetli bolan ýagdaýlar hakynda haýsydyr bir maglumat belli bolup biljek islendik şahs şaýat bolup biler. Şaýat diňe degişli işiň hakyky ýagdaýlaryny anyklamak boýunça sorag edilip bilner. Eger şaýadyň görkezmeleri başga şahslaryň habarlaryna esaslanan bolsa, ol şahslar hem sorag edilmelidir.

Administrativ önümçilige gatnaşyjylar şaýatlar diýlip hasap edilip bilinmez. Degişlilikde, taraplardan, ýagny arzaçydan we administrativ edaranyň wekilinden şaýat hökmünde düşündiriş alnyp bilinmez.

AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 15-nji maddasynyň birinji böleginiň 4-nji bendi önümçilige gatnaşyjylaryň, bilermenleriň ýazmaça görnüşindäki pikiriniň subut ediş serişdesi hökmünde kabul edilýändigini belleýär.

Administrativ önümçiligiň çäklerinde işe çekilýän bilermen öz pikirini ýazmaça görnüşde berýär, ýagny düzgün bolşy ýaly bilermenini netijesi görnüşinde berýär.

Bilermenini pikiri administrativ edara tarapyndan goýlan soraglara delillendirilen jogaplardan ybarat bolmalydyr. Eger bilermen öz hünär işi bilen baglanyşykly barlaglary geçirmegiň barşynda iş üçin ähmiýetli bolan, önünde administrativ edara tarapyndan sorag edilip goýulmadyk ýagdaýlary ýüze çykarsa, ol şol ýagdaýlar hakyndaky netijeleri öz pikirine girizmäge hukuklydyr.

Bilermen seljermeleri degişli edaralaryň bilermenleri ýa-da ylmyň we tehnikanynyň kesgitli ugurlary boýunça ýörite bilimlere eýe bolan başga hünärmenler tarapyndan geçirilýär. Bilermen pikirini öz adyndan berýär.

AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 15-nji maddasynyň birinji böleginiň 5-nji bendi hünärmenler tarapyndan geçirilýän, ýöne bilermenler tarapyndan geçirilýän seljermelere degişli bolmadyk barlaglary hem subut etmegiň serişdesi hökmünde kesgitleýär.

AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 15-nji maddasynyň birinji böleginiň 6-njy bendi işiň dogry çözülmegi üçin ähmiýeti bolan gaýry subutnamalaryň hem subut ediş serişdeleri bolup bilýändigini bel lenilýär.

Özüniň hil derejesi, häsiýetleri ýa-da özüniň barlygy bilen iş üçin ähmiýetli bolan ýagdaýlaryň anyklanmagyna ýardam edip biljek predmetler başga subutnamalar hasaplanylýar. Gaýry subutnamalary berýän ýa-da ony talap edip almak hakynda haýyşnama bilen ýüz tutýan şahs, şeýle subutnamalaryň iş üçin ähmiýetli bolan haýsy ýagdaýlaryň anyklanmagyna ýardam etjekdigini görkezmäge borçludur.

2. AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 15-nji maddasynyň ikinji bölegi işe gatnaşyjylaryň işiň ýagdaýlarynyň aýdyňlaşdyrylmagyna ýardam etmelidigini kesgitleýär. Hususan-da, olar iş üçin ähmiýetli, özlere mälum, işiň ýagdaýlaryny anyklamak üçin zerur bolan subutnamalary bermelidirler. Mysal üçin, raýatlyk almak isleg bildirýän fiziki şahs özüniň hukuk statusy bilen baglanyşykly ähli maglumatlary bermeli.

Eger işe gatnaşyjyda zerur subutnamalary özbaşdak almaga mümkinçiligi bolmasa, ol administratiw edara subutnamalaryň alynmagyna ýardam edilmegi barada haýyşnama bilen ýüz tutýar. Haýyşnamada subutnamalaryň iş üçin ähmiýeti we ýerleşýän ýeri görkezilýär. Administratiw edara haýyşnamada görkezilen subutnamalary talap edip almaga we olaryň işe goşulmagyny üpjün etmäge borçludur.

16-njy madda. Administratiw önümçilige gatnaşyjylary diňlemek

1. Administratiw önümçilige gatnaşyjynyň hukuklaryna täsir edýän administratiw namasy kabul edilmezinden öň, bu gatnaşyja çözüň kabul etmek üçin möhüm faktlar babatda öz pikirini aýtmaga mümkinçilik döredilmelidir.

2. Administratiw önümçiligi diňlemesiz geçirilip bilner, eger:

1) önümçiligiň uzaga çekmeginiň töwekgelçiligi sebäpli ýa-da jemgyýetçilik bähbidinden ugur alyp, haýal etmän çözüňi kabul etmek zerurlygy ýüze çykanda;

2) diňlemegi geçirmek çözüňi kabul etmek üçin bellenilen möhleti berjaý etmekde mesele döretjek bolsa;

3) administratiw önümçilige gatnaşyja haýyşnamasynda ýa-da düşündirişinde inkär edip bolmajak hakyky maglumatlary getiren bolsa we goşmaça maglumatlary almagyň zerurlygy bolmasa;

4) iş boýunça kabul edilýän çözüň bu administratiw önümçilige gatnaşyja zyýan ýetirmeýän bolsa;

5) administratiw edara umumy görkezme ýa-da birmeňzeş administratiw namalar çykarmagy niýet eden bolsa;

6) administratiw önümçilikde ýerine ýetiriş boýunça çäreler kabul edilmeli bolsa.

1. Diňlemegiň hökmanylygy.

AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 16-njy maddasynyň birinji bölegi administratiw edara administratiw önümçilige gatnaşyjylara çözüň kabul etmek üçin düýpli ähmiýete eýe bolan, olara mälum bolan möhüm ýagdaýlar (faktlar) babatda öz pikirini aýtmaga mümkinçilik döretmek borjuna ýükleýär. Administratiw önümçiligiň barşynda öz pikirini aýtmaga bolan hukuk, kanunyň hökmürowanlygy ýörelgesini şöhlelendirýär, şeýle hem işlere seretmekligiň adalatlylygy ýörelgesinden gelip çykýar. Şundan ugur almak bilen gyzyklanýan şahsa onuň hukuklaryna düýpli täsir edip biljek çözüňleriň kabul edilmegi bilen bagly ýagdaýlar boýunça öz pikirini aýtmak mümkinçiligi döredilmelidir. Şonuň üçin diňlenmäge bolan hukuk kanuny hukuk hökmünde administratiw önümçilikde hem berkidilendir.

Şunuň bilen birlikde, AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 17-nji maddasy, gyzyklanýan şahsa administratiw önümçiligiň materiallary (resminamalary) bilen tanyşmaga bolan hukugyny berkidýär, çünki işiň resminamalarynyň öwrenilmegi gyzyklanýan şahslaryň kanuny bähbitleriniň durmuşa geçirilmegi ýa-da goralmagy üçin zerurdyr, ýöne resminamalaryň öwrenilmegi döwlet ýa-da kanun tarapyndan goralýan başga syry saklaýan maglumatlary öz içine almaly däldir.

Administratiw önümçilige gatnaşyjylara onuň başlanandygy barada habar berilmegi administratiw önümçiligiň kanuna laýyklykda amala aşyrylmagynyň hem-de gyzyklanýan taraplaryň administratiw edarada diňlenmäge, öz hukuklaryny we kanuny bähbitlerini goramaga bolan hukuklarynyň durmuşa geçirilmeginiň hökmany şertidir.

Diňlenmek görkezijilik we duýdurylyjylyk wezipesini ýerine ýetirýär we işe gatnaşyjylary garaşylmadyk çözgütlerden goramalydyr. Diňlenmek arkaly gyzyklanýan şahs administratiw edaranyň çözgütleri kabul etmek üçin haýsy esaslardan ugur alýandygyny bilip, netijede dogry çözgüdiň kabul edilmegi üçin ugur alynýan esaslary, düzedişleri girizmek ýa-da üstüni ýetirmek arkaly täsir edip bilmelidir. Administratiw önümçilikde taraplaryň açyklygy ýörelgesiniň düýpli düzüm bölegi bolmak bilen, diňlenilmek administratiw önümçiligiň barşynda gatnaşyjylaryň wajyp hukugydyr.

Administratiw edara gyzyklanýan şahsyň pikirini diňlemelidir, ýagny şahsa çözgüdiň kabul edilmegi üçin ähmiýetli ýagdaýlar boýunça pikirini aýtmak mümkinçiligini bermeli (zerur bolan ýagdaýynda, şahsyň şeýle pikiri aýtmak üçin zerur bolan wagt möhletini bermek hem möhümdir). Çözgüdiň kabul edilmegi üçin ähmiýetli bolan faktlar köplenç halatda, özünde kesgitli ýagdaýlary jemleýär, olaryň bolmagy ýa-da bolmazlygy kabul ediljek çözgüde gös-göni täsir edýär. Düýpli ähmiýetlilik alamaty administratiw edara işiň mazmunyna degişli bolmadyk beýleki subutnamalary aradan aýyrmaklyga mümkinçilik berýär. Şeýlelikde, diňlemegi amala aşyran administratiw edara üçin ýagdaýlaryň we subutnamalaryň hukuk bahalandyrmasy wajyp ähmiýete eýedir.

Diňlenilýän gyzyklanýan şahslar çykarylmagy meýilleşdirilýän administratiw nama babatynda degişlilikde näme üçin we näme hakynda öz pikirini aýdyp bilýändigine düşünmeli. Çünki, diňlemeklik netijesinde alnan maglumatlaryň kabul edilmegi administratiw önümçiligiň barşyna we netijesine düýpli täsir edip biler. Bu pikirleri administratiw edara administratiw önümçiligiň çäklerinde, şol sanda öz çözgüdiň delillendiriji böleginde beýan etmelidir.

AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 16-njy maddasy, diňlenilmegiň görnüşi babatda kesgitli talaplary bellemeýär, şol sebäpli diňlemek dilden hem, ýazmaça görnüşde hem ýa-da telefon arkaly hem bolup biler. Adatça, ýazmaça beýan etmek mümkinçiliginden peýdalanmak ýeterlik hasap edilýär.

Tejribede diňlemekligi geçirmegiň pursaty (anyk wagty) barada soraglar döräp biler. Umuman, gatnaşyjylaryň haçan, haýsy wagtda diňlenilmelidigi administratiw edaranyň garaýşyna baglydyr. Bir tarapdan, gatnaşyjylary diňlemegiň ilki başda geçirilmegi administratiw önümçiligiň alnyp barylmalý ugruna täsir edip biler, beýleki tarapdan gatnaşyjynyň, diňlenilen wagtynda işiň barlanan ýagdaýlarynyň netijelerinden ugur almaga mümkinçiligi bolmalydyr. Düzgün bolşy ýaly, administratiw önümçiligiň başlangyç tapgyrynda gatnaşyjyda şeýle mümkinçilik bolmaýar. Şunuň bilen birlikde, diňlemeklik geçirilenden soňra, işiň ýagdaýlary düýpli üýtgän bolsa, gatnaşyjynyň ýagdaýyň üýtgemegine täsir eden täze faktlar barada öz pikirini aýtmaga mümkinçiligi bolmalydyr.

2. Gyzyklanýan şahslaryň diňlenmeginde kadadan çykmalar.

AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 16-njy maddasynyň ikinji bölegine laýyklykda, aýratyn ýagdaýlarda administratiw edara diňlemekden ýüz öwrüp biler. Şonda işe gatnaşyjylary diňlemek

administratiw edaranyň garaýşy boýunça amala aşyrylýar. Kadadan çykmalaryň sanawy aýratyn jemgyýetçilik bähbitleriniň, işe gatnaşyjylaryň ýa-da üçünji şahslaryň bähbitleriniň käbir bölegini hem-de önümçiligiň tygşytlylygy ýörelgesini göz önünde tutýar. Ol ýagdaýlaryň biri bar bolanda hem administratiw edara diňlemekden göni ýüz öwürüp bilmeýär, barabarlyk ýörelgesinden ugur almak bilen, ol özüniň gulluk garaýsyna görä näme sebäpden diňlemekden ýüz öwürülendigini delillendirip netije çykarmaly.

AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 30-njy maddasyna laýyklykda, gatnaşyjylary diňlemezden kabul edilen administratiw namanyň esaslandyrylmagy hökmanydyr. Administratiw namanyň esaslandyrylmasynda şeýle çözgüdiň kabul edilmeginde administratiw edaranyň ugur alan we esaslanan ähli düýpli, hakyky we ýuridik ýagdaýlary görkezilmelidir.

Düşündirilýän maddanyň ikinji böleginiň 1-nji bendine laýyklykda, önümçiligiň uzaga çekmeginiň töwekgelçiligi sebäpli ýa-da jemgyýetçilik bähbidinden ugur alyp, haýal etmän çözgüdi kabul etmek zerurlygy ýüze çykanda administratiw önümçilik diňlemesiz geçirilip bilinýär.

Eger administratiw namany haýal etmän kabul etmek zerurlygy ýüze çyksa, diňleme geçirilmeýär, sebäbi wagtyň eglenmegi adamlaryň janyna we saglygyna, daşky gurşawa howp döredip biler. Bu ýagdaýy bahalandyrmak üçin diňlemekligi geçirmezlik barada çözgüdiň kabul edilen pursatyndaky ýagdaýlardan ugur alynmalydyr.

Eglenmekligiň howpuň döremegine esas bolup durýan ýagdaýlary bilen birlikde, diňlemekligiň jemgyýetiň bähbitlerinden ugur alynýan ýagdaýlarynda hem geçirilmeýändigini hem bellemek gerek. Onuň mysaly hökmünde, eger-de olar umumy bähbitlere täsir edýän bolsalar, fiskal bähbitleri görkezmek bolar.

AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 27-nji maddasynyň başınjy bölegi, aýratyn ýagdaýlarda, haçan-da döwlet ýa-da jemgyýetçilik bähbitlerine zelel ýetirip biljek howpuň önüni almak ýa-da aradan aýyrmak maksady bilen, administratiw nama gaýragoýmazdan kabul edilmeli bolanda, administratiw namanyň dilden kabul edilmegine ýol berýär.

Eger administratiw nama dilden kabul edilen bolsa, gyzyklanýan şahsyň talap etmegi bilen ol ýazmaça görnüşde tassyklanylmaladyr.

AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 16-njy maddasynyň ikinji böleginiň 2-nji bendi eger diňlemegi geçirmek çözgüdi kabul etmek üçin bellenen möhleti berjaý etmekde mesele döretjek bolsa administratiw önümçiligiň diňlemesiz geçirilip bilinýändigini kesgitleýär.

Administratiw önümçiligi amala aşyrmagyň esasy ýörelgeleriniň biri hem administratiw edaralaryň gelip gowşan ýüztutmalara dessin çemeleşmäge borçlulygydyr, ýagny administratiw önümçiligiň kanunda göz önünde tutulan möhlete garamazdan, mümkin bolan gysga möhletlerde amala aşyrylmagydyr.

Islendik başga iş ýörediş önümçiliginde bolşy ýaly, administratiw edaranyň administratiw önümçiligi amala aşyrmakdaky işi kesgitli möhletler bilen düzgünleşdirilendir. AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 20-nji maddasyna laýyklykda, administratiw önümçiligi amala aşyrmagyň möhleti bir aý möhlet bilen kesgitlenilendir.

Möhletler AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 21-nji maddasyna a hemde Türkmenistanyň Raýat kodeksiniň 145-nji maddasyna laýyklykda senenama günlerinde hasaplanýar^[39]. Hususan-da, kanun esa synda bellenen möhlet, möhletiň başlan senenama gününden ýa-da wakanyň bolup geçen gününden soňky günden geçip başlaýar. Administratiw edara tarapyndan bellenen möhlet ol hakynda gyzyklanýan şahs habardar edilen pursatyndan ýa-da Türkmenistanyň kanunçylygynda göz önünde tutulan ýagdaýlarda degişli maglumatlar resmi görnüşde habar berlen pursatyndan geçip başlaýar.

AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 22-nji maddasy administratiw edara şahsyň ýüztutmasy esasynda, bellenen möhleti uzaltmak mümkinçiligini döretmek borjuna ýükleýär. Mundan başga-da, administratiw edara gyzyklanýan şahsy bellenen möhletiň berjaý edilmezliginiň netijeleri barada duýdurmalydyr. Eger diňlemekligi geçirmek berlen möhletiň bozulmagyna getirýän bolsa, administratiw edara çözgüdi diňlemezden kabul edip bilýär.

AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 16-nji maddasynyň ikinji böleginiň 3-nji bendi administratiw önümçilige gatnaşygy haýyşnamasynda ýa-da düşündirişinde inkär edip bolmajak hakyky maglumatlary getiren bolsa, goşmaça maglumatlary almagyň zerurlygy hem bolmasa administratiw önümçiligiň diňlemezden geçirilip bilinýändigini kesgitleýär.

Eger administratiw önümçilik gozgalandan soňra haýyşnamanyň we düşündirişleriň öz wagtynda berilmegi netijesinde, administratiw edaranyň garamagynda administratiw namany kabul etmek üçin zerur bolan ähli resminamalar bar bolsa, şeýle-de işiň ähli ýagdaýlary anyklanan bolsa, administratiw edara delillendirilen çözgüdi kabul edýär we gyzyklanýan şahsy habarly edýär. Bu ýerde gatnaşygy tarapyndan berlen haýyşnamanyň ýa-da düşündirişleriň esasynda diňlemekligi geçirmegiň zerurlygy aradan aýrylýar. Önümçiligiň tygşylygyny üpjün etmek maksadyndan ugur alnyp, gatnaşyjynyň niýeti aýdyň bolup we diňlemegi geçirmek artykmaç bolsa administratiw edara diňlemegi geçirmekden ýüz dönderip biler.

AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 16-njy maddasynyň ikinji böleginiň 4-nji bendi iş boýunça kabul edilýän çözgüdiň bu administratiw önümçilige gatnaşyja zyýan ýetirmeyän ýagdaýynda administratiw önümçiligiň diňlenmezden geçirilip bilinýändigini belleýär.

Eger kabul edilýän administratiw nama oňaly bolup, onuň kabul edilmegi beýleki şahslaryň ýa-da onuň gönükdirilen şahsynyň hukuklaryny gozgamaýan, onuň diňlenmegini talap etmeyän bolsa, administratiw edara tarapyndan administratiw önümçilige gatnaşyjylar diňlenmän bilner.

Gyzyklanýan şahsyň arzasyny kanagatlandyryan administratiw nama ýa-da administratiw edaranyň başlangyjy bilen kabul edilýän, ýöne gyzyklanýan şahs üçin oňaly bolan administratiw nama kabul edilende, eger şeýle administratiw nama AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 30-njy maddasynyň başınjy böleginiň 1-nji bendine laýyklykda, üçünji şahslaryň bähbitlerini gozgamaýan bolsa, administratiw namanyň delillendirilmegi talap edilmeýär.

AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 16-njy maddasynyň ikinji böleginiň 5-nji bendi administratiw edara umumy görkezme ýa-da birmeňzeş administratiw namalar çykarmagy niýet eden bolsa, administratiw önümçiligiň diňlenmezden geçirilip bilinýändigini belleýär.

Umumy görkezme diýlende, kesgitli bir şahsa ýa-da umumy alamatlary boýunça şahsalaryň kesgitli toparyna gönükdirilen, şeýle hem, predmetiň jemagat-hukuk häsiýetleri ýa-da onuň jemgyýetçilik tarapyndan peýdalanylmagy baradaky administratiw nama düşünilýär. Şeýlelik bilen, ýöriteleşdirilen (shahsylaşdyrylan) umumy görkezmeleri we predmetleşdirilen umumy görkezmeleri tapawutlandyrmak bolar. Anyk mysal hökmünde, umumy ýoluň jemgyýetçilik tarapyndan peýdalanylmagyny düzgünleşdirýän ýol belgisiniň goýulmagyny görkezmek bolar.

Birmeňzeş administratiw namalar diýlip, adaty ýagdaýlar boýunça şahsy ykrar edilmegi talap etmeyän we biri-birinden tapawutlanmaýan ýa-da düýpli tapawutlanmaýan administratiw namalara düşünilýär.

Bir meňzeş administratiw namalaryň mysaly hökmünde, çagalaryň mekdebe kabul edilmegi baradaky namalary görkezmek bolar.

Haçan-da, administratiw edarada, her bir administratiw namany aýratynlykda düşündirmek zerurlygy ýok bolup, ol birmeňzeş administratiw namalary köp mukdarda kabul etmeli bolsa, administratiw edara diňlemekligi geçirmän biler. Administratiw namalaryň köp mukdarda kabul edilmegi diýlen düşünje kanunçylykda kesgitlenen däldir, ýöne hukuk ulanyjy şeýle ýagdaýda şu

düzgünden ugur almalydyr: namalaryň möçberi şeýle köp bolup, her bir gatnaşyjynyň aýratynlykda diňlenmegi, kynçylyklara getirip biler.

AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 16-njy maddasynyň ikinji böleginiň 6-njy bendinde administratiw önümçilikde ýerine ýetiriş boýunça çäreler kabul edilmeli bolsa, administratiw önümçiligiň diňlenmezden geçirilip bilinýändigini belleýär.

Eger administratiw önümçiligi amala aşyrýan administratiw edara administratiw namanyň ýerine ýetirilmegi bilen bagly bolan çäreleri, mysal üçin, mejburi tertipde ýerine ýetirmegi amala aşyrýan bolsa, administratiw önümçilik gyzyklanýan şahsy ýa-da onuň weki lini diňlemezden geçirilip bilner. Bu kadadan çykma administratiw namalaryň ýerine ýetirmegiň netijeliligine gönükdirilendir we umumy düzgün boýunça ýerine ýetiriş önümçiliginde düýpli soraglaryň ýüze çykmaýandygy bilen şertlenendir, çünki, esasy soraglar administratiw önümçiligiň predmeti bolup, olaryň çözgüdi administratiw namada görkezilýär.

17-nji madda. Administratiw önümçiligiň materiallary bilen tanyşmak hukugy

1. Gyzyklanýan şahslar administratiw önümçiligiň materiallary bilen tanyşmaga hukuklydyrlar, ýagny onda saklanýan resminamalary bilmek olaryň kanuny bähbitlerini durmuşa geçirmek ýa-da goramak üçin zerur bolup durýar, döwlet ýa-da kanun arkaly goralýan gaýry syrlary saklaýan maglumatlar muňa degişli däldir.

2. Administratiw önümçilik bilen bagly maglumatlar gaýry şahs lara diňe gyzyklanýan şahslaryň razylygy esasynda ber lip bilner.

3. Administratiw edara degişli maglumatlary gyzyklanýan şahslaryň ýüz tutmalarynyň gelip gowşan gününden ýedi günün dowamynda bermäge borçludyr.

4. Administratiw edaranyň haýsydyr bir kanun arkaly goralýan syrlary saklaýan resminamalary gyzyklanýan şahslaryň zyýanyna ulanmaga haky ýokdur.

5. Gyzyklanýan şahslar administratiw önümçiligiň materiallary bilen, bu önümçilik amala aşyrylan administratiw edarada tanşyp bilerler.

Aýratyn halatlarda, gyzyklanýan şahslar ýazmaça ýüz tutmak esasynda, administratiw önümçiligiň materiallary bilen gaýry administratiw edaralarda tanşyp bilerler.

6. Gyzyklanýan şahsyň administratiw önümçilik bilen bagly resminamalaryň we gaýry materiallaryň nusgasyny almaga haky bardyr.

Resminamalaryň we gaýry materiallaryň göçürmesini almak we olary poçta aragatnaşygy arkaly ibermek bilen baglanyşykly hyzmatlar üçin Türkmenistanyň kanunçylygynda göz önünde tutulan möçberde töleg alynýar.

1. AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 17-nji maddasynyň birinji bölegine laýyklykda, gyzyklanýan şahslar administratiw önümçiligiň döwlet ýa-da kanun arkaly goralýan gaýry syrlary saklaýan maglumatlaryndan başga materiallary bilen tanyşmaga hukuklydyrlar, ýagny onda saklanýan resminamalary bilmek olaryň kanuny bähbitlerini durmuşa geçirmek ýa-da goramak üçin zerur bolup durýar.

AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 1-nji maddasynyň 4-nji bendine laýyklykda, administratiw namanyň kabul edilmegi ýa-da degişli hereketleriň edilmegi bilen baglylykda administratiw edara ýüz tutan ýa-da özi babatda administratiw nama kabul edilen ýa-da degişli hereket ýa-da hereketsizlik edilen şahs ýa-da kabul edilmegi göz önünde tutulan ýa-da kabul edilen administratiw nama hukuklaryna ýa-da kanun tarapyndan goralýan bähbitlerine gönüden-göni täsir eden ýada täsir edip biljek islendik fiziki ýa-da ýuridik şahs ýa-da administratiw edaranyň hereketi ýa-da öz haýyşnamasy esasynda ýa-da administratiw edaranyň başlangyjy boýunça onuň

gulluk ýagdaýyndan gelip çykyan ýagdaýlarda administratiw önümçilige çekilen şahs, gyzyklanýan şahsdyr.

Kanunyň düşündirilýän maddasyna laýyklykda, gyzyklanýan şahsyň administratiw önümçiligiň materiallary bilen tanyşmak hukugy Türkmenistanyň Konstitusiyasynyň 38-nji maddasynda kepillendirilendir, oňa laýyklykda döwlet häkimiýet edaralary we ýerli öz-özünü dolandyryş edaralary, olaryň wezipeli adamlary her bir adamyň hukuklaryna we azatlyklaryna gös-göni täsir edýän resminamalar bilen onuň tanyşmagyna mümkinçilikleri üpjün etmäge borçludyr^[40].

Administratiw edaralar hasaplanylýan edaralar (AÖH Türkmenis tanyň Kanunynyň 1-nji maddasynyň 1-nji bendinde görkezilen) administratiw önümçiligiň toplanan materiallary, administratiw namany kabul etmek üçin ýeterlik diýip hasap edenden soňra, bu barada gyzyklanýan şahsa habar berýär hem-de onuň hut özüniň ýa-da adwokatyň kömegi bilen ähli toplanan materiallar bilen tanyşmaga, işiň üstüni möhüm resminamalar bilen doldurmak barada haýyşnama bilen ýüz tutmaga bolan hukuklaryny düşündirýär.

Administratiw edara gyzyklanýan şahsyň işiň ähli materiallary bilen tanyşmagyny we ondan möhüm maglumatlary ýazyp almak mümkinçiligini üpjün etmelidir.

Gyzyklanýan şahs kanunda göz önünde tutulan ýagdaýda adwokat tutunmaga, tölegsiz hukuk kömegini almaga ýa-da adwokatdan ýüz öwürmäge, öz hukuklaryny we kanuny bähbitlerini özbaşdak goramaga haklydyr. Bu hukuk diňe bir Türkmenistanyň Konstitusiyasynyň döwletiň her bir adama ýuridik kömegi almaga bolan hukugy kepillendirýändigini, kanunda göz önünde tutulan halatlarda ýuridik kömegiň tölegsiz berilýändigini baradaky 63-nji maddasynda⁴¹ däl-de eýsem 2010-njy ýylyň 10-njy maýynda kabul edilen «Türkmenistanda adwokatura we adwokatlyk işi hakynda» Türkmenistanyň Kanunynyň 4-nji maddasynda hem berkidilendir, oňa laýyklykda döwlet:

- hemmelere zerur bolan professional ýuridik kömegiň berilmegini;
- Türkmenistanyň çäklerinde ähli fiziki we ýuridik şahslara ýuridik kömegi, onuň häsiýeti hakyndaky maglumatlary we ony almagyň tertibine bolan deň hukuklary;
- Türkmenistanyň kanunçylygynda göz önünde tutulan ýagdaýlarda aýry-aýry fiziki şahslara tölegsiz ýuridik kömegi bermegi we goramagy^[41] kepillendirýär.

Administratiw önümçiligiň ähli materiallary bilen tanyşmaga gatnaşmak üçin gyzyklanýan şahs adwokatyň gatnaşmagyny haýyş eden ýagdaýynda administratiw edara administratiw önümçiligiň ähli materiallaryny gyzyklanýan şahsa we onuň adwokatyna tanyşmak üçin berýär. Şu ýagdaýda administratiw önümçiligiň tanyşdyrylmaga berilýän materiallary adwokat gelýänçe gaýra goýulmalydyr, ýöne bu gaýra goýulma üç gije-gündizden artyk bolmaly däldir. Eger gyzyklanýan şahs adwokat tutunmak islemeýän bolsa, onda administratiw önümçiligiň ähli materiallary bilen tanyşmak üçin onuň özüne berilýär. Administratiw önümçiligiň ähli materiallary gyzyklanýan şahsa we onuň adwokatyna çatylan we belgilenen görnüşde berilýär.

Eger administratiw önümçiligiň materiallary toplananda wideo ýa-da ses ýazgylaryndan peýdalanylýan bolsa, olar gyzyklanýan şahsa görkezilmäge ýa-da diňledilmäge degişlidir.

Gyzyklanýan şahs we onuň adwokaty administratiw önümçiligiň materiallary bilen tanyşdyrylandan soňra, administratiw edara olaryň administratiw önümçiligiň üstüni goşmaça maglumatlar, resminamalar bilen doldurmak barada haýyşnamalarynyň bardygyny ýa-da ýokdugyny anyklamalydyr. Işiň materiallarynda olar bilen tanyşdyrylandygy barada bellik edilýär.

Türkmenistanyň döwlet dilini bilmeýän gyzyklanýan şahsyň administratiw önümçiligiň materiallary bilen terjimeçi arkaly tanyşmak hukugy üpjün edilmelidir.

Gyzyklanýan şahslar administratiw önümçiligiň döwlet syrlaryna degişli edilip bilinjek maglumatlaryndan başga ähli materiallary bilen tanyşmaga haklydyr. Döwlet syrlaryna degişli edilip bilinýän maglumatlaryň sanawy 2014-nji ýylyň 3-nji maýynda kabul edilen «Döwlet syrlary hakynda» Türkmenistanyň Kanunynyň 12-nji maddasynda kesgitlenendir^[42]. Bu kanun maglumatlary döwlet syrlaryna degişli etmegiň, döwlet syrlaryny goramagyň, Türkmenistanyň milli howpsuzlygyny üpjün etmek maksady bilen döwlet syrlary çygrynda beýleki işleri amala aşyrmagyň hukuk we guramaçylyk esaslaryny kesgitleýär.

Kanun tarapyndan goralýan beýleki syrlar diýlip, şahsy we maşgala durmuşynyň syrlaryna, hünär we täjirçilik syrlaryna düşünilýär.

2. AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 17-nji maddasynyň ikinji böleginde administratiw edara tarapyndan administratiw önümçiligiň maglumatlarynyň başga şahslara berilmegi diňe gyzyklanýan şahslaryň razylygy alnandan soňra amala aşyrylýandygy kesgitlenen.

Agzalan düzgün bozulan ýagdaýynda, ýagny administratiw edara tarapyndan başga şahslara administratiw önümçilik bilen bagly bolan maglumatlar gyzyklanýan şahsyň razylygy bolmazdan berilse, gyzyklanýan şahs bu barada ýokarda durýan administratiw edara ýa-da kazyý ete bellenen tertipde şikaýat edip biler. Bu ýagdaýda başga şahslar diýlip administratiw önümçilige gatnaşyjylara düşünilýär.

3. AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 17-nji maddasynyň üçünji bölegine laýyklykda, administratiw edaranyň degişli maglumatlary gyzyklanýan şahslaryň ýüz tutmalarynyň gelip gowşan gününden ýedi günün dowamynda bermäge borçludygy bellenilýär.

Bu kada laýyklykda, gyzyklanýan şahslar görkezilen ýedi günlük möhletiň dowamynda, ýagny administratiw edara olaryň ýüzlenmesi baran gününden soňra, islendik başga günde degişli materiallary görkezmek boýunça öz borçlarynyň ýerine ýetirilmegini administratiw edaradan talap etmäge hukuklydyrlar. Bu ýagdaýda administratiw edara ýedi gün möhletiň dolmagyna garaşyp durman, materiallary görkezmäge bolan borjuny ýerine ýetirmelidir we gyzyklanýan şahslaryň talabyny kanagatlandyrmalydyr. Bu seredilýän möhletler iş günleri bilen däl-de, senenama günleri bilen hasaplanylýar.

4. AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 17-nji maddasynyň dördünji bölegine laýyklykda, administratiw edaranyň haýsydyr bir kanun arkaly goralýan syrlary saklaýan resminamalary gyzyklanýan şahslaryň zyýanyna ulanmaga haky ýokdur.

Administratiw edara gyzyklanýan şahsyň ýüzlenmesini önümçilige almak bilen, işiň ähli ýagdaýlaryny anyklamaga we işiň dogry çözülmegi üçin ähmiýetli bolan zerur subutnamalary toplamaga başlaýar. Administratiw önümçiligiň barşynda administratiw edara 2017-nji ýylyň 20-nji martynda kabul edilen, «Şahsy durmuş barada maglumat we ony goramak hakynda» Türkmenistanyň Kanunynyň talaplaryny berjaý etmelidir, ýagny gyzyklanýan şahsyň hukuklaryny we kanuny bähbitlerini üpjün etmek we goramak boýunça çäreleri geçirmäge borçludur hem-de haýsydyr bir şahsy syry saklaýan resminamalary gyzyklanýan şahsyň zyýanyna ulanmaly däldir. Agzalan kanun adamyň şahsy durmuşy barada maglumat çygrynda jemgyýetçilik gatnaşyklaryny düzgünleşdirýär we ony ýygnamak, işläp taýýarlamak we goramak bilen bagly işiň maksadyny, ýörelgelerini we hukuk esaslaryny kesgitleýär^[43]. Şular bilen birlikde, kanun tarapyndan goralýan beýleki syrlar hem göz önünde tutulmalydyr. Hususan-da, täjirçilik syry diýlip, kärhananyň, guramanyň, edaranyň ýa-da ýekebara telekeçiniň ykdysady, maliýe, önümçilik, tehnologik we gaýry işi bilen baglanyşykly döwlet syry hasaplanmaýan habarlara düşünilýär, onuň aýan edilmegi (berilmegi, ýaýramagy) şolaryň işine we bähbitlerine zyýan ýetirip biler^[44].

5. AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 17-nji maddasynyň başınjy bölegine laýyklykda, gyzyklanýan şahslar administratiw önümçiligiň materiallary bilen, bu önümçilik amala aşyrylan administratiw edarada tanşyp bilerler.

Administratiw önümçiligi amala aşyrylan administratiw edara gyzyklanýan şahsa administratiw önümçiligiň maglumatlary bilen tanyşmak mümkinçiligini döretmäge borçludur. Gyzyklanýan şahs bolsa öz gezeginde, Türkmenistanyň kanunçylygyna laýyklykda, administratiw önümçiligiň maglumatlary bilen önümçiligiň amala aşyrylan administratiw edarasyna tanyşmaga hukuklydyr. Administratiw edara gyzyklanýan şahsa administratiw önümçiligiň materiallary bilen tanyşmaga päsgelçilik döreden ýagdaýynda, onuň hereketleri barada bellenen tertipde ýokarda durýan administratiw edara ýa-da kazyýete şikaýat edilip bilner.

Aýratyn ýagdaýlarda gyzyklanýan şahslar ýazmaça ýüzlenmäniň esasynda administratiw önümçiligiň materiallary bilen başga administratiw edarada hem tanşyp bilerler.

Eger administratiw önümçiligi amala aşyrylan administratiw edara soralmagy ýa-da öz başlangyjy boýunça işiň materiallaryny ýokarda durýan edara ýa-da başga administratiw edara ýollan bolsa, gyzyklanýan şahs, özüniň hukuklarynyň we kanuny bähbitleriniň goralmagy we üpjün edilmegi, şeýle hem özüniň ýüztutmasyna doly, hemmetaraplaýyn we obýektiv seredilmegi üçin, materiallaryň ýollanan edaralaryna administratiw önümçiligiň materiallary bilen tanyşmak mümkinçiliginiň döredilmegi baradaky haýyş bilen bellenen tertipde ýazmaça görnüşde ýüz tutmaga haklydyr. Degişli administratiw edara şeýle ýüztutmany alandan soňra, gyzyklanýan şahsyň haýyşyny kanagatlandyrmaga we administratiw önümçiligiň ähli materiallary bilen bellenen tertipde tanyşdyrmaga borçludur.

Gaýry administratiw edaralar hökmünde, Türkmenistanyň daşary ýurtlardaky ilçihanalary görkezilip bilner. Ilçihanalarda administratiw önümçiligiň materiallary bilen tanyşmak Türkmenistanyň çäginde daşarda gyzyklanýan şahslarda gereginde artyk ulag çykdajylarynyň aradan aýrylmagyna gönükdirilendir.

6. AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 17-nji maddasynyň altynjy böleginiň esasynda gyzyklanýan şahsyň administratiw önümçilik bilen bagly resminamalaryň we gaýry materiallaryň nusgasyny almaga haky bardyr.

Gyzyklanýan şahs administratiw önümçilik bilen baglanyşykly, işde bar bolan resminamalaryň we beýleki materiallaryň ählisiniň nusgalaryny bellenen tertipde almaga haklydyr. Şu kadadan çykma diňe döwlet syrlaryna degişli edilen maglumatlar, şeýle hem kanun tarapyndan goralýan haýsydyr bir başga syrlary saklaýan resminamalar babatynda bolup biler. Administratiw önümçilik bilen baglanyşykly resminamalar we başga materiallar şu aşakdakylar bolup biler:

- taraplaryň we administratiw önümçilige gatnaşýan üçünji şahslaryň, şeýle hem şaýatlaryň düşündirişleri;

- işe gatnaşyjylaryň, hünärmenleriň we bilermenleriň ýazmaça görnüşde beýan edilen pikirleri;

- geçirilen degişli barlaglaryň netijeleri;

- gyzyklanýan şahs üçin ähmiýetli bolan beýleki resminamalar we maglumatlar.

18-nji madda. Kanun arkaly goralýan syry saklaýan resminamalaryň ýa-da maglumatlaryň gizlinligini üpjün etmek

Administratiw edara gyzyklanýan şahsyň haýyşnamasy boýunça onuň şahsy ýa-da maşgala durmuşynyň syrny, şeýle hem hünär ýa-da täjirçilik syrny saklaýan resminamalaryň ýa-da maglumatlaryň gizlinligini üpjün etmäge borçludur.

Şahsy durmuşynyň eldegrilmesizligi, şahsy we maşgala syrlaryna we olara eden-etdilikli gatyşylmagyndan, şonuň ýaly-da hat-habarlarynyň, telefon gepleşikleriniň we beýleki habarlarynyň syryny saklamak düzgünleriniň bozulmagyndan goranmak; adamyň şahsy durmuşy baradaky maglumatyň onuň razylgy bolmazdan toplanmagyna, saklanmagyna, ulanylmagyna we ýaýradylmagyna ýol bermezlik her bir adamyň konstitusion hukugydyr^[45].

Şu esas goýujy konstitusion kadalardan ugur almak bilen, ýerine ýetiriji häkimiýet we ýerli öz-özüňi dolandyryş edaralary, şeýle-de administrat iw namalary kabul etmek hukugyna eýe bolan wezipeli şahslar çözgüt, karar ýa-da başga häkimlik häsiýetli çäreleri kabul edende, administrat iw namanyň kabul edilmeginiň hukuklarynyň we kanuny bähbitleriniň goragyna gönüden-göni täsir etjek gyzyklanýan şahsyň haýyşnamasy boýunça, onuň şahsy ýa maşgala durmuşynyň syryny, şeýle-de hünär ýa söwda syrlaryny saklaýan resminamalaryň, şeýle-de maglumatlaryň gizlinligini üpjün etmäge borçludyr.

Administratiw edaranyň şeýle jogapkärçiligi diňe bir gyzyklanýan şahsyň haýyşnamasy esasynda däl-de, eýsem, beýleki kanunlaryň esasynda hem ýüze çykyp biler. Mysal üçin, maşgala durmuşynyň syrlaryny saklaýan maglumatlara çaganyň perzentlige alynmagy bilen baglanyşykly syrlary degişli etmek bolar. Şu nukdaýnazardan, Türkmenistanyň Maşgala Kodeksiniň 122-nji maddasynyň çaganyň perzentlige alynmagy baradaky maglumatyň ýaýradylmagyny gadagan edýändigini baradaky kadasyny görkezmek bolar^[46].

2017-nji ýylyň 20-nji martynda adamyň şahsy durmuşy barada maglumat çygrynda jemgyýetçilik gatnaşyklary düzgünleşdirýän we ony ýygnamak, işläp taýýarlamak we goramak bilen bagly işiň maksadyny, ýörelgelerini we hukuk esaslaryny kesgitleýän «Şahsy durmuş barada maglumat we ony goramak hakynda» Türkmenistanyň Kanuny^[47] kabul edildi.

2000-nji ýylyň 19-njy dekabrynda kabul edilen «Täjirçilik syry hakynda» Türkmenistanyň Kanuny^[48] täjirçilik syryny düzýän habary bermegiň, peýdalanmagyň, ýaýratmagyň, saklamagyň we goramagyň hukuk esaslaryny kesgitleýär.

2010-njy ýylyň 10-njy maýynda kabul edilen «Türkmenistanda adwokatura we adwokatlyk işi hakynda» Türkmenistanyň Kanunynyň 16-njy maddasyna laýyklykda^[49], adwokatyň ynanyja beren ýuridik kömegi bilen baglanyşykly alan ynanyjynyň äşgär edilmegini islemeýän islendik maglumatlary adwokatlyk syry bolup durýar.

19-njy madda. Administratiw önümçiligi alyp barmagyň dili

- 1. Administratiw önümçilik Türkmenistanyň döwlet dilinde alnyp barylýar.**
- 2. Administratiw önümçiligiň dilini bilmeýän gatnaşyjylara terjimeçiniň hyzmatyndan peýdalanmak hukugy düşündirilýär.**
- 3. Daşary ýurt dilinde düzülen ýüz tutmalar, haýyşnamalar, güwänamalar ýa-da gaýry resminamalar administratiw edara Türkmenistanyň döwlet diline terjimesi bilen berilmelidir.**

1. Türkmenistanyň Konstitusiýasynyň 21-nji maddasynda Türkmenistanyň döwlet dili türkmen dilidir⁵¹ diýlip bellenýär. Şunuň bilen baglylykda administratiw önümçilik hem döwlet dilinde alnyp barylýar.

2. Döwlet dilini bilmeýän administratiw önümçilige gatnaşyjylar (şahslar) babatda administratiw önümçilik terjimeçiniň gatnaşmagynda geçirilmelidir. Munuň özi, eger-de administratiw önümçilige gatnaşyýy ýa-da onuň wekili döwlet dilini bilmeýän bolsa, onda olaryň haýyşnamasy esasynda önümçilige terjimeçi çekilýär. Administratiw edara administratiw önümçiligiň dilini bilmeýän gatnaşyjylara terjimeçiniň hyzmatlaryndan peýdalanmaga bolan

hukugyny düşündirýär. Terjimeçiniň gatnaşmagyny üpjün etmek administratiw edaranyň borç laryna girmeýär.

Terjimeçi administratiw önümçilige gyzyklanýan şahs (onuň wekili ýa-da üçünji şahslar) tarapyndan çekilýär. Terjimeçiniň çekilmegi bilen bagly çykdajylar onuň önümçilige çekilmegi baradaky haýyşnama bildiren gatnaşygy tarapyndan tölenilýär.

AÖH Türkmenistanyň Kanuny terjimeçiler babatynda talaplary göz önünde tutmaýar. Terjimeçi bilen ony administratiw önümçilige çeken şahslaryň arasyndaky gatnaşyklar raýat hukuk şertnamalar ýa-da beýleki ylalaşyklar arkaly düzgünleşdirilýär. Düzgün bolşy ýaly, terjimeçi azyndan iki dili erkin bilmelidir:

- döwlet dilini, ýagny administratiw önümçiligiň alnyp barylýan dilini;

- administratiw önümçiligiň materiallarynyň, ýagny arzanyň, haýyşnamanyň, işe gatnaşyjlaryň we şaýatlaryň düşündirişleriniň hem-de işiň beýleki materiallarynyň dilden ýa-da ýazmaça terjime edilmeli beýleki dili. Kerler, lallar bilen gepleşmegiň tehnika hem şeýle dile deňşdirilýär.

3. Düşündirilýän maddanyň üçünji bölegine laýyklykda, daşary ýurt dilinde düzülen ýüzlenmeler, haýyşnamalar, kepillnamalar ýa-da beýleki resminamalar administratiw edara olaryň Türkmenistanyň döwlet diline terjimesi bilen bilelikde berilmelidir. Düşündirilýän madda terjimeleriň notarial taýdan tassyk edilmegini talap etmeýär.

Tej ribede ýazmaça terjime terjimeçilik işi bilen meşgullanýan ýörite⁵¹ Türkmenistanyň Mejlisiniň maglumatlary, 2016 ý., № 3, 131-nji madda. (Türkmenistanyň 09.10.2017 ý. № 617-V Konstitusion kanuny esasynda girizilen goşmaça bilen).

leşdirilen ýuridik şahslar tarapyndan amala aşyrylýar. Ýazmaça terjime terjimeçiniň goly we onuň işleýän ýuridik şahsynyň möhürçesi bilen tassyklanýar.

Daşary ýurt dilinde düzülen ýüzlenmeleriň we beýleki resminamalaryň türkmen diline terjimesi bilen berilmelidigi hökmany kanuny talapdyr. Şundan ugur almak bilen, daşary ýurt dilinde berlen haýyşnama ýa-da beýleki resminama boýunça işleriň olaryň türkmen diline terjimesi gelip gowşandan soňra başlanýandygyny bellemek bolar.

III BAP. MÖHLETLER

20-nji madda. Administratiw önümçiligi amala aşyrmagyň möhletleri

1. Administratiw önümçiligiň amala aşyrylmagy ýönekeý, maksadalaýyk we gysga möhletli bolmalydyr.

2. Administratiw önümçilik, administratiw önümçiligi amala aşyrmak üçin zerur bolan ähli resminamalary we (ýa-da) maglumatlary almak we işlemek üçin talap edilýän wagtdan ugur alnyp kesgitlenýän möhletde amala aşyrylýar. Administratiw edara bir aýdan köp bolmadyk möhletde administratiw namany kabul etmek hakynda ýa-da ony kabul etmekden ýüz döndermek hakynda çözüň kabul edýär.

Eger Türkmenistanyň kanunçylygynda gaýry möhlet bellenilmedik bolsa, administratiw önümçilige ähmiýetli bolan ýagdaýlary anyklamak üçin köp möhlet talap edilýän halatynda, bu möhlet administratiw edara tarapyndan kyrk baş güne çenli uzaldylyp bilner. Administratiw edara gyzyklanýan şahsa möhletiň uzaldylandygy barada habar berýär.

Haçan-da, administratiw önümçiligi amala aşyrmak üçin gerek bolan resminamalar we (ýa-da) maglumatlar gaýry ýollar bilen alnyp bilinmeýän bolsa, administratiw edara tarapyndan ygtyýarly edara olaryň berilmegi barada talap haty iberilen halatynda,

administratiw önümçiligi amala aşyrmak möhleti talap haty iberilen gününden başlap, talap edilen resminamalaryň we (ýa-da) maglumatlaryň alnan gününe çenli togtadylýar.

3. Gyzyklanýan şahsyň arzasynyň hasaba alnan günü ýa-da ilkinji iş ýörediş hereketiň amala aşyrylan günü administratiw önümçiligiň başlanan günü hasap edilýär.

Umumy düzgünler

Häzirki zaman jemgyýeti, degişlilikde administratiw önümçilik hem wagtyň hasaba alynmagyny talap edýär. Wagt hukuk gatnaşyklarynyň ähli görnüşlerine öz täsirini ýetirýär. Administratiw önümçilik üçin möhletleriň uly ähmiýeti bardyr. Möhletler administratiw önümçiligi tertipleşdirýär, hukuk arabaglanyşygynyň has durnuklylygyny we kesgitliligini döredýär, gatnaşyjylaryň düzgün-nyzam endiklerini kämilleşdirýär, ilata edilýän döwlet hyzmatlarynyň öz wagtynda we sazl aşykly bolmagyny üpjün edýär. Şol sebäpli kanun möhletleriň dürli görnüşlerini göz önünde tutýar. AÖH Türkmenistanyň Kanununda bellenen möhletleriň haýsy hem bolsa biriniň gelip ýetmegi ýa-da geçmegi kesgitli hukuk netijelerini döredýär. Hukuk tebigaty boýunça möhlet (onuň gelip ýetmegi ýa-da geçmegi) hukuk ýagdaýyny aňladýar.

Möhletler taraplary çalt hereket etmäge borçlandyrmak, olaryň hukuk gatnaşygyna girmegini tizleşdirmek ýa-da tersine anyk hereketleriň kesgitli wagtyň dowamynda edilmegine ýol bermezlik üçin bellenilýär. Subýektleriň administratiw önümçiligiň çägendäki hereketleriniň dowamlylygy işlere öz wagtynda seredilmeginiň we çöz güdini kabul edilmeginiň kepillendirilmegine gönükdirilendir, şeýle hem administratiw edaralaryň işinde wagtyň yza çekilmeginiň, çözgüdiň kabul edilmegine çendenaşa köp wagtyň sarp edilmeginiň önüni almagyň hukuk serişdesi bolup durýar.

Möhletleriň niýetlenilişine görä, tapawutlandyrylmagy administratiw önümçilikde möhüm ähmiýete eýedir. Munuň şeýledigine, AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 20-nji maddasynyň kadalary şaýatlyk edýär. Şeýle çemeleşmäniň tejribe (amaly) ähmiýeti haýsy ýagdaýda ol ýa-da beýleki möhletiň ulanylyp bilinjekdigini kesgitlemäge mümkinçilik berýändigindedir. Hukugyň nazyryýetinde hukuklaryň amala aşyrylmagy, borçlaryň ýerine ýetirilmegi we hukuklaryň goralmagy ýaly möhletler tapawutlandyrylýar. AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 20-nji maddasy tutuşlygyna önümçiligiň amala aşyrylmagyna bagyşlanandyr. Şundan ugur almak bilen, AÖH Türkmenis tanyň Kanunynyň 20-nji maddasynyň birinji bölegi ýörelgeleýin häsiýete eýedir.

1. Bu kada laýyklykda, administratiw önümçiligiň amala aşyrylmagy ýönekeý, maksadalaýyk we gysga möhletli bolmalydyr. Bu, umuman, önümçiligiň tygşytlylygyny aňladýar. Alymlaryň we hünärmenleriň pikiri boýunça bu kada adalatlylygy we kanunyň hökmürowanlygyny aňladýar. Gürrüň mümkin boldugyça az harajat etmek bilen kesgitli netijäniň ýa-da anyk serişdeleriň üsti bilen mümkin bolan oňyn netijäniň gazanylmagy hakynda barýar. Bu çykdajylary azaldýar hem-de raýatlaryň kanagatlandyrylmagynyň derejesini ýokarlandyryýar^[50]. Ýönekeýlik we maksadalaýyklyk diňe çözgüt kabul etmek üçin zerur bolan ýagdaýlaryň ýüze çykarylmaladygyny, eger ýüze çykan sorag ýazmaça görnüşde ýa-da aragatnaşygyň häzirki zaman elektron serişdeleri arkaly çözülip bilinýän bolsa, raýaty ýa-da ýuridik şahsyň wekilini çagyrmaly daldigini aňladýar. Gysga möhletlilik hökmünde materiallaryň işlenip taýýarlanmagyna we esalandyrylan çözgüdiň kabul edilmegine barabar bolan möhlet göz önünde tutulýar hem-de ol işiň anyk ýagdaýlaryna baglydyr.

Administratiw önümçilik amala aşyrylanda möhletler – bu ygtyýarly ýa-da başga edaralaryň anyk iş ýörediş hereketlerini amala aşyrmaga hukukly ýa-da borçly bolan wagt dowamlylygydyr.

Administratiw önümçiligi amala aşyrmagyň möhletlerini bellemegiň mysaly hökmünde şu aşakdaky kadalary görkezmek bolar:

- administratiw edara degişli materiallary gyzyklanýan şahslaryň ýüzlenmeleriniň gelip gowşan gününden başlap, ýedi günün dowamynda bermäge borçludyr. (AÖH Türkmenistanyň Kanuny nyň

17-nji maddasynyň üçünji bölegi);

- önümçilige gatnaşýja poçta üsti bilen iberilýän ýazmaça administratiw nama, onuň poçta berlen pursatyndan ýedi günden soň habar edilen diýlip hasaplanýar. Elektron görnüşde iberilýän administratiw nama, ol iberilenden soň üç günden soň habar edilen diýlip hasaplanýar (AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 32-nji maddasynyň

ikinci bölegi);

- administratiw nama jemagatyň önünde yglan edilende, ol jemagatyň önünde yglan edilen pursatyndan beýläk, on gün geçenden soň habar edilen diýlip hasaplanýar (AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 32-nji maddasynyň başynjy bölegi);

- kanuny oňaly administratiw nama onuň ýatyrylmagyna esas döredýän ýagdaýlar aýan bolan pursadyndan bir ýylyň dowamynda ýatyrylyp bilner (AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 38-nji maddasynyň 3-nji bölegi);

- haýyşnama administratiw önümçiligi dikeltmek üçin esas bolup durýan ýagdaýlar gyzyklanýan şahsa mälim bolan gününden üç aýyň dowamynda berlip bilner (AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 40-njy maddasynyň üçünji bölegi);

- şikaýat ýokarda durýan administratiw edara administratiw nama güýje giren gününden otuz günün dowamynda berilýär (AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 44-nji maddasynyň birinji bölegi);

- administratiw nama, ol gönükdirilmedik gaýry gyzyklanýan şahslaryň kanuny bähbitlerine ilkinji gezek täsir edýän bolsa, administratiw nama şikaýat, olaryň şeýle namanyň kabul edilendigi barad a habarly bolan gününden bir ýylyň dowamynda berlip bilner (AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 44-nji maddasynyň ikinci bölegi);

- ýokarda durýan administratiw edara şikaýata gelip gowşan gününden başlap, on günün dowamynda seretmäge we düýp manysy boýunça çözgüt kabul etmäge borçludyr (AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 48-nji maddasynyň birinji bölegi).

2. AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 20-nji maddasynyň ikinci bölegine laýyklykda, administratiw önümçilik onuň amala aşyrylmagy üçin zerur bolan ähli resminamalaryň we (ýa-da) maglumatlaryň alynmagy we işlenip taýýarlanmagy üçin talap edilýän wagtdan gelip çykyp, kesgitli möhletde amala aşyrylýar. Administratiw edara bir aýdan uzak bolmadyk möhletde administratiw namany kabul edýär ýa-da ony kabul etmekden ýüz dönderýär.

Administratiw önümçilik üçin wajyp ähmiýeti bolan ýagdaýlary anyklamak üçin uzak möhlet gerek bolan ýagdaýynda, Türkmenistanyň kanunçylygynda başga möhlet göz önünde tutulmadyk bolsa, möhlet administratiw edara tarapyndan, kyrk bäş güne çenli uzaldylyp bilner. Administratiw edara gyzyklanýan şahsa möhletiň uzaldylandygy barada habar berýär.

Administratiw edara administratiw önümçiligi amala aşyrmak üçin zerur bolan, başga ýol bilen alyp bolmaýan resminamalary we (ýa-da) maglumatlary almak barada beýleki edaralara haýyş hatyny ýollan ýagdaýynda, administratiw önümçiligiň amala aşyrylyş möhleti haýyş haty ugradylan gününden soralyan resminamalaryň we (ýa-da) maglumatlaryň alnan gününe çenli togtadylýar.

Kanunda möhletleriň anyk kesgitlenilmegi ýüze çykyp biljek hemme soraglara çürt-kesik jogap berýär we goşmaça düşündirişleriň berilmegini talap etmeýär.

3. AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 20-nji maddasynyň üçünji böleginde gyzyklanýan şahsyň arzasynyň hasaba alnan gününüň ýa -da ilkinji iş ýörediş hereketiň amala aşyrylan gününüň

administratiw önümçiligiň başlanan günü hasap edilyändigini kesgitlenilen. Bu düzgün AÖH Türkmenistanyň Kanunyň 11-nji maddasynyň 2-nji bölegi bilen baglanyşyklykda seredilmedir.

21-nji madda. Möhletleri hasaplamak

1. Administratiw önümçiligi bilen bagly hereketler şu Kanun da belenen möhletlerde amala aşyrylýar. Eger iş ýöredişiň möhletleri kanun tarapyndan belenilmedik halatynda, olar administratiw edara tarapyndan belenilýär.

2. Kanunda belenen möhletiň dowamlylygy senenama senesiniň başlanan möhletinden ýa-da wakanyň bolan gününden soňky günden başlanýar.

3. Administratiw edara tarapyndan belenen möhlet bu barada gyzyklanýan şahs habarly edilen gününden ýa-da Türkmenistanyň kanunçylygynda göz önünde tutulan halatlarda degişli maglumatlar resmi taýdan yglan edilen pursadyndan başlanýar.

4. Möhletler Türkmenistanyň Raýat kodeksiniň 145-nji maddasyna laýyklykda senenama günlerinde hasaplanýar.

AÖH Türkmenistanyň Kanuny möhletler bilen hukuklaryň we borçlaryň ýüze çykmagy, üýtgedilmegi ýa-da ýatyrylmagy görnüşindäki kesgitli hukuk netijeleri baglanyşdyrýar. Möhletler ýagdaýlar we wakalar kategoriýasyna degişli edilýär, çünki möhletleriň dolmagy obýektiw häsiýete eýedir, ýagny hukugyň subýektleriniň erkine bagly däl. Şeýlelikde, «möhlet» düşüňjesi iki mana eýedir: kesgitli wagt döwri ýa-da anyk pursat. İş ýörediş hereketleri kanunda belenen möhletlerde amala aşyrylýar.

Eger iş ýöredişiň möhletleri kanunda kesgitlenilmedik bolsa, olar administratiw edara tarapyndan belenilýär. Şeýlelikde, administratiw önümçilikde möhletleriň iki görnüşini tapawutlandyrmak mümkin: kanunçylykda kesgitlenen möhletler we administratiw edara tarapyndan belenilýän möhletler.

İş ýörediş hereketlerini amala aşyrmak üçin möhletler hökmany ýüze çykmalý wakany görkezmek bilen anyk kalendar senesi ýa-da wagt dowamlylygy bilen kesgitlenýär. Soňky ýagdaýda hereket kesgitlenen wagtyň tutuş dowamynda amala aşyrylyp bilner.

Ýyllar, aýlar ýa-da günler bilen hasaplanýan iş ýörediş möhletleri onuň başlanýandygyny kesgitleýän kalendar senesinden ýa-da belenen wakanyň başlan gününden soňky günden geçip başlan hasaplanýar.

Ýyllar bilen hasaplanýan möhletler möhletiň soňky ýylynyň degişli aýynda we gününde dolýar.

Aýlar bilen hasaplanýan möhletler möhletiň soňky aýynyň degişli aýynda we gününde dolýar. Eger aýlar bilen hasaplanýan möhletiň soňy degişli günü bolmadyk aýa gabat gelýän bolsa, möhlet ol aýyň iň soňky gününde dolýar.

Haçan-da möhletiň soňky günü iş däl gününe gabat gelýän bolsa, ondan soňky gelýän ilkinji iş günü möhletiň tamamlanýan günü hasaplanýar.

Amala aşyrylmagy üçin möhlet belenen iş ýörediş hereketi möhletiň soňky günü sagat ýigirmi dörde çenli ýerine ýetirilip bilner. Eger, şikaýat, resminamalar ýa-da pul serişdeleri möhletiň soňky günü sagat ýigirmi dörde çenli poçta ýa-da telegrafa tabşyrylan bolsa, onda möhlet geçirilen diýlip hasaplanmaýar.

Eger, möhlet onuň dowamly akymy talap edilmeýän görnüşde aýlar ýa-da ýyllar bilen hasaplanýan bolsa, onda aý otuz gün, ýyl bolsa üç ýüz altмыш baş gün hasaplanýar.

Aýyň başy hökmünde aýyň birinji günü, aýyň ortasy – aýyň on bäşi, aýyň ahyry – aýyň soňky günü hasaplanýar.

22-nji madda. Möhletleri uzaltmak

1. Administrativ edara tarapyndan bellenen möhletler gyzyklanýan şahsyň arzasy boýunça bu edara tarapyndan uzaldylyp bilner.

2. Administrativ edara gyzyklanýan şahsa bellenen möhletiň berjaý edilmezliginiň netijeleri barada duýdurмага borçludyr.

1. AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 22-nji maddasynyň birinji bölegi administrativ edara tarapyndan bellenen möhletleriň uzaldylmagyny düzgünleşdirýär. Kanunçylykda kesgitlenen möhletleriň uzaldylmagy muňa degişli däldir. Kanunçylda kesgitlenen möhletleri uzaltmagyň we togtatmagyň tertibi hem-de esaslary AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 20-nji maddasynyň ikinji böleginde kesgitlenendir.

Kanunçylykda kesgitlenişine görä, möhletleriň geçirilmegi administrativ önümçilik boýunça hereketleriň amala aşyrylmagyna bolan hukugyň ýitirilmegine getirýär.

Eger, kanunda göz önünde tutulan möhletiň geçirilmeginde gyzyklanýan şahsyň günäsi bolmasa, hereketi amala aşyrmak üçin bellenen möhlet uzaldylyp bilner.

Administrativ edara tarapyndan bellenen möhletiň uzaldylmagy üçin administrativ önümçilige gatnaşyjylaryň haýyşnamasy zerurdyr. Önümçiligiň möhletini uzaltmak baradaky haýyşnama, möhletiň uzaldylmagynyň sebäplerini we gyzyklanýan şahsyň möhletiň uzaldylmagynyň zerurlygy baradaky haýyşnamasynda onuň esaslaryny görkezmek bilen, administrativ edara tarapyndan bellenen möhlet tamamlanmaka berilmelidir.

Önümçiligiň möhletini uzaltmak hakyndaky haýyşnama möhlet tamamlanandan soň berlen bolsa, onda ol önümçiligiň möhletini dikeltmek hakyndaky haýyşnama hasaplanýar.

Eger haýyşnama bellenen tertipde (görnüşde) resmileşdirilmedik bolsa, onda administrativ edara AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 14-nji maddasyna laýyklykda gyzyklanýan şahsa arzany (haýyşnamalary) bermekde ýardam etmäge borçludyr.

Önümçiligiň möhletini uzaltmak baradaky haýyşnama boýunça çöz güdi geçirilen möhlet babatda çözgüdi kabul eden administrativ edara çykarýar.

2. AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 22-nji maddasynyň ikinji bölegi administrativ edaranyň gyzyklanýan şahsa bellenen möhletiň berjaý edilmezliginiň netijeleri barada duýdurмага borçludygyny kesgitleýär. Bu borç gyzyklanýan şahslaryň administrativ önümçilik boýunça hukuklaryny düşünjeli berjaý etmek maksady bilen olaryň öz wagtynda habarly edilmegine hem-de hukuk bilimleriniň ýetmezçiligi sebäpli, hususy şahslaryň hukuk ýagdaýynyň ýaramazlaşmagynyň aradan aýrylmagyna gönükdirilendir. Düzgün bolşy ýaly, möhletiň geçirilmeginiň netijeleri barada duýdurmak, möhletiň bellenmegi bilen bir wagtda amala aşyrylýar.

Administrativ edaranyň iş ýörediş möhletini uzaltmakdan ýüz döndermegi hakyndaky çözgüdi Türkmenistanyň kanunçylygynda göz önünde tutulan tertipde gyzyklanýan şahs tarapyndan şikaýat edilip bilner. Gyzyklanýan şahs Türkmenistanyň Raýat iş ýörediş kodeksiniň 274-nji maddasyna laýyklykda kazyýete şikaýat bilen ýüz tutmaga haklydyr^[51].

23-nji madda. Möhletleri dikeltmek

1. Kanunda bellenen möhletiň geçirilmeginiň sebäpleri esasly diýlip ykrar edilende, administrativ edara gyzyklanýan şahsyň arzasy boýunça geçirilen möhleti dikeldip biler.

2. Gyzyklanýan şahs geçirilen möhletiň dikeldilmegi barada administrativ edara ýazmaça arza bilen ýüz tutýar. Möhletiň geçirilmeginiň sebäbiniň esaslydygyny tassyklaýan resminamalar arza goşulýar.

3. Geçirilen möhleti dikeltmek baradaky arza administrativ edara tarapyndan baş günün dowamynda seredilýär.

4. Möhleti dikeltmek baradaky arzanyň berilmegi bilen bir wagtda möhleti geçen hereketler amala aşyrylýar (arza, şikaýat, resminamalar we ş.m. berilýär).

5. Gyzyklanýan şahs Türkmenistanyň kanunçylygynda göz önünde tutulan tertipde administratiw edaranyň geçirilen möhleti dikeltmekden ýüz döndermek hakynda çözgüdine şikaýat edip biler.

1. Kanunyň bu kadasy tejribede has köp duş gelýän möhletleri dikeltmek hakyndaky meselä bagyşlanan.

Düşündirilýän madda laýyklykda, kanun tarapyndan bellenen möhletler administratiw edara tarapyndan dikeldilýär. Möhlet, onuň geçirilmeginiň sebäbi administratiw edara tarapyndan esasy diýlip bilnen ýagdaýynda dikeldilýär.

2. Düşündirilýän maddanyň mazmunyna laýyklykda, gyzyklanýan şahs geçirilen möhletiň dikeldilmegi barada administratiw edara ýazmaça arza bilen ýüz tutýar. Arza bu hereketiň amala aşyrylmaly administratiw edarasyna berilýär. Arzada möhletiň geçirilendiginiň sebäpleri we gyzyklanýan şahsyň ol sebäpleri esasy diýip hasap laýandygy baradaky delilleri getirilmelidir. Möhletiň geçirilmeginiň sebäbiniň esasydygyny tassyklaýan resminamalar arza goşulýar. Esasy sebäpler hökmünde arzaçynyň günäsi bolmazdan möhletiň geçirilmegine getiren sebäplere düşünilýär. Möhletiň geçirilmeginiň sebäpleri gutarnykly däl, şonuň üçin administratiw edaranyň möhletiň geçirilmeginiň sebäplerini esasy ýa-da esassyz diýip bilmegi, gyzyklanýan şahsyň hereketlerine baha bermek arkaly amala aşyrylýar.

Esasy sebäpleriň mysaly hökmünde şu aşakdakylary görkezmek bolar. Gyzyklanýan şahs resminamany poçta aragatnaşygyň üsti bilen öz wagtynda administratiw edaranyň garamagyna ugradypdyr, ýöne poçta gullugynyň günäsi bilen bu resminama administratiw edara gowşurylmadyr ýa-da möhlet geçirilenden soňra gowşurylypdyr. Başga bir mysal hökmünde, gyzyklanýan şahsyň saglyk ýagdaýynyň onuň özüniň özbaşdak ýa-da ynanylan wekiliniň üsti bilen kesgitli hereketi amala aşyryp bilmedik ýagdaýyny görkezmek bolar.

3. Gyzyklanýan şahsyň geçirilen möhletiň dikeldilmegi hakyndaky arzasy onuň degişli administratiw edara berlen gününden beýläk baş günüň dowamynda administratiw edara tarapyndan seredilýär. Bu möhlet senenama günlerinde hasaplanýar.

4. Geçirilen möhleti dikeltmek hakyndaky arzany bermek bilen birlikde möhleti geçirilen hereket hem amala aşyrylmalydyr. Tejribede köplenç halatda möhletiň dikeldilmegi arzany, şikaýaty we resminamalary bermek we ş.m. bilen baglanyşyklydyr, ýagny arzany, şikaýaty we resminamalary bermegiň möhletini geçiren gyzyklanýan şahs, administratiw edara möhleti dikeltmek hakyndaky arza bilen ýüz tutmak bilen, şol bir wagtda kanunda bellenen tertipde arzany, şikaýaty we resminamalary bermäge hukuklydyr. Eger şikaýat bellenen tertipde (görnüşde) resmileşdirilmedik bolsa, onda administratiw edara AÖH Türkmenistanyň kanunynyň 14-nji maddasyna laýyklykda, gyzyklanýan şahsa arzany ýa-da şikaýatlary bermekde, olarda goýberilen ýalňyşlary ýüze çykarmaga we aradan aýyrmaga ýardam etmäge borçl udyr.

5. Umumy düzgün boýunça, administratiw edaranyň geçirilen möhleti dikeltmekden ýüz döndermeginiň ýalňyşlygy gyzyklanýan şahsyň başlangyjy bilen esasy administratiw nama barada şikaýat etmegiň çäklerinde, kazyýete çenli ýa-da kazyýet tertibinde barlanyp bilner.

IV BAP. RESMINAMALARA WE GOLLARYŇ HAKYKYLYGYNA RESMI ŞAÝATLYK ETMEK

24-nji madda. Resmi şaýatlyk etmek

1. Resmi şaýatlyk etmek – bu administratiw edara tarapyndan resminamalardan nusganyň ýa-da göçürmäniň dogrulygynyň, şeýle hem goluň hakykylygynyň tassyklanmagydyr.

2. Resmi şaýatlyk etmegiň subut ediji güýji şaýatlyk etmek hakynda bellikde görkezilen ýagdaýlar bilen çäklenýär.

3. Resmi şaýatlyk etmek notarial taýdan şaýatlyk etmegiň ornuny tutmaýar.

4. Notarial taýdan şaýatlyk etmek resmi şaýatlyk etmegiň ornuny tutýar.

1. Kanunyň resmi şaýatlyk etmek hakyndaky bu kadasy tejribede köp duş gelýän resminamalaryň nusgalarynyň ýa-da olardan göçürmeleriň dogrulygynyň, şeýle-de gollaryň hakykylygynyň administratiw edara tarapyndan tassyklanmagyna bagyşlanan.

Düşündirilýän maddada kanunçylyk derejesinde resmi taýdan tassyklamak üçin esaslar, ýagny administratiw edara tarapyndan resminamalaryň nusgalarynyň ýa-da göçürmeleriň dogrulygynyň, şeýle-de gollaryň hakykylygynyň tassyklanmagy berkidilýär.

Eger administratiw edara resminamany bermäge hukukly bolsa ýa-da resminama şol edarada arhiw resminamasy hökmünde saklanýan bolsa, administratiw edara şeýle resminamanyň nusgasyny ýa-da ondan göçürmäni bermäge hem-de olaryň dogrulygyny resmi taýdan tassyklamaga hukuklydyr.

Eger administratiw edara gyzyklanýan şahsdan resminamalary kabul eden wagtynda olaryň asyl nusgalaryny görýän bolsa, onda şeýle resminamalaryň nusgasyny ýa-da olardan göçürmeleri alyp hem-de olaryň dogrulygyny resmi taýdan tassyklap biler. Eger administratiw edara resminamanyň nusgasy (göçürmesi) bilen bilelikde onuň asyl nusgasy hem berilýän bolsa, administratiw edara gyzyklanýan şahsdan nusganyň notarial ýa-da resmi taýdan tassyklanmagyny talap etmeli däldir.

Resmi taýdan şaýatlyk etmek amala aşyrylanda «Notariat we notarial işi hakynda» Türkmenistanyň Kanunyň 87-nji maddasynyň birinji bölegi esasynda, pasportlaryň nusgasyna, harby biletlerniň, partiýa, kärdeşler arkalaşygy we beýleki jemgyýetçilik birleşiginde agzalyk barada resminamalaryň, Türkmenistanyň Mejlisiniň deputatynyň, Adalatçynyň ýa-da onuň orunbasarynyň, Türkmenistanda Saýlawlary we sala salşyklary geçirmek baradaky Merkezi toparynyň, halk maslahatynyň we Geňşleriň agzalarynyň şahadatnamalarynyň nusgalaryna şaýatlyk etmegiň gadagan edilýändigine^[52] üns berilmegi zerurdyr.

Eger-de resminamanyň asyl nusgasynyň mazmuny üýtgedilen diýip netije çykarmaga esas bar bolan halatynda, olaryň nusgasy resmi taýdan şaýatlyk edilmäge degişli däldir, mysal üçin, resminamada hökman doldurylmaly bentleriniň doldurylmadyk bolmagy, olarda çyzylan ýerleriniň, okap bolmaýan sözleriň we sanlaryň bolmagy ýa-da sözleriň, sanlaryň aýrylan yzlarynyň bolmagy we beýlekiler.

2. Resmi şaýatlyk etmegiň subut ediji güýji resminamalaryň nusgasynyň ýa-da göçürmesiniň dogrulygy, şeýle hem gollaryň hakykylygynyň tassyklanmagy hakynda bellikde görkezilen ýagdaýlar bilen çäklenýär.

Asyl nusga bilen tassyklanan nusganyň tapawudy şu aşakdakylardan ybaratdyr: resminamanyň asyl nusgasy ýeke-täk, ýagny diňe bir sany bolýar; nusga – bu asyl nusganyň gaýtalanmagy, ýagny «janly» möhür we gol bolmazdan «şol bir zat». Şeýle hem nusgada kanagatlanarly ýazgy bolmasa, ol ýuridik güýje eýe däldir.

3. Bu maddanyň düşündirilýän bölegi resmi şaýatlyk etmegiň notarial taýdan şaýatlyk etmegiň ornuny tutmaýandygyny kesgitleýär. Resmi taýdan şaýatlyk etmek administratiw edaranyň ýolbaşçysy ýa-da administratiw edaranyň ygtyýarly wezipeli şahsy tarapyndan amala aşyrylýar. Şeýlelik bilen, eger maddy-hukuk kadasynyň talabyna görä, resminamanyň nusgasy

notarial tertipde talap edilýän bolsa, onda nusganyň administratiw edara tarapyndan tassyklan magy ýeterlik dälidir.

4. Notarial taýdan şaýatlyk etmek elmydama resmi taýdan şaýatlyk etmegiň ornuny tutup biler, sebäbi «Notariat we notarial işi hakyndaky» Türkmenistanyň Kanunyna laýyklykda, döwlet notariuslary we üstüne notarial işi amala aşyrmak wezipesi yüklenen ygtyýarlandyrylan şahslar notarial hereketleri Türkmenistanyň adyndan amala aşyrýarlar.

Nusgalara notarial taýdan şaýatlyk etmek, adatça, diňe kanunda göni göz önünde tutulan ýagdaýlarda zerurdyr. Eger notarial taýdan şaýatlyk edilmeginiň hökmanylygy kanunda göz önünde tutulan bolsa, onda bu hereketi diňe «Notariat we notarial işi hakyndaky» Türkmenistanyň Kanunynyň 10-njy maddasynda görkezilen şahslar amala aşyrmaga hukuklydyr. Galan ýagdaýlarda hem resminamalara notarius tarapyndan şaýatlyk edilip bilner, emma bu hökmany dälidir. Şeýlelik bilen eger, kanunçylykda administratiw edara tarapyndan şaýatlyk edilen nusganyň berilmegi göz önünde tutulan bolsa, onda gyzyklanýan şahs notarial taýdan şaýatlyk edilen nusgany berip biler.

25-nji madda. Resminamalara şaýatlyk etmek

1. Resmi resminamany bermäge hukugy bolan ýa-da resminamany arhiw resminamasy hökmünde saklaýan administratiw edara, şeýle resminamanyň nusgasyny ýa-da ondan göçürmäni berip we olaryň dogrulygyna resmi şaýatlyk edip biler.

2. Nusga ýa-da göçürme ýazgynyň soňunda tassyklaýjy ýazgy bilen şaýatlyk edilýär. Tassyklaýjy ýazgy hökman şulary öz içine almalydyr:

1) nusgasy ýa-da göçürmesi şaýatlyk edilýän resminamanyň anyk ady;
2) şaýatlyk edilen nusganyň ýa-da göçürmäniň berilýän resminama laýyklygyny tassyklama;

3) eger resminamanyň asyl nusgasy administratiw edara tarapyndan resmileşdirilmedik bolsa, şaýatlyk edilen nusganyň ýa-da göçürmäniň diňe görkezilen administratiw edara görkezmek üçin berlendigine salgyylanma;

4) şaýatlyk edilmegiň ýeri we wagty, resminamalara şaýatlyk etmegi amala aşyrmaga administratiw edaranyň ygtyýarly işgäriň goly we möhrüniň basylan yzy.

3. Şahsdan resminama kabul edýän administratiw edara bu resminamanyň nusgasyny alyp biler ýa-da ondan göçürme alyp, onuň dogrulygyna resmi taýdan şaýatlyk edip biler. Eger administratiw edara nusgasy bilen resminamanyň asyl nusgasy getirilen bolsa, administratiw edaranyň nusgalaryň notarial ýa-da resmi taýdan şaýatlyk edilmegini talap etmäge hukugy ýokdur.

4. Degişli tertipde şaýatlyk edilen administratiw edara tarapyndan kabul edilen administratiw namalaryň ýa-da gaýry resminamalaryň nusgalary ýa-da olardan göçürmeler resmi güýje eýedir.

5. Resminamanyň düýp mazmunynyň üýtgedilendigine çak etmäge esaslar bolsa, şol sanda eger bu resminamada boş ýer, üsti çyzylan ýazgy, goşmaçalar, üýtgetmeler, düşnüksiz ýazylan sözler, sanlar ýa-da belgiler, sözleriň, sanlaryň ýa-da belgileriň öçürilendiginiň yzy ýa-da eger birnäçe sahypadan durýan resminamanyň bitewüligi bozulan bolsa, resminama şaýatlyk etmäge ýol berilmeýär.

1. Düşündirilýän maddada resmi resminamany bermäge hukugy bolan ýa-da resminamany arhiw resminamasy hökmünde saklaýan administratiw edaranyň şeýle resminamanyň nusgasyny ýa-da ondan göçürmäni bermegi we olaryň dogrulygyna resmi şaýatlyk etmegi düz günleşdirilýär.

Resminamanyň nusgasy we ondan göçürmeler – resminamanyň asyl nusgasyndaky maglumaty we onuň ähli daşky alamatlaryny ýa-da olaryň bir bölegini görkezýän resminamadyr. Islendik administratiw edara öz resmileşdiren resminamalaryna ýa-da özünde arhiw resminamasy hökmünde saklanýan resminamalaryň nusgalaryna şaýatlyk etmäge hukuklydyr. Resminamanyň nusgasynda ýa-da ondan göçürmede ýörite tassyklaýjy ýazgy bolmalydyr, ýagny tassyklaýjy ýazgysyz olar ýuridik güýje eýe däldir.

Göçürmäniň şaýatlyk edilen nusgadan düýpli tapawudy onuň diňe soralan maglumat bölegini berýändiginden ybaratdyr. Mysal üçin, köp sahypalyk nusga alman, maglumaty gysgaça görnüşde bermek üçin amatlydyr. Köplenç halatda resminamadaky maglumatlaryň hemmesini aýan edip bolmaýandygy sebäpli, onuň iş üçin zerur bolan böleginden göçürme alynýar.

Resminamanyň nusgasynyň ýa-da ondan göçürmeleriniň dogrulygy administratiw edaranyň ýolbaşçysynyň ýa-da oňa ygtyýarly wezipeli şahsyň goly we möhüri bilen tassyklanýar. Şu ýerde resminamanyň nusgasynyň ýa-da ondan göçürmeleriniň dogrulygyny tassyklamaga kimiň ygtyýarlydygy baradaky sorag ýüze çykýar. Adatça, bu iş ýörediş bölümleriniň hünärmenleri we/ýa-da işgärler gullugynyň işgärleri bolýar. Şeýle işgärleriň wezipe borçlary, şol sanda olaryň resminamalaryň nusgalaryna şaýatlyk etmekleri, adatça, ýolbaşçy tarapyndan tassyklanýan wezipe gözükdirmesinde ýa-da zähmet şertnamasynda berkidilýär. Eger resminamalaryň nusgalaryna şaýatlyk etmek boýunça borçlar agzalan resminamalarda görkezilmedik bolsa ýa-da nusgalara şaýatlyk edilmegi boýunça borçlar başga işgäre (kätibe, hasabat bölümüniň işgärine we başgalara) ýüklenýän bolsa, administratiw edaranyň ýolbaşçysynyň şu mazmunly buýrugy çykarylmalý: «(wezipesi, familiýasy, ady, atasynyň ady) resminamalaryň nusgalaryna şaýatlyk etmek boýunça borçlary ýüklemeli».

2. Resminamanyň nusgasyna ýa-da ondan göçürmelere tassyklaýjy ýazgy bilen şaýatlyk edilýär we ýazgynyň soňunda ýazylýar. Tassyklaýjy ýazgy nusgasy ýa-da göçürmesi şaýatlyk edilýän resminamanyň anyk adyny, şaýatlyk edilen nusganyň ýa-da göçürmäniň berilýän resminama laýyklygynyň tassykلامasyny, eger resminamanyň asyl nusgasy administratiw edara tarapyndan resmileşdirilmedik bolsa, şaýatlyk edilen nusganyň ýa-da göçürmäniň diňe görkezilen administratiw edara görkezmek üçin berlendigine salgylanmany, şaýatlyk edilmeginiň ýerini we wagtyny, resminamalara şaýatlyk etmegi amala aşyr maga administratiw edaranyň ygtyýarly işgäriniň goluny we möhrüniň basylan yzyny hökmany suratda özünde saklamalydyr.

Resminamanyň nusgasyna ýa-da ondan göçürmelere şaýatlyk etmegiň dogry amala aşyrylmagyna üns bermek zerurdyr, çünki Türkmenistanyň kanunçylygynda «degişli görnüşde şaýatlyk edilen» adalgasy ýygy-ýygydan duş gelýär, emma ol adalganyň kesgitlemesi kanunçylykda berilmedikdir. Düýp manysy boýunça degişli görnüşde şaýatlyk edilmegi bir zady göz önünde tutýar: kanunçylygyň talap edişi ýaly, nusganyň asyl nusga laýyklygyna şaýatlyk etmek maksady bilen tassyklamak.

Türkmenistanyň Ministrler Kabinetiniň ýanyndaky Baş arhiw müdirliginiň 2011-nji ýylyň 27-nji iýunyndaky buýrugy bilen tassyklanan, Türkmenistanyň Adalat ministrliginde 2011-nji ýylyň 29-njy iýulynda 586 hasaba alyş belgi bilen hasaba alnan, «Türkmenistanyň ministrliklerinde, edaralarynda, guramalarynda iş önümçiligini guramak boýunça Düzgünnama» laýyklykda, hakykylygynyň aýratyn tassyklanmagyny talap edýän resminamalara möhür goýulýar. Möhüriň yzy resminama gol çeken wezipeli adamyň adynyň üstüni basmaly däldir^[53].

Bu işiň daşyndan göräýmäge ýönekeýligine garamazdan, onuň käbir aýratynlyklarynyň bardygyny bellemek gerek. Mysal üçin, köp sahypaly resminamanyň nusgasyna şaýatlyk edilmeginde hereketleriň iki görnüşini bellemek bolar: her sahypada nusganyň dogrulygy hakyndaky ýazgyny tutuşlygyna goýmaly; resminamany demirjik ýa-da sapaklar bilen çatmaly,

belgilemeli, birinji sahypanyň ýokarsynda «nusga» ýazgyny, ahyrky sahypanyň arka tarapynda çatmak üçin ulanylan demirjikleriň we sapaklaryň birleşýän ýerinde tassyklaýjy ýazgy, onda hökmany suratda şu maddanyň degişli bölümüne laýyklykda rekwizitler görkezilmeli, şeýle-de «çatylan, birnäçe sahypa (sahpanyň anyk sanyny görkezmek bolar)» ýazgyny görkezmek zerur. Haçan-da, sahypa hakykatdan hem köp bolsa, bu usul has ýerlikli.

Türkmenistanyň Adalat ministriniň 2016-njy ýylyň 6-njy ýanwaryndaky buýrugy bilen tassyklanan, Türkmenistanyň Adalat ministrliğinde 2016-njy ýylyň 19-njy ýanwarynda 948 hasaba alyş belgi bilen hasaba alnan «Notarial hereketleri amala aşyrmagyň tertibi hakyndaky Düzgünnama» laýyklykda, iki ýa-da ondan köp aýratyn sahypalarda beýan edilen resminamalar, eger olar çatylmadyk, belgilenmedik we sahypalaryň sany wezipeli şahsyň goly we ýuridik şahsyň möhüri bilen berkidilmedik bolsa, döwlet notariuslary tarapyndan kabul edilmeyär.

3. Gyzyklanýan şahsdan resminama kabul edýän administratiw edara bu resminamanyň nusgasyny alyp biler ýa-da ondan göçürme alyp, onuň dogrulygyna resmi taýdan şaýatlyk edip biler. Eger administratiw edara göçürme nusga bilen birlikde resminamanyň asyl nusgasy hem getirilen bolsa, administratiw edaranyň nusgalaryň notarial ýa-da resmi taýdan şaýatlyk edilmegini talap etmäge hukugy ýokdur. Bu düzgün administratiw önümçiligiň tygşytylygyna we netijeliligine gönükdirilendir. Munuň özi gyzyklanýan şahsy notarial taýdan şaýatlyk etmek üçin harç edilýän artykmaç çykdajylardan boşadýar.

4. Administratiw edaranyň administratiw çözümleriniň ýa-da başga resminamalaryň degişli tertipde tassyklanan nusgalary ýa-da olardan göçürmeleri resmi, ýuridik güýje eýedir. Şu maddanyň birinji, ikinji we üçünji böleklerine laýyklykda, şaýatlyk edilen resminamalaryň nusgalary ýa-da olaryň göçürmeleri resmi taýdan hukuk güýjüne eýe bolup, olar eger kanunçylykda başgaça göz önünde tutulmadyk bolsa, onda resminamanyň asyl nusgasy ýaly hereket edýär.

5. Resminamanyň düýp mazmunynyň üýtgedilendigine çak etmäge esaslar bolsa, şol sanda eger bu resminamada boş ýer, üsti çyzylan ýazgy, goşmaçalar, üýtgetmeler, düşnüksiz ýazylan sözler, sanlar ýa-da belgiler, sözleriň, sanlaryň ýa-da belgileriň öçürilendiginiň yzy ýa-da eger birnäçe sahypadan durýan resminamanyň bitewüligi bozulan bolsa, resminama şaýatlyk etmäge ýol berilmeýär.

Administratiw edaranyň düzedişleri bolan (şol sanda önünden aýdylan) resminamalaryň dogrulygyny tassyklamaga hukugy ýokdur. Mundan başga-da, administratiw edara düýpli kemçilikleri bolan resminamalara şaýatlyk etmeli däldir, mysal üçin: mazmunynda ýazgylaryň aýrylan ýerleri, goşmaça ýazylan ýerleri, çyzylan sözler ýa-da resminamanyň mazmunyna täsir edýän we manysyny ýoýýan başga düzedişler; tekstiň, rekwizitleriň ýa-da wezipeli şahsyň goluny berkidýän möhüriň okalmaýan bölekleri, ýa-da umuman resminamanyň mazmunynyň nädogry düşünilmegine getirip biljek ýa onuň hakykylygyny şübhelendirip biljek başga aýratynlyklar; resminamada onuň bitewiligini şübhelendirýän zeperler; resminamada ýasama alamatlarynyň ýokdugy barada kesgitli netije çykarmaga päsgel berýän başga kemçilikler.

26-njy madda. Gollaryň hakykylygyna şaýatlyk etmek

1. Administratiw edara, eger gol çekilen resminama administratiw ýa-da gaýry edara bermek üçin talap edilýän bolsa, goluň hakykylygyna şaýatlyk etmäge haklydyr.

2. Şu ýagdaýlarda goluň hakykylygyna resmi şaýatlyk etmäge ýol berilmeýär:

1) oňa degişli ýazgy bolmasa;

2) onuň hakykylygyna notarial taýdan şaýatlyk edilmeli bolsa.

3. Goluň hakykylygyna, eger ol şaýatlyk etmegi ýerine ýetirýän işgäriň gatnaşmagynda ýerine ýetirilen ýa-da ykrar edilen bolsa, şaýatlyk edilmelidir.

4. Tassyklaýjy ýazgy şaýatlyk edilmäge degişli goluň gönüden-göni ýanynda bolmalydyr. Tassyklaýjy ýazgy şulary hökman öz içine almalydyr:

1) goluň hakykylygy barada tassyklama;

2) golunyň hakykylygy şaýatlyk edilýän adamyň anyk familiýasy we ady, şeýle hem gola şaýatlyk etmäge jogapkär işgäriň görkezilen adamyň şahsyýetini anyklandygy we goluň onuň gatnaşmagynda ýerine ýetirilendigi ýa-da ykrar edilendigi barada maglumatlar;

3) goluň hakykylygyna şaýatlyk edilmeginiň diňe görkezilen administratiw ýa-da gaýry edara bermek üçin amala aşyrylandygyna salgylanma;

4) şaýatlyk edilen ýeri we wagty, şaýatlyk etmegi amala aşyrmaga administratiw edaranyň ygtyýarly işgäriň goly we möhüriniň basylan yzy.

Umumy düzgünler

Resminamada goluň hakykylygyny tassyklamagyň hukuk manysy, adatça, goluň resminamada esasy rekwizit bolýandygyndan we köp ýagdaýlarda gola hukukly ygtyýarlandyrylan şahsyň golunyň bolmagy resmi resminama ýuridik güýç bermegiň usuly bolýandygyndan gelip çykýar.

Türkmenistanyň Ministrler Kabinetiniň ýanyndaky Baş arhiw müdirliginiň 2011-nji ýylyň 27-nji iýunyndaky 17-iş belgili buýrugy bilen tassyklan (Türkmenistanyň Adalat ministrliğinde 2011-nji ýylyň 29-njy iýulynda 586 hasaba alyş belgi bilen hasaba alnan) «Türkmenistanyň ministrliklerinde, edaralarynda, guramalarynda iş önümçiligini guramak boýunça Düzgünnamanyň» 15-nji maddasyna laýyklykda, gol resminamanyň hökmany rekwizitlerine degişli edilýär.^[54]

Resminamada goluň bolmagy bildirilen erkiň tassyknamasy hökmünde seredilýär. Resminamada goluň bolmagynyň onuň ýuridik güýji bilen baglanyşyklydygy sebäpli, käbir ýagdaýlarda goluň hakykylygyna şaýatlyk edilmegi talap edilýär. Resminamada goluň hakykylygyna şaýatlyk edilende resminamanyň mazmunynyň we onda beýan edilen ýagdaýlaryň kanunylygyna şaýatlyk edilmän, eýsem, diňe resminamadaky goluň anyk fiziki şahs tarapyndan çekilendigine şaýatlyk edilýändigini göz önünde tutmak gerek.

Resminamalarda goluň hakykylygyna şaýatlyk edilmegi, resminama goluň haýsy hem bolsa anyk bir şahs tarapyndan çekilendigini resmi taýdan tassyklamak zerurlygy bilen bagly hem ýüze çykyp biler. Düşündirilýän kanun güýje girmezinden öň goluň hakykylygynyň tassyklanmagy notariuslaryň we notarial hereketleri amala aşyrmaga ygtyýarly käbir wezipeli şahslaryň ygtyýarlygyna degişli edilendir. Düşündirilýän kanunyň güýje girmegi administratiw edaralara hem resminamalarda gollaryň hakykylygyna şaýatlyk etmek hukugyny berdi.

1. Gollaryň hakykylygyna şaýatlyk etmegi amala aşyrmagyň aýratynlyklary

1) administratiw edaranyň hukugy.

Düşündirilýän maddanyň birinji bölegi administratiw edaranyň goluň hakykylygyna şaýatlyk etmek hukugyny diňe gol çekilen resminamanyň haýsydyr bir administratiw ýa-da başga edara görkezmek üçin zerur bolan ýagdaýynda amala aşyrylýandygy kesgitlenýär. Yokarda bellenişi ýaly, administratiw edaranyň hukugy düşündirilýän kanunda hukuk berkidilmä eýe bolan täze düzgündir. «Notariat we notarial işi hakyndaky» Türkmenistanyň kanunyna (düşündirişleriň şu böleginde mundan beýläk – Notariat hakynda kanun) laýyklykda, öň goluň hakykylygynyň tassyklanmasy döwlet notariuslary (Notariat hakynda kanunyň 34-nji maddasy), Geňeşleriň wezipeli şahslary (Notariat hakynda kanunyň 35-nji maddasy), diplomatik wekilhanalaryň we konsullyk edaralaryň wezipeli şahslary (Notariat hakynda kanunyň 36-njy maddasy) we bu Notariat hakynda kanunyň 37-nji maddasynda kesgitlenen beýleki wezipeli şahslar tarapyndan amala aşyrylýan notarial hereketlere degişli edilipdi.^[55]

2) golunýň hakykylygy şaýatlyk edilýän resminamany administratiw ýa-da gaýry edara bermegiň zerurlygy

Goluň hakykylygyna şaýatlyk etmegiň zerurlygy dürli ýagdaýlarda hem fiziki, hem-de ýuridik şahslarda ýüze çykyp biler. Goluň hakykylygyna şaýatlyk etmegiň manysy resminama kesgitli adamyň gol çekendigini tassyklamakdan ybaratdyr. Şeýle ýagdaýlar, meselem, haçan-da resminama gol çeken şahs resminamany alyja oňa gol çekendigini hut özüniň tassyklap bilmedik halatynda ýüze çykyp biler (arza ýa-da gaýry resminama poçta boýunça ýa-da ynamdar adamyň üsti bilen ugradylan ýagdaýynda).

Düşündirilýän maddanyň birinji bölegi, gol çekilen we şol goluň hakykylygyna şaýatlyk edilýän resminamany administratiw ýa-da gaýry edara bermegiň zerurlygyny, resminamanyň berilýän edarasynda degişli hereketiň amala aşyrylmagy üçin onda goluň hökmany şert hökmünde garalýan ýagdaýlaryny göz önünde tutýar. Şeýlelikde, şu ýerde administratiw edara goluň hakykylygyna şaýatlyk edilmegini amala aşyranda ondaky goluň hakykylygy şaýatlyk edilýän resminamanyň administratiw ýa-da gaýry edara beriljekdigini bilmelidigi barada netije çykaryp bolýar. Mysal üçin, Türkmenistanyň Prezidentiniň 2009-njy ýylyň 18-nji sentýabryndaky №10638 karary bilen tassyklanylan, «Edara görnüşli we şahsy taraplara hukuk kömegini bermek işini ygtyýarlylandyrmak hakynda» Düzgünnama laýyklykda ygtyýarnamanyň dalaşgäriniň ygtyýarlandyryjy edara, ýagny Türkmenistanyň Adalat ministrligine bermeli resminamalarynyň sanawy kesgitlenilen^[56]. Mysal üçin, ygtyýarnama dalaşgär Mary welaýatynda ýaşaýar we käbir ýagdaýlara görä arzany we oňa goşulýan resminamalary tabşyrmak üçin Aşgabat şäherine gidip bilmeýär, ýöne resminamalaryň berlen bukjasyny poçta arkaly ugradyp bilýär. Emele gelen ýagdaýda ygtyýarnamany almaga isleg bildiren şahsyň hut özüniň arza gol çekendiginiň tassyknamasy zerurdyr. Düşündirilýän kada laýyklykda bu şahs ýerli edara ýüz tutup bilýär. Berlen halatda Mary welaýatynyň Adalat bölümi, şol şahsyň golunýň hakykylygyna şaýatlyk edilmegini amala aşyryp bilýär.

3) goluň hakykylygyna şaýatlyk etmegiň amala aşyrylmagyna gadaganlyk

Düşündirilýän maddanyň ikinji bölegi goluň hakykylygyna resmi şaýatlyk etmäge ýol berilmeýän ýagdaýlary belleýär. Şeýle ýagdaýlaryň biri hökmünde kanun çykaryjy hakykylygyna şaýatlyk edilýän gola degişli bolan ýazgynyň bolmagynyň zerurdygyny belleýär. Hususan-da, degişli ýazgy bolmadyk, arassa kagyza gol goýlan bolsa, goluň hakykylygyna şaýatlyk edilmegine ýol berilmeýär.

Şeýle hem, eger goluň hakykylygyna notarial taýdan şaýatlyk edilmeli bolsa, düşündirilýän maddanyň ikinji böleginiň 2-nji bendi esasynda gola resmi şaýatlyk edilmegine ýol berilmeýär. «**Şaýatlyk edilmeli**» diýlen aňlatma kadalaşdyryjy hukuk namalarda goluň hakykylygyna notarial şaýatlyk etmegiň hökmanylygynyň bellenmeginden gelip çykýar. Mysal üçin, Türkmenistanyň Merkezi bankynyň Müdiriýetiniň başlygynyň 2006-njy ýylyň 25-nji aprelindeki № 18 belgili buýrugy bilen tassyklanylan, Türkmenistanyň Adalat ministrliginde 2006-njy ýylyň 11-nji maýynda 381 belgi bilen bellige alnan «Bank hasaby hakynda» düzgünnamanyň 4.3 bendinde kärhana ýatyrylanda, ýatyryjy topar kärhananyň ýatyrylýandygy we ýatyryjy topary bellemek hakynda kararyň nusgasyny, şeýle hem ýatyryjy toparnyň ygtyýarlandyrylan agzalarynyň gollarynyň, **hakykylygy döwlet notariusy tarapyndan şaýatlyk edilen** nusgalary bolan kartoçkany we ýatyrylýan kärhananyň möhüriniň yzyny banka berýändigini bellenilen^[57].

4) golunýň hakykylygyna şaýatlyk edilýän resminama bildiril ýän talaplar

Düşündirilýän maddanyň üçünji böleginde kanun çykaryjy goluň hakykylygyna, eger ol şaýatlyk etmegi ýerine ýetirýän işgäriň gatnaşmagynda ýerine ýetirilen ýa-da ykrar edilen bolsa,

şatlyk edilmeginiň zerurlygyny belleýär. Eger ýokarda görkezilen mysala ýüzlenilse, haçan-da ygtyýarnamany almak barada arza bilen ýüz tutmak isleýän we Mary welaýatynyň Adalat bölümüne ýüz tutan şahsyň arza şol bölümniň işgäriniň gatnaşmagynda gol çekmeli ýa-da arzada hut onuň golunyň goýlandygyny tassyklamaly bolanda. Şeýle ýagdaýda diňe Mary welaýatynyň Adalat bölümniň degişli işgäri şahsyň golunyň hakykylygyna şatlyk etmäge haklydyr.

2. Tassyklaýjy ýazga bildirilýän talaplar

Düşündirilýän maddanyň dördünji böleginde kanun çykar yjy tassyklaýjy ýazgynyň düzüjilerini çürt-kesik belledi, olaryň hersi düşündirilýän maddanyň şu böleginiň degişli bentlerinde jikme-jik beýan edilen. Şu bölekde tassyklaýjy ýazgynyň ýerleşýän ýeri barada kada aýratyn üns berilmäge degişlidir. Şu ýerde kanun çykaryjy tarapyndan tassyklaýjy ýazgynyň hakykylygy tassyklanylýan goluň gös-göni golaýynda ýerleşmelidigi anyk kesgitlenendir. Şu tassyknama goluň goýlan ýerindäki resminamanyň kagyzynda tassyklaýjy ýazgyny amala aşyrmagyň zerurlygy we goluň ýerine ýetirilen ýeri bilen tassyklaýjy goluň goýlan ýeriniň arasynda boşlugyň bolmazlygynyň zerurlygy hökmünde düşünmeli.

Tassyklaýjy gola bildirilýän formal talaplara çapraz gelinmegi düşündirilýän maddanyň dördünji böleginde göz önünde tutulyp, oňa laýyklykda şeýle çaprazlyk goluň hakykylygyna şatlyk edilmeginiň biderekligini aňladýar. Şeýle hem, döwlete ýetirilen zyýanyň öwezini dolmaklyga esas döreýär.

V BAP. ADMINISTRATIV NAMA

27-nji madda. Administrativ namanyň mazmunyna we görnüşine talaplar

1. Administrativ nama Türkmenistanyň Konstitusiyasyna, şu Kanuna we Türkmenistanyň gaýry kadalaşdyryjy hukuk namalaryna laýyklykda kabul edilmelidir.

2. Administrativ nama mazmun taýdan gysga, ýeterlik derejede aýdyň we düşnükli bolmalydyr, kime gönükdirilendigi we haýsy meseleleri düzgünleşdirýändigini barada maglumatlary özünde saklamalydyr.

3. Administrativ nama ýazmaça görnüşde kabul edilýär. Administrativ nama şulary özünde saklamalydyr:

- 1) administrativ namany kabul eden edaranyň ady;**
- 2) bähbitlerine administrativ nama kabul edilen fiziki şahsyň familiýasy, ady, atasynyň ady we hemişelik ýaşayan ýeriniň salgysy ýa-da ýuridik şahsyň ady we ýuridik salgysy;**
- 3) administrativ namanyň ady, onuň kabul edilen wagty we ýeri, bellige alyş belgisi;**
- 4) administrativ namany kabul eden wezipeli adamyň (kollegial administrativ edaranyň agzalarynyň) familiýasy, ady, atasynyň ady;**
- 5) şu administrativ nama şikaýat etmegiň möhleti we tertibi;**
- 6) bellibir kesgitli hukuk netijelerini emele getirýän, daşky täsiri düzgünleşdirmek.**

4. Administrativ nama ony kabul eden wezipeli adam (kollegial administrativ edaranyň agzalary) tarapyndan gol çekilmelidir.

5. Aýratyn ýagdaýlarda, haçan-da döwlet ýa-da jemgyýetçilik bähbitlerine zeňel ýetirip biljek howpuň önüni almak ýa-da aradan aýyrmak maksady bilen, administrativ nama gaýragoýmazdan kabul edilmeli bolanda, administrativ nama dilden kabul edilip bilner.

Eger administrativ nama dilden kabul edilen bolsa, gyzyklanýan şahsyň talap etmegi bilen ol ýazmaça görnüşde tassyklanylmalýdyr.

Umumy düzgünler

Kanunynyň 1-nji maddasynyň 2-nji bendine berlen düşündirişlerde kanunda ulanylýan esasy düşünjeleriň biri hökmünde administratiw nama düşünjesi hem-de onuň haýsy alamatlara eýe bolmalydygy dürs we aýdyň görkezilen.

Kanunynyň şu babynyň administratiw namanyň mazmunyna we görnüşine bildirilýän talaplar, onuň esaslandyrylmagy, yglan edilmegi, administratiw namada goşmaça tabşyryklaryň beýan edilmegi, onda göz-görtele ýalňyşlyklaryň bolmak mümkinçiligi, şeýle hem administratiw namanyň kepili we administratiw edaranyň diskresion ygtyýarlyklary baradaky kadalary belleýän maddalaryna düşündiriş bermäge başlamazdan ozal, administratiw namanyň hukuk tebigatynyň we onuň häsiýetli aýratynlyklarynyň üstünde ýene bir gezek durup geçsek ýerlikli bolar.

Administratiw edaralar önlerinde goýlan wezipeleri ýerine ýetirmek maksady bilen, gündelik durmuşda dürli görnüşli çözgütleri kabul edýärler, buýruklary çykarýarlar, görkezmeleri, netijenamalary, habarlary berýärler. Bularyň hemmesi döwlet häkimiýetini amala aşyrmagyň çäreleri bolup durýar we umuman administratiw nama hökmünde baha berlip bilner. Muňa garamazdan, özüniň hukuk tebigaty boýunça administratiw nama jemagat administrasiýasynyň subýektiniň ýuridik hökümli isleg bildirmesi bolup, onda ýuridik hökümlilik administratiw namanyň gönükdirilen şahslary tarapyndan namada göz önünde tutulan talaplary ýerine ýetirmeginiň hökmanylygyny aňladýar^[58].

Kanunynyň 1-nji maddasynyň 2-nji bendine laýyklykda, administratiw edara tarapyndan döwlet we raýat arasyndaky hukuk gatnaşyklar çygrynda bellibir (anyk) meseläni kadalaşdyrmak maksady bilen, daşky täsire eýe bolan we fiziki ýa-da ýuridik şahs üçin kesgitli hukuk netijelere getiren kabul edilen çözgüt, görkezme ýa-da gaýry häkimlik ediji çäre **administratiw nama** hasaplanylýar. Şunuň bilen birlikde, çözgüdiň, kararyň ýa-da gaýry hökümlilik çäresiniň daşky täsiri we olaryň şol çäräniň gönükdirilen şahslary üçin kesgitli hukuk netijelerini döretmegi administratiw namanyň bolmagynyň hökmany şerti bolup durýar.

1. Administratiw namanyň mazmunyna bildirilýän talaplar 1) kanunylyk

Düşündirilýän maddanyň birinji bölegi administratiw edaranyň administratiw namany Türkmenistanyň Konstitusiyasyna, şu düşündirilýän kanuna we Türkmenistanyň beýleki kadalaşdyryjy hukuk namalaryna laýyklykda kabul etmelidigini kesgitleýär. Bu kadany düşündirilýän kanunynyň 4-nji maddasynyň 1-nji bendinde berkidilen administratiw önümçiligiň kanunylyk ýörelgesiniň amala aşyrylmagy hökmünde hem seredip bolar. Kanunylyk ýörelgesi öz gözbaşyny Türkmenistanyň Konstitusiyasından alyp gaýdýar, Esasy kanunynyň 8-nji maddasy Türkmenistanda kanunynyň hökürowanlygyny we Konstitusija garşy gelýän islendik namanyň kanuny güýjüniň ýokdugyny yglan edýär. Kanunylygyň manysynyň has jikme-jik beýany düşündirilýän kanunynyň 4-nji maddasynyň düşündirişlerinde berlendir.

2) administratiw namanyň mazmunyna bildirilýän gaýry talaplar

Düşündirilýän maddanyň ikinji bölegi administratiw namanyň mazmunyna indiki talaplary belleýär:

- 1) gysgalyk;
- 2) ýeterlik derejede aýdyňlyk;
- 3) düşnükliklik;
- 4) gönükdirilýän şahs barada maglumatlar;
- 5) düzgünleşdirilýän meseleler barada maglumatlar.

Islendik resminamanyň bitewülik alamatlaryna esaslanyp, bir namanyň çäklerindäki ähli sanalyp geçilen alamatlar özara baglanyşyklydyr we bir-biriniň logiki dowamy we tassyklamasy bolup durýarlar. Administratiw namanyň gysgalygy onuň az sözlülighinden ybaratdyr.

Administrativ namanyň mazmunynyň ýeterlik derejede aýdyňlyk alamaty hökmünde administrativ namanyň mazmunyny beýan etmegiň logiki yzygiderliliginiň we takyklygynyň berjaý edilişine üns berilýär.

Administrativ namanyň mazmunynyň düşnükliigi onuň düşünmek üçin aňsat sözler bilen beýan edilenliginden, sözleri we pikirleri şübhä ýer goýmazdan delillendirilendiginden ybaratdyr.

Administrativ namanyň gönükdirilýän şahsy barada maglumatlaryň takyklygynyň ähmiýeti şol namanyň gönükdirilen şahsy barada ähli zerur bolan maglumatlaryň namada bolmagynyň zerurlygyndan ybaratdyr, çünki administrativ nama ýerine ýetirlende onuň hut şol şahsa gönükdirilendigine şübhe döremeli däl.

Şu ýagdaýda administrativ namanyň gönükdirilýän şahsynyň hukuk derejesi bilen baglylykda tapawutlandyrylmagy zerurdyr, çünki onuň fiziki ýa-da ýuridik şahslygyna baglylykda namadaky maglumatlaryň mazmuny hem üýtgeýär. Düşündirilýän maddanyň üçünji bölegine laýyklykda, eger admin i stratiw namanyň gönükdirilýän şahsy, fiziki şahs bolsa, şeýle maglumatlary ara onuň familiýasy, ady, atasynyň ady we hemişelik ýaşaýan ýeriniň salgysy degişlidir, eger administrativ nama ýuridik şahsa gönükdirilýän bolsa, ýuridik şahsyn ady we hukuk salgysy degişlidir.

Administrativ namanyň mazmunyna indiki talap hökmünde kanun çykaryjy düzgünleşdirilýän meseleler barada maglumatlary kesgitledi, ýagny administrativ namada düzgünleşdirilýän meseleleriň düýp manysy dürs aňladylmalydyr. Eger administrativ nama işiň kesgitli görnüşine ygtyýarnamanyň berilmegine gönükdirilen bolsa, onda namada işiň ygtyýarlylandyrylýan görnüşiniň jikme-jik beýany bolmalydyr. Mysal üçin, A raýata hukuk hyzmatlaryny bermek boýunça işi amala aşyrmaga ygtyýarnamany bermeli.

2. Administrativ namanyň görnüşü

Administrativ önümçilik babatynda birmeňzeş kanunlary bolan ýurtlarda administrativ namanyň görnüşü babatda dürli çemeleşmeler bar. Daşary ýurtlaryň administrativ önümçilik hakynda kanunlarynda administrativ namanyň birnäçe görnüşü göz önünde tutulýar, ýöne olaryň tapawudy käbir ýurtlaryň kanunlarynyň administrativ namanyň birnäçe görnüşlerine rugsat berýändiginden, käbirleriniň bolsa ýazmaça görnüşiniň agdyklygyny belleýändiginden ybaratdyr.

Mysal üçin, Germaniýa Federativ Respublikasynyň «Administrativ önümçilik hakynda» Kanuny administrativ namanyň ýazmaça, dilden ýa-da başga görnüşde yglan etmek mümkinçiligini belleýär (2 bölüm § 37).

«Administrativ önümçilik hakynda» Azerbaýjan Respublikasynyň Kanunynyň 57-nji maddasy eger gaýry görnüşü göz önünde tutulmadyk bolsa ýa-da administrativ namanyň başga görnüşine rugsat berilmese, administrativ namanyň ýazmaça görnüşde kabul edilmelidigini belleýär.

Administrativ namanyň görnüşine, takmynan, şeýle talap «Administrativ önümçilik hakynda» Estoniýanyň kanununda hem bolup, kanunyň 55-nji maddasynyň 2-nji böleginde, eger kanunda ýa-da kararda başgaça göz önünde tutulmadyk bolsa, administrativ namalaryň ýazmaça görnüşde neşir edilýändigini bellenen.

Administrativ namanyň görnüşü barada Ermenistanyň we Gyrgyzstan Respublikasynyň garaýşy, takmynan, birmeňzeşdir. Şu ýurtlaryň kanun çykaryjysy administrativ namanyň görnüşü baradaky kadada, «**düzgün bolşy ýaly**» diýlen aňlatmany peýdalanmak bilen, şu soragda biraz özge çemeleşmäni saýlap aldy («administrativ nama, düzgün bolşy ýaly, ýazmaça görnüşde kabul edilýär» – «Administrativ işiň esaslary we administrativ önümçiligi hakynda» Gyrgyzstan Respublikasynyň kanunynyň 49-njy maddasynyň ikinji bölegi; «administrativ nama, düzgün bolşy ýaly, çözgüt, buýruk, görkezme görnüşinde ýa-da kanunda göz önünde tutulan başga

görnüşde ýazmaça kabul edilýär» –«Administratiw işiň esaslary we administratiw önümçiligi hakynda» Ermenistan Respublikasynyň kanunynyň 54-nji maddasynyň birinji bölegi).

Gruziýanyň umumy administratiw kodeksi administratiw-hukuk namanyň ýazmaça ýa-da dilden görnüşde kabul edilmegini belleýär (51-nji maddanyň birinji bölegi)^[59].

Administratiw namanyň görnüşine bildirilýän talaplar babatda ýokarda görkezilen çemeleşmelerden tapawutlykda, kanun çykaryjy düşündirilýän kanunyň şu maddasynyň üçünji böleginde administratiw namanyň ýazmaça görnüşde kabul edilmeginiň zerurlygy barada anyk talaby kesgitledi.

Administratiw namanyň ýazmaça görnüşiniň hökmanylygy baradaky talap Latwiýanyň kanunçylygynda hem göz önünde tutulan («kanunyň 69-njy maddasynda göz önünde tutulanlardan başga ýagdaýlarda administratiw nama ýazmaça görnüşde çap edilýär»).

– Latwiýanyň Administratiw-iş ýörediş kanunynyň 67-nji maddasy).

3. Hökmany kadadan çykma

Düşündirilýän maddanyň başinji bölegi administratiw namany dilden kabul etmegiň mümkin bolan ýagdaýlary belleýär. Bu kadany düşündirilýän maddanyň üçünji böleginde administratiw namanyň ýazmaça kabul edilýändigini kesgitleýär. Munuň şeýledigi aýratyn ýagdaýlar hökmünde seretmek gerek.

«**Aýratyn ýagdaýlarda**» diýlen aňlatmany ulanmak bilen, kanun çykaryjy administratiw namanyň dilden seýrek ýagdaýlarda, adatdan daşary ýagdaýlarda ýa-da iň ahyrky çäre hökmünde kabul edilip bilinýändigini kesgitleýär. Munuň şeýledigi aýratyn ýagdaýlar hökmünde seredilip bilinjek ýagdaýlaryň takyklaşdyrylmagy bilen hem tassyk edilýär.

Aýratyn ýagdaý hökmünde howpuň önüni almak ýa-da aradan aýyrmak maksady bilen, administratiw namany haýal etmän kabul etmegiň zerurlygyna seredilýär.

Howpuň häsiýetlendiriji alamatlary hökmünde döwlet ýa-da jemgyýetçilik bähbitlerine zelet ýetirip biljek ýagdaýlara seredilýär.

Şeýle aýratyn ýagdaýyň mysaly hökmünde ýaşayyş jaýynyň sokol (ýarymýerzemin) gatynda ýerleşen jemgyýetçilik iýmiti kärhanasynda gazyň syzylmasy bolup geçýän ýagdaýy ýüze çykarylyp, bu barada agzalan çygyrda döwlet gözegçiligini amala aşyran administratiw edara habar berilýär. Bu administratiw edaranyň hünärmenleri ýerine baryp, heläkçiligiň howpuny we ony çalt aradan aýyrmagyň mümkin dälidigini anyklaýarlar. Ýaşayyş jaýynda partlamanyň, adamlaryň zäherlenmeginiň, hususy we jemgyýetçilik emläginiň zaýalanmagynyň önüni almak üçin, administratiw edara tutuş jaýyň gaz üpjünçiligini gyssagly kesmek we jemgyýetçilik iýmiti kärhanasyndan heläkçiligiň sebäpleri aradan aýrylýança raýatlara hyzmat etmegi bes etmek barada dilden buýruk berýär.

Düşündirilýän maddanyň başinji böleginiň 2-nji tesimi dilden çykarylan administratiw namany ýazmaça görnüşde tassyklamak zerurlygyny belleýär. Munuň üçin gyzyklanýan şahsyň talap etmegi zerurdyr, ýagny getirilen mysala ýüzlenilse, eger wakanyň bolan ýaşayyş jaýynyň ýaşajysy jaýyň gaz üpjünçiliginiň kesilendigi barada ýazmaça namanyň özüne berilmegini talap etse, onda administratiw edara onuň talabyny kanagatlandyrmakdan boýun gaçyrmaly dälir we ýaşajyja gaz üpjünçiliginiň kesilendigi baradaky administratiw namany ýazmaça görnüşde bermelidir.

4. Administratiw namanyň ýazmaça görnüşiniň mazmunyna bildirilýän talaplar

Administratiw namanyň ýazmaça görnüşiniň mazmunyna bildirilýän talaplar düşündirilýän maddanyň üçünji we dördünji böleklerinde kesgitlenen.

Maddanyň üçünji böleginde ýazmaça administratiw namada hökman bolmaly maglumatlar we ýagdaýlar sanalyp geçilýär. Şu talaplaryň käbiri administratiw namany haýsy administratiw

edara, anyk haýsy wezipeli adam tarapyndan kabul edilendigini we namanyň kime gönükdirilendiginiň anyk bolmagyna we hiç hili şübhe döretmezligine niýetlenendir (1, 2 we 4 bentler). Beýlekileri – administratiw nama takyk salgylanyp bolar ýaly (kabul edilen senesi we wagty, bellige alyş nomeri) onuň (çözüň, buýruk, karar, görkezme we beýlekiler) görnüşini bilmek üçin zerurdyr.

Administratiw nama şikaýat etmegiň tertibiniň we möhletiniň görkezilmegi onuň mazmunynda aýratyn orny eýeleýär. Şikaýat etmegiň tertibi we möhleti düşündirilýän kanunyň 43-nji, 44-nji maddalarynda we Türkmenistanyň Raýat iş ýörediş Kodeksiniň degişli maddalarynda bellenen kadalara laýyklykda ýerine ýetirilmelidir. Administratiw namada şikaýat edilmeginiň tertibiniň we möhletiniň görkezilmeginiň aýratyn ähmiýeti, kabul edilen nama bilen razy bolmadyk gyzyklanýan şahslaryň ygtyýary bolmadyk beýleki edaralara ýüz tutmaklaryny aradan aýyrmakdan ybaratdyr. Mysal üçin, şahsy iş bilen üpjün edilmäge mätäç hökmünde hasaba almagyň möhleti boýunça iş bilen üpjün edýän ýerli edaranyň kararyna, bu meselä seretmek ygtyýarlygyna girmeyän Aragatnaşyk ministrligine şikaýat edilmegine getirmez. Şikaýat etmegiň tertibini we möhletini görkezýän kadalaryň bolmagy mesele düýp manysy boýunça çözülen, wagtyň tygşytlanmagyna oňaly täsir eder.

Administratiw namada bellibir kesgitli hukuk netijelerini emele getirýän, daşky täsiri düzgünleşdirmegiň görkezilmegi wajyp ähmiýete eýedir. Şeýle talap administratiw namanyň daşky täsiriň gazanylmagyna gönükdirilen ugruny häsiýetlendirýän hukuk tebigatynyň düýp manysyndan gelip çykýar. Administratiw namanyň kabul edilmegi netijesinde, şeýle namany kabul eden administratiw edara üçin içki pudaklaýyn häsiýetli bolmadyk, arzaçynyň, gyzyklanýan şahsyň hukuklaryny ýa-da borçlaryny döredýän, üýtgedýän ýa-da bes edýän hukuk netijeleri döredilýär^[60].

Düşündirilýän maddanyň dördünji bölegi administratiw namany kabul eden wezipeli şahs (kollegial administratiw edaranyň agzalary) tarapyndan oňa gol çekilmeginiň hökmanylylygyny belleýär. Şu talap düşündirilýän kanunyň 26-njy maddasynyň düşündirişlerinde beýan edilen, resminamada goluň bolmagynyň hukuk ähmiýetine laýyklykda bellenilendir.

Administratiw nama gol çekilende administratiw namanyň haýsy administratiw edara (kollegial ýa-da kollegial däl) tarapyndan kabul edilendigi wajyp ähmiýete eýedir. Eger nama kollegial däl edara tarapyndan kabul edilen bolsa, onda nama administratiw edaranyň adyndan resminama gol çekmäge ygtyýarly wezipeli şahs tarapyndan, wezipesini görkezmek bilen gol çekilýär. Eger-de administratiw nama kollegial administratiw edara tarapyndan kabul edilen bolsa, onda administratiw nama şol edaranyň ähli agzalary tarapyndan gol çekilmelidir. Şunda administratiw nama gol çekilende şol wezipeli şahslaryň wezipesi däl-de, eýsem berlen kollegial administratiw edaradaky borç larynyň bölünişiği görkezilýär. Mysal üçin, toparyň başlygy, toparyň kätibi, toparyň agzasy^[61].

28-nji madda. Administratiw namada goşmaça tabşyryklary beýan etmek

1. Türkmenistanyň kanunçylygynda bellenen halatlarynda, şeýle hem administratiw namany kabul etmegiň şu Kanunda göz önünde tutulan şertleriniň ýerine ýetirilmegini üpjün etmek maksady bilen öz garamagy boýunça çykarylýan administratiw namada goşmaça tabşyryklar beýan edilip bilner.

2. Diskresion ygtyýarlyklary esasynda çykarylýan administratiw namada şu aşakdaky goşmaça tabşyryklar göz önünde tutulyp bilner:

1) güýjüne girmegiň, güýjüni ýitmegiň möhleti, haýsydyr bir ýeňilligiň ýa-da çäklendirmäniň (borçnamanyň) hereketiniň möhleti;

2) haýsydyr bir ýeňillikleriň ýa-da çäklendirmeleriň (borçnamalaryň) güýje girmegi, güýjüni ýitirmegi geljekde haýsydyr bir wakanyň bolmagy bilen baglylygy;

3) bu namanyň ýatyrylmagy hakynda bellik;

4) administratiw nama degişli bolan şahsa hereketi amala aşyrmaga ýa-da onuň amala aşyrylmagyna ýol bermäge ýa-da hereketden saklanmaga borçlandyrmalar;

5) geljekde tabşyrygy kabul etmek, üýtgetmek ýa-da oňa goşmaça girizmek boýunça bellik.

3. Goşmaça tabşyryklar administratiw namanyň maksatlaryna garşy gelmeli däldir.

1. Goşmaça tabşyryk düşünjesi

Tejribede, esasan, daşky täsiri düzgünleşdirmekden başga-da, goşmaça düzgünler bolan administratiw namalaryň kabul edilmegi mümkin bolan ýagdaýlaryna düş gelinýär. Şeýle namalaryň üsti bilen, administratiw edara esasy soragy çözmek bilen birlikde, mysal üçin, haýsydyr bir zada rugsat bermek bilen, administratiw namanyň gönükdirilen şahsyna haýsydyr bir borçnamalary ýerine ýetirmekligi hem ýükläp biler.

Administratiw namanyň gönükdirilen şahsy berlen goşmaça borjy berjaý etmese, esasy rugsatnama berilmeýär, ýagny diňe önünden aýdylan şertleriň berjaý edilen ýagdaýynda rugsatnama hakykydyr.

Bu şertler administratiw namanyň goşmaça tabşyrygy bolup durýar.

2. Goşmaça tabşyrygy beýan etmegiň şertleri

Düşündirilýän maddanyň birinji bölegi administratiw edaranyň administratiw nama goşmaça tabşyryklary goşmagy üçin käbir şertleriň bolmagyny göz önünde tutýar.

Administratiw namada goşmaça tabşyryklary beýan etmegiň şertleri Türkmenistanyň kanunçylygynda bellenen ýagdaýlardan gelip çykyp biler, ýagny administratiw namada goşmaça tabşyryklary beýan etmeklige kanunçylyk tarapyndan rugsat berilýär (olar kanunçylykda bellenilýär).

Ikinji ýagdaýda, administratiw nama goşmaça tabşyryklary goşmak üçin, şol namany kabul edýän administratiw edara diskresion ygtyýarlyklara eýe bolmaly, ýagny administratiw edara öz garaýşy boýunça karar kabul etmäge hukukly bolmalydyr. Öz garaýşyna görä karar kabul etmäge hukugyň bolmazlygy administratiw edara administratiw namada goşmaça tabşyryklary beýan etmek hukugyny bermeyär. Şeýle ýagdaýda, bu goşmaça tabşyrygyň maksady administratiw namanyň kanunda göz önünde tutulan şertleriniň ýerine ýetirilmegini üpjün etmek bilen baglydyr.

Goşmaça tabşyryklaryň ulanylmagynyň ýene-de bir şerti düşündirilýän maddanyň üçünji böleginde kesgitlenilip, ol goşmaça tabşyrygyň administratiw namanyň maksatlaryna çapraz gelmeli däldigini belleýär. Hususan-da, goşmaça tabşyrygyň bellemegi, administratiw namanyň gönükdirilýän şahsyny, şol nama esasynda berilýän hukuklardan peýdalanmak mümkinçiliginden mahrum etmeli däldir.

3. Goşmaça tabşyryklaryň görnüşleri

Diskresion ygtyýarlyklar berlen administratiw edaranyň administratiw nama goşup bilýän goşmaça tabşyryklarynyň görnüşleri düşündirilýän maddanyň ikinji böleginde bellenenidir:

1) hukuk berýän ýa-da borç ýükleýän administratiw namada şeýle hukugyň berilmeginden (borjuň ýüklenmeginden) başga-da, hukugyň (borjuň) güýje girýän, güýjüni ýitirýän möhleti ýa-da hereket ediş möhleti bellenip bilner. Mysal üçin, ýuridik şahsa hukuk hyzmatlaryny etmek boýunça işi amala aşyrmaga ygtyýarnamanyň berilmegi bilen birlikde, ygtyýarnamanyň 2018-nji ýylyň 1-nji iýunyndan 2021-nji ýylyň 1-nji iýuly aralygynda hereket edýändigini deslapdan aýdylyp geçilýär;

2) rugsatnamanyň hereketiniň anyk wagtynyň ýa-da onuň hereketiniň başlanýan ýa-da tamamlanýan anyk senesiniň görkezilmeginden başga-da, bu seneler kesgitli wakanyň başlanmagy bilen baglanyşykly bolup biler, mysal üçin, mahabatlaryň diňe halkara sergileriň geçirilen wagty rugsat edilip, degişlilikde serginiň gutaran pursatyndan beýläk, rugsatnamanyň hereketi hem bes edilýär;

3) goşmaça tabşyryk administratiw namanyň ýatyrylmagy bilen bagly bolup biler, mysal üçin, daşary ýurtly raýatyň Türkmenistana gelmegine we ýurduň çäginde bolmagyna onuň bellibir kärhanada zähmet işini amala aşyran döwri üçin berlen wiza, onuň kesgitli sebäplere görä, möhletinden öň ýatyrylyp bilinjekdigi baradaky şerti göz önünde tutup biler;

4) goşmaça tabşyrygyň düýp manysy administratiw nama gönükdirilýän şahsa goşmaça borçnamalaryň (kesgitli hereketleri amala aşyrmak ýa-da olary amala aşyrmakdan saklanmak) ýüklenmeginden ybaratdyr. Mysal üçin, gurluşyga rugsatnama berlende, administratiw nama gönükdirilýän şahsyň önünde gurluşyk işleri başlanmanka, şol işler bilen baglanyşykly gurluşyk meýdançasyndaky çapylýp aýryljak agaçlaryň ýerine, administratiw namada görkezilýän ýer parçasyna agaçlaryň edil şonça mukdarynyň ekmelidigi barada şert goýulýar. Bu tabşyryk özbaşdak tabşyryk bolup, ol özbaşdak mejburiýet ýerine ýetirilip bilner. Düşündirilýän maddanyň ikinji böleginiň 4-nji bendiniň onuň 2-nji bendinden tapawudy şundan ybaratdyr;

5) administratiw namada geljekde goşmaça tabşyryklary kabul etmek, üýtgetmek ýa-da onuň üstüni ýetirmek barada bellik bolup biler, munuň özi administratiw edara bar bolan tabşyryklary üýtgetmäge, şol sanda agyrlaşdyrmaga hem mümkinçilik berýär. Düzgün bolşy ýaly, şeýle goşmaça tabşyryk administratiw namanyň çykarylan pursatynda, işiň ähli ýagdaýlarynyň doly anyk bolmadyk ýagdaýlarynda bellenilýär. Mysal üçin, kesgitli tölegiň berilmeli möçberi babatda şübhe bar bolsa, onda ýerine ýetiriji häkimiýet edarasy ony soňundan düzetmek mümkinçiligi baradaky bellik bilen berip biler.

29-njy madda. Administratiw namanyň kepili

1. Administratiw namanyň kepili – bu administratiw edara tarapyndan soňraky kesgitli administratiw namanyň çykaryljakdygy ýa-da onuň çykarylmagyndan ýüz dönderiljekdigi barada berlen ýazmaça resminama.

2. Administratiw edara administratiw namany kabul etjekdigine kepil bermezinden öň gyzyklanýan şahslaryň pikirlerini diňlemelidir we Türkmenistanyň kanunçylygyna laýyklykda kepil berlen administratiw namany kabul etmäge zerur bolan administratiw edaranyň razylygyny almalydyr.

3. Administratiw namanyň kepiliniň şu ýagdaýlarda güýji ýokdur:

- 1) esasyna bikanun kepil goýlan bolsa;
- 2) esasyna gyzyklanýan şahsyň bikanun hereketi goýlan bolsa;
- 3) administratiw namanyň hakyky däl diýip ykrar etmek üçin ulanylýan alamlary özünde saklaýan bolsa.

4. Eger administratiw edara tarapyndan kepil çykarylandan soňra işiň hakyky ýagdaýlary ýa-da hukuk ýagdaýy şeýle bir üýtgän bolsa, bu üýtgetmeler hakynda maglumat alanda administratiw edara şol kepli berip bilmejek ýa-da bermäge mümkinçiligi bolmajak bolsa, bu administratiw edara şu kepile bagly hasap edilmeýär.

Umumy düzgünler

Kanun çykaryjy, düşündiriş berilýän maddanyň üsti bilen, administratiw edaranyň geljekde haýsydyr bir administratiw namany kabul etmek boýunça borçnamany öz üstüne almagy barada çözgüt kabul edilmek mümkinçiligini kesgitleýär. Hususan-da, administratiw edara anyk

administrativ namany kabul etmegi ýa-da kabul etmekden ýüz döndermegi niýet edinyär, emma käbir ýagdaýlar sebäpli häzirki wagtda ony amala aşyryp bilmeýär. Kanun çykaryjy şeýle çözüdi «Administrativ namanyň kepili» (administrativ namany çykarmak baradaky wada) diýip kesgitleýär.

1. Düşündiriş berilýän maddanyň birinji böleginde administrativ namanyň kepiliniň alamatlary kesgitlenilip, olara aşadakylyk degişlidir:

- 1) görnüş (forma) boýunça bildirilýän talap;
- 2) subýekt boýunça bildirilýän talap; 3) mazmun boýunça bildirilýän talap; 4) wagt boýunça bildirilýän talap.

Görnüş (formasy) boýunça administrativ namanyň kepili hökman ýazmaça resmileşdirilmelidir, muňa şu kanunda kesgitlenen «ýaz maça resminama» diýlen kesgitleme borçly edýär.

Bu ýazmaça resminama administrativ edara tarapyndan berilmelidir we onuň mazmuny aşadaky borçnamalaryň birinden ybarat bolmalydyr:

- 1) administrativ namany kabul (çap) etmek hakynda borçnama;
- 2) kesgitli administrativ namany kabul etmekden ýüz döndermek hakynda borçnama.

Wagt boýunça bildirilýän talap, administrativ edaranyň öz erkine bagly bolmadyk ýagdaýlar sebäpli, häzirki wagtda zerur bolan administrativ namany kabul etmek mümkinçiliginiň ýokdugy, emma bellibir ýagdaýlaryň üýtgemegi ýa-da gelip ýetmegi bilen şol administrativ namanyň kabul ediljekdigini ýa-da tersine, kabul edilmejekdigini kepillendirýändigini kesgitlenilýär.

Mysal üçin, ýerine ýetiriji häkimiýetiň ýerli edarasy ýaşayş jaýlary ýykylmaga degişli bolan ýaşajylara gurluşygy tamamlanan, emma olary kabul etmek we bellenen tertipde hasaba almak boýunça işler tamamlanmadyk jaýlardan öý beriljekdigini tassyklaýan ýazmaça resminama berýär. Hususan-da, ýerine ýetiriji häkimiýetiň ýerli edarasy anyk adamlara, geljekde anyk wagtda, anyk öýleri bermek barada administrativ namany kabul etmek barada borçnama berýär.

Administrativ namany kabul etmekden ýüz döndermegiň kepiliniň mysaly hökmünde, aşadaky ýagdaýy görkezip bolar, ýagny ýerine ýetiriji häkimiýetiň ýerli edarasy, ýer böleginiň kärendeçisine, şol ýer böleginiň maksadalaýyk ulanylmazlygy bilen baglylykda ýer bölegini kärendesine bermek baradaky çözüdi ýatyrnak hakyndaky administrativ namany kabul etmek niýetiniň bardygyny barada duýduryş berýär, emma kärendeçi şol duýduryşda bellenen möhletlerde kärende ýerini maksadalaýyk ulanmagy ýola goýsa, onda ol şu çözüdi kabul etmekden ýüz öwürmeklige borçlanýar.

2. Administrativ namanyň kepiliniň berilmegi üçin zerur şertler

Düşündiriş berilýän maddanyň ikinji bölegi, administrativ namanyň kepiliniň berlip bilinýän ýagdaýlaryny kesgitleýär. Kanun çykaryjy, bu bölekde administrativ edarany gyzyklanýan taraplaryň pikirini diňlemeklige borçly edýär, gyzyklanýan taraplaryň hataryna, düşündiriş berilýän kanunyň 1-nji maddasynyň 4-nji bendine berilýän düşündirişlerde agzalyp geçilen taraplaryň hemmesi degişli edilip bilner.

Şonuň bilen birlikde, kanun kepillik berlen administrativ namanyň kabul edilmegi üçin zerur bolan beýleki administrativ edaranyň razylygyny almaklyga administrativ edarany borçly edýär. Diňe beýleki ýerine ýetiriji (administrativ) edaranyň administrativ namanyň kepilligi berlen döwründe işe çekilen ýagdaýynda gyzyklanýan şahsyň hukuklaryny we kanuny bähbitlerini berjaý etmek mümkinçiligi örän ähmiýetlidir. Bu talabyň berjaý edilmezligi hakyky ýagdaýda kepilligiň geljekde ýerine ýetirilmeginde kesgitli kynçyl yklary döretmegi mümkin. Çünki gyzyklanýan şahs geljekde administrativ namanyň kabul ediljekdigi ýa-da edilmejekdigi barada özüne berlen kepili

administrativ edaranyň getirýän delillerine garamazdan esaslandyryp biler. Mysal üçin, kärendeçi tarapyndan özüne berlen ýer bölegini maksadalaýyk ulanylan ýagdaýynda, ýer bölegini kärendesine bermek baradaky çözgüdi ýatyrnak hakyndaky administrativ namany kabul etmekden ýüz öwürmek borçnamasy üçin ýerine ýetiriji häkimiýetiň ýerli edarasy Daşky gurşawy goramak we ýer serişdeleri boýunça gullugyň ýerli edarasy bilen ylalaşmalydyr (kepillik berlen wagtynda şol edarany hem işe gatnaşdyrmalydyr).

3. Administrativ namanyň kepilliniň hakyky däl bolmagynyň şertleri

AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 29-njy maddasynyň üçünji bölegi administrativ edara administrativ namany kabul etmek ýa-da kabul etmekden ýüz döndermek barada kepillik bermek, administrativ namany kabul etmegiň möhletini yza süýşürmeklige mümkinçilik bermek bilen birlikde, ony berk bellenen talaplary berjaý etmeklige hem borçly edýär. Bu talaplaryň berjaý edilmezligi, düşündiriş berilýän maddanyň üçünji bölegine laýyklykda berlen borçnamanyň güýjüniň ýitirilmegine getirýär.

Düşündirilýän maddanyň üçünji böleginiň talaplaryna laýyklykda, administrativ namanyň kepilli, kanuna garşy gelmeli däldir. Onuň berjaý edilmezligi kepilligiň hakyky däl bolmagyna getirýär. Şeýlelikde, kepilligiň hakyky däl bolmagy diňe bikanunlygy aňlatman, eýsem, has giň manyny, ýagny administrativ namanyň biderekligini alamatlandyrýar.

Agzalan talaplara laýyklykda, administrativ namanyň kepilli kanuna garşy gelýän wada, kepile esaslanmaly däldir. Mysal üçin, gümrük edarasy, salgyt töleýji tarapyndan bellibir gümrük düzgüniniň şertleriniň berjaý edilmänligi üçin ol babatda emele gelen puşmana töleglerinden boşatmaklygy wada berip bilmez.

Administrativ namanyň kepilli berlende, gyşarnyksyz berjaý edilmäge degişli bolan indiki talap, onuň esasynda gyzyklanýan taraplaryň bikanun hereketleriniň goýulmagynyň mümkin dälligidir, ýagny gyzyklanýan taraplaryň kanuna garşy hereketleri etmegine ýol berilmeli däldir. Mysal üçin, gurluşygy tamamlanan desga ilkibaşdan bikanun gurlan bolsa we bellibir ýagdaýlaryň başlanmagy, ýüze çykmagy ýa-da üýtgemegi bilen ony ýykamak baradaky çözgüdiň çykarylmagyndan ýüz öwürmek.

Düşündirilýän maddanyň üçünji böleginiň 3-nji bendinde administrativ namanyň kepilliniň mazmunynda, administrativ namany hakyky däl diýip ykrar etmek üçin ulanylýan alamatlaryň bolmaly däldigi barada talap kesgitlenen. Bu alamatlar AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 35-nji maddasynda we şol madda berlen düşündirişlerde has giňişleýin beýan edilendir.

4. Administrativ namanyň kepilliniň berilmeginden boşatmak

AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 29-njy maddasynyň dördünji böleginde, administrativ edaranyň mazmuny kesgitli administrativ namany biraz gijräk kabul etmek ýa-da kabul etmekden ýüz döndermek barada çykarylan administrativ namanyň kepillinden boşadylmagynyň ýagdaýlary kesgitlenýär. Şeýle düzgüniň administrativ namanyň kepilliniň maksadyna we ýörelgesine ters gelýändigi sebäpli, hususan-da, gyzyklanýan şahsyň meýilleriniň kesgitliligini üpjün etmek nukdaýnazardan bu düzgüne dar manyda, ýagny diňe şu şertleriň bar bolan ýagdaýy diýip düşünilmedir. Eger şeýle bolmasa, administrativ namanyň kepilli hukuk gymmatyny ýitirýär, ýagny gürrüň diňe önüni alyp, önünden kesgitläp bolmaýan we soňra ýüze çykan ýagdaýlar barada gitmelidir.

Administrativ edaranyň administrativ namanyň berlen kepillinden boşadylmagy üçin, onuň administrativ namanyň kepillini beren döwründe nädogry hukuk ýagdaýlardan ugur alandygy, ýagny hakyky we hukuk ýagdaýlara nädogry baha berendigi hem-de bu barada kepilligiň berlenden soňra, bilendigi ýeterlik däldir. Şeýle ýagdaýlar, hakyky we hukuk ýagdaýlarynyň

üýtgemegi däl-de, eýsem, administratiw edaranyň ýalňyşlygy diýlip hasap edilýär. Bu ýagdaýlar ýüze çykanda administratiw edara düşündirilýän kanunyň 37-nji we 38-nji maddalarynda göz önünde tutulan administratiw namanyň ýatyrylmagy baradaky kadalardan ugur almak bilen berlen kepilligi ýatarmaga borçludyr.

Administratiw edaranyň berlen kepillikden boşadylmagynyň ýene bir şerti hökmünde, kanun, işiň hakyky ýagdaýynyň ýa-da hukuk ýagdaýynyň üýtgemegini göz önünde tutýar. Şeýle hem kanun, ýagdaýyň üýtgemeginiň derejesiniň, olar baradaky maglumatlar administratiw edarada bolan halatynda, ol şeýle kepilligi bermejekdigini ýa-da berip bilmejekdigini belleýär. Mysal üçin, administratiw edaranyň ygtyýarlyklarynyň sanawyndan, onuň administratiw namanyň çykaryljakdygy barada beren kepili bilen baglanyşykly ygtyýarlylygynyň aýrylmagy. Şeýle ýagdaýlarda administratiw edara berlen kepillikden boşadylýar, ýagny administratiw namany ýatarmagyň zerurlygy ýüze çykmaýar. Muňa garamazdan, munuň üçin görkezilen ýagdaýlar administratiw namanyň kepilliň berleninden soňra ýüze çykalydyr. Bu ýagdaý administratiw edaranyň berlen kepillikden boşadylmagynyň hökmany şertidir. Ýogsam administratiw namanyň kepillini beren administratiw edaranyň hereketi bikanun hasaplanýar, mysal üçin, ygtyýarlyklaryň çäginde çykmak hökmünde bahalandyrylyp bilner. Şonuň bilen birlikde, administratiw edaranyň berlen kepillik bilen bähbitleri baglanyşykly bolan şahslary duýdurmagy, habarly etmegi maksadalaýyk bolýar. Şeýlelik bilen, gyzyklanýan şahslaryň berlen kepillik esasynda talap bildirmäge bolan hukugynyň dowam etjekdigine bolan ynamyndan tamasyny üzdürýär, şeýle hem, bu ynam esasynda özi babatda döräp biljek, zyýanyň öwezini dolmak baradaky mümkin bolan maddy jogapkärçiligi aradan aýyrýar.

30-njy madda. Administratiw namany esaslandyrmak

1. Administratiw nama esaslandyrylmaga degişlidir.

2. Administratiw namanyň esaslandyrmasynda administratiw edaranyň çözgüt çykaranda ugur alan ähli möhüm hakyky we ýuridik esaslary getirilmelidir.

3. Eger administratiw nama administratiw edaranyň diskresion ygtyýarlyklary esasynda kabul edilen bolsa, administratiw edaranyň pikiri aýdyň we düşnükli delillendirilen bolmalydyr.

4. Administratiw namanyň esaslandyrmasyň esasynda administratiw önümçiligiň dowamynda diňe barlanylan faktlar we subutnamalar goýlan bolmalydyr.

5. Administratiw namany esaslandyrmak şu aşakdaky ýagdaýlarda talap edilmeýär:

1) gyzyklanýan şahsyň arzasyny kanagatlandyryýan administratiw nama ýa-da gyzyklanýan şahs babatda oňaýly administratiw nama kabul edilende, eger olar üçünji şahsyň bähbitlerine täsir etmeýän bolsa;

2) haçanda, her bir administratiw nama üçin özbaşdak esaslandyrmanyň zerurlygy ýok bolsa, birmeňzeş köpsanly administratiw nama kabul edilende;

3) eger administratiw edara tarapyndan kabul edilen umumy häsiýete eýe bolan görkezme jemagat önünde yglan edilende (köpçülikleýin habar beriş serişdelerinde çap edilen ýa-da gaýry usul bilen hemmeleriniň dykgatyna ýetirilen bolsa);

4) Türkmenistanyň kanunçylygynda göz önünde tutulan gaýry halatlarda.

1. Esaslandyrmanyň zerurlygy

Kanun çykaryjy her bir administratiw namanyň düzgünleşdirilýän meseläniň hakyky ýagdaýlaryny beýan etmek we administratiw edaranyň haýsy hukuk kadalaryna esaslanmak bilen çözgüt çykarandygyny görkezmek bilen (kanun we beýleki kadalaşdyryjy hukuk namalary) esaslandyrmalydygyny belleýär.

Administrativ namanyň hakyky esaslandyrmalaryna düşündirilýän kanunyň 13-nji maddasyna laýyklykda, geçirilen işiň ýagdaýlarynyň obýektiv barlaglarynda alnan ähli faktlary degişli etmeli. Administrativ namanyň esaslandyrmasyna bildirilýän şeýle talaplar administrativ önümçiligi amala aşyrmagyň esasy ýörelgeleriniň biri bolan, işiň ähli ýagdaýlarynyň obýektiv barlanmagyny talap edýän inkwizision ýörelgesinden gelip çykýar.

Administrativ namanyň esaslandyrmasyň esaslaryna administrativ önümçilige gatnaşýan şahslaryň arzalary, haýyşnamalary, düşündirişleri, olar tarapyndan berlen subutnamalar (kepilnamalar, kararlar, namalar we beýlekiler), bu subutnamalaryň önümçilige gatnaşyjylar tarapyndan berlen, şeýle hem administrativ edaranyň başlangyjy bilen geçirilen barlaglaryň netijeleri girýär. Düşündirilýän maddanyň dördünji bölegine laýyklykda, administrativ namanyň esas landyrmasyň esasynda degişli etmegiň şerti olaryň administrativ önümçiligiň barşynda barlagynyň zerurlygy bilen baglydyr. Tersine bolan ýagdaýynda, ýagny administrativ önümçiligiň barşynda ýagdaýlar we subutnamalar barlanylmadyk ýagdaýynda, kanun çykaryjy olary administrativ namanyň esaslandyrmalaryna girizmäge mümkinçilik bermeýär.

Administrativ namanyň hukuk esaslandyrmasy bolup, onuň kabul edilmeginiň esasynda duran kadalaşdyryjy hukuk namalaryna salgylanmalar gulluk edýär. Mysal üçin, işiň kesgitli bir görnüşi bilen meşgullanmaklyga ygtyýarnama bermek hakynda karar kabul edilende, administrativ namanyň hukuk esaslandyrmasy hök münde «Administrativ önümçilik hakynda», «Işiň aýry-aýry görnüşlerini ygtyýarlylandyrmak hakynda» Türkmenistanyň Kanun laryna, Türkmenistanyň Ministrler Kabinetiniň şu administrativ edaranyň işiň şu görnüşini ygtyýarlandyrmak hakyndaky meselä seretmäge ygtyýarynyň bardygy hakyndaky kararlaryna, işiň şu görnüşini ygtyýarlandyrmagyň tertibi hakyndaky Düzgünnama salgylanlymalydyr.

Administrativ namanyň hukuk esaslandyrmasyň hukuk namalaryna salgylanmak düzgünlerini, ýagny bu kadalaşdyryjy-hukuk namasyny kabul eden edarany, kabul eden senesini, takyk adyny, çap edilen senesini we ýerini, hasaba alnan senesini (eger döwlet tarapyndan hasaba alynmaklyga degişli bolsa), bu kadalaşdyryjy hukuk namasynyň takyk kadasyny we beýlekileri belleýän Türkmenistanyň «Hukuk namalary hakyndaky» kanunyň talaplaryny berjaý etmek bilen amala aşyrmaly^[62].

Administrativ nama administrativ edaranyň diskresion ygtyýarlyklarynyň esasynda kabul edilen ýagdaýynda, kanun çykaryjy düşündirilýän maddanyň üçünji bölegi bilen administrativ edaranyň hut şu karary kabul etmegi üçin sebäp bolan pikiriniň anyk we aýdyň esaslandyrmasyň talap edýär, mysal üçin, daşary ýurtly raýatyň ýurtda bolmagynyň möhletini gysgaltmak hakynda däl-de, onuň wizasyny ýatyr mak hakyndaky kararyň kabul edilmegi mümkin bolan ýadaýynda, administrativ edara wizany ýatyrmak üçin sebäp bolan anyk düzgün bozulmalary ýa-da beýleki sebäpleri görkezmeli. Esas aýdyň, takyk bolmaly, ol gümürtik ýa-da düşnüksiz bolmaly däl.

2. Esaslandyрма bolan zerurlykda kadadan çykmalar.

Düşündirilýän maddanyň başinji böleginde kanun çykaryjy administrativ namanyň esaslandyrylmazdan çykarylýan ýagdaýlaryny belleýär:

- haçanda gyzyklanýan şahsyň arzasyny kanagatlandyryan administrativ nama ýa-da gyzyklanýan şahs babatynda amatly bolan, üçünji şahslaryň bähbitlerine degmeýän administrativ nama kabul edilende;

- haçanda uly mukdarda birmeňzeş administrativ namalar kabul edilende, ýagny şeýle administrativ namanyň her biriniň aýratynlykda esaslandyrylmagy üçin zerurlyk bolmadyk ýagdaýynda;

- haçanda administratiw edara tarapyndan kabul edilen umumy häsiýetli görkezme aýyk yglan edilen ýagdaýynda (köpçülikleýin habar beriş serişdelerinde çap edilse ýa-da başga görnüşde hemmeleriniň dykgatyna ýetirilse);
- Türkmenistanyň kanunçylygynda göz önünde tutulan beýleki ýagdaýlarda.

31-nji madda. Administratiw edaranyň öz garamagy boýunça hereketi

Eger administratiw edara diskresion ygtyýarlyklar berlen bolsa, ol bu ygtyýarlyklary kanunyň çäginde we berlen ygtyýarlyklaryň maksadyna laýyklykda amala aşyrmaga borçludyr.

Umumy düzgünler

Düşündirilýän kanunyň 1-nji maddasynyň 5-nji bendiniň düşündirişlerinde bellenip geçilişi ýaly, diskresion ygtyýarlyklar diýlip, administratiw edara kabul edilýän namanyň görnüşini we mazmunyny özüniň garamagy boýunça kesgitlemek mümkinçiligini berýän ýa-da çözgütleriň mümkin bolan birnäçe görnüşlerinden (wariantlaryndan) birini özüniň garamagy boýunça saýlamak mümkinçiligini berýän hukuklaryň we borçlaryň jemine düşünilýär.

Diskresion ygtyýarlyklaryň hukuk ulanyjylyk işiniň aýrylmaz bölegi bolup durýandygyny belläp geçmek gerek, çünki bu ygtyýarlyklar anyk sorag boýunça çözgüt kabul edilende administratiw edara seredilýän soragyň aýratynlyklaryny göz önünde tutmaga, geçirilýän çärelerde barabarlyk ýörelgesini amala aşyrmaga, her bir seredilýän soragyň dürli ujypsyzja aýratynlyklaryny hem hasaba almaga mümkinçilik berýär.

Administratiw edarlara diskresion ygtyýarlyklaryň berilmegi olaryň çäýe, başarnykly hereket etmegine ýardam edýär.

Diskresion kadalarynyň kesgitlemeleri we degişlilikde, öz garamagyna berlen ygtyýarlyklar düşündiriş berilmegini aňladýar. Düzgün bolşy ýaly, onda administratiw edara diskresion ygtyýarlyklaryň berilmegini nädip aňlatmalydygyny anyklamak möhümdir. Adatça, şeýle hukuk kadalarynyň tehniki-hukuk gurluşy kanun çykaryjy tarapyndan «haklydyr», «hukugy bar», «ygtyýarly» ýa-da «edip bilýär» ýaly lingwistik serişdeleriň ulanylmagy bilen aňladylýar. Şeýle tehniki-hukuk gurluşlar bu hukuk kadalarynyň mazmunynyň diskresion häsiýetini aňlatmagyň görnüşini bolup durýar. Bu administratiw-hukuk ylmynda diskresion ygtyýarlyklar ýa-da administratiw garaýyş adalgasy bilen beýan edilýär^[63].

Mysal üçin, «Migrasiýa gullugy hakynda» Türkmenistanyň Kanunynyň 12-nji maddasyna laýyklykda, Migrasiýa gullugyna daşary ýurtly raýatlaryň wizasyny ýatyrmak we olaryň Türkmenistanda bolmaly möhletini gysgaltmak hukugy berlendir. Migrasiýa gullugynyň görkezilen hukugy onuň diskresion ygtyýarlyklaryna degişli, olar agzalan kanunda «Migrasiýa gullugynyň şu aşakdakylara hukuklary bardyr:» diýlip berkidilen^[64].

1. Diskresion ygtyýarlyklaryň çäkleri

Administratiw edara diskresion ygtyýarlyklaryň, ýagny anyk berlen ýagdaýda öz garamagy boýunça çözgüt kabul etmäge ygtyýarlyklaryň berilmegi, bu edara islän zadyny etmek mümkinçiliginiň berlendigini aňlatmaýar. Garamagyň çäklerini kesgitlemegiň zerurlygyndan ugur alyp, kanun çykaryjy düşündirilýän maddanyň mazmunynda aňladylan zerur çäklendirmeleri göz önünde tutýar we administratiw edaranyň olardan çykmary dældigini kesgitleýär.

Bellenilen çäklendirmeler administratiw edaranyň öz garamagyny diňe kanunyň çäginde we berlen ygtyýarlyklaryň maksadyna laýyklykda amala aşyrmaga borçludygyny aňladýar.

Şunda berlen ygtyýarlyklaryň maksadyna laýyklykda, kararyň kabul edilmegi, administratiw edaranyň öz garamagy boýunça hereketiniň ugruny kesgitleýän ýagdaý hökmünde çykyş edýär. Mysal üçin, Migrasiýa gullugy tarapyndan wizany ýatyrmak ýa-da ýurduň çäginde bolmagynyň

möhletini gysgaltmak boýunça diskresion ygtyýarlyklar amala aşyrylanda, şol ygtyýarlyklary amala aşyrmagyň maksady, migrasiýa bilen baglanyşykly bikanun hereketleriň önüni almakdan, ýuridik we fiziki şahslaryň Türkmenistanyň migrasiýa meseleleri boýunça kanunçylygyny berjaý edişlerine gözegçilik etmekden ybarat («Migrasiýa gullugy hakynda» Türkmenistanyň Kanunynyň 6-njy maddasy).

Şeýle hem, düşündirilýän madda diskresion ygtyýarlyklaryň diňe kanunyň çäginde amala aşyrylmagyny talap edýär.

2. Diskresion ygtyýarlyklaryny nädogry ulanmak

Administrativ garaýşyň berlen ygtyýarlyklaryň maksadyna görä ýa-da kanunyň çäklerinde ulanylmazlygy diskresion ygtyýarlyklaryň nädogry ulanylýandygyna şaýatlyk edýär. Şu nukdaýnazardan, hukuk nazaryýetinde garaýşlaryň ýalňyşlygy hakyndaky taglymat emele geldi:

1) garaýşyň birinji ýalňyşlygy şeýle garaýşa (diskresiýa) bolan ygtyýarlygyň ulanylmazlygydyr. Eger administrativ edara özünde diskresion ygtyýarlygyň, ýagny ulanylmagy mümkin bolan çäreleri saýlamak hukugynyň bardygyna düşünmese, onda ýalňyşyp, öz garamagyna görä hereketi ulanmazlyk diýlip atlandyrylýan ýagdaý döreýär we administrativ namanyň bikanun bolmagyna hem-de onuň ýatyrylmagyna getirip biler;

2) garaýşyň ýalňyş ulanylmagy. Eger administrativ edara öz garamagy boýunça hereket etmäge hukugynyň bardygyna düşünse, emma ony saýlap alanda göz önünde tutulan maksadyna laýyklykda ulanman, eýsem, işe dahylly bolmadyk düşüňjeleri hasaba alýan bolsa we iş boýunça çözgüdi kabul etmek üçin ähmiýete eýe bolan kesgitli ýagdaýlara üns bermeýän bolsa ýa-da biribirine görä olaryň artykmaçlygyna nädogry baha berýän bolsa, onda diskresion ygtyýarlyklary nädogry ulanmaklyk bolup geçýär. Şuňa meňzeş ýalňyş administrativ namany bikanun edýär we onuň ýatyrylmagyna getirip biler.

Şeýle-de, administrativ edaranyň garaýşyň çäginde çykyp hereket etmegi hem, administrativ namanyň bikanunlygyna getirip biler. Bu ýagdaý administrativ edaranyň saýlanyp alynmagy mümkin bolan çäreleriň sanawynda göz önünde tutulmadyk çäräni ulanmagy ýa-da göz önünde tutulan çäreleriň çäginde çykman bilen hereket etmegi bilen hem baglanyşyklydyr. Mysal üçin, eger-de wezipeli şahs AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 54-nji maddasynyň ikinji böleginde göz önünde tutulan, pul bilen mejbur etmegiň möçberinden geçýän mejbur ediş çäresini ulansa, garaýşyň çäginde çykman ýalňyşlygy emele gelýär.

Garaýyş amala aşyrylanda möhüm jähetleriň biri-de, barabarlyk we deňlik ýörelgeleriniň berjaý edilmegidir, ýagny bu administrativ tejribäniň yzygiderligine eýermekdir. Bu ýörelgeleriň bozulmagy garaýşyň ýalňyşlygyna şaýatlyk edýär.

32-nji madda. Administrativ namany yglan etmek

1. Administrativ nama özüne niýetlenen ýa-da şu administrativ nama bilen bähbitlerine deglip geçilýän önümçilige gatnaşyja yglan edilmelidir.

2. Poçta üsti bilen önümçiligiň gatnaşyjysyna iberilýän ýazmaça administrativ nama onuň poçta berlen pursadyndan ýedi gün geçenden soň yglan edilen hasap edilýär. Elektron görnüşde ugradylýan administrativ nama iberilen pursadyndan üç gün geçenden soň yglan edilen hasap edilýär.

3. Eger gyzyklanýan şahs administrativ namany alandygy ýa-da ony giç alandygy barada habarly etse, namanyň berlendiginiň faktyny we onuň gowşurylan wagtyny subut etmek güzaby bu administrativ namany kabul eden administrativ edaranyň üstüne ýüklenilýär.

4. Eger administratiw namany administratiw önümçilige gatnaşyjylaryň hut özlerine yglan etmek mümkin bolmasa hem-de Türkmenistanyň kanunçylygyna garşy gelmeýän gaýry ýagdaýlarda, ol jemagat önünde yglan edilip bilner.

5. Administratiw nama jemagat önünde yglan edilende, şol administratiw nama we onuň esaslandyrmasy bilen tanyş bolnup bilinjek ýeri hakynda habar berilmelidir. Administratiw nama jemagat önünde yglan edilende, onuň yglan edilen pursadyndan on gün geçenden soň, ol yglan edilen hasap edilýär.

Umumy düzgünler

Düşündirilýän kadanyň esasy mazmuny aşakdakydan ybarat, ýagny administratiw namanyň gönükdirilýän her bir şahsy ýa-da şu administratiw nama tarapyndan bähbidine deglip geçilýän her bir şahs administratiw edaranyň haýsy çözgüdi kabul edendigini bilmeli. Bu zerurlyk şahsyň öz wagtynda şu nama tarapyndan berilýän hukuklardan peýdalanmagy, borçlaryny berjaý etmegi (kesgitli hereketleri amala aşyrmagy) ýa-da kesgitli hereketleri amal etmekden saklanmagy üçin gerekdir. Esasy faktorlaryň ýene-de biri, düşündirilýän kadanyň diňe bir administratiw önümçilige gatnaşygy üçin däl-de, eýsem, şu nama bilen bähbitlerine täsir edilýän beýleki şahslar üçin hem yglan edilmeginiň hökmanylygyndan ybaratdyr.

1. Ýazmaça administratiw namany yglan etmegiň aýratynlyklary

Düşündirilýän maddanyň ikinji we başynjy bölekleri administratiw namany yglan etmegiň düzgünlerini, yglan etmegiň ol ýa-da beýleki usulynda ýörite möhletleri kesgitleýär. Bu kada şeýle hem, administratiw namany yglan etmegiň poçta üsti bilen ibermek, elektron poçta arkaly ugratmak ýa-da jemagat önünde yglan etmek ýaly usullaryny göz önünde tutýar.

Yglan ediş usulyna baglylykda kanun çykaryjy dürli möhletleri belleýär, olar geçenden soň administratiw nama yglan edilen diýlip hasaplanylýar. Möhletleriň dürlüligi eltip bermegi amala aşyran edaralaryň administratiw namanyň gönükdirilien şahsyna (adresatyna) namany eltip bermek mümkinçiligini hasaba almak bilen bellenilýär.

Şeýlelik bilen, düşündirilýän maddanyň ikinji bölegi administratiw namanyň ol poçta, ýagny administratiw edaranyň ýerleşýän ýeri boýunça poçta bölümüne geçirilen pursatyndan ýedi gün geçenden soň yglan edilen diýlip hasaplanylýandygyny belleýär. Şol wagtyň özünde kanun çykaryjy bu möhletniň namany ýurduň bir ilatly nokadyndan beýleki ilatly nokada eltilmegi üçin hem ýeterli möhlet hökmünde seredýär.

Kanun çykaryjy administratiw namanyň elektron görnüşinde, meselem, elektron poçta arkaly ugratmak mümkinçiligine hem seredýär. Bu ýagdaýda administratiw nama elektron poçta arkaly ugradylan habaryň ugradylan pursatyndan üç gün geçenden soňra yglan edilen diýlip hasaplanylýar.

Maddanyň dördünji böleginde kanun çykaryjy administratiw namany jemagatyň önünde yglan etmek mümkinçiligini kesgitleýär, bu usul haçanda administratiw namany administratiw önümçilige gatnaşyjylaryň her birine aýratynlykda yglan edip bolmaýan, şeýle hem kanunçylyga garşy gelmeýän beýleki ýagdaýlarda ulanylýar.

Şeýlelik bilen, kanun administratiw namanyň jemagat önünde yglan edilmeginiň beýleki ýagdaýlaryny administratiw edaranyň garamagyna berýär. Şol bir wagtyň özünde, ýeke-täk şert kesgittenilip, ol hem jemagatyň önünde yglan etmegiň usulyň kanunçylyga ters gelmeli däldiginden ybaratdyr. Şeýle-de, adamlaryň köpçüligine kesgitli administratiw namanyň yglan edilmegi kanunçylykda bellenen kesgitli talaplary bozmaly däldir, mysal üçin, eger kabul edilen administratiw namada «Döwlet syrlary hakynda» Türkmenistanyň Kanuny esasynda goralýan gulluk syryna degişli bolan maglumatlar bar bolup, olar babatynda elýeterliligiň aýratyn düzgüni bellenen bolsa^[65], olaryň berjaý edilmegi hökmanydyr.

Maddanyň başynjy böleginde kanun çykaryjy administratiw namanyň jemagat önünde yglan edilmeginiň hökmany şerti diýip, jemagat önünde yglan edilýän administratiw nama bilen nirede tanşyp boljakdygy we onuň nämäniň esasynda kabul edilendigi baradaky habarnamany belleýär. Administratiw namanyň yglan edilmeginiň şeýle görnüşiniň wajyp ýagdaýy diýlip, eger ol jemagat önünde yglan edilenden soň, on günün dowamynda yglan edilen diýlip hasap edilmegidir.

Mysal üçin, ýerli ýerine ýetiriji häkimiýet edarasy kesgitli çäkte abatlaýyş işleriniň geçirilmegi bilen baglylykda, bu çägiň gaz bilen üpjünçiligini togtatmak barada çözgüt kabul edýär. Ýerli ýerine ýetiriji häkimiýet edarasynyň bu çözgüt barada çägiň her bir ýaşajysyna habar bermäge mümkinçiligi ýok we munuň jemagat önünde yglan edilmegi kanunçylyga garşy gelmeýär. Şeýle halatda, ýerli ýerine ýetiriji häkimiýet edarasynyň bu barada köpçülikleýin habar beriş serişdeleriniň üsti bilen (ýerli gazetler, radio, telewideniýe) habar bermäge hukugy bar.

Şu ýagdaýda, administratiw edara jemagat önünde yglan etmegiň usulyny saýlap alanda, şol usul arkaly çägiň ilatynyň mümkin boldugyça köp böleginiň habarly bolmagyny gazanmaly. Şol wagtyň özünde, ýerli ýerine ýetiriji häkimiýet edarasy bu çözgüdiň jemagat önünde yglan edileninden on gün geçenden soň, yglan edilen diýip hasap edilýändigini we gaz üpjünçiliginiň diňe şu möhlet geçenden soň togtadylyp bilinýändigini göz önünde tutmaga borçludur, ýagny şu çözgüdiň güýje girmeginiň görkezilen möhletiň berjaý edilmegine baglydygyny göz önünde tutmalydyr. Bu bildirişde ýerli ýerine ýetiriji häkimiýet edarasy bu çözgüdiň näme bilen baglylykda kabul edilendigini, onuň esasynda nämäniň durandygy we isleg bildirýänleriň onuň bilen nirede tanşyp bilýändigini barada habar bermäge borçly. Diňe şu ýagdaýlary hasaba almak bilen administratiw nama yglan edilen diýlip hasaplanyp bilinýär.

2. Administratiw namany yglan ediligini subut etmek borjy (güzaby)

Düşündirilýän maddanyň üçünji bölegi administratiw namanyň gowşurylmadyk ýa-da onuň gijikdirilmek bilen gowşurylan ýagdaýyny göz önünde tutýar. Şeýle ýagdaýlarda kanun çykaryjy administratiw namany kabul eden administratiw edaranyň poçta üsti bilen iberendigini (elektron poçta arkaly ugradandygyny) we möhletleriň berjaý ediligini subut etmek borjuna kesgitleýär. Şeýle ýagdaýda subut ediş serişdeleri hökmünde geçirilen senesi görkezilen geçiriş hakyndaky töleg haty, eger ol elektron poçta arkaly ugradylan bolsa, onda administratiw edaranyň elektron poçtasynyň IP salgysyndan göçürme we beýlekiler subutnama hökmünde çykyş edip biler.

33-nji madda. Administratiw namadaky göz-görtele ýalňyşlyklar

1. Administratiw namada harp, ýazuw, arifmetiki we gaýry göz-görtele ýalňyşlyklar ýüze çykarylanda, ony kabul eden administratiw edara öz başlangyjy bilen ýa-da gyzyklanýan şahsyň arzasy esasynda bu ýalňyşlyklary düzedip biler. Şunda administratiw edara düzedilýän administratiw namanyň asyl nusgasyny talap edip biler.

2. Administratiw namadaky düzedişler administratiw edaranyň degişli wezipeli adamynyň ýa-da kollegial administratiw edaranyň agzalarynyň goly bilen tassyklanylýar.

Umumy düzgünler

Islendik hatyň teksti düzülende, bolşy ýaly, administratiw nama kabul edilende (çap edilende) hem onuň ýazmaça tekstini beýan etmek we resmileşdirmek boýunça iş ýöredişiň dowamynda ýa-da howlukmak zerarly ýa-da başga sebäpler bilen orfografik, hasaplama häsiýetli we başga şuna meňzeş ýalňyşlyklara duş gelip biler. Ilkinji nobatda, howlukmak netijesinde, harsallyk ýa-da ýöne bir ünssüzlik sebäpli, bolup biljek orfografik, grammatik ýalňyşlyklar, arifmetik ýalňyşlyklar, şeýle-de hasaplamalar we beýleki görnüp duran ýalňyşlyklar göz-görtele ýalňyşlyklar hasaplanýar.

Adatça, ýalňyşlygyň ünsüzlik sebäpli ýüze çykanlygy we onuň administratiw namanyň mazmunyna täsir etmeýändigini göz-görtele bolýar. Administratiw namanyň gönükdirilen şahsyna ygylan edildenden soňra administratiw nama ýuridik güýje eýe bolýar we administratiw edara mundan beýläk oňa haýsydyr bir üýtgetmeleri girizmäge hukugy ýokdur. Göz-görtele ýalňyşlyklaryň goýberilmegi aýratyn hem, administratiw namanyň jemagatyň önünde ygylan etmek görnüşi saýlanyp alnanda has çylşyrymly häsiýete eýe bolýar. Çünki administratiw nama jemagatyň önünde ygylan edildende administratiw edara anyk ýagdaýda mümkin boldugyça köp ýaşajyklaryň habarly bolup bilmegini kepillendirýän görnüşi saýlap almalydyr. Şunuň bilen baglylykda, şeýle ýalňyşlyklary nädip düzetmeli diýen sorag ýüze çykýar.

Administratiw namanyň üýtgedilmegi, ýatyrylmagy ýa-da güýjüni ýitirmegi AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 34-nji, 37-nji, 38-nji we 39-njy maddalary bilen düzgünleşdirilýär we agzalan maddalara laýyklykda, administratiw nama üýtgetmeleri girizmek köp ýagdaýlaryň seljerilmegini göz önünde tutýan çylşyrymly işdir. Administratiw namada görnüp duran ýalňyşlyklaryň düzedilmegi üçin şeýle çylşyrymly işden gaça durmak maksady bilen, AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 33-nji maddasy düzedişleri girizmegiň ýönekeýleşdirilen tertibini göz önünde tutýar.

1. Göz-görtele ýalňyşlyk düşüňjesi. AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 33-nji maddasynyň birinji bölegine laýyklykda, administratiw namada harp, ýazuw, arifmetiki we gaýry göz-görtele ýalňyşlyklar ýüze çykarylanda, ony kabul eden administratiw edara öz başlangyjy bilen ýa-da gyzyklanýan şahsyň arzasy esasynda bu ýalňyşlyklary düzedip biler.

Ýalňyşlyklaryň şeýle ýönekeý tertipde düzedilmek mümkinçiligi baradaky birmeňzeş kadalar kazyýet önümçiliginde hem göz önünde tutulandyr (Türkmenistanyň Raýat iş ýörediş Kodeksiniň 243-nji maddasy)^[66].

Ýalňyşlygyň diňe nädogrulyk bilen bagly bolan we onuň administratiw namanyň mazmunyna täsir etmeýän ýagdaýlarynda administratiw nama ýönekeýleşdirilen tertipde düzedişleri girizmeklige ýol berilýändigine üns bermek gerek. Ýalňyşlygyň administratiw namanyň mazmunyna täsir edip bilmekligine baha bermek anyk ýagdaýlara baglydyr. Käbir ýagdaýlarda, ýalňyşlyk administratiw namanyň mazmunyna täsir etmän hem biler, başga ýagdaýlarda düýpli hukuk manysyna eýe bolýar. Hasaplama ýalňyşlyklaryny hem kähalatlarda «administratiw namanyň mazmunyna täsir etmeýän görnüp duran ýalňyşlyk» hökmünde aňsatlyk bilen anyklap bolýar. Şol bir wagtyň özünde, sanlarda goýberilen uly bolmadyk ýalňyşlygyň şahs üçin, esasan hem, eger ýalňyşlygyň düzedilmegi şahs babatynda agyr laşdyrýan (pul borçlaryny ýükleýän) çözgüdiň kabul edilmegi bilen bagly bolanda uly ähmiýete eýe bolýar.

Düşündirilýän maddanyň birinji bölegi administratiw edara düzedilýän administratiw namanyň asyl nusgasyny talap etmäge hukuk berýär, ol administratiw edara ony täzeden barlamaga we asyl nusga laýyklykda düzetmäge mümkinçilik berýär.

2. Düzetmek. Administratiw namadaky düzedişler administratiw edaranyň degişli wezipeli adamynyň ýa-da kollegial admi nistratiw edaranyň agzalarynyň goly bilen tassyklanylýar.

Administratiw namadaky ýalňyşlyklar ony kabul eden administratiw edaranyň başlangyjy bilen ýa-da gyzyklanýan şahsyň arzasynyň esasynda düzedilmäge degişlidir.

Düzetmegi birnäçe usul bilen amala aşyrmak mümkindir, mysal üçin:

1. Administratiw namadaky ýalňyşly tekstiň üsti çyzylyp, düzedilen tekst ýazylýar we düzedişin dogrulygy hakynda bellik edilýär hem-de düzedişin girizilen senesi we düzedişi girizen şahsyň familiýasy, ady we goly goýulýar;

2. Täze çözgüt, karar ýa-da buýruk resmilesdirilýär. Şeýle ýagdaýda, täze çykarylýan namada şeýle mazmunda düzedişin girizilmegi mümkindir: «AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň

33-nji maddasyna laýyklykda, Aşgabat şäher häkimliginiň 2018-nji ýylyň 21-nji dekabryndaky «Gurluşyk üçin ýer bölegini bermek hakynda» çözgüdinde «Haraz» hojalyk jemgyýeti diýlip görkezilen ady «Hazar» hojalyk jemgyýetine çalyşmak bilen düzediş girizmeli» diýlip bellenip bilner. Şeýle çözgüt esasy (hereket edýän) administratiw nama goşulýar.

Göz-görtele ýalňyşlyklary düzetmek arkaly administratiw namanyň düýp mazmuny gozgalmayar, sebäbi administratiw nama eýýäm düzedilmeýän mazmunda düzediş arkaly aýdyň bolýan zady anyk görkezýär. Şeýlelikde, göz-görtele ýalňyşlyklary düzetmek diňe aýdyňlaşdyрма wezipesini ýerine ýetirýär.

Gyzyklanýan şahsyň başlangyjy boýunça, düzediş girizilen ýagdaýynda AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 33-nji maddasynda kesgitlenen administratiw edaranyň ýolbaşçysynyň ýa-da kollegial administratiw edaranyň agzalarynyň adyna ýalňyşlyklaryň sanawy görkezilen arza olary aradan aýyrmak üçin esas bolýar.

Administratiw edaranyň başlangyjy bilen göz-görtele ýalňyşlyklaryň düzedilmegi düzediş girizilýän administratiw namany kabul eden administratiw edaranyň garamagyna baglydyr.

Administratiw namadaky düzedişler administratiw edaranyň degişli wezipeli şahsynyň ýa-da kollegial administratiw edaranyň agzalarynyň goly bilen tassyklanýar we administratiw nama hasaplanmayar. Şeýle hem, düzediş girizmekden boýun gaçyrmak hem administratiw nama hasap edilmeýär.

AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 33-nji maddasynyň şeýle talaby gös-göni kesgitlemeýändigine garamazdan, administratiw nama düzedişleriň girizilendigi barada şol namanyň gönükdirilen şahsyna habar berilmäge degişlidir. Eger ilkişadaky göz-görtele ýalňyşlyk goýberilen nama administratiw namanyň gönükdirilen şahsyndan başga şahslara hem yglan edilen bolsa, onda düzediş girizilendigi barada olara hem habar berilmelidir. Eger göz-görtele ýalňyşlygy özünde saklaýan administratiw namanyň esasynda ygtyýarnama, şahadatnama, sertifikat ýa-da başga rugsat beriji resminama berlen bolsa, onda olaryň ornunyň çalşylmagy anyk ýagdaýlara we zerurlyklara baglydyr.

VI BAP. ADMINISTRATIV NAMANYŇ HAKYKYLYGY

34-nji madda. Administratiw namanyň ýuridik güýji

1. Administratiw nama şu Kanunyň 32-nji maddasyna laýyklykda yglan edilen pursadyndan güýje girýär. Administratiw nama onuň şol yglan edilen mazmunynda hakykydyr.

2. Eger administratiw nama Türkmenistanyň kanunçylygynda bellenilen tertipde ýatyrylmadyk, üýtgedilmedik bolsa ýa-da onuň hereketi möhletiniň geçmegi bilen baglanyşykly bes edilmedik bolsa ýa-da gaýry sebäpler boýunça güýjüni ýitirmedik bolsa, ol özüniň hukuk güýjüni saklap galýar we hakyky hasap edilýär.

3. Administratiw edara administratiw namanyň ýatyrylandygy, üýtgedilendigi ýa-da güýjüni ýitirendigi barada gyzyklanýan şahslary habarly etmäge borçludyr.

4. Hakyky däl administratiw nama ýuridik güýje eýe däldir.

Umumy düzgünler

Hukugyň umumy nazaryýetinden mälim bolşy ýaly, eger kanunçylykda ýa-da namanyň özünde başgaça göz önünde tutulmadyk bolsa, hukuk namasy kabul edilen pursatyndan başlap ýuridik güýje eýe bolýar. Muňa garamazdan, administratiw namanyň hereketi, ýagny ýuridik güýji babatda şeýle çemeleşme has ýönekeýleşdirilen bolýar we tejribede käbir jedelli ýagdaýlara

getirip biler. Bu esasan hem, şahs babatynda kynçylykly (onuň ýagdaýyny agyrlaşdyrýan) administratiw nama kabul edilen ýagdaýlaryna degişlidir.

Käbir daşary ýurtly awtorlaryň pikirine görä, administratiw namanyň ýuridik güýji (güýje girmegi) meselesine konstitusion ýörelgeleriň, hususan-da, umumylykda hukugyň hökmürowanlygy ýörelgesiniň we aýratynlykda ýuridik kesgitlilik ýörelgesiniň nukdaýnazaryndan seretmek gerek. Agzalyan ýörelgeleriň, şeýle hem ýewropaly awtorlaryň bu ugurdaky işleriniň^[67] seljermesi, administratiw namanyň hereket ediş şertlerini kesgitlemäge mümkinçilik berýär^[68].

Administratiw nama kabul edilenden soňra, ol administratiw namanyň gönükdirilen şahsyna ýa-da şol administratiw nama esasynda bähbitlerine täsir edilýän şahslara resmi tertipde habar berilmelidir. Diňe şondan soňra, administratiw nama güýje girip we hukuk netijelere getirip biler. Administratiw edaranyň gyzyklanýan şahsa yglan edilmedik çözüdi administratiw nama hasap edilmeyär. Şonuň bilen birlikde, gyzyklanýan şahsa yglan edilmegi, administratiw namanyň kanunylygynyň (ýagny onuň kanunylygyna şübhe bolmasa hem) däl-de, ýuridik güýjüniň (hereketiniň) şertidigini hem ýatda saklamalydyr.

1. Kabul edilen - güýje giren wagty. Administratiw namalaryň kabul edilen (çap edilen) wagty bilen güýje giren wagty tapawutlandyrmak möhümdir. «Güýje giren wagty» düşüňjesi, özleri babatda administratiw nama kabul edilen şahslar üçin şikayat etmek möhletiniň başlanmagy bilen baglanyşyklydyr. Şonuň üçin administratiw namada onuň kabul edilen senesi (şeýle-de zerur bolan halatynda wagty hem) aýratyn sözlem ýa-da sanlar bilen (adatça, ýokarda sag tarapda resminamanyň adynyň aşagyndan) görkezilmelidir. Administratiw namanyň kabul edilen anyk wagtyň görkezilmegi, aýratyn hem, mysal üçin, eger onuň kabul edilmeginiň möhletleri kadalaşdyryjy-hukuk namalarda kesgitlenen ýagdaýlarynda ähmiýetlidir. Şeýlede, administratiw namanyň kabul edilen wagty administratiw namanyň kanunylygyna baha berlende wajypdyr, ýagny administratiw nama onuň gönükdirilen şahsyna habar berlen pursatyndaky däl-de, onuň kabul edilen pursatyndaky kadalaşdyryjy-hukuk namalaryň esasynda kabul edilýär (sebäbi şol wagtyň içinde kadalaşdyryjy-hukuk namalar üýtgäp biler).

Administratiw namanyň kabul edilen pursatynda onuň gönükdirilen şahsa haçan yglan ediljekdiginiň hem-de ýuridik güýje girmeginiň anyk wagtyň näbelliliginden ugur almak bilen, administratiw namada tejribede öň giňden ulanylan «çözüti onuň gol çekilen pursatyndan güýje girýär» ýa-da «çözüti 2018-nji ýylyň 8-nji dekabrynda güýje girýär» diýen kesgitlemeleri ulanylmaly däldir.

Kadalaşdyryjy-hukuk namalar administratiw namanyň kabul edilmeli we gönükdirilen şahsa habar berilmeli bolan dürli wagty kesgitleýär. Mysal üçin, eger administratiw namada «iş görnüşiniň amala aşyrylmagyna rugsat bermek hakyndaky çözüti degişli haýyşnama berlen gününden beýläk 7 iş gününüň dowamynda berilýär» diýlen kesgitleme ulanylýan bolsa, diýmek, administratiw namanyň kabul edilen senesi agzalan 7 iş gününe degişli bolmalydyr. Soňra, ol gönükdirilen şahsa yglan edilmelidir. Şol bir wagtyň özünde, şu kesgitlemäni hem ulanmak bolar – «iş görnüşiniň amala aşyrylmagyna rugsat bermek hakynda çözüti, haýyşnama berijä degişli haýyşnamanyň berlen gününden beýläk 7 iş gününüň dowamynda yglan edilýär». Bu ýagdaýda administratiw namanyň haçan kabul edilendigi däl-de, onuň 7 iş gününüň dowamynda yglan edilendigi wajypdyr. Şonuň üçin, her bir aýratyn ýagdaýda möhletniň haýsy hereketlere degişli bolýandygyny we möhletniň haýsy pursatdan hasaplanyp başlanýandygyny göz önünde tutmak gerek.

Administratiw namanyň birnäçe şahsa degişli bolup biljekdigine garamazdan, ol gönükdirilen şahsa habar berlen pursatyndan ýuridik güýje girýär. Şol bir wagtyň özünde, administratiw nama

şikayat etmek möhletiniň administratiw namanyň mazmuny bilen habarlylyga baglydygy sebäpli, administratiw namanyň bähbidine täsir edýän dürli şahslar babatynda administratiw namanyň dürli senesi bolup biler.

Düşündirilýän maddanyň birinji böleginde AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 32-nji maddasyna salgylanma berilýär, onda administratiw namany yglan etmegiň usullary hökmünde poçta aragatnaşygy, elektron poçta arkaly ugratmak we jemagatyň önünde yglan etmek göz önünde tutulýar. Muňa garamazdan, eger kanunçylykda administratiw namany yglan etmegiň ýörite tertibi göz önünde tutulmaýan bolsa, administratiw edaranyň haýsy usuly ulanjakdygyny özi saýlap bilýändigini bellemek gerek. Şeýle-de, gyzyklanýan şahslaryň dilden ýa-da ýazmaça haýyşnamasyndaky yglan etmegiň gönüşi baradaky islegler hem göz önünde tutulmalydyr.

2. Administratiw namanyň ýuridik güýjüniň we hakykylygynyň şertleri. Eger administratiw nama Türkmenistanyň kanunçylygynda bellenen tertipde ýatyrylmadyk, üýtgedilmedik bolsa ýa-da onuň hereketi möhletiň geçmegi bilen baglanyşykly bes edilmedik bolsa ýa-da gaýry sebäpler boýunça güýjüni ýitirmedik bolsa, ol özüniň hukuk güýjüni saklap galýar we hakyky hasap edilýär. Düşündirilýän maddanyň ikinji böleginden görnüşi ýaly, administratiw namanyň ýuridik güýji gönüden-göni administratiw namanyň üýtgedilmegi we hereketiniň bes edilmegi (şol sanda ýatyrylmagy)^[69] bilen baglydyr.

Bu meselelere aýratynlykda seretmek maksadalaýykdyr. Gürrüň eýýäm hereket edýän, deregine täzesi kabul edilýän namalar hakynda barýar. Kabul edilen çözgütleriň durnuklylygyny üpjün etmek nukdaýnazardan üýtgetme girizmek we ýatyrnak kesgitli formallýklar bilen baglydyr, çünki üýtgetme girizmek ýa-da ýatyrnak baradaky delill eri getirmek arkaly hereket edýän administratiw namanyň gyssagly ýatyrylmagy maksadalaýyk däl. Ýatyrnaklyga ýa-da üýtgetmeklige düýpli esaslara bolmasa, hereket edýän administratiw namanyň durnuklylygyny gazanmak wajyp ähmiýetlidir.

Administratiw namanyň üýtgedilmegi onuň mazmunyna düýpli üýtgetmeleriň we/ýa-da goşmaçalaryň girizilmegini aňladýar. Üýtgetmeleri girizmek üçin, kadalaýylykda, köne neşirde namany kabul eden şol bir edara, wezipeli şahs tarapyndan täze çözgüdiň kabul edilmegi talap edilýär.

Administratiw namanyň hereketiniň bes edilmegi, bu şeýle administratiw namanyň ýuridik güýjüni, ýagny onuň gönükdirilen şahslar üçin hukuklary we/ýa-da borçlary bellemek ukybyny ýitirýändigini aňladýar. Administratiw namanyň hereketiniň bes etmeginiň mysaly hökmünde şu aşakdaky ýagdaýlary görkezmek bolar:

- talabyň doly ýerine ýetirilmegi, eger administratiw nama diňe anyk talabyň ýerine ýetirilmegine gönükdirilen bolsa;
- kesgitli ýuridik faktyň (wakanyň) bolup geçmegi (gelip ýetmegi), hususan-da, administratiw namanyň «gönükdirilen şahsynyň ýoklugy» (mysal üçin, fiziki şahsyň aradan çykmagy, fiziki şahsyň zähmete ukypsyz diýlip yglan edilmegi, ýuridik şahsyň ýatyrylmagy);
- kesgitli möhlet üçin kabul edilen namanyň hereket ediş möhletiniň tamamlanmagy;
- administratiw namany kabul eden edaranyň ýa-da ýokarda durýan ýa-da beýleki ygtyýarly edaranyň namany ýatyrmagy.

Administratiw namanyň hereketiniň bes edilmegi hakyky we ýuridik bolup biler. Eger administratiw namanyň hereket ediş möhleti tamamlanan, hukuk taýdan aňladylma zerurlygy aradan aýrylan bolsa, namanyň hereketi hakykatda, ýagny täze çözgüdi kabul etmezden bes edilýär.

Administratiw namanyň hereketiniň ýuridik taýdan bes edilmegi göni we gyýtaklaýyn bolup biler. Birinji ýagdaýda, nama göni bes edilýär, ikinjide bolsa hereketiniň başlanmagy bilen

könesiniň ýuri dik güýjüni bes edýän täze nama kabul edilýär. Gyýtaklaýyn bes etme – pes ýuridik tehnikanyň subutnamasydyr.

3. Gyzyklanýan şahslara administratiw namanyň ýatyrylandygy, üýtgedilendigi ýa-da güýjüni ýitirendigi barada habar bermek. Administratiw nama ol hakyky däl diýlip yglan edilýänçä, ýatyrylýançä, bes edilýänçä ýa-da wagtynyň dolmagy arkaly ýa-da başga usul bilen ýerine ýetirilýänçä hereket etmegini dowam edýär. Şeýle-de, administratiw nama gyzyklanýan (gönükdirilen) şahslara haýsy mazmunda tanyşdyrylan bolsa, şol görnüşde hereket edýändigini bell emek gerek. Şonuň üçin, namadaky üýtgetmeler, şeýle hem administratiw namanyň ýatyrylmagy ýa-da güýjüni ýitirmegi gyzyklanýan şahslara yglan edilmelidir. Käbir ýagdaýlarda administratiw namanyň bes edilmegi üçin administratiw edara tarapyndan bellibir hereketler ýerine ýetirilmelidir. Mysal üçin, administratiw namanyň ýatyrylandygy ýa-da wagtlaýyn togtadylandygy baradaky çözgüdiň kabul edilmegi. Administratiw namanyň ýatyrylmagy üçin esaslaryň bardygyna garamazdan, administratiw edara onuň ýatyrylmagy boýunça çäreleri geçirmese, ol hereket etmegini dowam edýär. Ýokarda bellenilişi ýaly, administratiw namanyň üýtgedilmegi, ýatyrylmagy ýa-da güýjüni ýitirmegi ýuridik fakt hasap edilýär we hukuk netijelere getirýär. Şunuň bilen baglylykda, administratiw edara gyzyklanýan şahsa administratiw namanyň hereketiniň bes edilendigini, oňa üýtgetmeleriň girizilendigini ýa-da onuň güýjüni ýitirendigini yglan etmelidir. Administratiw namanyň güýjüni ýitirendigi barada ýazmaça görnüşde ygtyýarly şahsyň goly bilen habar berilmelidir. Ýuridik güýjüniň ýoklugy sebäpli, güýjüni ýitiren hakyky däl administratiw nama dolanyşykdan aýrylýar.

4. Hakyky däl administratiw nama ýuridik güýje eýe däl. Bu administratiw namanyň kabul edilen pursatyndan hakyky dældigini we namanyň hakyky dældigi üçin, onuň ýerine ýetirilmegi boýunça haýsydyr bir hereketleriň amala aşyrylmagynyň talap edilmeyändigini aňladýar.

35-nji madda. Administratiw namanyň biderekligi

1. Eger işiň üns berilmäge degişli ähli ýagdaýlaryna seredilende göz-görtele görünýän aýratyn ähmiýetli ýalňyşlyk bar bolsa, administratiw nama biderek bolup durýar.

2. Şeýle hem, administratiw nama biderek bolup durýar, eger:

1) onuň haýsy administratiw edara tarapyndan kabul edilendigini anyklamak mümkin bolmasa;

2) ol ygtyýarlylygy bolmadyk administratiw edara tarapyndan kabul edilen bolsa;

3) Türkmenistanyň kanunçylygyna laýyklykda ol diňe onuň gowşurylmagy bilen kabul edilip bilinýän bolsa, ýöne bu talap ýerine ýetirilmedik bolsa;

4) onuň kime gönükdirilendigi ýa-da haýsy meseläni düzgünleşdirýändigini düşnüksiz bolsa;

5) hakyky esaslar boýunça ony hiç kim ýerine ýetirip bilmejek bolsa;

6) ol gyzyklanýan şahsdan jenaýat ýa-da administratiw hukuk bozulma bolup durýan hukuga garşy hereketleri etmegi talap edýän bolsa.

3. Diňe şularyň netijesinde administratiw nama biderek bolup durmaýar:

1) şu kanunyň 12-nji maddasynyň ikinji bölegine laýyklykda önümçilige gatnaşmaktan aýrylmaga degişli şahs oňa gatnaşan bolsa;

2) administratiw edara Türkmenistanyň kanunçylygynda göz önünde tutulan zerur bolan ýardamy etmedik bolsa.

4. Eger administratiw namanyň diňe bir bölegi biderek bolup durýan bolsa, eger biderek bölek uly ähmiýete eýe bolup, administratiw edara şeýle administratiw namany biderek bölegi bolmazdan kabul edip bilmejek bolsa, ol bütinleý biderek bolup durýar.

5. Biderek administratiw nama onuň kabul edilen pursadyndan hakyky däldir we ol ulanylmaga ýa-da ýerine ýetirilmäge degişli däl. Biderek administratiw namanyň ýerine ýetirilmegini gyzyklanýan şahs üçin haýsydyr bir jogapkärçilige eltmeýär.

6. Biderek administratiw namany kabul eden administratiw edara öz başlangyjy boýunça ýa-da gyzyklanýan şahsyň arzasy boýunça administratiw namanyň biderekligini tassyklamaga borçludur. Gyzyklanýan şahs administratiw namany hakyky däl diýip ykrar etmek hakynda kazyýete arza bilen ýüz tutmaga haklydyr.

Umumy düzgünler

Düşündirilýän madda kanunylyk ýörelgesi bilen berk baglanyşyklydyr, sebäbi bu maddanyň düzgünleri administratiw namanyň biderek bolmagynyň şertlerini giňişleýin kesgitleýär. Bularyň ählisi administratiw edaralaryň subýektleriniň düzgün bozulmalaryň önüni almak üçin bellibir çäreleri ýerine ýetirmäge we öz işlerinde kanunlaryň, şeýle hem administratiw hukugynyň beýleki çeşmeleriniň düzgünlerini birkemsiz berjaý etmäge önüni alyjy täsirini ýetirýär. Şunuň bilen birlikde, AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 35-nji maddasy, administratiw namany kabul etmegiň tertibini göz önünde tutýan kadalary takyklaýar.

1. AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň düşündirilýän maddasynyň birinji bölegi, eger-de işiň üns berilmäge degişli ähli ýagdaýlaryna seredilende göz-görtele görünýän aýratyn ähmiýetli ýalňyşlygyň bolan ýagdaýynda, administratiw namanyň biderek bolup durýandygyny kesgitleýär. Şeýlelikde, administratiw namada göz-görtele görünýän aýratyn ähmiýetli ýalňyşlygyň bolmagy, ony obýektiv hakyky däl diýmäge esas döredýär. Munuň özi, administratiw namadaky ýalňyşlygyň, göz-görtele görünýän aýratyn ähmiýetli ýalňyşlykdygy hemmeler üçin düşnükli bolmagydyr. Bu bolsa, şeýle administratiw namanyň oňa gatnaşyjylar üçin hiç hili hukuk netijeleri döretmeýändigini hem-de şeýle netijelere getirip bilmeýändigini aňladýar. Şeýle ýalňyşlyklar bolan administratiw nama özüniň kabul edilen pursadyndan başlap hakyky däl diýlip hasap edilýär. Hakykatda, şeýle administratiw nama ýok diýip çaklamaga esas berýär.

2. Düşündirilýän maddanyň ikinji bölegi administratiw namanyň şu aşakdaky ýagdaýlarda biderek diýlip hasap edilýändigini görkezýär:

1) degişli görnüşde çykaryladygyna garamazdan, onuň haýsy administratiw edara tarapyndan kabul edilendigini anyklamak mümkin bolmasa. Munuň özi, administratiw namada ony kabul eden administratiw edaranyň adynyň doly görkezilmelidigini aňladýar;

2) şeýle ygtyýarlylygy bolmadyk administratiw edara tarapyndan, öz ygtyýarlyklarynyň çäginde çykmak bilen administratiw namanyň kabul edilmegi. Administratiw namanyň ony kabul etmäge ygtyýarlylygy bolmadyk subýekt tarapyndan çykarylmagy;

3) Türkmenistanyň kanunçylygyna laýyklykda, administratiw nama diňe ol gowşurylandan soňra kabul edilen diýlip hasaplanýan bolsa, ýöne bu talap ýerine ýetirilmedik bolsa;

4) onuň kime gönükdirilendigi ýa-da haýsy meseläni düzgünleşdirýändigini düşnüksiz bolmagy. Bu kadada administratiw namanyň mazmunyndaky düýpli kemçilik barada gürrüň gidýär. Kanun, administratiw namada ol boýunça göz önünde tutulýan ähli çäreleriň aýdyň beýan edilmegini, şeýle hem bu namanyň hereketiniň haýsy şahslara degişli bolup durýandygynyň doly kesgitlenilmegini talap edýär;

5) hakyky esaslar boýunça ony hiç kimiň ýerine ýetirip bilmezligi. Beýle diýmegiň özi, bu administratiw namanyň hakykat ýüzünde amala aşyrylmagyna hiç hili mümkinçiligiň ýokdugyny aňladýar. Mysal üçin, administratiw namanyň gönükdirilen şahsynyň bolmazlygy (fiziki şahsyň aradan çykmagy, ýuridik şahsyň ýatyrylmagy, hukuk kabul edijilere bolsa, administratiw namanyň hereketiniň täsir edip bilmezligi);

6) administratiw nama gyzyklanýan şahsdan jenaýat ýa-da administratiw hukuk bozulma bolup durýan hukuga garşy gelyän hereketleri etmegi talap edýän bolsa, ýagny şeýle namanyň ýerine ýetirilmegi jenaýat etmeklige ýa-da beýleki hukuk bozulmalara getirýän bolsa.

3. Düşündirilýän maddanyň üçünji bölegi haýsy ýagdaýlarda administratiw namanyň biderek diýip hasaplanmaýandygyny kesgitleýär.

Birinjiden, administratiw edaranyň öz ygtyýarlyklaryny tarapgöýsüz amala aşyrmak ýörelgesini bozan ýagdaýynda, şol sanda işiň netijesinde öz bähbidi bolan wezipeli şahsyň administratiw namany kabul edilmegine gatnaşan halatynda.

Ikinjiden, administratiw edara tarapyndan Türkmenistanyň kanunçylygynda göz önünde tutulan zerur bolan ýardamy etmedik halatynda.

4. AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 35-nji maddasynyň dördünji bölegi, eger administratiw namanyň diňe bir bölegi biderek bolup durýan bolsa we bu biderek bölek uly ähmiýete eýe bolup, administratiw edara şeýle administratiw namany biderek bölegi bolmazdan kabul edip bilmejek bolsa, ol bütinleý biderek bolup durýar diýip hasap edýär.

5. Düşündirilýän maddanyň başynjy bölegi şol bir wagtyň özünde anyklaýjy takyklaýjy, düşündiriji, imperatiw (buýruk beriji) häsiýetlere eýedir. Şeýlelikde, biderek administratiw nama onuň kabul edilen pursadyndan hakyky däldir we ol ulanylmaga ýa-da ýerine ýetirilmäge degişli däl. Biderek administratiw namanyň ýerine ýetirilmezligi gyzyklanýan şahs üçin haýsydyr bir jogapkärçiligi döretmeýär.

6. Düşündirilýän maddanyň altynjy bölegi biderek administratiw namany kabul eden administratiw edaranyň öz başlangyjy boýunça ýa-da gyzyklanýan şahsyň arzasy boýunça administratiw namanyň biderekligini tassyklamaga borçly edýär. Bu kada gyzyklanýan şahsyň administratiw namany hakyky däl diýip ykrar etmek hakynda kazyýete arza bilen ýüz tutmaga haklydygyny hem kesgitleýär.

36-njy madda. Önümçilik we formal ýalňyşlyklaryň netijeleri

1. Şu Kanunyň 35-nji maddasyna laýyklykda biderek bolup durmaýan administratiw nama diňe ol kabul edilende önümçilik talaplarynyň bozulmagy sebäpli ýa-da formal talaplara laýyk däldegi üçin ýatyrylyp bilinmez, eger:

1) administratiw namany kabul etmek üçin zerur bolan haýýşnama administratiw nama kabul edilenden soň berlen bolsa;

2) administratiw namany kabul etmek üçin zerur bolan esaslandyрма administratiw nama kabul edilenden soň berlen bolsa;

3) administratiw namany kabul etmek üçin zerur bolan administratiw önümçilige gatnaşyjynyň birini diňlemeklik administratiw nama kabul edilenden soň geçirilen bolsa;

4) administratiw namany kabul etmek üçin ýardam etmegi talap edilyän edaranyň çözgüdi administratiw nama kabul edilenden soň çykarylan bolsa;

5) administratiw namany kabul etmek üçin zerur bolan gaýry administratiw edaranyň ýardamy administratiw nama kabul edilenden soň berlen bolsa.

2. Administratiw namanyň hakyky bolmagy üçin şu maddanyň birinji böleginde görkezilen hereketler nägilelik basgançakly kazyýetde administratiw kazyýet önümçiligi gutarmazdan ön amala aşyrylandygy ýeterlikdir.

3. Eger şu maddanyň birinji böleginiň 2-nji we 3-nji bentlerinde görkezilen hereketler administratiw nama şikaýat etmegiň möhletini geçirmeklige sebäp bolan bolsa, şu Kanunyň 23-nji maddasyna laýyklykda şikaýat etmegiň möhletiniň geçirilmeginiň sebäbi esasly diýlip hasap edilyär.

Umumy düzgünler

Düşündirilýän madda administratiw nama kabul edilende goýberilýän önümçilik we formal ýalňyslyklaryň namanyň hakykylygyna täsirini düzgünleşdirýär. Diýmek, önümçilik we formal ýalňyslyklar düşündirilýän maddanyň birinji böleginiň 1-5-nji bentlerinde görkezilen ýagdaýlara görä, tutuşlygyna biderek bolup durmaýan admi nistratiw namalaryň ýatyrylmaga degişli däldegi kesgitlenýär. Mysal üçin, administratiw namanyň kabul edilmegi üçin zerur bolan haýyşnamanyň administratiw nama çykarylandan soňra berilmegi.

1. AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 36-njy maddanyň birinji böleginiň düzgünine laýyklykda, eger iş boýunça çözgüt çykarmaklyga täsir etmeýän bolsa, iş ýörediş düzgünleri (önümçilik), görnüşi bozulyp kabul edilendigi sebäpli, 35-nji madda laýyklykda, biderek bolup durmaýan administratiw namanyň ýatyrylmagyny talap edip bolmaýar.

AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 36-njy maddasynyň birinji böleginiň 1-nji bendi, eger administratiw namany kabul etmek üçin zerur bolan haýyşnama administratiw nama kabul edilenden soň berlen bolsa, onuň formal talaplara laýyk gelmändigini üçin biderek bolmagyny aradan aýyrylan ýagdaýlary takyklaýar.

AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 36-njy maddasynyň birinji böleginiň 2-nji bendinde, administratiw namany kabul etmek üçin zerur bolan esaslandyrmanyň administratiw nama kabul edilenden soň berlen ýagdaýy üçin kadadan çykmany kesgitleýär. Agzalan düzgüne laýyklykda, şeýle ýalňyslygyň goýberilmegi, esaslandyrmanyň soňra berilýändigini sebäpli, administratiw namanyň ýatyrylmagyna getirmeýär.

AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 36-njy maddasynyň birinji böleginiň 3-nji bendi, administratiw nama gatnaşmaklygyň käbir jähetlerini takykklamak bilen, administratiw namany kabul etmek üçin zerur bolan administratiw önümçilige gatnaşyjynyň birini diňlemeklik administratiw nama kabul edilenden soň, geçirilen bolsa, ol administratiw namanyň biderek bolmagyna getirmeýändigini belleýär.

AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 36-njy maddasynyň birinji böleginiň 4-nji bendi, eger administratiw namanyň çykarylmagyna ýardam etmeli edaranyň çözgüdiniň administratiw namanyň özünden soňra çykarylmagynyň, onuň biderekligine getirmeýändigini kesgitleýär.

AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 36-njy maddasynyň birinji böleginiň 5-nji bendi, administratiw namany kabul etmek üçin zerur bolan gaýry administratiw edaranyň ýardamynyň administratiw nama kabul edilenden soň berilmegini hem administratiw namanyň biderek bolmagyna getirmeýändigini şertlendirýär.

2. AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 36-njy maddasynyň ikinji bölegi, administratiw namanyň hakyky bolmagy üçin şu maddanyň birinji böleginde görkezilen hereketleriň nägilelik başgançakly kazyýetde administratiw kazyýet önümçiligi gutarmazdan oň amala aşyrylan bolmagynyň ýeterlikdigini anyklaşdyrylýar.

3. AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 36-njy maddasynyň üçünji bölegi, möhletler babatda takyklaýjy häsiýete eýe bolmak bilen, eger şu maddanyň birinji böleginiň 2-nji we 3-nji bentlerinde görkezilen hereketler administratiw nama şikaýat etmegiň möhletini geçirmeklige sebäp bolan bolsa, şu kanunyň 23-nji maddasyna laýyklykda şikaýat etmegiň möhletiniň geçirilmeginiň sebäbi esasly diýlip hasap edilýändigini görkezýär.

37-nji madda. Bikanun administratiw namanyň ýatyrylmagy

1. Administratiw edara tarapyndan administratiw önümçiligi baradaky maddy ýa-da iş ýörediş kadalaryň bozulmagy ýa-da nädogry ulanylmagy netijesinde kabul edilen administratiw nama bikanun bolup durýar.

2. Bikanun oňaýly administratiw nama diňe şu maddanyň dördünji böleginde bellenilen çäklendirmeler bilen doly ýa-da bölekleyin ýatyrylyp bilner.

3. Bikanun oňaýsyz administratiw nama islendik halatda ýatyrylmaga degişlidir.

4. Eger, gyzyklanýan şahs eýýäm bu nama bilen berlen peýdadan peýdalanan bolsa ýa-da emläge ygtyýarlyk eden bolsa we bu hereketleri dolulygyna ýa-da gyzyklanýan şahsa kabul edip bolmaýan zyýan ýetirmezden ýatyryp bolmajak bolsa, pul borçnamasyny, bölünýän zat hukugyny belleýän ýa-da bu borçnamalar üçin esas bolup durýan bikanun oňaýly administratiw nama ýatyrylyp bilinmez.

Şu bölegiň birinji tesiminde görkezilen halatlarda bikanun oňaýly administratiw nama ýatyrylýar, eger gyzyklanýan şahs:

1) şu administratiw namanyň kabul edilmegini bulaşyklyga salmak, haýbat atmak ýa-da berim bermek ýoly bilen gazanan bolsa;

2) şu administratiw namanyň kabul edilmegini ýoýlan ýa-da doly däl maglumatlar bermek ýoly bilen gazanan bolsa;

3) administratiw namanyň bikanunlygyny bilen bolsa ýa-da gödek seresapsyzlygy sebäpli bilmedik bolsa. Şunda gyzyklanýan şahs harçlanan pul serişdeleriniň ýa-da ulanylan emlägiň öwezini dolmaga borçludur.

5. Bikanun oňaýly administratiw nama onuň ýatyrylmagyna esas bolup biljek ýagdaýlaryň aýan bolan gününden bir ýylyň dowamynda ýatyrylyp bilner, muňa şu maddanyň dördünji böleginiň ikinji tesiminiň 1-nji bendinde göz önünde tutulan halat degişli däldir.

6. Güýje giren bikanun administratiw nama ony kabul eden edara, ýokarda durýan administratiw edara ýa-da kazyýet tarapyndan dolulygyna ýa-da bölekleyin ýatyrylyp bilner.

Deslapky bellikler

AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 37-nji, 38-nji, 39-njy maddalary administratiw namalaryň ýatyrylyşy bilen bagly gatnaşyklary düz günleşdirýär. Kanun bikanun administratiw namalary ýatyrmak bilen (37-nji madda) kanuny administratiw namalary ýatyrmagyň (38-nji madda) arasyndaky tapawudy kesgitleýär we ýatyrylyş administratiw ýa-da kazyýet tertibinde şikaýat edilýän wagtynda amala aşyrylan ýagdaýynda ýörite düzgünleri göz önünde tutýar (39-njy madda).

Şeýle tapawutlandyrmalaryň (differensiasıýanyň) sebäbi hukugyň binýatlaýyn ýörelgeleriniň, şol sanda Türkmenistanyň Konstitusiýasynda berkidilen ýörelgeleriň arasyndaky baglanyşygy üpjün etmektir. Bir tarapdan, ýerine ýetiriji häkimiýetiň kanunylygy ýörelgesi administratiw edaralaryň kanuna laýyklykda, hereket edýändigini we ähli mümkin bolan ýalňyşlyklary düzetmäge borçludygyny kesgitleýär. Beýleki tarapdan, konstitusion hukugyň aýrylmaz bölegi bolan, kanunyň hökmürowanlygy ýörelgesiniň düzümi bölegi hökmünde garalýan ynamy goramak ýörelgesi, raýatyň üýtgeşsizligine ynanýan administratiw namasynyň ýöne ýerden ýatyrylyp bilinmejekdigini aňladýar. Çünki raýatda döwletiň kanuny hereket edýändigine ynamy bolmaly. Hususan-da, eger döwlet raýata haýsydyr bir işi amala aşyrmaga rugsat berse ýa-da oňa ýer bölegini berse, onda raýat bu hereketleriň kanunalaýyk edilendigine hem-de olaryň ýatyrylmajakdyklaryna ynam bilen iş alyp barmaga haklydyr. Raýatyň ynamynyň anyk ýagdaýda goraga mätäçdigine baglylykda, administratiw namanyň ýatyrylmagy mümkin ýa-da mümkin däl bolup biler. Mysal üçin, raýatyň administratiw nama bolan ynamynyň goragy eger raýatyň özi administratiw namanyň üstünden şikaýat etse we administratiw namanyň kanuny güýjüniň önüni alan bolsa, onda goragyň ähmiýeti peselýär (39-njy madda). Bu biri-birine garşy gelýän iki

ýörelgäniň arasynda deňagramlylygy tapmak AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 37-39-njy maddalarynyň esasy wezipesidir.

Giriş

AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 37-nji maddasy bikanun administratiw namalaryň ýatyrylyşyny düzgünleşdirýär. Düşündirilýän maddanyň birinji bölegi, eger administratiw nama hukugyň haýsy hem bolsa bir kadasyny bozýan bolsa, onda onuň bikanundygyny kesgitleýär. Şol bir wagtyň özünde bu iş ýörediş kadalary hem, mysal üçin, «Administratiw önümçilik hakynda» Türkmenistanyň Kanunynyň düzgünleri hem, maddy-hukuk kadalar hem bolup biler. Hususan-da, gurluşyk üçin rugsat berlende administratiw önümçilik hakynda kanunyň kesgitli kadalary ulanylmadyk ýa-da ýalňyş ulanylan bolsa, ýa-da gurluşyk hakyndaky kanunçylyk bozulan bolsa, mysal üçin, tebigy goralýan zolaklarda ýaşaýyş jaýlarynyň ýa-da senagat desgalarynyň gurluşygyna rugsat berilmeyändigine garamazdan, şol ýerde gurluşyk etmäge rugsat berlen bolsa, ol bikanun bolup biler. Elbetde, birnäçe ýalňyşlyklar ýa-da ýalňyşlyklaryň iki görnüşi hem bolup biler. Bu ýagdaýlaryň ählisinde administratiw namalary ýatyrmak düşündirilýän madda laýyklykda amala aşyrylýar.

1. Oňaly ýa-da oňaysyz administratiw namalar

Administratiw namalar ýatyrylanda oňaly ýa-da oňaysyz administratiw namalary tapawutlandyrmak zerurdyr. Şu ýagdaýda ýokardaky agzalan iki ýörelgäniň hem: bir tarapdan, ýerine ýetiriji häkimiýetiň işiniň kanunylygy ýörelgesiniň, beýleki tarapdan ynamy goramak ýörelgesiniň wajyp ähmiýeti bardyr.

Eger administratiw namalar bikanun we oňaysyz bolsa, onda hiç hili jedel ýüze çykmaýar: iki ýörelge hem administratiw namanyň ýatyrylmagynyň tarapynda çykyş edýär. Eger administratiw edara raýat üçin oňaysyz bolan administratiw namany ýatyrsa, onda hiç kim garşy bolmaz (mysal üçin, salgyt tölemek baradaky habarnamanyň ýatyrylmagy).

Şonuň üçin 37-nji maddanyň üçünji bölegi bikanun, oňaysyz administratiw namalaryň islendik ýagdaýda ýatyrylmaga degişlidigini kesgitleýär. Bu kada laýyklykda, agzalan düzgün elmydama ulanylýar, bu bolsa administratiw edaranyň administratiw namany ýatyrmak ýada ýatyrmaýdan ýüz döndermek barada çözgüdi kabul edende, öz garaýşyna görä hereket etmäge hukugynyň ýokdugyny aňladýar. Administratiw edara elmydama bikanun, oňaysyz namalary ýatyrmarydyr. Raýat «ýatlatmak» ýa-da arza bilen ýüz tutmak arkaly ýatyrylmaga degişli bikanun, oňaysyz administratiw nama administratiw edaranyň ünsüni çekip biler. Şeýle-de bolsa, raýatyň işjeňligi hökmany ýagdaý däl. Bu ugurda ýeterlik habarlylygy bolan ýagdaýynda, administratiw edara zerur hereketleri özbaşdak amala aşyrmalydyr.

2. Oňaly administratiw namalary ýatyrmak üçin çäklendirmeler

Eger-de, gürrüň bikanun, oňaly administratiw nama barada barýan bolsa, onda 37-nji maddanyň ikinji bölegi onuň doly ýa-da 37-nji maddanyň dördünji böleginde göz önünde tutulan çäklendirmeleri ulanmak bilen, bölekleyin ýatyrylmagyny göz önünde tutýar.

Munuň özi, ýatyrmagyň administratiw edaranyň garaýşyna esaslanýandygyny aňladýar. Administratiw nama düşündirilýän maddanyň dördünji böleginde göz önünde tutulan çäklendirmelere garşy gelmeýän bolsa, onda administratiw edara ony doly ýa-da bölekleyin ýatyrp bilýär. Hususan-da, ilki bilen ýatyrmagyň şu maddanyň dördünji bölegi esasynda kadadan çykma dældigini barlamaly. Eger-de bu ýagdaý şeýle kadadan çykma gabat gelmeýän bolsa, ýatyrmak düşündirilýän maddanyň ikinji bölegine laýyklykda administratiw edaranyň garaýşyna esaslanýar. Eger-de administratiw edara şeýle garaýşy ulanmaýan bolsa ýa-da özüniň şeýle garaýşa bolan hukugynyň bardygyna düşünmeýän bolsa, onda ýatyrmak hakyndaky çözgüt şu

maddanyň dördünji böleginde göz önünde tutulan ähli çäklendirmeler ýerine ýetirilen ýagdaýynda hem bikanundyr.

Düşündirilýän maddanyň dördünji bölegine laýyklykda, eger, gyzyklanýan şahs eýýäm bu nama esasynda berlen bähbitlerden (peýdadan) peýdalanan bolsa ýa-da emläge ygtyýarlyk eden bolsa we bu hereketleri dolulygyna ýa-da gyzyklanýan şahsa kabul edip bolmaýan zyýan ýetirmezden ýatyryp bolmajak bolsa, pul borçnamasyny, bölünýän zat hukugyny belleýän ýa-da bu borçnamalar üçin esas bolup durýan bikanun oňaly administratiw nama ýatyrylyp bilinmeýär.

Şeýle ýagdaýda diňe pul borçnamalaryny belleýän administratiw namalar göz önünde tutulýar. Bu bolsa administratiw edara tarapyndan kabul edilen çözgüdiň hyzmatlary almak üçin sebäp (esas) bolmalydygyny aňladýar. Düzgün bolşy ýaly, bu administratiw namanyň gyzyklanýan şahsda emlägiň möçberiniň artmagyny düzgünleşdirýän ýagdaýynda ýüze çykýar (mysal üçin, pul kömeginiň ýa-da talyp haklarynyň berilmegi). Eger pul töleginiň berilmegi ýa-da ondan boýun gaçyrylmagy kabul edilen düzgünleşdirmäniň diňe gyýtaklaýyn netijesi bolsa, onda bu ýerde pul borçnamasyny belleýän administratiw nama ýokdur. Şeýle ýagdaýlar üçin Türkmenistanyň kanunçylygy häzirki wagtda ýörite düzgünleri göz önünde tutmaýar we 37-nji maddanyň ikinji bölegine laýyklykda, diskresion çözgüt (garaýsa bolan hukuk) hakyndaky düzgünler ulanylýar.

Germaniýanyň kanunçylygy şeýle ýagdaýda ýatyrylmagy diňe dörän emläk ýitgisiniň öweziniň dolunmagynyň ýerine göz önünde tutýar (Germaniýanyň administratiw proseduralar hakyndaky kanunynyň 48-nji paragrafynyň 3-nji bölümi). Türkmenistanyň kanunçylygy kanuny administratiw namalaryň ýatyrylmagy üçin meňzeş çözgütleri göz önünde tutýar (38-nji maddanyň dördünji bölegi). Bu ýerde gürrüň kanunyň tötänleýin ýetmezçiligi barada barýar, şeýle tötänleýin ýetmezçiligiň öweziniň dolunmagy möhüm bolup, onuň üçin şu kanunyň 38-nji maddasynyň dördünji böleginiň ölçegleri (kriteriýalary) 37-nji maddanyň ikinji bölegine laýyklykda administratiw edaranyň öz garaýşyna görä kabul edýän (diskresion) çözgütleriniň çäklerinde düşündiriş bermegiň we hukuk ulanyjylygyň nazara alynmagy hökmandyr. Mysal üçin, administratiw edara işe öz garaýşyna görä seredip, çözgüt kabul etmegiň barşynda administratiw namany diňe öwezini dolmagy amala aşyrmak bilen ýatyrmagyň mümkindigi, eger ol öwezini dolmazdan ýatyrylsa, barabar bolup bilmejekdigi barada netijä gelýär.

37-nji maddanyň dördünji bölegine laýyklykda, pul tölegini bermek hakyndaky administratiw nama bilen bir hatarda ýene bir şert bar, ýagny gyzyklanýan şahs administratiw namanyň üýtgeşsizligine ynanyar we ondan peýdalanylýar, ýagny şeýle ynamy durmuşa geçirýär. Hususan-da, ol administratiw namanyň netijesinde alan bähbidinden eýýäm peýdalanyndyr. Pul tölegini bermek baradaky administratiw namalarda emläkleýin peýda (bähbit) harçlanan we ynam durmuşa geçirilen diýlip, diňe emlägiň gyzyklanýan şahsyň eýeçiliginde (garamagynda) bolmadyk ýagdaýlaryna düşünilýär. Hususan-da, peýda haýsy hem bolsa başga görnüşde bolmaly däl.

Mysal üçin, habarnama görnüşindäki administratiw namanyň esa synda bikanun pensiýa bellenen şahs (adresat) (mysal üçin, 1000 manadyň ýerine 2000 manat) artyk tölenilen pullary, ýagny 1000 manady haýsy hem bolsa bir wagt dynç almaga gitmek üçin ýa-da agtyklaryna sowgat bermek üçin amanat kassa kitapçasyna goýýar, bu ýagdaýda emläk bähbidi heniz bar we harçlanylmadyr. Ynamy goramak salgylanmasy bilen şikaýat etmek mümkin bolmaýar.

Eger ol bu 1000 manady amanat kassa kitapçasyna goýman oňa paýnamalary ýa-da altyn teňňeleri satyn alan bolsa, ol hem edil şonuň ýaly bolýar. Bu ýagdaýda hem gyzyklanýan şahsyň emläginde heniz bähbit bolýar, ýöne başga görnüşde.

Eger gyzyklanýan şahs artyk tölenilen 1000 manada Türkmenbaşy şäherine çenli awiapetek alsa we birnäçe günläp deňizde dynç alsa, onda emläk bähbidi harçlanylan bolýar, edil artykmaç tölenilen pullar restoranda harçlanylan ýaly bolýar.

Düşündirilýän maddanyň dördünji böleginiň ikinji sözlemi birinji sözlemdäki aýdylanlar babatynda kadadan çykmalary belleýär. Ikinji sözlemde göz önünde tutulan ýagdaýlarda gyzyklanýan şahsyň ynamy goraga mynasyp däl, netijede administratiw namanyň ýatyrylmagyna hiç bir zat päsgelçilik döretmeýär. Muňa garamazdan, kadada göni («ýatyrylýar») göz önünde tutulandygyna garamazdan, bu ýagdaýda administratiw edaranyň şeýle administratiw namany ýatarmaga borçludygyny aňlatmaýar diýlip düşünilýär, ýagny 37-nji maddanyň ikinji böleginiň administratiw edaranyň ýatarmak hakyndaky diskresion çözgüdi baradaky standart düzgün ulanylýar. Şonuň bilen birlikde, ikinji bölegiň standart ýagdaýlary administratiw edaranyň diskresion çözgüdiň çäklerinde anyk ýagdaýyň ähli hadysalaryny deňleşdirip (seljerip) görmelidigini we diňe şondan soň administratiw namany doly ýa-da böläkleýin ýatarmak hakynda çözgüdi geljege ýa-da geçmişe ugrukdyrylan hereket bilen kabul etmelidigini ýa-da ony düýbünden ýatarmaly dälidigini aňladýar. Şu maddanyň dördünji bölegi bu garaýşy kesgitli ýagdaýlarda, ýagny haçanda ynam aýratyn goragy talap edýän ýagdaýynda çäklendirýär. Eger ynam aýratyn goragy talap etmeýän bolsa, onda esasy düzgün – öz garaýşy boýunça ýatarmak ulanylýar.

Muňa garamazdan, 37-nji maddanyň dördünji böleginiň 2-nji tesiminiň 1-3-nji bentlerinde göz önünde tutulan ýagdaýlarda, şeýle hem diskresion çözgüt kabul edilen ýagdaýynda, düzgün bolşy ýaly, nama ýatyrylmaga degişlidir, çünki gyzyklanýan şahsyň ýalan, galp maglumatlar bilen oňalyly namanyň kabul edilmegini gazanmagy, düzgün bolşy ýaly, onuň tarapyny tutup hereket etmäge hem-de bikanun alnan peýdany onda galdyrmaga mümkinçilik bermeýär.

37-nji maddanyň dördünji böleginiň 2-nji tesimine laýyklykda, gyzyklanýan şahs aşakdaky ýagdaýlarda ynama salgylanyp bilmeýär:

1) eger-de ol administratiw namanyň kabul edilmegini bulaşyklyga salmak, haýbat atmak ýa-da berim bermek ýoly bilen gazanan bolsa;

Birini bulaşyklyga salmak diýlende, şeýle bulaşyklyga salmagyň bilkastlaýyn edilmegine düşünilýär. Haýbat atmak - bu nämäde bolsa bir erbet zady etmeklige söz bermek. Berim bermek - bu haýsy hem bolsa administratiw hereketi amala aşyrmak üçin ygtyýary bolmadyk şahsa emläk bähbidiniň (köplenç pul ýa-da beýleki gymmat bahaly zatlaryň) berilmegi. Şeýle ygtyýary bolmadyk adam, düzgün bolşy ýaly, hereketi amala aşyran işgär (gullukçy) bolýar, haýsy hem bolsa administratiw hyzmat tölegli bolan ýagdaýynda hem, bu töleg hereketi amala aşyran işgäre däl-de döwlete tölenilmeli.

Şahsyň özi üçin oňalyly administratiw namanyň kabul edilmegini agzalan hereketleriň birini etmek bilen gazanan pursaty wajypdyr, bu ýerde sebäp-netije arabaglanyşygy bolmalydyr. Eger şeýle arabaglanyşyk bolmasa, mysal üçin, hereket edýän işgär berim bermek synanyşygy barada bilýänçä administratiw hereketi amala aşyran bolsa ýa-da berim berilmegini islemedik ýagdaýynda, dördünji bölegiň 1-nji bendi ulanylmaýar. Anyk alnan ýagdaýda şeýle wakalaryň bolmagy 37-nji maddanyň ikinji bölegine laýyklykda, ýatarmak hakyndaky diskresion çözgüdiň çäklerinde göz önünde tutulyp bilner.

2) eger ol administratiw namanyň kabul edilmegini ýoýlan ýa-da doly däl maglumatlar bermek ýoly bilen gazanan bolsa; Eger gyzyklanýan şahs administratiw önümçiligiň barşynda (düz gün bolşy ýaly, eýýäm hyzmatlary almak üçin arza berlende) nädogry ýa-da doly bolmadyk maglumatlary berse we onuň netijesinde özi üçin oňalyly administratiw namanyň kabul edilmegini gazanan bolsa (sebäp-netije arabaglanyşygy bolmaly), ynamy goramak zerur bolmaýar.

Administrativ namany ýatyrnak hakynda çözgüt 37-nji maddanyň ikinji bölegine laýyklykda administrativ edaranyň öz garaýşyna görä kabul edilýär.

Iş üçin ähmiýetli bolan maglumatlar görkezilmedik ýa-da doly görkezmedik bolsa, doly däl maglumatlaryň berilmegi diýlip hasaplanýar. Mysal üçin, haçan-da haýsy hem bolsa bir hyzmaty almak üçin arza doldurylanda administrativ edaranyň beren nusgasy gyzyklanýan şahs tarapyndan doly däl ýagdaýda doldurylan ýa-da ýalňyş doldurylan bolsa doly bolmadyk maglumatlaryň berilmegi diýlip hasap edilýär.

Tersine, şeýle nusgalar doly doldurylanda raýat iş boýunça çözgüdiň kabul edilmegi üçin wajyp bolan ähli ýagdaýlary görkezzenligini çak etmäge haklydyr. Şeýle ýagdaýda ol beýleki zerur bolan pursatlary takyklamak üçin administrativ edaranyň özüne goşmaça soraglary bermegini çaklamaga haklydyr. Eger administrativ edara nusgany berýän bolsa, onda ol özüniň jogapkärçilik çekýän hukuk görnüşini döredýär, hut şeýle usul bilen ähli wajyp ýagdaýlar aýdyňlaşdyrylýar. Maglumatlaryň doly bolmazlygy üçin jogapkärçilik raýatyň üstüne däl-de, eýsem administrativ edaranyň üstüne atylýar.

3) eger ol administrativ namanyň bikanunlygyny bilen bolsa ýa-da gödek seresapsyzlygy sebäpli bilmedik bolsa.

Edil şonuňky ýaly, administrativ namanyň bikanunlygyny bilen ýa-da gödek seresapsyzlygyň netijesinde bu barada bilmedik şahs ynamy goramaklyga salgylanyp bilmeýär. Birinji ýagdaýda goralмага degişli bolan ynam bolmaýar, ýagny gyzyklanýan şahs hakykaty bilýär. Ikinji ýagdaýda, gyzyklanýan şahs hakykaty bilmeýän hem bolsa, ol hiç bir päsgelçiliksiz munuň şeýledigine göz ýetirip bilerdi. Bu ýerde döreýän jogapkärçilik jemgyýetiň üstüne däl-de, gyzyklanýan şahsyň üstüne atylýar. Düzgün bolşy ýaly, anyk ýagdaýlarda bu jedell i bolýar, ýagny administrativ namanyň gönükdirilen şahsy tarapyndan bilimsizlige (bilmezlige) salgylanlymagy gödek seresapsyzlyk hasaplanýlar. Şeýle ýagdaýlarda administrativ namanyň gönükdirilen şahsynyň şeýle ýagdaýa düşendigini bilmedik ýagdaýyny ýa-da bilip gödek seresapsyzlyk eden ýagdaýyny anyklamak üçin, onuň şeýle ýagdaýda paýhasly üçünji tarapyň nähili hereket etjekdiginden ugur alynmalydyr.

«Paýhasly üçünji şahs» diýlende kesgitli alnan ýagdaýda birmeňzeş bilim derejesi bolan adamlaryň mysalynda barlanylyp, bahalandyrylmagyna düşünilýär. Hususan-da, gürrüň haýsy hem bolsa pul kömeginiň berilmegine degişli bolan çylşyrymly administrativ nama barada barýan bolsa, onda orta bilimli pensiýadaky şahsa garanynda, pul kömeginiň berilmegi hakynda kanunçylyk ulgamynda okan hünärmen meseläni gürrüňsiz aýdyňlaşdyryp bilýär.

Eger gürrüň 50 göterim ýokarlandyran pensiýanyň tölegi hakynda gidýän bolsa, onda islendik adamda şu ýagdaýda haýsy hem bolsa bir zadyň nädogrydygy barada sorag ýüze çykyp biler. Eger ýagdaý pul töleginiň diňe 5 göterim möçberde köpelmegi bilen baglanyşykly bolsa, onda diňe şu sebäbe görä tölegiň köpelmegi barada pikir ýüze çykyp biler, ýagny gürrüň pensiýanyň kadaly ýagdaýda galdyrylmagy hakynda hem bolup bilýär. Muňa garamazdan, eger şeýle administrativ namanyň gönükdirilen şahsy pensiýa bölümünde birnäçe ýyllap işlän işgär bolsa, onda başgaça çemeleşmeler hem ulanylyp bilner, ýagny ol ortaça pensiýadaky şahsyň bilimleriniň çäklerinden çykýan ýörite bilimlere eýedir.

37-nji maddanyň dördünji bölegine laýyklykda, gyzyklanýan şahs harçlanan pul serişdeleriniň ýa-da ulanylan emlägiň öwezini dolmaga borçludyr, bu kada şu maddanyň dördünji böleginiň diňe 3-nji bendine däl-de, eýsem ynamyň goralmagynyň zerur bolmadyk ýagdaýlarynyň üçüsine hem degişlidir. Başgaça düşündirişiň berilmegi manysyz netijelere getirerdi. Mysal üçin, diňe seresapsyzlygy sebäpli bilmedik şahs öwezini dolmaga borçly, kim bilkastlaýyn ýalan sözlän

bolsa ýa-da satyn alan bolsa, onda ol öwezini dolmaga borçly däl. Bularyň ählisi 3-nji sözlemiň dördünji bölegi 2-nji tesiminde göz önünde tutulan ähli ýagdaýlara degişlidigini aňladýar.

5) Bir ýyl möhlet

Şu maddanyň başinji bölegi administratiw namanyň ýatyrylmagy üçin bir ýyl möhleti göz önünde tutýar. Bir ýyl möhlet şu namany ýatyrmagy şertlendirýän ýagdaýlar belli bolan gününden başlanýar. Ol şu maddanyň dördünji böleginiň 2-nji sözlemiň 1-nji bendinde göz önünde tutulan ýagdaýlara degişli däl, ýagny bulaşyklyga salmak, haýbat atmak ýa-da berim bermek ýoly bilen administratiw namanyň kabul edilmegini gazanan gyzyklanýan şahs ynamyň goralmagyna mynasyp däl. Şeýle şahs hemişe administratiw namanyň ýatyrylmagundan ugur almalydyr.

Bir ýyl möhletiň hasaplanylyşynyň ilkinjy ýönekeý ýaly bolup görünýändigine garamazdan, tejribede käwagt kynçylyklary ýüze çykarýandygyny bellemek gerek. Hususan-da ýagdaýlaryň belli bolan wagty jedellidir. Ilki bilen bu ýagdaýlaryň jogapkär işgäre belli bolan wagtyň möhüm däldigini bellemek gerek, şeýle ýagdaýyň administratiw edara belli bolmagy ýeterlikdir. Maglumatlaryň (jogapkär bolmadyk) işgär tarapyndan bellenen tertipde işe çatylmagy we olary pudakiçi gözükdirmä laýyklykda jogapkär işgäre geçirilmegi administratiw edaranyň guramaçylyk meselesidir. Çünki, administratiw edarada kimdir biriniň şeýle ýagdaýlaryň bardygyny bilmegi ähmiýetlidir.

Şeýle hem, ýagdaýlaryň haýsy biriniň belli bolmalydygy hem çylşyrymly bolup, bir ýyl möhleti hasaplamakda we ýagdaýlaryň belli bolan wagtyny ýüze çykarmakda kynçylyklara getirip biler. Eýýäm birnäçe ýagdaýlaryň bolmagy kanunylygy gaýtadan barlamak üçin ýeterliklimi? Kanuny dälligi (bikanunylygy) görkezýän ýagdaýlar şübhesiz bolmalymy? Ýa-da ýatyrmak hakynda degişli diskresion çözgüdi kabul etmek üçin anyk ýagdaýyň (ýagny administratiw namanyň diňe bir bikanunylygy däl-de) ähli wakalary belli bolmalymy?

Bu soraglaryň jogabyny tapmak köp ýyllaryň dowamynda Germaniýada hukuk edebiýatyny we kazyýeti gyzyklandyryan soraglaryň biri boldy. Ýokary kazyýetleriň kazyýet tejribesine laýyklykda «ýatyrmak hakynda çözgüdiň kabul edilmegi üçin ähmiýetli bolan işiň hakyky ýagdaýlarynyň hemmesi» mälim bolmalydyr^[70]. Şeýle düşündirişiň berilmegi edebiýatlarda ýgy-ýgydan tankyda sezewar edilýär, çünki her bir anyk ýagdaýda administratiw edarada entäk işiň ähli ýagdaýlarynyň özüne doly mälim bolmandygyna salgylanmak bilen, möhletiň başlanýan wagtyny yza süýşürmäge mümkinçilik döreýär. Dikeldilýän (gaýtadan geçirilýän) seljermeler möhletiň gidişiniň arasyň kesýär we bir ýyl möhlet täzeden başlanýar. Ýokary kazyýetleriň kazyýet tejribesiniň we şonuň bilen bilelikde her bir anyk iş boýunça ýatyrmak hakyndaky çözgüdiň kabul edilmegi üçin ähmiýetli ýagdaýlaryň ählisiniň mälim bolmagynyň peýdasyna «ähli ýagdaýlar» diýlen düşüňjäniň çäklendirilen mazmunlydygyny bellemek gerek. Ähmiýetli ýagdaýlar çäklendirilen mukdarda bolmalydyr. Eger olar belli bolsa, onda administratiw edara şol sanda täze «ýalan (galp) barlaglaryň» kömegi bilen möhletiň başlanmagyny gijikdirip bilmeýär. Şeýle hem, administratiw namanyň bikanunylygy barada bilmek, onuň ýatyrylmagy barada çözgüdiň kabul edilmegi üçin ýeterlikli däl. Administratiw edara ýatyrmak baradaky diskresion çözgüdi ýalňyşsyz kabul etmäge borçludur. Bu bolsa diňe çözgüt kabul etmek üçin ähmiýetli bolan işiň hakyky ýagdaýlarynyň hemmesi mälim bolan ýagdaýynda mümkindir.

6) Ygtyýarlyklar

Düşündirilýän maddanyň altynjy bölegi ýatyrmak hakyndaky çözgüdiň diňe bir ýokarda durýan administratiw edara ýa-da kazyýet tarapyndan däl-de, eýsem administratiw namany kabul eden administratiw edara tarapyndan hem kabul edilip bilinýändigini takyklaşdyrýar. Umuman, ony «actus contrarius nazaryýeti»^[71] diýlip atlandyrylýan hukuk nazaryýeti bilen esaslandyrmak mümkin: namanyň ýatyrylmagy «actus contrarius» - ýagny ozal kabul edilen namanyň garşysyna

(tersine) bolan namadyr. Namany kabul edeniň (we şonuň bilen näme-de bolsa bir zat bermäge hukugy bolanyň) ony yzyna almaga hem ygtyýary bolmalydyr.

38-nji madda. Kanuny administratiw namanyň ýatyrylmagy

1. Güýje giren kanuny oňaýsyz administratiw nama ony kabul eden edara tarapyndan dolulygyna ýa-da bölekleyin ýatyrylyp bilner, muňa onuň ýatyrylmagy gönüden-göni kanun bilen gadagan edilýän halatlar girmeýär.

2. Kanuny oňaýly administratiw nama diňe şu halatlarda ýatyrylyp bilner:

1) eger administratiw namanyň ýatyrylmagy gönüden-göni kanunda ýa-da administratiw namanyň özünde göz önünde tutulan bolsa;

2) eger gyzyklanýan şahs administratiw namada bellenilen hukuklaryndan peýdalanmadyk bolsa ýa-da olaryň berilmeginiň maksatlaryna laýyklykda ýa-da olardan administratiw namada bellenilen möhletde peýdalanmadyk bolsa;

3) eger administratiw nama kabul edilenden soňra ýüze çykan hukuk we hakyky ýagdaýlar sebäpli, şol nama bilen döwlet ýa-da jemgyýetçilik bähbitlerine düýpli zeňl ýetirilip bilinjek bolsa;

4) eger administratiw edara kabul etmek üçin esas bolup hyzmat eden hukuk kadanyň üýtgemegi netijesinde administratiw namany kabul etmezlige hakly bolan bolsa we gyzyklanýan şahs administratiw namada bellenilen hukuklaryndan peýdalanmadyk bolsa ýa-da ol babatda borçnamalar ýerine ýetirilmedik bolsa, ýa-da eger bu namanyň güýjünde saklanmagy bilen döwlet we jemgyýetçilik bähbitlerine düýpli zeňl ýetirilip bilinjek bolsa.

3. Kanuny oňaýly administratiw nama onuň ýatyrylmagyna esas döredýän ýagdaýlar aýan bolan pursadyndan bir ýylyň dowamynda ýatyrylyp bilner.

4. Şu maddanyň ikinji böleginiň 3-nji we 4-nji bentlerinde göz önünde tutulan esaslar boýunça administratiw nama ýatyrylanda, administratiw edara gyzyklanýan şahsyň haýyşnamasy boýunça administratiw namanyň hereketine bildiren ynamy üçin oňa ýetirilen maddy zyýanyň öwezini dolmaga borçludur. Öwezini dolunmaga degişli maddy zyýanyň möçberi administratiw edara tarapyndan kesgitlenilýär we ol şol şahsa ýetirilen zeňliň möçberine laýyk bolmalydyr.

5. Gyzyklanýan şahs kanuny administratiw namanyň ýatyrylandygy barada şu Kanunyň 32-nji maddasynda bellenilen tertipde habarly edilýär.

Giriş

AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 38-nji maddasy kanuny administratiw namalaryň ýatyrylmagy bilen bagly gatnaşyklary düzgünleşdirýär. Bu – hereket edýän kanunçylyga doly laýyklykda kabul edilen, şeýle hem hakyky ýa-da hukuk ýagdaýlarynyň üýtgemegi netijesinde bikanun bolmadyk, mysal üçin, ýagdaýlaryň ýa-da hukuk esaslarynyň üýtgemegi bilen bikanun bolmadyk ähli administratiw namalardyr.

Mysal üçin, kanuny berlen sürüjilik şahadatnamasy hem, eger ol berlenden soňra sürüjiniň gözi görmegini bes eden (körlüğe uçran) bolsa, bikanun bolup bilmeýär. Ýöne gözi görmeýän adamyň ýol hereketleriniň çäklerinde awtomobili howpsuz dolandyrmaga mümkinçiligi ýokdugy bilen baglylykda onuň sürüjilik şahadatnamasynyň kanuny güýji bolmaýar.

1. Oňaýsyz administratiw nama.

Düşündirilýän 38-nji maddanyň birinji bölegine laýyklykda, hakyky, kanuny we oňaýsyz administratiw nama kanun tarapyndan gadagan edilen bolmasa, islendik wagt doly ýa-da bölekleyin ýatyrylyp bilinýär. Ýatyrmagyň şeýle gadagan edilmeginiň sözme-söz göz önünde tutulmagy hökmany däldir. Ýatyrmagyň mümkin dälidiginiň kanunyň kadasynyň mazmunyndan

we maksadyndan gel ip çykýan dygy ýeterlikdir. Munuň has ýygy duş gelýän ýagdaýy - hereket edýän kanunçylygyň kesgitli ýagdaýlarda administratiw namanyň çap edilmegi barada görkezme bermegi bilen baglanyşyklydyr. Eger bu şeýle bolsa, onda administratiw edara tarapyndan ýatyrylýan kanun y oňaysyz administratiw nama hereket edýän kanunçylyga laýyklykda, täzedən, şol bir mazmun bilen çap edilmäge degişli bolýar. Şeýle edilmeginiň manysyzlygy sebäpli ýatyrnaklyga rugsat berilmeýär. Eger kanun haýsydyr bir administratiw namanyň çap edilmegi barada görkezme berse, onda administratiw namanyň ýatyrylmagy kanun tarapyndan gadagan edilýär, ýagny administratiw namanyň çap edilmegi administratiw edaranyň garamagyna degişli däl, ýa-da şeýle garaýş anyk ýagdaýa görä hiç hili ähmiýete eýe däl.

Galan ýagdaýlarda administratiw namany kabul eden administratiw edara (şeýle hem, administratiw tertipde berlen şikaýata seredýän edara) administratiw namany ýatyrnaklydygy ýa-da ýatyrnakly dældigi boýunça öz garaýşyna görä hereket edýär. Hat-da administratiw namanyň gönükdirilen şahsynyň nukdaýnazaryndan, onuň üçin oňaysyz administratiw namanyň ýatyrylmagy maksadalaýyk hem bolsa, administratiw edara öz diskresion çözgüdinde anyk ýagdaýyň (wakanyň) ähli taraplaryny (ýagdaýlaryny) we kanunyň gymmatlyk çelgilerini nazara almaga borçludur.

Şol bir wagtyň özünde islendik oňaysyz administratiw namanyň kanuny esasy bolmalydyr. Eger administratiw nama şeýle esasa laýyk gelýän bolsa, ýagny ol kanuny bolsa, bu administratiw edaranyň hereket edýän kanunçylygy dogry ulanandygyny aňladýar. Şonuň üçin kanunyň gymmatlyk çelgileri kanuny administratiw namanyň saklanyp galmagynyň (hereket etmeginiň) peýdasyna hereket edýärler. Şeýle ýagdaýda administratiw namanyň ýatyrylmagynyň onuň gönükdirilen şahsynyň bähbidi üçin peýdaly bolup biljek anyk ýagdaýlaryň hemmesi göz önünde tutulyp, hemmetaraplaýyn ölçerip görülmelidir.

2. Oňaly administratiw nama.

Eger administratiw nama oňaly bolsa, onda ilkiňden hemme zat onuň ýatyrylmagynyň garşysyna bolýar: düzgün bolşy ýaly, administratiw namanyň gönükdirilen şahsy öz bähbidini gorajak bolýar, ýagny ol administratiw namanyň ýatyrylmagyna garşy hereket edýär. Administratiw edarada hem kanuny administratiw namalary ýatyrnaklyga, ýagny hereket edýän kanunçylyga doly laýyk gelýän namany ýatyrnakly üçin hiç hili esas ýok. Hususan-da, administratiw edaranyň wezipesi kanunlary dogry ulanmakdan, olary berjaý etmekden, ýagny kanuny administratiw namalary kabul etmekden ybaratdyr. Şol bir wagtyň özünde kanuny oňaly administratiw namanyň ýatyrylmagynyň maksadalaýyk bolýan aýratyn ýagdaýlary bilen baglylykda administratiw edaralar tarapyndan oňaly administratiw namalaryň ýatyrylýan halatlaryna hem duş gelmek bolýar.

38-nji maddanyň ikinji bölegine laýyklykda, diňe aşakdaky görkezilen dört ýagdaýda, şeýle hem bu ýagdaýlaryň ählisi bolan halatynda hem, ýatyrnak administratiw edaranyň garaýşyna görä amala aşyrylýar: (ýagny hökmany ýatyrnak borjy ýok):

- eger administratiw namanyň ýatyrylmagy gönüden-göni kanunda ýa-da administratiw namanyň özünde göz önünde tutulan bolsa;

Administratiw namany ýatyrnakly borjynyň kanunçylykda göz önünde tutulýan ýagdaýlary seýrek duş gelýär. Muňa garamazdan, ol hususanda, düýpli syýasy üýtgemeleriň, mysal üçin durmuş ýa-da pensiýa syýasaty düýpli üýtgän ýagdaýynda mümkindir. Administratiw namanyň ýatyrylmagy baradaky kadanyň administratiw namanyň özünde göz önünde tutulýan ýagdaýlary has ýygy duş gelýär. Bu esa san kanunyň 28-nji maddasyna laýyklykda goşmaça şertiň berjaý edilmezligi bilen baglanyşykly ýatyrnakly baradaky kadalarydyr.

- eger gyzyklanýan şahs administratiw namada bellenilen hukuklaryndan peýdalanmadyk bolsa ýa-da olaryň berilmeginiň maksatlaryna laýyklykda ýa-da olardan administratiw namada bellenilen möhletde peýdalanmadyk bolsa;

Bu kadanyň esasy hökmünde ýerine ýetiriji häkimiýetiň dolandyryş, serenjam beriş wezipesini amala aşyryandygy baradaky pikir çykyş edýär. Mysal üçin, ýerine ýetiriji häkimiýet şäher gurluşygy boýunça dolandyryş wezipesini gurluşyk üçin kesgitli ýer böleklerini bölüp bermek we anyk şahslara gurluşyk etmek üçin bermek arkaly amala aşyrýar. Eger şeýle ýer bölegi bölünip berlen şahs berlen ýer bölegini maksadalaýyk ulanmaýan bolsa, onda administratiw edara ýer bölegini bermek baradaky administratiw namanyň kanuna laýyk berlendigine (we onuň oňalydygyna) garamazdan, şeýle administ ratiw namany ýatyryp bilýär. Diskresion çözgüdiň çäklerinde administratiw edara şäheriň merkezinde gurluşyk üçin bölünip berlen, ýöne gurluşyk işleri uzak wagtlap alnyp barylman duran meýdançanyň bolmagynyň jemgyýet üçin amatlymy diýen soraglary nazarda tutmalydyr.

Beýan edilen ýagdaý, ýagny administratiw namanyň gönükdirilen şahsynyň nama esasynda alan hukuklaryndan peýdalanmaýan ýagdaýy bilen bir hatarda, şahsyň bölünip berlen ýer bölegini niýetlenen maksadyna görä peýdalanmaýandygy ýa-da bellenen möhletleri berjaý etmeýändigini bilen bagly ýagdaýlar hem duş gelip biler. Mysal üçin, administratiw nama esasynda ýer bölegi bölünip berlip, bu ýer böleginde gurulmagy bellenen desganyň gurluşygy öz wagtynda ýerine ýetirilmese (ýa-da gijikdirilse we tamamlamak möhleti berjaý edilmese) ýa-da gurluşygyň alnyp barylýandygyna we möhletleriň berjaý edilýändigine garamazdan, bellenilenden başga zat gurulýan bolsa (ýaşaýyş jaýyna derek kazino) ýatyrylyp bilinýär. Kabul edilmegi zerur bolan diskresion çözgüdiň çäklerinde administratiw edara möhletleriň bozulan möçberini (mysal üçin, gurluşygyň bary-ýogy birnäçe gün gijikdirilip başlanmagyny ýa-da şäheriň merkezinde bölünip berlen ýer böleginde birnäçe ýyllap guruluşygyň alnyp barylmalazlygyny) ýa-da meýdançanyň başda berlen maksatlaryndan gyşarma derejesini (mysal üçin, niýetlenilişi ýaly myhmanhananyň gurulýandygyna garamazdan, ilki başda bellenilişi ýaly, şäheriň merkezinde meýilnamalaşdyrylan standart syýahatçylyk myhmanhanasyna derek, bäs ýyldyzly myhmanhana gurulýar) göz önünde tutmalydyr.

- eger administratiw nama kabul edilenden soňra ýüze çykan hukuk we hakyky ýagdaýlar sebäpli, şol nama bilen döwlet ýa-da jemgyýetçilik bähbitlerine düýpli zelel ýetirilip bilinjek bolsa;

Administratiw nama kabul edilenden soňra ýagdaýlar üýtgäp biler. Eger-de ýagdaýlaryň şeýle üýtgemesiniň netijesinde administratiw nama bikanun bolsa, onda ony ýatymak şu kanunyň 37-nji maddasyna laýyklykda amala aşyrylýar. Muňa garamazdan, üýtgeýän ýagdaýlar ýa-da kadalaşdyryjy-hukuk namalaryna kazyýet tarapyndan berilýän düşündirişleriň üýtgemegi bu ýagdaýy bikanunlyga däl-de, eýsem döwlet ýa-da jemgyýetçilik bähbitlerine düýpli howpuň salynmagyna getirse, administratiw namanyň ýatyrylmagy mümkindir (anyk ýagdaýyň ähli taraplaryny nazara almak bilen öz garaýşyna görä).

- eger administratiw edara kabul etmek üçin esas bolup hyzmat eden hukuk kadanyň üýtgemegi netijesinde administratiw namany kabul etmezlige hakly bolan bolsa we gyzyklanýan şahs administratiw namada bellenilen hukuklaryndan peýdalanmadyk bolsa ýa-da ol babatda borçnamalar ýerine ýetirilmedik bolsa, ýa-da eger bu namanyň güýjünde saklanmagy bilen döwlet we jemgyýetçilik bähbitlerine düýpli zelel ýetirilip bilinjek bolsa;

3-nji bentden tapawutlylykda bu ýerde gürrüň diňe bir nama kabul edilenden soň üýtgän hakyky ýa-da hukuk ýagdaýlary barada gitmän, eýsem administratiw namanyň kabul edilmegi üçin esas bolan, emma soňra üýtgän hukuk kadalary barada hem gidýär. Mysal üçin, ýaşaýyş

jaýyny gurmak üçin kesgitli ýerden ýer bölegi berilýär, ol berlenden soň kanunçylygyň üýtgemegi netijesinde bu çäkde ýaşaýyş jaýlaryny gurmaklyga rugsat berilmeýär.

Bu ýagdaýda, eger berlen bähbit heniz ulanylmadyk bolsa ýa-da administratiw namanyň gönükdirilen şahsy öz üstüne alan borçnamalaryny ýerine ýetirmedik bolsa, onda administratiw nama ýatyrylyp bilner. Bu gyzyklanýan şahs tarapyndan borçnamalaryň hiç hili bozulmaýan, emma döwlet we jemgyýetçilik bähbitlerine düýpli howp abanýan ýagdaýlaryna hem degişlidir. Muňa garamazdan, şeýle zyýan döwlet tarapyndan goralýan aýratyn möhüm eşretler üçin düýpli derejede bolmaly, şeýle hem onuň ýüze çykmagy oňositel mümkin bolmaly. Administratiw namanyň ýatyrylmagy üçin soňlugy bilen tassyk edip bolmajak (anyk bolmadyk) jemgyýetçilik bähbitlerine salgylanylmagy ýeterlik däl.

Şeýle düýpli jemgyýetçilik bähbitleriniň biri, mysal üçin ilatyň saglygy bolup biler. Hususan-da, eger ozal gurluşygyna rugsat berlip, gurluşygy tamamlanmadyk ýa-da ulanmaga berlen zawodyň önümçiligi, himiýa ulgamynda täze açyşlar bilen baglylykda ilatyň saglygyna uly zyýan ýetirmek howpuny salýan bolsa, onda gyzyklanýan şahsyň öz üstüne alan borçnamalaryny doly ýerine ýetirýändigine, şeýle hem berlen rugsatdan bellenen möhletin dowamynda peýdalanandygyna garamazdan, administratiw namanyň ýatyrylmagyna rugsat berilýär.

4-nji bentde göz önünde tutulan ähli ýagdaýlarda, şu maddanyň dördünji bölegine laýyklykda döwlet tarapyndan ýitginiň öwezi dolunmalydyr.

3. Bir ýyl möhlet.

Kanuny oňaly administratiw namanyň ýatyrylmagy babatynda hem onuň ýatyrylmagyny şertlendirýän ýagdaýlaryň belli bolan pursatyndan beýläk bir ýyl möhlet ulanylýar. 37-nji maddanyň baş in ji bölegi babatynda aýdylanlar bu ýagdaýlar üçin hem degişlidir^[72].

4. Öwez dolmaly talap etmek hukugy

Eger administratiw nama şu maddanyň ikinji böleginiň 3-nji we 4-nji bentlerinde göz önünde tutulan esaslar boýunça ýatyrylýan bolsa, administratiw edara gyzyklanýan şahsyň haýyşnamasy boýunça administratiw namanyň hereketine bildiren ynamy üçin oňa ýetirilen maddy zyýanyň öwezini dolmaga borçludur.

Bu diňe şu maddanyň ikinji böleginiň 3-nji we 4-nji bentleri esasynda ýüze çykýan, ýagny diňe kanuny administratiw nama çykandan soň hakyky, hukuk ýagdaýlarynyň ýa-da hukuk kadalarynyň üýtgän ýagdaýlaryna degişlidir. Administratiw önümçiligi başlamak üçin hemişe ýörite arza zerurdyr. Hususan-da, ynamyň netijesinde ýüze çykan ýitginiň öwezini dolmak hakyndaky talaba aýratyn administratiw nama esasynda seredilýär we çözülýär, ol soňlugy bilen administratiw ýa-da kazyýet tertibinde aýratyn şikaýatyň predmeti bolup biler.

Diňe gyzyklanýan şahsyň administratiw namanyň üýtgeşsizligine bolan ynamynyň netijesinde ýüze çykan maddy zyýanyň öwezi dolunýar. Oňa, mysal üçin, kesgitli ýer böleginde gurlup, soňlugy bilen ýykylmaga degişli edilen jaý üçin edilen harajatlar degişli bolup biler. Her gün şol ýer bölegine barmak üçin satyn alnan awtou lag babatynda başgaça çemeleşilmelidir. Awtoulagyň satyn alynmagy jaýyň gurluşygy bilen baglanyşykly bolup biler, emma bu ýerde sebäp-netije zynjyry üzülen. Awtoulagyň satyn alynmagy jaýy gurmak üçin berlen rugsat bilen göni ýa-da gyýtaklaýyn özara baglanyşykly däl. Bu ýerde sebäp-netije arabaglanyşygy ýok; bu ýerde başga ýagdaýlar bolup biler.

Şunuň bilen birlikde, umuman haýsydyr bir maddy zyýanyň emele gelýändigini aýdyňlaşdyrmaga degişlidir, sebäbi awtoulagy hiç bir zyýan ýetirmezden ýer böleginden alyp gitmek mümkin ýa-da zerur bolan ýagdaýynda, ýagny ony ulanmak göz önünde tutulmaýan bolsa satyp bolýar.

5. Ýatyrmak barada habarnama

Ýatyrmak hakyndaky habarnama babatynda şu maddanyň başinji bölegi aşakdakylary aýdyňlaşdyrýar, ýagny ýatyrmaklygyň özi administratiw nama bolup, ol 32-nji madda laýyklykda, umumy düzgünler boýunça gowşurylmaga degişlidir. Gowşurmak hakyndaky düzgünler bilen bilelikde kanunyň ähli beýleki düzgünleri hem ulanylýar. Mysal üçin, administratiw edara ýatyrmak hakyndaky oňaýsyz administratiw namany kabul etmezden öň, eger bu ýerde kanunda göz önünde tutulan kadadan çykmalar bolmasa (16-njy madda seret), ilki bilen onuň gönükdirilen şahsyny diňlemelidir.

39-njy madda. Şikaýat önümçiliginde administratiw namany ýatyrmak

Üçünji şahs tarapyndan jedelleşilen oňaýly administratiw nama ýatyrylan halatynda, deslapky ýa-da kazyýet önümçiliginde şu Kanunyň 37-nji maddasynyň ikinji, dördünji we başinji böleklerinde hem-de 38-nji maddasynyň ikinji-dördünji böleklerinde bellenilen düzgünler ulanylmaýar.

AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 39-njy maddasy oňaýly administratiw namanyň hereketiniň togtadylan döwründe ýatyrylýan ýagdaýyny düzgünleşdirýär. Gaýra goýmak hereketleri düzgün bolşy ýaly, administratiw tertipde şikaýat edilmegi ýa-da jedelli ýagdaý boýunça hak isleg arzasynyň berilmegi bilen başlanýar (46-njy madda). Bu ýagdaýlar 37-nji, 38-nji maddalarda göz önünde tutulan adaty ýatyrmaklykdan tapawutlanýarlar, ýagny bu ýerde administratiw nama kanuny güýjüne girmedik bolýar, şikaýat etmek serişdeleri bilen oňa garşy çykylyp bilinýär. Muňa garamazdan, oňa çenli (oňaýly) administratiw namanyň gönükdirilen şahsynyň onuň saklanylmagyna (hereket etmegine) bolan ynamy iň bolmanda goralmaga mynasypdyr. Administratiw namanyň gönükdirilen şahsy özi üçin oňaýly bolan, ýöne üçünji taraplar üçin oňaýsyz administratiw namalara üçünji şahslar tarapyndan garşy çykylmagynyň mümkindigini nazara almalydyr. Diňe üçünji şahslar tarapyndan garşy çykylmagy mümkin bolan möhlet tamamlanandan soň, administratiw nama gönükdirilen şahs administratiw namanyň güýjünde galjakdygyna bolan ynama eýe bolup bilýär (kadadan çykmalar babatynda 37-nji, 38-nji maddalara seret).

Mysal üçin, A raýatyň arzasy esasynda onuň ýer böleginde 5 gatly jaýyň gurluşygyna rugsat berlip, eger onuň goňsusy N bellenilen möhletin dowamynda, ýagny jedelleşmek möhleti tamamlanmazdan öň gurluşyga berlen rugsada garşy çykyp, arza berse, diýmek, gurluşyga berlen rugsat öz kanuny güýjüne girýänçä, ol babatda gaýra goýmak hereketi başlanýar we şu ýagdaýda gyzyklanýan şahs administratiw nama esasynda hiç hili üýtgemeleriň bolmajakdygyna ynanyp bilmeýär.

Şonuň üçin 39-njy maddada 37-nji maddanyň ikinji, dördünji, başinji bölekleriniň, şeýle hem 38-nji maddanyň ikinji, üçünji, dördünji bölekleriniň düzgünleriniň gaýra goýma wagtynda hereket etmeýändigini kesgitlenýär. Hut şu kadalar (bölekler) administratiw namanyň gönükdirilen şahsynyň administratiw nama bolan ynamynyň goralmaga mynasyplygy baradaky soraglary düzgünleşdirýär, diňe administratiw nama kanuny güýjüne girenden soň, ol goraga dalaş edip biler. Oňa çenli ol garşy çykma (şikaýat etme) önümçiliginiň alnyp barylýan döwründe administratiw namanyň ýatyrylmagynyň mümkindigini nazarda tutmalydyr. Mysal üçin, gurluşyk üçin berlen rugsadyň hukuk güýjünde galjakdygyna ynam edip, jaýyň gurluşygyny dowam etmelimi ýa-da gurluşyga berlen rugsat doly kanuny güýjüne girýänçä gurluşyk işlerini wagtlaýyn togtatmalymy diýlen soragyň jogabyny saýlamak hukugy onuň özünde galýar. Şeýle hem 39-njy maddada 38-nji maddanyň 4-nji bölegine laýyklykda, gurluşyk etmäge berlen rugsadyň ýatyrylan ýagdaýynda, haýsy hem bolsa öwezini dolujy tölegleriniň geçirilmeýändigini kesgitlenýär.

40-njy madda. Administrativ önümçiligiň dikeldilmegi

1. Gyzyklanýan şahsyň haýyşnamasy boýunça administrativ edara jedelleşmäge degişli bolmadyk administrativ namany ýatyrnak ýa-da üýtgetmek hakynda çözgüt kabul etmäge borçludyr, eger:

1) administrativ namanyň esasyň düzýän işiň hakyky ýagdaýlary ýa-da hukuk ýagdaýy, ol kabul edilenden soň gyzyklanýan şahsyň bähbidine üýtgän bolsa;

2) gyzyklanýan şahs üçin has peýdaly çözgüt çykarmaga getirip biljek täze subutnamalar bar bolsa;

3) Türkmenistanyň Raýat iş ýörediş kodeksiniň 403-nji maddasynyň ikinji bölegine laýyklykda administrativ önümçiligi dikeltmäge esaslar bar bolsa.

2. Eger administrativ nama şikaýat edilýän döwürde, administrativ önümçiligi dikeltmek üçin esas bildirmäge obýektiw ýagdaýlar bilen baglylykda gyzyklanýan şahsyň mümkinçiligi bolmadyk bolsa, administrativ önümçiligi dikeltmek hakynda haýyşnama gyzyklanýan şahs tarapyndan berlip bilner.

3. Haýyşnama administrativ önümçiligi dikeltmek üçin esas bolup durýan ýagdaýlar gyzyklanýan şahsa mälum bolan gününden üç aýyň dowamynda berlip bilner.

4. Haýyşnama boýunça çözgüt şu Kanunyň 6-njy maddasynda bellenilen ygtyýarlylyklaryna laýyklykda administrativ edara tarapyndan kabul edilýär.

Umumy düzgünler

AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 40-njy maddasy şu maddanyň birinji böleginde göz önünde tutulan ýagdaýlarda aýratyn hukuk goragy hökmünde administrativ önümçiligiň gyzyklanýan şahslaryň başlangyjy boýunça dikeldilmegini göz önünde tutýar. Kanunyň 37-39-njy maddalaryna laýyklykda, administrativ namanyň ýatyrylmagyndan tapawutlylykda 40-njy madda diňe gyzyklanýan şahslaryň hukuklarynyň goragy bilen çäklenýär.

1. Düşündirilýän maddanyň birinji bölegi esaslaryň gutarnykly sanawyny kesgitleýär. 40-njy maddanyň birinji böleginiň 1-nji bendi administrativ nama kabul edilenden soňra, onuň esasyň düzýän işiň hakyky ýagdaýlary ýa-da hukuk ýagdaýy gyzyklanýan şahsyň bähbidine üýtgän bolsa, gyzyklanýan şahslara administrativ önümçiligiň dikeldilmegi barada talap bildirmek hukugyny berýär.

Gyzyklanýan şahs üçin has peýdaly çözgüt çykarmaga getirip biljek täze subutnamalaryň bolmagy hem administrativ önümçiligiň dikeldilmegi barada talap bildirmegiň esasy hökmünde çykyş edýär (40-njy maddanyň birinji böleginiň 2-nji bendi).

Düşündirilýän maddanyň birinji böleginiň 3-nji bendine laýyklykda, Türkmenistanyň Raýat iş ýörediş kodeksiniň 403-nji maddasynyň ikinji bölegine laýyklykda (täze ýüze çykan ýagdaýlar boýunça kazyýet kararlaryna gaýtadan seretmek) administrativ önümçiligi dikeltmäge esaslary bar bolsa, administrativ edara gyzyklanýan şahsyň haýyşnamasy boýunça şikaýat edilmäge degişli bolmadyk administrativ namany ýatyrnak ýa-da üýtgetmek hakynda çözgüt kabul etmäge borçludyr. Türkmenistanyň Raýat iş ýörediş kodeksiniň 403-nji maddasynyň ikinji bölegi 4 esasy, şol sanda, iş üçin möhüm bolan arza berijä mälum bolmadyk we mälum bolup bilmejek ýagdaýlary we beýlekileri göz önünde tutýar.

2. Ýokardaky agzalan ýagdaýlarda adminstrativ edara administrativ önümçiligiň dikeldilmegi barada gaýtadan berlen haýyşnamany barlamaga we haýyşnama bilen baglanyşykly degişli çözgüdi kabul etmäge borçludyr.

Haýyşnama diňe eger gyzyklanýan şahs özüne bagly bolmadyk sebäplere görä, şikaýat etmek mümkinçiligi döwründe, düşündirilýän maddada administrativ önümçiligiň dikeldilmegi üçin göz

önünde tutulan ol ýa-da beýleki esasy görkezmek mümkinçiliginiň bolmandygyny delillendiren ýagdaýynda berilýär.

Eger AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 40-njy maddasynyň birinji we ikinji böleklerinde görkezilen esaslar ýok bolsa, administratiw edara önümçiligi dikeltmek baradaky haýyşnamany kanagatlandyrmakdan ýüz dönderýär.

3. Düşündirilýän maddanyň üçünji böleginiň esasynda, administratiw önümçiligi dikeltmek barada haýyşnama administratiw önümçiligi amala aşyryýan edara önümçiligi dikeltmegiň ýagdaýlary barada gyzyklanýan şahsa mälum bolan pursatyndan üç aýyň dowamynda berilmelidir.

4. Düşündirilýän maddanyň dördünji bölegine laýyklykda, administratiw önümçiligi dikeltmek baradaky haýyşnama boýunça çözgüt çäk degişliligi boýunça ygtyýarly bolan administratiw edara tarapyndan kabul edilýär.

41-nji madda. Resminamalary we zatlary gaýtarmak

Administratiw namanyň esasynda haýsydyr bir hukugy tassyklamak ýa-da amala aşyrmak üçin alnan resminamalar we zatlar degişli administratiw edara tarapyndan administratiw nama hakyky däl diýlip bilnenden ýa-da ýatyrylandan soň yzyna talap edilip alnyp bilner. Bu resminamalara we zatlara hakyky eýelik edýän şahs olary yzyna gaýtarmaga borçludyr.

AÖH Türkmenistanyň Kanuny – adam hukuklarynyň we azatlyklarynyň, döwletiň we jemgyýetiň kanuny bähbitleriniň goraglylygyny kepillendirýän kanunlaryň biridir.

Administratiw namanyň esasynda haýsydyr-bir hukugy amala aşyrmaga tassyknama ýa-da delil bolmaly. Hususan-da, olara kesgitli hukugy esaslandyryýan ýa-da tassyk edýän resminamalar we zatlar degişli bolup biler. Mysal üçin, sürüjilik şahadatnamasy, pasport, möhür we beýlekiler.

Şeýlelik bilen, resminamalaryň we zatlaryň gaýtarylyp berilmegi şu aşakdaky ýagdaýlarda amala aşyrylýar:

a) administratiw nama hakyky däl diýlip ykrar edilmeli. Administratiw namanyň hakykylygyna degişli bolan düzgünler düşündirilýän kanunyň VI babynda kesgitlenilen. Oňa laýyklykda, hakyky däl administratiw nama ýuridik güýje eýe däl.

b) administratiw nama ýatyrylmaly, bu ýagdaýlar hem kanunyň VI babynyň kadalary bilen düzgünleşdirilýär. Hususan-da, administratiw nama şol namany kabul eden edara, ýokarda durýan administratiw edara ýa-da kazyýet tarapyndan ýatyrylyp bilner.

Ýokarda agzalan esaslar ýüze çykan ýagdaýynda bu resminamalaryň we zatlaryň hakyky eýesi gaýtarmalydyr.

VII BAP. ŞIKAÝAT ÖNÜMÇILIGI

42-nji madda. Administratiw nama şikaýat etmäge bolan hukuk

Gyzyklanýan şahslar öz hukuklaryny we kanuny bähbitlerini goramak maksady bilen administratiw nama ýa-da administratiw namany kabul etmekden ýüz dönderilmegine, şeýle hem administratiw edaranyň hereketine ýa-da hereketsizligine şikaýat etmäge hukuklydyrlar.

AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 1-nji maddasynyň 4-nji bendine laýyklykda, gyzyklanýan şahs – administratiw namanyň kabul edilmegi ýa-da degişli hereketleriň edilmegi bilen baglylykda administratiw edara ýüz tutan, ýa-da özi babatda administratiw nama kabul edilen ýa-da degişli hereket ýa-da hereketsizlik edilen şahs, ýa-da kabul edilmegi göz önünde tutulan ýa-da kabul edilen administratiw nama hukuklaryna ýa-da kanun tarapyndan goralýan bähbitlerine gönüden-

göni täsir eden, ýa-da täsir edip biljek islendik fiziki ýa-da ýuridik şahs ýa-da administratiw edaranyň hereketi, ýa-da öz haýyşnamasy esasynda ýa-da administratiw edaranyň başlangyjy boýunça onuň gulluk ýagdaýyndan gelip çykýan ýagdaýlarda administratiw önümçilige çekilen şahsdyr.

Administratiw edaralar öz alyp barýan işiniň çäklerinde dürli sebäplere görä, fiziki we ýurdik şahslaryň hukuklaryna, azatlyklaryna we kanuny bähbitlerine (hemme ýagdaýlarda oňyn bolmadyk) täsir edýän hereketleri amala aşyrýarlar ýa-da çözümleri kabul edýärler. Şunuň bilen baglylykda, kanunylylygy berjaý etmegi üpjün etmek üçin hukuk guraly (mehanizmi) zerurdyr. Mälim bolşy ýaly, fiziki we ýuridik şahslaryň hukuklaryny we kanuny bähbitlerini goramagyň kazyýet we kazyýetden daşary (kazyýete çenli) usullary bar.

Administratiw önümçilikde fiziki we ýuridik şahslaryň kazyýetden daşary (kazyýete çenli) hukuklary we kanuny bähbitlerini goramak usuly administratiw nama şikaýat etmekdir (administratiw şikaýat).

Administratiw nama administratiw tertipde (kazyýetden daşary ýa-da kazyýete çenli) şikaýat etmek – bozulan hukugy goramagyň has ýaýran usulydyr. Bu dürli sebäpler bilen, şol sanda bu hukuk guralyny ulanmagyň ýönekeýligi bilen, şeýle hem onuň tölegsiz häsiýeti bilen düşündirilýär. Şeýle hem, administratiw nama kazyýete çenli şikaýat etmek hukuklaryň we kanuny bähbitleriniň bozulmalaryny düzetmegiň elýeter derejedäki dessin usulydyr.

Administratiw namanyň kabul edilmegi netijesinde, fiziki we ýurdik şahslaryň hukuklarynyň we kanuny bähbitleriniň bozulmagy kada bolşy ýaly, görnetin bilgeşleýin häsiýete eýe däldir. Köp halatlarda, bu ýagdaý administratiw edara tarapyndan administratiw nama kabul edilende maglumatlaryň ýetmezçiligi ýa-da ol ýa-da beýleki ýagdaýlara ýalňyş baha berilmegi netijesinde ýüze çykýar. Şol sebäpli, administratiw nama kazyýetden daşary (kazyýete çenli) şikaýat etmek hukuk guralynyň ulanylmagy, diňe bir gyzyklanýan şahslar üçin däl-de, eýsem administratiw edaralar üçin hem amatlydyr. Çünki, bu hukuk guralyny ulanmak bilen administratiw edara özbaşdak, başga subýektleri iş ýöredişe çekmezden ýalňyşlyklary, emele gelen näsazlyklary düzedip bilýär.

43-nji madda. Şikaýat etmegiň tertibi

1. Administratiw nama administratiw şikaýat bermek arkaly administratiw ýa-da kazyýet tertibinde şikaýat edilip bilner.

2. Administratiw tertibindäki şikaýat ýokarda durýan administratiw edaranyň hut özüne ýa-da administratiw namany kabul eden ýa-da hereketi (hereketsizligi) amala aşyran edaranyň üsti bilen berilýär.

3. Eger şikaýat etmegiň gaýry tertibi Türkmenistanyň kanunçylygynda göz önünde tutulmadyk bolsa, kazyýet tertibinde administratiw nama şikaýat etmek, şikaýat administratiw tertipde seredilenden soň amala aşyrylýar.

4. Ýokarda durýan administratiw edara bolmadyk halatynda administratiw nama gönüden-göni kazyýete şikaýat edilip bilner. Şu ýagdaýda şikaýat etmek Türkmenistanyň kanunçylygyna laýyklykda amala aşyrylýar.

1. Islendik administratiw edaralaryň administratiw namalaryna, şeýle hem olary hereketlerine (hereketsizligine) kazyýetden daşary (kazyýete çenli), geljekde bolsa kazyýet tertibinde şikaýat etmek mümkindir. Birinji ýagdaýda şikaýat administratiw namany çykaran edara ýa-da ýokarda durýan administratiw edara gös-göni berilýär. Şikaýat etmegiň şeýle tertibi «administratiw tertip» diýlip hem atlandyrylýar, ikinji tertibi bolsa, hak isleýiş arzasy bilen kazyýete ýüz tutmakdyr.

2. Düşündirilýän maddanyň ikinji böleginde gyzyklanýan şahs tarapyndan administratiw tertibindäki şikaýatyň ýokarda durýan administratiw edaranyň hut özüne ýa-da administratiw namany kabul eden ýa-da hereketi (hereketsizligi) amala aşyran administratiw edaranyň üsti bilen berilmeginiň tertibi beýan edilýär. Köp halatlarda, ýokarda durýan edarany kesgitlemek kynçylyk döretmeýär. Mysal üçin, welaýatyň häkimligi etrabyň häkimligine görä ýokarda durýan edara bolup durýar. Şeýle-de, pudaklaýyn dolandyryş edaralarynyň hem etrap, welaýat derejelerindäki gurluşlary hereket edýär. Käbir halatlarda ýokarda durýan edarany kesgitlemekde kynçylyklar döwür biler. Şeýle ýagdaýda, degişli kanunlar ýa-da administratiw edaranyň esaslandyryş resminamalary bilen tanyşmak maksadalaýyk bolar, bu resminamalarda ýokarda durýan edaralar kesgitlenilýär.

Administratiw şikaýat administratiw namany kabul eden edaranyň üsti bilen berlen halatynda, şol edara kanunyň 47-nji maddasynyň birinji bölegine laýyklykda, 5 gününň dowamynda kanagatlandyrmalydyr ýa-da şikaýaty we önümçilik bilen bagly bolan materiallary ýokarda durýan administratiw edara ugratmalydyr. Şu ýerde administratiw edara şikaýatda getirilen deliller bilen razylaşan halatynda, şikaýatyň kanagatlandyrylmaga degişlidigini çaklamalydyr, eger-de administratiw edara deliller bilen razylaşmaýan bolsa – şikaýaty ýokarda durýan edara ýollaýar.

Beýan edilenlerden administratiw namany kabul eden edaranyň hem özüniň namasyna gaýtadan seretmäge, ony ýatymaga ýa-da üýtgetmäge we täze çözgüdi kabul etmäge hukugynyň bardygyny, şeýle hem gaýtadan seretmek hukugy oňa diňe administratiw şikaýatyň delilleri bilen razylaşan halatynda berilýändigini gelip çykýar.

3. Düşündirilýän maddanyň üçünji böleginde, eger kanunçylykda şikaýat etmegiň başga tertibi göz önünde tutulmadyk bolsa, administratiw nama kazyýet tertibinde şikaýat edilmegine, diňe şeýle çözgüde administratiw (kazyýetden daşary ýa-da kazyýete çenli) tertipde şikaýat edilenden soňra rugsat berilýär.

Şeýlelik-de, umumy düzgün boýunça, kazyýete ýüz tutmazdan ozal, şikaýat etmegiň hökmany kazyýete çenli düzgüniniň berjaý edilmegi zerurdyr. Şunda administratiw namany kabul eden edaradan başga-da birnäçe ýokarda durýan basgançaklaryň bardygyna üns bermek gerek. Mysal üçin, eger pensiýanyň möçberini bellemek hakynda çözgüt etrap pensiýa gaznasy tarapyndan çykarylan bolsa, onda welaýatyň degişli guramasy etrap guramasyna görä ýokarda durýan bolýar, Türkmenistanyň Zähmet we ilaty durmuş taýdan goramak ministrligi bolsa, etrap we welaýat guramalary üçin ýokarda durýan basgançak bolup durýar. Öz gezeginde ýokarda durýan edaranyň çözgüdine administratiw tertipde şikaýat edip bolýandygyna ýa-da bolmaýandygyna garamazdan, şikaýat bilen administratiw tertipde soňky basgançaga çenli ýüz tutmalymy ýa-da administratiw şikaýat bilen ýokarda durýan edara bir sapar ýüzlenmek ýeterlikmi?

Administratiw nama babatynda kazyýete hak isleýiş şikaýatyny bermek üçin diňe ýokarda durýan bir administratiw edaranyň (basgançagyň) geçilmegi ýeterlikdir.

Şunuň bilen birlikde, eger ýörite kanunçylykda şikaýat bilen gönüden-göni kazyýete ýüz tutmak mümkinçiligi göz önünde tutulan bolsa, onda şikaýat etmegiň kazyýete çenli düzgünini hakynda kada ulanylmaýar. Hususan-da, şeýle mümkinçilik 2013-nji ýylyň 22-nji iýunyndaky «Döwlet ýaşayş jaý gaznasynyň ýaşayş jaýlarynyň hususlaşdyrylmagy hakynda» Türkmenistanyň kanununda göz önünde tutulan. Agzalan kanunyň 16-njy maddasynyň dördünji bölegine laýyklykda, ýaşayş jaýyny hususlaşdyrmak hakynda arzany kanagatlandyrmakdan ýüz dönderilmegine ýaşayş jaýyny kireýine alyjy ýa-da onuň ynanylan şahsy tarapyndan Türkmenistanyň kanunçylygynda bellenilen tertipde kazyýete şikaýat edilip bilner^[73].

AÖH Türkmenistanyň Kanuny şikaýat etmegiň diňe administratiw tertibini düzgünleşdirýär we kazyýetlerde şikaýatlary kabul etmegiň we seretmegiň tertibine degişli däldir. Administratiw çözgütlere kazyýete şikaýat etmegiň kadalary we olara seretmegiň tertibi Türkmenistanyň Raýat iş ýörediş kodeksine^[74] laýyklykda kesgitlenilýär.

4. Düşündirilýän maddanyň dördünji bölegine laýyklykda, ýokarda durýan administratiw edaranyň bolmadyk ýagdaýynda, administratiw nama boýunça gös-göni kazyýete şikaýat edip bolýandygy kesgitlenýär. Şu ýagdaýda şikaýat etmek hukugy Türkmenistanyň kanunçylygyna laýyklykda amala aşyrylýar.

Welaýatlaryň häkimlikleri tarapyndan kabul edilýän administratiw namalary mysal hökmünde getirip bolar. Ýokardaky başgaçaklaryň ýoklugyny hasaba alyp, şol häkimlikleriň çykaran administratiw namalaryny gönüden-göni kazyýetlere şikaýat etmeli. Şunda Türkmenistanyň Raýat iş ýörediş kodeksiniň kadalaryndan ugur alynmalydyr.

44-nji madda. Şikaýaty bermegiň möhleti

1. Şikaýat ýokarda durýan administratiw edara administratiw nama güýje giren gününden otuz günün dowamynda berilýär.

2. Administratiw nama, ol gönükdirilmedik gaýry gyzyklanýan şahslaryň kanuny bähbitlerine ilkinji gezek täsir edýän bolsa, administratiw nama şikaýat, olaryň şeýle namanyň kabul edilendigi barada habarly bolan gününden bir ýylyň dowamynda berlip bilner.

1. Düşündirilýän maddanyň birinji böleginde administratiw şikaýaty bermegiň möhleti kesgitlenilen – ol administratiw namanyň güýje giren gününden 30 günün dowamynda berilýär. Bizň pikirimizde, şu möhlet amatly bolup, bir tarapdan, raýat dolanşygynyň, fiziki we ýuridik şahslaryň hukuklarynyň we kanuny bähbitleriniň durnuklylygyny üpjün etmäge mümkinçilik berýär, beýleki tarapdan – özüniň kanuny hukuklaryny goramak boýunça çäreleri görmek üçin gyzyklanýan şahslar üçin hem ýeterlik wagt berýär.

Düşündirilýän maddanyň birinji böleginde görkezilen administratiw şikaýaty bermegiň möhleti özüniň tebigaty boýunça öňüni alyjy häsiýete eýe bolup durýar, emma möhletiň geçirilen ýagdaýy, şu kanunyň 23-nji maddasynyň düzgünlerine esaslanyp dikeldilip bilner.

Administratiw şikaýaty bermek üçin esasy sebäp boýunça goýberilen möhleti arzaçy ýazmaça arza boýunça dikeldip biler. Şeýle arza administratiw nama bildirilýän şikaýata goşulan özbaşdak resminama görnüşinde resmileşdirilýär.

Islendik ýagdaýda şikaýaty bermegiň möhletiniň geçirilmeginiň sebäbine resmi subutnama bolmalydyr.

Şikaýaty bermegiň möhletini dikeltmek mümkinçiligi barada mesele çözülende şular, adaty, fiziki şahslar üçin esasy sebäpler hökmünde ykrar edilýär:

- kesel ýa-da şikes sebäpli wagtlaýyn işe ýarawsyzlyk;
- tussag astynda saklanmak;
- agyr maşgala ýa-da şahsy ýagdaýlar (mysal üçin, ýakyn dogan-garyndaşlaryň aradan çykmagy ýa-da agyr kesellemegi);
- iş sapary;
- fors-mažor ýagdaýlar (tebigy betbagtçylyklar, epidemiologik karantin, harby hereketler we beýlekiler).

Fiziki şahslara garanyňda, ýuridik şahslar üçin goýberilen möhletleri dikeltmek has kyndyr, çünki ne ýüzlenmä gol çekmeli ýolbaşçynyň iş sapary, ne-de şikaýaty taýýarlama bolan şatdaky hukukçynyň önümçilik ýarawsyzlygy, şikaýaty bermegiň möhletini goýbermekde esasy sebäp

bolmaýar. Şoňa görä, fors-mažor ýagdaýlaryň ýüze çykandygynyň subutnamalaryny görkezip we ygtyýarlandyrylan edaranyň işgärleri tarapyndan haýsydyr bir resminamalaryň alnandygyny tassyklap, goýberilen möhleti dikeldip bolýandygy çaklanylýar.

Esasly sebäp diýip ykrar etmegiň mümkinçiligi her bir anyk ýagdaýda şikaýata seredýän şahs tarapyndan kesgitlenilýär. Goýberilen möhletiň dikeldilmegi şikaýaty seretmäge hakykat ýüzünde kabul edilmegi bilen aňladylýar. Indiki ýagdaýy düşündirmek gerek, ýagny eger ýüztutmanyň möhletini dikeltmekden ýüz dönderilse, onuň sebäpleri we delilleri arzaça ýazmaça görnüşde düşündirilmelidir. Şu ýagdaýyň, kanunda anyk kesgitlenilmedikdigine garamazdan, administratiw nama şikaýat etmegiň geçirilen möhletlerini dikeltmekden ýüz döndermek, şikaýat etmek möhletiniň geçirilendigi sebäpli, ony kanagatlandyrmakdan ýüz döndermeklige esas bolup biler.

45-nji madda. Şikaýatyň görnüşü we mazmuny 1. Administratiw şikaýat ýazmaça görnüşde düzülýär.

2. Administratiw şikaýat şulary öz içine almalydyr:

- 1) şikaýat berilýän administratiw edaranyň ady we salgysy;**
- 2) şikaýat berýän fiziki şahsyň familiýasy, ady, atasynyň ady we hemişelik ýaşayan ýeriniň salgysy ýa-da ýuridik şahsyň ady we ýuridik salgysy;**
- 3) şikaýat edilýän administratiw nama ýa-da şikaýat edilýän administratiw edaranyň hereketi ýa-da hereketsizligi;**
- 4) şikaýat beren şahsyň talaby we onuň esaslary;**
- 5) şikaýatyň düzülen senesi; 6) şikaýat beren şahsyň goly.**

Administratiw nama şikaýat edilende, onda doly maglumatlar bolmalydyr, bu şikaýat etmegiň dessinliginiň we netijeliliginiň girewidir. Düşündirilýän maddada administratiw şikaýatyň görnüşine we mazmunyna bildirilýän talaplar kesgitlenen. Şu kanunyň 5-nji maddasynda, eger önümçiligiň görnüşü barada ýörite düzgünler kesgitlenilmedik bolsa, administratiw önümçiligiň kesgitli bir görnüşü berjaý etmek bilen bagly däldegi belenen, kanunyň II baby bolsa, administratiw edara ýüz tutmagyň ýörite, ýagny ýazmaça ýa-da dilden görnüşini göz önünde tutmaýar.

Gyzyklanýan şahsyň arzasyndan tapawutlylykda administratiw şikaýat diňe ýazmaça görnüşde berilýär. Şeýle hem, düşündirilýän maddada administratiw şikaýatyň mazmunyna bildirilýän hökmany talaplar göz önünde tutulyp, olar şikaýata seredýän edara tarapyndan oňa düýp manysy boýunça seretmek üçin zerur we ýeterlik maglumatlaryň alynmagyny üpjün etmeklige gönükdirilendir. Agzalan talaplar şikaýata bildirilýän minimal talaplar bolup, olar bilen birlikde gyzyklanýan şahs özüniň garamagy boýunça şikaýata islendik beýleki maglumaty goşup biler.

Hünärmenleriň kömegini ulanman, şikaýaty özbaşdak düzmek üçin indiki tekliplerden peýdalanmak maslahat berilýär:

- 1. Resminamanyň başynda onuň kimden we kime gelip gowşandygyny, şeýle hem çözgüdiň ýa-da hereketine (hereketsizligine) şikaýat edilýän edaranyň (wezipeli şahsyň) ady görkezilmeli.**
- 2. Şikaýatyň düzülen senesi görkezilmeli.**
- 3. Ýüztutmanyň kabul edilmegi we seredilmegi üçin, adynda «şikaýat» sözi görkezilmelidir.** Şikaýat boýunça başlangyç işler geçirilende ýüztutmanyň manysy we ýerine ýetirijileri (düzüm birligi ýa-da wezipeli adam) kesgitlenilýär. Meseläniň çözgüdini uzaga çekmezlik üçin, ýüztutma guramalardan we raýatlardan gelip gowşan resminamalaryň kabul edilen toparlanmasyna laýyklykda atlandyrylsa ýerlikli bolar.

4. «Şikaýat» sözüni ýazyp, onuň predmeti görkezilse maksadalaýyk bolar (şikáyat edilýän çözgüdiň, hereketleriň (hereketsizligiň) düýp manysy). Mysal üçin, «administratiw namany hakyky däl diýip ykrar etmek barada», «... barada bikanun ýüklenen borçnamalar bilen baglanyşykly ... hereketlerine».

5. Pikirler, şikaýat edilýän çözgüt, hereketler (hereketsizlik) bilen hukuklaryň, azatlyklaryň we kanuny bähbitleriň bozulmagyna esas bolan ýagdaýlary agzap, jedeliň düýp manysyny düşnükli, mümkin boldugyça az sözler bilen we düýp manysy boýunça beýan etmek wajypdyr. Administratiw edaranyň amala aşyran hereketiniň (hereketsizligiň) senesiniň görkezilmegi hem ýerlikli bolar. Eger arzaý arza bilen ýüz tutan bolsa, arzanyň administratiw edara berlen senesiniň görkezilmegi zerur, talapnamalaryň, çözgütleriň we administratiw namalaryň beýlekileriň alnan seneleriniň görkezilmegi hem wajypdyr.

6. Haýsydyr bir resminamalara salgylanma edilen halatynda, şikaýatyň mazmunynda olaryň käbir maglumatlary getirilmeli (mysal üçin, ady, senesi, belgisi) we şulary görkezmeli: «nusgasy goşulýar» ýa-da «goşmaçalara seret». Bu resminamalary tutuşlygyna goşmak hökmany talap däl, olaryň diňe şikaýata degişli bolan bölegi görkezilse ýerlikli bolar.

7. Talaplary (şikáatyň esaslandyрма bölegini) kanuna, kazyýet tejribesine salgylanmalar bilen delillendirmek hem ýerlikli hasap edilýär.

8. Talaplary we haýýşlary aýratyn kesgitlemek zerurdyr. Mysal üçin, «administratiw namany ýatymagy haýýş edýärin».

9. Şikaýatyň soňunda ýa-da ýany bilen ugradylýan hatda goşulýan resminamalaryň adyny, rekwizitlerini we listleriň sanyny görkezmek gerek. Şikaýata ony berýän şahs tarapyndan gol çekilýär, ýuridik şahslaryň adyndan bolsa esaslandyryş resminamalary bilen berlen ygtyýarlyklaryň çäklerinde hereket edýän olaryň edaralary ýüz tutup bilerler.

10. Şikaýatyň iki nusgada düzülmegi hem kähalatlarda maksadalaýykdyr, ýöne bu hökmany talap däl. Bir nusgany poçta boýunça ugratmaly ýa-da gös-göni administratiw edara tabşyrmaly. Ikinji nusga – şikaýatyň administratiw edara ugradylandygynyň ýa-da tabşyrylandygynyň resminama subutnamasy hökmünde arzaýda galýar. Şeýle subutnamalar jedeli çözmekde möhüm orny eýeläp biler we möhletleriniň berjaý edilendigine we in bolmanda kanun bozulma barada administratiw edaralara mälim edilendigine şaýatlyk eder.

46-njy madda. Administratiw namanyň ýerine ýetirilmegi iniň togtadylmagy

1. Şikaýatyň berilmegi şikaýat edilýän administratiw namanyň ýerine ýetirilmegini togtadýar (gaýragoýujy hereket).

2. Şikaýatyň berilmeginiň gaýragoýujy hereketi şu halatda ýokdur:

1) jemagat çykdaýylaryny we tutumlaryny talap etmek bilen bagly bolsa;

2) gyssagly ýerine ýetirilmegi jemgyýetiň ýa-da hukuk tertibini goramagyň bähbidi üçin ýa-da administratiw namany kabul eden ýa-da şikaýat babatda çözgüt kabul etmäge borçly administratiw edaranyň bähbitlerinden bähbidi artyk bolan gatnaşýan şahsyň bähbidi üçin zerur bolsa;

3) Türkmenistanyň kanunçylygynda göz önünde tutulan gaýry halatlarda.

Umumy düzgünler

Administratiw namanyň ýerine ýetirilmeginiň togtadylmagy, bu gaýragoýujy hereket bolup, şahsyň özi üçin hökmany bolan administratiw nama şikaýat etmegi bilen, agzalan administratiw namanyň hereketiniň togtadylmagyny aňladýar. Başgaça aýdylanda, şikaýat edilen administratiw namanyň esasynda, administratiw edara gaýra goýuş hereketiniň bütün dowamynda haýsy hem bolsa hakyky ýa-da hukuk çärelerini geçirmek gadagan edilýär. Käbir hukukçylaryň pikirine görä,

bu ýagdaý fiziki we ýuridik şahslaryň ýerine ýetirmegi hökmany bolan tabşyryknamalaryny çykarmaga ygtyýarly häkimiýet edaralarynyň artykmaçlyk ýagdaýlaryna bolan ylalaşma hökmünde garalýar.

Daşary ýurt döwletleriniň administratiw önümçilik baradaky kanunçylygynyň seljermesi, şikaýat etmegiň kanuny netijeleriniň baş görnüşini tapawutlandyrmaga mümkinçilik berýär:

- Şikaýatyň berilmegi gaýragoýujy herekete eýe bolýar we şikaýat edilen administratiw namanyň hereketini togtadýar.

- Şikaýatyň berilmegi gaýragoýujy herekete eýe bolmaýar.

- Aýratyn ýagdaýlardan başga halatlarda, umumy düzgünler boýunça şikaýatyň berilmegi gaýragoýujy herekete eýe bolýar.

- Aýratyn ýagdaýlardan başga halatlarda, umumy düzgünler boýunça şikaýatyň berilmegi gaýragoýujy herekete eýe bolmaýar.

- Şikaýatyň berilmegi şikaýat edilen administratiw namanyň ýerine ýetirilmegi bilen baglanyşykly bolman, ýöne administratiw namanyň hereketiniň togtadylmagy barada berlen beýleki haýyşnamalar we ýüztutmalar bilen bir hatarda berilmegini göz önünde tutýar.

1. «Administratiw önümçilik hakynda» Türkmenistanyň Kanuny aýratyn ýagdaýlardan başga halatlarda, umumy düzgünler boýunça şikaýat bermekligiň gaýragoýujy hereketini göz önünde tutýar. Bu ýagdaý hususy şahslary ilkinjileriň hatarynda gyzyklandyrýar. Onuň gaýragoýujy hereketi gönüden göni şikaýat berlen pursadyndan ýüze çykyp, şikaýatyň esasylygyna we ony berip bolýandygyna ýa-da bolmaýandygyna bagly däl. Bu ýagdaýyň hem jedelli bolup durýandygyny bellemek gerek. Gaýragoýma ýörelgesiniň hem-de «status quo»-nyň saklanmagy üçin esassyz şikaýatyň berilmegi ýol berilmesiz bolup durýar. Mysal üçin, oňasyz administratiw namanyň gönükdirilen şahsy agzalan namanyň hereketini bökdemek üçin gaýragoýujy hereketinden betnebislik bilen peýdalanyň biler. Şonuň üçin hem kanunçykaryjy gaýragoýujy hereketini umumy düzgün hökmünde göz önünde tutup, aýratyn ýagdaýlar üçin kadadan çykmalary kesgitleýär.

Ýokarda agzalan kadadan çykmalara geçmezden öň, gaýragoýujy hereketiniň yzyna güýjüniň bardygyny hem belläp geçmek bolar. Bu bolsa administratiw namanyň kabul edilen pursadyndan şikaýat berlen pursadyna çenli administratiw namanyň ýerine ýetirilmegi üçin hereketler amala aşyrylan bolsa, onda gaýragoýujy hereketi yzyna hereket edýär diýmekligi aňladýar we administratiw edara görülen çäreleri ýatyrmaýdyr. Administratiw namanyň jedelli bolmagyny bes eden ýagdaýynda, gaýragoýujy hereket hem bes edilýär.

2. Düşündiriş berilýän maddanyň 2-nji böleginde, kanun çykaryjy administratiw namanyň ýerine ýetirilmeginiň çaltlandyrylmagy bilen baglanyşykly bolan şikaýat berilmeginiň gaýragoýujy hereketlerden kadadan çykmalaryny kesgitleýär. Tejribede administratiw namanyň kanuny çykarylyp (kabul edilip), onuň ýerine ýetirilip başlanmagy ýaly ýagdaýlara gabat gelinmegi mümkin. Bu mysal üçin; administratiw-hukuk meselesiniň tiz çözülmegini talap edýän halatlarda administratiw edara tarapyndan çäreleriň görülmegi hökmany bolan ýagdaýlarda bolup biler. Şeýle ýagdaýlarda administratiw nama şikaýat edilmegi onuň ýerine ýetirilmeginiň togtadylmagyna getirmeýär. Administratiw namanyň şikaýat edilmeginiň gaýragoýujy hereketiniň güýjüniň ýok halatlary düşündirilýän maddanyň ikinji böleginde kesgitlenendir.

1) jemagat çykdaýlaryny we tutumlaryny talap etmek. Düşündirilýän kanun kabul edilmezinden öň Türkmenistanyň kanunçylygynda «jemagat çykdaýlary we tutumlary» diýen adalga ýokdy. «Jemagat çykdaýlary we tutumlary» diýen adalga nämäni aňladýar? Bu ilki bilen salgytlary we paçlary tölemegiň hökmanylygyny aňladýar. Fiziki we ýuridik şahslaryň tölemegi hökmany bolan salgytlarynyň we paçlarynyň toparyna Türkmenistanyň salgyt kanunçylygynda

göz önünde tutulan ähli salgytlaryň, ýygymlaryň we paçlaryň görnüşleri girýär. Mysal üçin, ýer üçin töleg we ýeriň kärendesi üçin töleg^[75]. Kanun çykaryjy agzalan kadany imperatiw häsiýetde kesgitleýdir. Deňeşdirme seljermesi, agzalan düzgünden hem kadadan çykmalaryň bolup biljekdigini görkezdi. Mysal üçin, Germaniýanyň «Administratiw kazyýetleri hakynda» kanunynyň 4 babynyň 80-nji bölegine laýyklykda, eger administratiw namanyň ýerine ýetirilmegine girişmegi döwlet çykdajylarynyň we hökmany tölegleriň tölenmegi bilen bagly bolsa hem-de olar tölenmedik bolsa, bu üpjünçilik degişli suratda berjaý edilýänçe, administratiw edara administratiw namanyň ýerine ýetirilmegini togtadyp (gaýra goýup) biler. Eger-de jedeli edilýän administratiw namanyň kanunylygyna şübhe bar bolsa ýa-da döwlet töleglerini we çykdajylaryny tölemeli şahslar üçin agzalan namanyň ýerine ýetirilmegi netijesinde olaryň jemagat bähbitlerine zyýan ýetirilmegi mümkin bolsa, onda agzalan namanyň ýerine ýetirilmegi togtadylmaga degişlidir^[76].

2) gyssagly ýerine ýetirilmegi jemgyýetiň ýa-da hukuk tertibini goramagyň bähbidi üçin ýa-da administratiw namany kabul eden ýa-da şikaýat babatda çözgüt kabul etmäge borçly administratiw edaranyň bähbitlerinden bähbidi artyk bolan gatnaşýan şahsyň bähbidi üçin zerur bolsa. Bu ilki bilen polisiýa we beýleki hukuk goraýjy edaralar tarapyndan gyssagly buýruklaryň berilmegi we degişli çäreleriň görülmegi bilen baglanyşyklydyr. Käbir daşary ýurt döwletleriniň kanunçylygynda, düşündirilýän maddanyň ikinji böleginiň 2-nji bendinde göz önünde tutulan ýagdaýlara meňzeş halatlarda administratiw namanyň tizden-tiz ýerine ýetirilmeginiň esaslandyrylan we ýazmaça bolmalydygyny kesgitleýän düzgünler bar. Eger-de administratiw edara önümçilik gozgamagy bilen jana, saglyga ýa-da emläge zyýan ýetip bilmegi mümkin bolan ýagdaýlarynda, jemagat bähbitlerini göz önünde tutup, önüni alyş (prewentiw) häsiýetli adatdan daşary çäreleri gören bolsa, onda ýörite esaslandyрма talap edilmeýär.

3) Türkmenistanyň kanunçylygynda göz önünde tutulan gaýry halatlarda. Düşündirilýän maddanyň ikinji böleginiň 3-nji bendinde, kanun çykaryjy administratiw nama şikaýat edilmeginiň gaýragoýujy hereketinden kadadan çykmalaryň Türkmenistanyň kanunçylygynda, ýagny dürli kadalaşdyryjy hukuk namalarynda göz önünde tutulyp bilinýändigini kesgitleýär. Eger «Administratiw önümçilik hakynda» Türkmenistanyň kanuny administratiw iş ýöredişiň esasy bolmaly bolsa, şeýle-de kanunçylygyň beýleki maddy kadalary hem şu kanunyň kadalaryndan gelip çykmary bolsa, onda bu kada şikaýat bermegiň gaýragoýujy hereketi ýörelgesini biraz kynlaşdyrýar.

47-nji madda. Administratiw şikaýata seretmegiň tertibi

1. Eger şikaýat administratiw namany kabul eden administratiw edara berlen bolsa, şol edara baş gününň dowamynda şikaýaty kanagatlandyrmalydyr ýa-da ony hem-de önümçilik bilen bagly materiallary ýokarda durýan administratiw edara ibermelidir.

2. Gyzyklanýan şahs tarapyndan şikaýat gönüden-göni ýokarda durýan administratiw edara berlen halatynda, şol edara şikaýat edilýän administratiw namany kabul eden administratiw edaradan şol nama bilen bagly materiallary talap edip almaga borçludyr.

3. Şikaýat boýunça önümçiligiň barşynda ýokarda durýan administratiw edara şikaýaty düýp manysy boýunça we doly möçberde seredýär, şikaýat edilýän namanyň kanuna laýyklygyny we maksadalaýyklygyny barlaýar.

Şeýle hem, administratiw önümçilik aşakda durýan administratiw edara tarapyndan geçirilende gyzyklanýan şahs tarapyndan berilmedik täze talaplar kabul edilip we seredilip bilner.

4. Şikaýat boýunça çözgüt materiallarda bar bolan subutnamalara, şeýle hem goşmaça berlen subutnamalara esaslanýar.

5. Eger administratiw namanyň ýatyrylmagy ýa-da üýtgedilmegi şikaýat önümçiliginde ilkinji gezek borçlanmanyň döremegi bilen bagly bolsa, onda ýokarda durýan administratiw edara bähbidine täsir edýän şahsy diňlemäge borçludyr.

6. Şikaýat edilýän administratiw namany kabul eden administratiw edara ýa-da onuň wezipeli adamyna şikaýata seretmegi tabşyrmak gadagandyr.

AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 47-nji maddasy administratiw namanyň administratiw tertipde şikaýat edilmegini düzgünleşdirýär. Bu kanun administratiw şikaýat düşünjesini kesgitlemeýär, ýöne kemala gelen nazary we tejribeleýin garaýyşlara görä, administratiw şikaýat diýlip öz hukuklaryny we kanuny bähbitlerini goramak ýa-da administratiw çözgüdi kabul etmäge ygtyýarly şahsyň hereketsizligine nägilelik bildirmek maksady bilen gyzyklanýan şahslaryň ýokarda duran administratiw edara ýüz tutmasyna düşünilýär.

Bu nägilelik bildirmäge bolan hukuk, diňe bir fiziki we ýurdik şahslaryň bähbitleri we subýektiw hukuklary bozulan halatyny däl, eýsem olaryň hukuklary bozulandyr diýip hasap edýän ýagdaýlaryny hem özünde jemleýär.

1. AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 47-nji maddasynyň birinji bölegi şikaýat administratiw namany kabul eden administratiw edara berlen bolsa, şol edara baş günün dowamynda şikaýaty kanagatlandyrmalydygyny ýa-da ony hem-de önümçilik bilen bagly materiallary ýokarda durýan administratiw edara ibermelidigini kesgitleýär.

2. AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 47-nji maddasynyň ikinji bölegi gyzyklanýan şahs tarapyndan şikaýat gönüden-göni ýokarda durýan administratiw edara berlen halatynda, şol edarany şikaýat edilýän administratiw namany kabul eden administratiw edaradan şol nama bilen bagly materiallary talap edip almaga borçlandyrýar. Şeýlelikde, bu kada özüniň gutarnykly anyklygy üçin goşmaça düşündirmekligi talap etmeýär.

3. AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 47-nji maddasynyň üçünji bölegi administratiw şikaýata seretmegiň tertibini we çygryny: şikaýat boýunça önümçiligiň barşynda ýokarda durýan administratiw edara şikaýaty düýp manysy boýunça we doly möçberde seretmelidigini, şikaýat edilýän namanyň kanuna laýyklygyny we maksadalaýyklygyny barlamalydygyny kesgitleýär.

Şonuň bilen birlikde, bu kada laýyklykda, administratiw önümçilik aşakda durýan administratiw edara tarapyndan geçirilende gyzyklanýan şahs tarapyndan berilmedik täze talaplar hem kabul edilip we seredilip bilinýär.

4. AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 47-nji maddasynyň dördünji bölegine laýyklykda, ýokarda durýan administratiw edaranyň şikaýat boýunça çözgüdiniň materiallarda bar bolan subutnamalara, şeýle hem goşmaça berlen subutnamalara esaslanýandygy bellenilýär.

5. AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 47-nji maddasynyň başinji bölegi administratiw şikaýata gatnaşyjynyň hukuklaryny anyklaşdyrmak bilen, eger administratiw namanyň ýatyrylmagy ýa-da üýtgedilmegi şikaýat önümçiliginde ilkinji gezek borçlanmanyň döremegi bilen bagly bolsa, onda ýokarda durýan administratiw edara bähbidine täsir edilýän şahsy diňlemäge borçludyr diýip kesgitleýär.

6. AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 47-nji maddasynyň altynjy bölegi imperatiw häsiýete eýe bolup, şikaýat edilýän administratiw

namany kabul eden administratiw edara ýa-da onuň wezipeli adamy na şikaýata seretmegi tabşyrmagy gadagan edýär.

48-nji madda. Şikaýata seretmegiň möhleti

1. Ýokarda durýan administratiw edara şikaýata gelip gowşan gününden başlap on günün dowamynda seretmäge we düýp manysy boýunça çözgüt kabul etmäge borçludyr.

2. Eger ýokarda durýan administratiw edara şu maddanyň birinji böleginde göz önünde tutulan möhletde degişli çözgüt çykarmadyk halatynda ýa-da şol edaranyň çözgüdi bilen ylalaşmadyk halatynda şikaýat eden gyzyklanýan şahs kazyýete şikaýat edip biler.

1. AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 48-nji maddasynyň birinji bölegi şikaýata seretmegiň möhletini kesgitläp, ýokarda durýan administratiw edaranyň şikaýata gelip gowşan gününden başlap on günün dowamynda seretmäge we düýp manysy boýunça çözgüt kabul etmäge borçludygyny göz önünde tutýar. Şonuň bilen birlikde, administratiw önümçilik hakyndaky kanunçylyk şikaýatlary gysgaldylan möhletde hem amala aşyrmagy gadagan etmeyär.

2. AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 48-nji maddasynyň ikinji bölegi takyklaýjy häsiýete eýe bolmak bilen, eger ýokarda durýan administratiw edara şu maddanyň birinji böleginde göz önünde tutulan möhletde degişli çözgüt çykarmadyk halatynda ýa-da şol edaranyň çözgüdi bilen ylalaşmadyk halatynda şikaýat eden gyzyklanýan şahsyň kazyýete şikaýat edip biljekdigini göz önünde tutýar. Munuň özi, administratiw nama şikaýat etmek hukugynyň çäkleriniň giňelýändigini aňladýar. Şikaýat boýunça on gün möhletiň dowamynda çözgüdiň çykarylmalzlygy ýa-da çykarylan çözgüt bilen ylalaşylmazlygy gyzyklanýan şahs üçin kazyýet goragyna ýol açýar.

49-njy madda. Şikaýat boýunça çözgüt kabul etmek

1. Şikaýata seredenden soňra ýokarda durýan administratiw edara öz çözgüdi bilen haklydyr:

1) administratiw namany üýtgetmän, şikaýaty kanagatlandyrmak galdyrmaga;
2) materialda bar bolan ýa-da goşmaça berlen subutnamalar esasynda administratiw namany doly ýa-da bölekleyin ýatyrmaga ýa-da täze administratiw nama kabul etmäge; 3) administratiw namany üýtgetmäge.

2. Şikaýat boýunça ýokarda durýan edara tarapyndan kabul edilen çözgüt administratiw nama hasap edilýär we ol şu Kanun bilen administratiw namalara bildirilýän talaplara laýyk gelmelidir.

Administratiw şikaýata şikaýat edilýän administratiw namanyň kanunylygy nukdaýnazardan, eger ol diskresion ygtyýarlyklaryň çäginde çykarylan bolsa, maksadalaýyklyk nukdaýnazardan seredilýär.

Administratiw şikaýata seredilende administratiw edara işde bar bolan, hem-de goşmaça berlen subutnamalara esaslanýar (47-nji madda).

Administratiw şikaýata garamagyň netijeleri boýunça çözgüt kabul edilýär.

Administratiw şikaýata seretmegiň netijeleri boýunça kabul edilen çözgütde şu aşakdakylar görkezilmelidir:

1) çözgüdi kabul eden edaranyň ady (wezipeli şahsyň familiýasy, ady, atasynyň ady); kollegial edaranyň şahsy düzümi; administratiw önümçilik boýunça işiň belgisi we çözgüdiň kabul edilen senesi; administratiw mejlise gatnaşyjylaryň familiýalary, eger ol geçirilen bolsa; berlen administratiw önümçilik boýunça namanyň kabul edilen senesi we administratiw edaranyň ady (wezipeli şahsyň familiýasy, ady, atasynyň ady); administratiw namany kabul eden kollegial edaranyň (wezipeli şahsyň) şahsy düzümi;

2) gyzyklanýan şahsyň, şol sanda şikaýaty beren şahsyň familiýasy, ady, atasynyň ady;

3) administratiw önümçilik boýunça şikaýat edilýän namanyň özeniniň, düýp manysynyň gysgaça beýany;

4) administratiw namanyň kanunylygyny we esaslandyrylandygyny barlamak üçin goýlan soragyň esaslary;

5) şikaýat seredilende gatnaşan gyzyklanýan şahsyň düşündirişi;

6) administratiw şikaýata sereden edaranyň (wezipeli şahsyň) netijeleriniň esaslanan, işiň anyklanylýan ýagdaýlary we subutnamalary; 7) gyzyklanýan şahslaryň salgylanylýan, ol ýa-da gaýry subutna malary ret etmäge we kanunlary we beýleki kadalaşdyryjy-hukuk namalary ulanmazlyga sebäp bolan deliller;

8) administratiw şikaýat boýunça çözgüt kabul edilende edaranyň (wezipeli şahsyň) esaslanan kanunlary we beýleki kadalaşdyryjy-hukuk namalary;

9) administratiw önümçilik boýunça nama ýatyrylanda ýa-da üýtgedilende ýokarda durýan edaranyň (wezipeli şahsyň) aşakda durýan edaranyň (wezipeli şahsyň) netijeleri bilen ylalaşmadyk delill eri;

10) administratiw şikaýata seretmegiň jemleri boýunça netijeler.

Administratiw şikaýat boýunça çözgütde administratiw çykdaýlary tölemegiň tertibi hem görkezilýär.

Şunda ýokarda durýan edaranyň çözgüdi kazyýetde şikaýat edilip bilner.

Şikaýatlar boýunça kabul edilýän çözgütler:

1) «Şikaýaty kanagatlandyrmakdan ýüz döndermeli we administratiw namany üýtgeşsiz galdyrmaly».

Şikaýata seretmegiň netijeleri boýunça ony kanagatlandyrmakdan ýüz dönderilýär. Şu ýagdaýda şikaýat edilýän administratiw nama, administratiw edaranyň hereketi (hereketsizligi) kanuny diýlip ykrar edilýär.

2) «Administratiw namany doly ýa-da kem-käsleýin ýatyrmany ýa-da işiň materiallarynda bar bolan ýa-da goşmaça berlen subutnamalaryň esasynda täze administratiw namany kabul etmeli».

Şu ýagdaýda şikaýat kanagatlandyrylyp, aşakda durýan edaranyň kabul eden administratiw namasy ýatyrylýar hem-de täze administratiw nama kabul edilýär. Şeýle hem, administratiw edaranyň hereketi bikanun diýlip ykrar edilýär, eger bu hereket şikaýatyň kabul edilen pursatynda dowam eden bolsa, ýokarda durýan edara administratiw namanyň hereketini bes edýär. Eger administratiw edaranyň hereketsizligi bikanun diýlip ykrar edilen bolsa, aşakda durýan administratiw edara degişli hereketi amala aşyrmaga borçly edilýär.

3) «Administratiw namany üýtgetmeli». Administratiw namanyň kesgitli bölekleriniň üýtgedilmegi göz önünde tutulýar.

VIII BAP. ADMINISTRATIW NAMALARY ÝERINE ÝETIRMEK

50-nji madda. Administratiw namalary ýerine ýetirmegiň tertibi

1. Administratiw nama gönükdirilen şahs (şahslar) babatda hökmany häsiýete eýedir we şol şahs (şahslar) ony ýerine ýetirmäge borçludylar.

2. Eger administratiw nama gönükdirilen şahs ony meýletin ýerine ýetirmese, onda administratiw nama, şol sanda administratiw şikaýat boýunça kabul edilen çözgüt, ony kabul eden administratiw edara tarapyndan ýerine ýetirilýär.

3. Administratiw namalar ýerine ýetirilende barabarlyk ýörelgesiniň berjaý edilmegini üpjün etmek zerurdyr.

4. Administratiw edaranyň administratiw namanyň ýerine ýetirilmegi bilen bagly kanuny talaplary ähli döwlet edaralary, ýerli öz-özüňi dolandyryş edaralary, gaýry ýuridik we fiziki şahslar üçin hökmany bolup durýar.

5. Kesgitli hereketleri amala aşyrmaga, kesgitli hereketlere kaýyl bolmaga ýa-da kesgitlenen hereketlerden saklanmaga gönükdirilen administratiw nama, eger administratiw nama şikaýat edilmese ýa-da şikaýat etmegiň usuly gaýragoýujy herekete eýe bolmasa, mejbury ýerine ýetiriş çäreleriň ulanylmagy arkaly amala aşyrylyp bilner.

6. Administratiw edara öz ygtyýarlyklarynyň çäklerinde, eger haýal etmän ýerine ýetirmek jenaýat ýa-da administratiw hukuk bozulmasy bolup durýan haýsydyr bir hukuga garşy etmiş ýa-da abanýan howpuň önüni almak üçin zerur bolsa, mejbury ýerine ýetiriş çärelerini administratiw namasyz ulanyp biler.

1. Düşündirilýän maddanyň birinji bölegine laýyklykda admi-nistratiw nama kabul edilenden soň we onuň gönükdirilen şahsyna (şahslaryna) gowşurylandan (ygylan edilenden) soň, olar (shahs ýa-da şahslar) gysga möhletin dowamynda bu namada beýan edilen borçnamalary ýerine ýetirmäge borçludylar. Munuň özi, administratiw namada beýan edilen borçnamalaryň ýerine ýetirilmegini, ýagny görkezmeler degişli bolan bu şahsyň (şahslaryň) anyk hereketleri ýerine ýetirmäge (ýa-da bu hereketleri amala aşyrmakdan saklan maga), degişli resminamalary bermäge, kesgitli hereketleri amala aşyrmaga ýa-da bu administratiw namanyň ýerine ýetirilmegine gönükdirilen haýsy hem bolsa beýleki hereketleri ýerine ýetirmäge borçludygyny aňladýar. Bu kadanyň ulanylmagy üçin administratiw namanyň ýerine ýetirip boljak mazmuna eýe bolmagy möhüm (hökmany) şertd ir. Administratiw namanyň ýerine ýetirilmegi esasan gönükdirilýän şahsa kesgitli hereketleri, mysal üçin, haýsy hem bolsa bir salgydy tölemek ýa-da haýsy hem bolsa bir ýerden gitmek ýaly hereketleri berjaý etmek barada buýruk berýän administratiw namalar bilen bagl ydyr. Çünki mundan tapawutlylykda, hukuk kesgitleýji häsiýete eýe bolan ýa-da haýsy hem bolsa bir rugsady berýän administratiw namalarynyň ýerine ýetiriji mazmuny ýokdur. Sebäbi hukuk kesgitleýji administratiw nama gönükdirilen şahsa bu nama esasynda berlen hukukdan peýdalanmaga ýa-da peýdalanmazlygy saýlamaga hukuk berýär: mysal üçin, gurluşyk etmek üçin berlen rugsatnamadan ýa-da işin aýry-aýry görnüşi bilen meşgullanmak üçin berlen ygtyýarnamadan peýdalanmak ýa-da peýdalanmazlyk.

2. Düşündirilýän maddanyň ikinji bölegine laýyklykda, admi-nistrat iw namany kabul eden (şol sanda, şikaýat boýunça çözgüt kabul eden) edara diňe bu namany salgysy boýunça ibermän, eýsem, onuň ýerine ýetirilmegine gözegçilik edýär. Şeýlelikde, administratiw nama gowşurylan şahs, eger ony meýletin ýerine ýetirmeyän bolsa, onda administratiw edaranyň özi bu namanyň talaplarynyň ýerine ýetirilmegini guraýar, ýagny ol administratiw namadaky görkezmeleriň mejbury ýerine ýetirilmegi boýunça çäreleri kabul etmäge çenli, ony özi ýerine ýetirip biler ýa-da bu namada beýan edilen görkezmeleriň ýerine ýetirilmegini gazanyp biler.

3. Düşündirilýän maddanyň üçünji bölegi administratiw namanyň ýerine ýetirilmeginde barabarlyk ýörelgesiniň berjaý edilmelidigini çürt-kesik kesgitleýär. Şonuň bilen birlikde, barabarlyk ýörelgesiniň şu kanunyň 4-nji maddasynyň 5-nji bendinde umumy ýörelge hökmünde kesgitlenendigini hem bellemek gerek. Şol sebäpli barabarlyk ýörelgesiniň gaýtadan görkezilmegi bu ýörelgäniň ýerine ýetirijilik önümçiligi üçin uly ähmiýetini ýene bir gezek belleýär. Şeýlelik bilen, kanun çykaryjy hususan-da, kesgitli hereketi amala aşyrmak borçnamasyny belleýän administratiw namany çykarmak bilen, tamamlanýan administratiw önümçilige görä, administratiw namanyň gönükdirilen şahsynyň hukugyna täsir edýän ýerine ýetiriş önümçiliginiň has täsirli digine hem-de bu işin ýerine ýetirilmeginiň hemişe islenilýän maksada barabar bolmalydygyna ünsi çekýär.

Barabarlyk döwlet tarapyndan ulanylýan her bir çäräniň kanuny maksadynyň bolmalydygyny we bu maksada ýetmek üçin ulanylýan serişdeleriň ýaramly, zerur we barabar bolmalydygyny aňladýar^[77].

Ýerine ýetiriş önümçiligi babatda bu şu aşakdakylary aňladýar:

Aglaba köp ýagdaýlarda kanuny maksadyň bardygy gürrüňsizdir, sebäbi gürrüň eýýam kabul edilen administratiw namalarynyň ýerine ýetirilmegi barada barýar. Kabul edilen administratiw namalar eger olar biderek bolmasa ýa-da başga bir sebäbe görä öz ähmiýetini gaçyrmadyk bolsa, ol özüniň hukuk güýjüni saklap galýar we hakyky hasap edilýär (AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 34-nji maddasynyň ikinji bölegi), ýagny eger administratiw nama hakyky bolsa, onda onuň gönükdirilen şahs tarapyndan ýerine ýetirilmegi hem hökmanydyr. Bu manyda administratiw namanyň ýerine ýetirilmegi, onuň gönükdirilen şahsynyň onsuz hem döretmeli bolan hukuk ýagdaýyny emele getirýär. Muňa garamazdan, hukuk ýagdaýynyň döredilmeginiň kanuny maksada gönükdirilen bolmalydygy ikuşsyzdyr. Şeýle manyda öňünden döreýän bu şert diňe aýratyn çäklendirilen we gaty seýrek halatlarda bolman hem biler, mysal üçin, haçanda wezipe ygtyýarlyklaryndan hyýanatçylykly peýdalanmak ýa-da şuna meňzeş ýagdaýlarda hakykatda hukukdan hyýanatçylykly peýdalanmaga esaslanan maksatlar yzarlanylýan hem bolsa, birinji garaýyşda gürrüň kanunalaýyk ýagdaýyň döredilmegi barada gidýän ýaly görünýär.

Eger ýetirmegi islenilýän maksat kanuny bolsa, onda ýerine ýetirmegiň takyk çäresi bu maksada ýetmek üçin ýaramly, zerur we barabar bolmalydyr. Administratiw namanyň ýerine ýetirilmegi üçin edilýän hereket diňe onuň kömegi bilen bu çäräniň maksadyna ýetip bolýan halatynda ýaramly hasaplanylýar. Ýagny bu çäräniň kömegi bilen kanuny ýagdaýyň döredilmegini gazanmak mümkinçiligi bolmalydyr. Şunlukda, ýaramlylyk hem mejbur etmegiň takyk serişdesiniň saýlanylmagyna, hem borçly şahsyň (ýerine ýetirmek boýunça borçly) saýlanylmagyna, hem-de mejbur ediş serişdesiniň ulanylma gyna degişlidir.

Şu agzalan şertler zerurlyk we barabarlyk (deňagramlylyk) ýagdaýlaryna hem degişlidir: hususan-da, mejbur etmegiň saýlanyp alnan takyk serişdesi hem, borçly şahsy saýlamak hem, mejbur ediş çäresiniň anyk görnüşi we ulanylmagynyň usuly hem zerur we barabar bolmalydyr. Şeýlelikde, mysal üçin, ýerine ýetirmek boýunça borçlanýany mümkin boldugyça az alada goýýan, ýöne kanuny ýagdaýyň dikeldilmegine netijeli alyp barýan (zerurlyk) mejbur ediş serişdesi saýlanmalydyr. Eger-de ýerine ýetirmek boýunça saýlanyp alnan çäre kanuny ýagdaýyň gazanylmagy üçin netijeli bolmasa, administratiw edara borçly şahs babatda az agramly çäreleri ulanmandygy üçin günäkärlenmeli däl.

Barabarlyk ýagdaýynda degilýän kanuny bähbitleriň ölçerilmegi (synly garamak) zerurdyr. Şunuň bilen birlikde, eger ýerine ýetiriş çäresi administratiw namany ýerine ýetirmek boýunça borçly şahsyň kanuny bähbitlerine düýpli täsir edýän ýa-da onuň hukuklaryny amala aşyrmagynda kynçylyklara getirýän bolsa, onuň barabar bolmaýandygy nazarda tutulmalydyr. Barabarlygyň barlanmagy administratiw namalary ýerine ýetirmegiň barşynda kanun bozulmalara ýol berilmezligine, olaryň öňüniň alynmagyna ýardam edýär.

4. Düşündirilýän maddanyň dördünji bölegi administratiw namanyň hemmeler üçin, şol sanda döwlet edaralary üçin hem hökmanydygyny görkezýär. Şonuň bilen birlikde, administratiw namanyň AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 34-nji maddasynyň ikinji bölegine laýyklykda, hakyky (ýuridik güýjüniň) bolmalydygy esasy şertdir, ýagny administratiw nama kanunçylykda bellenilen tertipde ýatyrylmadyk, üýtgedilmedik ýa-da onuň hereketi möhletiniň geçmegi bilen baglanyşykly bes edilmedik ýa-da gaýry sebäpler boýunça güýjüni ýitirmedi bolmalydyr. Şeýle ýagdaýlarda administratiw nama özüniň hukuk güýjüni saklap galýar we hakyky hasap edilýär.

Kanunyň şu kadasy şol bir wagtyň özünde anyk administratiw namany mundan beýläk hemmeleriniň ony ýerine ýetirmäge borçlanýandygy nukdaýnazaryndan hemmeler üçin hökmany bolup durmaýandygy göz önünde tutulmalydyr. Administratiw nama diňe onuň gönükdirilen şahsyny anyk hereketleri berjaý etmäge ýa-da haýsydyr bir hereketi etmekden saklanmaga borçly

edýär. Şunuň bilen birlikde, administratiw namany kabul eden edara garanynda beýleki döwlet edaralary, şeýle hem ýerli öz-özüni dolandyryş edaralary bu hakyky administratiw nama salgylanyp bilerler. Bu hususan-da, bir administratiw edara administratiw namany kabul eden, beýleki edara bolsa onuň esasynda hereket etmek meýli bolan ýagdaýlarynda ähmiýete eýe bolup biler.

5. Düşündirilýän maddanyň başınjy bölegi EKS (E – kesgitli hereketleri etmek; K – kesgitli hereketlere kaýyl bolmak; S – kesgitlenen hereketlerden saklanmak) boýunça buýruklar diýlip atlandyrylýan, diňe eger administratiw nama şikaýat edilip bilinmeýän ýa-da şikaýat etmek serişdesiniň administratiw namanyň hereketini togtatmaýan (yza süýşürmeýän) ýagdaýynda ýerine ýetirilip bilinýändigini göz önünde tutýar. Şunlukda, birinji şert administratiw namanyň hakyky bolmagydyr. (AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 34-nji maddasy). Şeýle administratiw namalara ol babatda şikaýat edip bolmaýan, ýagny şikaýat etmegiň serişdesi kanunda göz önünde tutulmadyk administratiw namalar degişlidir. Mysal üçin, şikaýat etmek serişdesi kanunda göz önünde tutulmadyk ýa-da ähli şikaýat etmek serişdeleri eýýäm ulanylan bolsa, şeýle administratiw nama babatynda şikaýat edilip bilinmez. Mundan başga-da şikaýat etmek mümkinçiligi bolan, ýöne administratiw namanyň gönükdirilen şahsy munuň üçin kanunda göz önünde tutulan möhleti geçiren ýagdaýlary hem şuna degişlidir. Mysal üçin, administratiw şikaýaty ýokarda durýan administratiw edara bermegiň möhleti tamamlanandan soň, şikaýat etmegiň beýleki mümkinçilikleri galmaýar we administratiw nama kanuny güýje girýär. Şeýle hem, düşündirilýän maddanyň başınjy bölegi, şikaýat etmek mümkinçiligi bar bolan, administratiw namanyň gönükdirilen şahsna ony ulanmaga mümkinçiligiň (ýagny mümkin bolan möhlet heniz tamamlanmadyk) bolan, ýöne şeýle şikaýat etmegiň administratiw namanyň ýerine ýetirilmegini gaýra goýýan (togtadyan) ýagdaýyň bolmadyk halatlary hem degişlidir. AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 46-njy maddasynyň ikinji bölegine laýyklykda şu aşakdaky 3 ýagdaýda ýüze çykýar:

- 1) jemagat çykdaýylaryny we tutumlaryny talap etmek bilen bagly bolsa;
- 2) gyssagly ýerine ýetirilmegi jemgyýetiň ýa-da hukuk tertibini goramagyň bähbidi üçin ýa-da administratiw namany kabul eden ýa-da şikaýat babatda çözgüt kabul etmäge borçly administratiw edaranyň bähbitlerinden bähbidi artyk bolan gatnaşýan şahsyň bähbidi üçin zerur bolsa;
- 3) Türkmenistanyň kanunçylygynda göz önünde tutulan gaýry halatlarda.

6. Düşündirilýän maddanyň altynjy bölegi «haýal etmän ýerine ýetirilmegi» diýlip atlandyrylýan aýratyn ýagdaýy kadalaşdyrýar. Administratiw edaranyň hereketi inňän gaýragoýulmasyz bolup durýan we degişli tertibi berjaý etmek bilen administratiw namany kabul etmäge wagt galmaýan we diňe şondan soň onuň ýerine ýetirilmegi boýunça işleri geçirmek ýagdaýlary göz önünde tutulýar.

Haýal etmän ýerine ýetirmek üçin esas hökmünde jenaýat ýa-da administratiw hukuk bozulmasy bolup durýan haýsydyr bir hukuga garşy etmiş ýa-da abanyan howpuň önüni almak üçin zerurlyk çykyş edip, şeýle ýagdaýlarda mejbury ýerine ýetiriş çäreleri administratiw namasyz ulanyp bilner. Şeýle ýagdaýlar haçanda ýerine ýetirilmegine haýal etmän girişilmeginden başga haýsy hem bolsa beýleki serişdeleriň ýokdygy bilen berk baglanyşykly bolmalydyr, başgaça aýdylanda: administratiw namany adaty ýagdaýda kabul etmek hiç hili ýagdaýda mümkin bolmaly däl. Ýagny administratiw edaranyň administratiw namanyň esasynda ýa-da administratiw nama bolmazdan ýerine ýetirmegi amala aşyrmak baradaky meselede erkin saýlamaga mümkinçiligi ýok.

Düşündirilýän maddanyň altynjy bölegine laýyklykda haýal etmän ýerine ýetirmegiň ýene bir möhüm şerti, administratiw edaranyň öz ygtyýarlyklarynyň çäklerinde hereket etmegi bolup

durýar. Bu administratiw edaranyň degişli administratiw namany nazary taýdan kabul edip bilmek ýagdaýydyr. Şunuň bilen birlikde degişli çaklanylýan administratiw namanyň kanunalaýyklygyny öwrenmek zerurdyr. Bu logiki yzygiderlidir: eger administratiw edara işleriň hatda gyssagly dälliginde hem kesgitli administratiw namany kabul etmäge hukuksyz bolsa, onda gyssaglylyk edaranyň birden administratiw namany kabul etmäge hukukly bolmagyna getirip bilmez. Eger administratiw edaranyň kesgitli ygtyýarlyklary bolmasa, onda gyssaglylygyň bolmagy ýa-da bolmazlygy düýbünden möhüm däl: goşulýşmaga ygtyýary bolmazdan administratiw edara hereket etmäge asla hukuksyzdyr. Haýal etmän ýerine ýetirmeklik, şonuň bilen birlikde, diňe bir kesgitli iş ýörediş, ýagny iş talaplaryndan boşadýar, ýöne (çaklanylýan) administratiw nama bildirilýän maddy, mazmunly talaplardan boşatmaýar. Şeýlelikde, mysal üçin, administratiw edara (çaklanylýan) administratiw namanyň kabul edilmegi üçin degişli ygtyýarlyklara we hukuklara eýe bolmalydyr. Şeýle namanyň kabul edilmegi onuň ygtyýarlyklarynyň çäGINE girmelidir. Degişli administratiw nama barabar bolmalydyr we beýlekiler.

51-nji madda. Pul talaplaryny ýerine ýetirmek

1. Pul talaby hakyndaky administratiw nama administratiw namada borçnamanyň ýerine ýetirilmegi üçin belenilen möhlet geçenden soň, on günün dowamynda ýerine ýetirmäge degişlidir.

2. Pul talaplaryny ýerine ýetirmek bilen bagly administratiw namalaryň mejbury ýerine ýetirilmegi ýerine ýetiriş önümçiligi hakynda Türkmenistanyň kanunçylygyna laýyklykda amala aşyrylýar.

1. Düşündirilýän maddanyň birinji bölegine laýyklykda pul talaby baradaky administratiw nama bu administratiw namada göz önünde tutulan borjuň meýletin ýerine ýetirilmegi üçin onuň özünde görkezilen möhlet tamamlanandan soň 10 günün geçmegi bilen ýerine ýetirmäge girişilýär. Ýagny eger administratiw nama kesgitli pul möçberiniň 10-njy maýda tölege degişlidigini göz önünde tutýan bolsa, onda administratiw edara pul talabynyň ýerine ýetirilmegini diňe 20-nji maýdan soň, ýagny 21-nji maýdan başlap biler. Sebäbi 11-nji maýdan 20-nji maý senesini hem goşmak bilen 10 gün möhlet, administratiw namanyň onuň gönükdirilen şahsy tarapyndan meýletin ýerine ýetirmäge bolan döwrüdür.

Eger administratiw namanyň özünde hiç hili möhlet görkezilmeýän bolsa, düşündirmek ýoly arkaly administratiw edaranyň administratiw namany meýletin ýerine ýetirmek üçin kesgitli möhleti bermegi isländigini ýa-da islemändigini aýdyňlaşdyrmak zerurdyr. Eger şeýle möhleti düşündirmek ýoly bilen aýdyňlaşdyrmak mümkin bolsa, onda mejbury ýerine ýetirme, diňe şeýle möhlet tamamlanan dan soň 10 günün geçmegi bilen amala aşyrylyp bilner.

Eger administratiw nama hiç hili möhleti bellemeýän bolsa, şeýle hem möhleti administratiw namany düşündirmek ýoly arkaly aýdyňlaşdyrmak mümkin bolmasa, onda administratiw namanyň meýletin ýerine ýetirilmegi üçin 10 günlük möhlet onuň güýje giren pursatyndan, ýagny administratiw namanyň yglan edilen pursatyndan başlanýar.

2. Administratiw namalarda göz önünde tutulan pul talaplarynyň mejbury ýerine ýetirilmegi Türkmenistanyň ýerine ýetiriş önümçiligi hakyndaky kanunçylygyna laýyklykda amala aşyrylýar. Bu pul talaplary barada administratiw namalarynyň ýerine ýetirilmeginiň şeýle hem, raýat-hukuk pul talaplarynyň ýerine ýetirmegine degişli bolan umumy talaplar boýunça amala aşyrylýandygyny aňladýar. AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 52–56-njy maddalary bolsa diňe – hereketleri etmek, kaýyl bolmak we saklanmak – diýlip atlandyrylýan administratiw namalara degişlidir.

52-nji madda. Administratiw nama gönükdirilen şahsy kesgitli hereketleri amala aşyrmaga, kesgitli hereketlere kaýyl bolmaga ýa-da kesgitli hereketleri amala aşyrmakdan saklanmaga borçlandyryan administratiw namalary ýerine ýetirmek 1. Administratiw nama gönükdirilen şahsy kesgitli hereketleri amala aşyrmaga, kesgitli hereketlere kaýyl bolmaga ýa-da kesgitli hereketleri amala aşyrmakdan saklanmaga borçlandyryan administratiw namany meýletin ýerine ýetirmek üçin gyzyklanýan şahsa ýeterlik möhlet belenilmelidir. Bu möhlet on günden geçmeli däldir.

2. Şu maddanyň birinji böleginde belenen möhletde meýletin tertipde ýerine ýetirilmedik administratiw nama mejbury tertipde ýerine ýetirilýär.

Administratiw nama gönükdirilen şahsy kesgitli hereketleri amala aşyrmaga, kesgitli hereketlere kaýyl bolmaga ýa-da kesgitli hereketleri amala aşyrmakdan saklanmaga borçlandyryan administratiw namany mejbury tertipde ýerine ýetirmek şu mejbury ýerine ýetirmek çäreleri bilen üpjün edilip bilner:

1) administratiw namada göz önünde tutulan hereketleriň administratiw nama gönükdirilen şahsyň hasabyna gaýry şahs ýa-da administratiw edara tarapyndan amala aşyrylmagy;

2) pul bilen mejbur etme; 3) gönüden-göni mejbur etme.

3. Gyzyklanýan şahs administratiw edara tarapyndan önünden mejbury ýerine ýetiriş çäreleriň ulanyljakdygy barada duýdurylmalydyr. Türkmenistanyň kanunçylygynda göni göz önünde tutulan, şeýle hem döwlet ýa-da jemgyýetçilik bähbitlerine zelel ýetirip biljek howpuň önüni almak ýa-da aradan aýyrmak bilen bagly bolan gaýragoýulmasyz halatlarda gyzyklanýan şahs mejbury ýerine ýetiriş çäreleri hakynda önünden duýdurylman bilner.

Duýduryş ýazmaça görnüşinde düzülýär we gyzyklanýan şahsa şu Kanunda belenen tertipde resmi taýdan berilýär.

Duýduryşda administratiw namany meýletin tertipde ýerine ýetirmek üçin belenen möhlet we bu möhletiň tamamlanmagy bilen ulanylmagy göz önünde tutulýan mejbury ýerine ýetiriş çäresiniň degişli görnüşü görkezilýär. Duýduryşda mejbury ýerine ýetirmegiň diňe bir çäresi göz önünde tutulyp bilner. Eger saýlanyp alnan mejbury ýerine ýetiriş çäresi administratiw namanyň ýerine ýetirilmegine getirmedik halatynda, şol mejbur ediş çäresiniň gaýtadan ulanylmagyna, has berk ýa-da gaýry mejbury ýerine ýetiriş çäresiniň ulanylmagyna ýol berilýär.

Duýduryşda ýerine ýetirilmäge degişli administratiw nama salgylanma berilýär we mejbury ýerine ýetiriş çärelerini ulanmaga esaslar görkezilýär.

4. Administratiw nama şahs tarapyndan ýerine ýetirilen halatynda mejbury ýerine ýetiriş çärelerini ulanmak haýal etmän bes edilýär.

1. AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 52-nji maddasy administratiw namanyň gönükdirilýän şahsy tarapyndan kesgitli hereketleriň amala aşyrylmagy, kesgitli hereketlere kaýyl bolunmagy ýa-da kesgitli hereketleri amala aşyrmakdan saklanylmagy (mundan beýläk EKS) bilen baglanyşykly ähli administratiw namalaryň ýerine ýetirmegi baradaky umumy kadalary özünde jemleýär. Düşündirilýän

maddanyň birinji bölegi EKS baradaky buýrugy özünde saklaýan her bir administratiw namanyň gönükdirilen şahsy tarapyndan «meýletin» ýerine ýetirilmäge degişlidigini kesgitleýär. Muňa garamazdan, munuň üçin administratiw edara oňa administratiw namany meýletin ýerine ýetirmäge umumy mümkinçilik berýän barabar möhleti bermäge borçludur. Düşündirilýän

maddanyň birinji bölegine laýyklykda bu möhletin iň aňryçäk döwri 10 günden ybaratdyr. Soňra administratiw nama administratiw edara tarapyndan mejbury ýerine ýetirilip bilner. Administratiw namanyň meýletin ýerine ýetirilmegi üçin takyk möhletin kesgitlenilmeginde administratiw edarada onuň maksadalaýyklyk we barabarlyk ýaly jähetlere laýyklykda amala aşyrmaga borçlanýan garaýşy bolýar. Maksadalaýyklyk bu manyda kanuny ýagdaýy mümkin boldugyça çalt döretmek üçin administratiw edaranyň şeýle möhleti kesgitlemegini aňladýar. Muňa garamazdan, şeýle möhletin dowamynda meýletin ýerine ýetirmek asla mümkin bolmadyk, has gysga möhletin kesgitlenilmegi maksadalaýyk bolmaz. Hususan-da, bu ýerde maksadalaýyklyk şuny aňladýar: möhlet mümkin boldugyça gysga bolmaly, ýöne şunlukda administratiw namanyň gönükdirilen şahsyna öz borçlaryny degişli görnüşde ýerine ýetirmäge mümkinçilik bermeli.

Takyk möhlet kesgitlenende hem, barabarlyk ýörelgesini berjaý etmek zerurdyr. Ýagny buýrulan çäräniň maksady we serişdesi deňag ramly gatnaşykda bolmaly.

2. Düşündirilýän maddanyň ikinji böleginiň birinji sözlemi administratiw namanyň gönükdirilen şahsynyň meýletin ýerine ýetirmedik EKS görnüşli administratiw namalaryň mejbury ýerine ýetirilýändigini göz önünde tutýar. Şunuň bilen birlikde, bu kada administratiw edaranyň EKS görnüşli administratiw namalary ýerine ýetirmäge borçl udygyny hem kesgitleýär. Şu nukdaýnazardan administratiw edara ýerine ýetirmek ýa-da ýerine ýetirmezlik baradaky garaýyş hukugyna eýe dälidir. Şeýle hem bu kada kanunyň hökmürowanlygy ýörelgesi arkaly Türkmenistanyň Konstitusiýasynda kepillendirilen ýerine ýetiriji häkimiýetiň kanunylygy ýörelgesini takyklaşdyrýar.

Düşündirilýän maddanyň ikinji böleginiň ikinji sözlemi administratiw edaranyň ýerine ýetirmeginiň çäginde eýe bolan mejbur ediş serişdelerini sanap geçýär. Mejburi ediş serişdeleriniň bu sanawy gutarnykly bolup durýar, şunuň bilen administratiw edara mejbur ediş çäreleriniň indiki üçüsinden birini saýlamalydyr:

- 1) ýerine ýetirmeginiň çalşylmagy; 2) pul bilen mejbur etme;
- 3) gös-göni mejbur etme.

Şunlukda ýerine ýetirmeginiň çalşylmagy kesgitli hereketleriň amala aşyrylmagy, kesgitli hereketlere kaýyl bolunmagy ýa-da kesgitli hereketleri amala aşyrmakdan saklanylmagy baradaky administratiw namanyň ýerine ýetirilmegini borçly şahsyň deregine başga bir şahsyň amala aşyryandygyny aňladýar. Bu mejbur ediş çäresi diňe çalşyp bolýan hereketler diýlip atlandyrylýan ýagdaýda ulanylyp bilner. Çalşyp bolýan hereketler – bu borçly şahsyň deregine başga bir şahsyň ýerine ýetirip biljek hereketidir (mysal üçin, gadagan edilen ýerlerde goýlan awtomobili ýerinden aýyrmak ulag serişdesiniň öz sürüjisi tarapyndan, şeýle hem awtomobili jerime duralgasyna ewakuirleýän ulag serişdeleriniň ewakuasiýasy boýunça kärhana tarapyndan hem mümkindir). Diňe borçly şahsyň erkine bagly bolan hereketler çalşyp bolmaýan hereketlerdir. Çalşyp bolmaýan hereketler ýagdaýynda mejbur etmegiň diňe beýleki çäreleri ulanylyp bilner.

Pul bilen mejbur etme çalşyp bolýan ýa-da çalşyp bolmaýan hereketler ýagdaýynda ulanylyp bilner^[78]. Pul bilen mejbur ediş çäresine kesgitli hereketleri amala aşyrmakdan saklanylmagy baradaky administratiw namalaryň hemmesi diýen ýaly, şeýle hem kesgitli hereketlere kaýyl bolunmagy boýunça borçlaryň ýerine ýetirilmegi degişlidir. Diňe borçly şahsa belli bolan maglumatlaryň berilmegi hem çalşyp bolmaýan hereketdir, çünki şeýle maglumatlary onuň deregine başga hiç kim berip bilmez. Çalşyp bolýan hereketler ýagdaýynda ýerine ýetirmeginiň çalşylmagy bilen bir hatarda pul bilen mejbur etme hem mümkindir. Bu ýerde administratiw edara özüniň garamagy boýunça, ýagny maksadalaýyklyk we barabarlyk jähetlerine laýyklykda her bir anyk ýagdaýa görä mejbur ediş çäresini ulanýar.

Pul bilen mejbur etmäniň özi jeza häsiýetine eýe däl. Bu – diňe mejbur ediş çäresidir, ýagny pul bilen mejbur etme çäresi boýunça borçly şahs administratiw namada göz önünde tutulan öz borçlaryny ýerine ýetirmäge mejbur edilyär. Jeza häsiýetiniň ýoklugy sebäpli pul bilen mejbur etme ýerine ýetiriş çäresi hökmünde özbaşdak bellenilip bilner hem-de jenaýat jezasy ýa-da administratiw temmisi bilen utgaşdyrylyp hem bellenilip bilner^[79]. Pul bilen mejbur etme gaýtadan hem bellenilip bilner, kesgitli ýagdaýlarda bolsa, onuň möçberi ýokarlandyrylyp hem bilner. Bu meseläniň çözgüdiniň administratiw edaranyň garaýşyna bagly bolup durýandygy sebäpli, pul bilen mejbur etme ýaly mejbur ediş çäresiniň gaýtadan ulanylmagy, bu elbetde, pul bilen mejbur etmäniň näçe gezek gaýtadan bellenilmeginiň geljeginiň bar bolup durýandygy ýa-da mejbur etmäniň başga bir çäresiniň ulanylmagynyň netijeli boljakdygy hasaba alynmalydyr. Şunuň bilen birlikde, bu işiň anak ýagdaýlaryna baglydyr.

Mümkin bolan üçünji mejbur ediş çäresi, ýagny gönüden-göni mejbur etmeklige şahslara ýa-da zatlara fiziki zorluk ulanmak, şeýle hem fiziki zorluk ulanmagyň kömekçi serişdeleri we ýarag arkaly täsir etmek hereketlerine düşünmelidir^[80]. Administratiw namanyň mejbury ýerine ýetirilmegi manysynda fiziki zorluk ulanmak – bu şahslara ýa-da zatlara islendik gönüden-göni täsirdir, ýagny mysal üçin, eger erki syndyrmak (garşylygy basyp ýatyrmak) zerurlygy yok bolsa, gozgalýan emläkleriň bir ýerden başga bir ýere mejbury göçürilmegi. Gönüden-göni mejbur etmäniň, ýerine ýetirmegiň çalşylmagyndan tapawudynyň esasy alamaty, administratiw edaranyň hereketleri öz güýji bilen (mysal üçin, «oturyan demonstrasiýadan» demonstrantlary çykarmak) ýerine ýetirmegi ýa-da üçünji şahslary (nädogry goýlan awtomobiliň ewakuasiýasy ýerine ýetirmegiň çalşylmagy bolup durýar) çekmek arkaly ýerine ýetirmegi bolup durýar.

3. Düşündirilýän maddanyň üçünji böleginiň birinji we ikinji söz lem leri administratiw namanyň gönükdirilen şahsynyň (shahslarynyň) administratiw edara tarapyndan mejbury ýerine ýetirmegiň çäreleriniň kabul edilmegi barada önünden duýdurylmalydygyny göz önünde tutýar. Kadadan çykma hökmünde Türkmenistanyň kanunçylygynda göni göz önünde tutulan ýagdaýlarda, şeýle hem döwletiň ýa-da jemgyýetiň bähbitlerine zyýan ýetirip biljek howpuň önüni almak ýa-da ony aradan aýyrmak bilen bagly gaýragoýulmasyz ýagdaýlarda gyzyklanýan şahs mejbury ýerine ýetiriş çäreleri barada önünden duýdurylman biliniýändigini kesgitlenen. Şeýle ýagdaýlara haýsy halatlaryň degişlidigi bolsa maddy kanunçylykda anyk kesgitlenen bolmalydyr.

Şu manyda gaýragoýulmasyz ýagdaý diýlip, diňe duýdurmak borjynyň berjaý edilmegi ýerine ýetiriş çäresiniň netijeli amala aşyrylmagyny howp astyna salýan ýagdaýlara düşünilýär. Mysal üçin, haçanda güýçli garyň ýagmagy we doňaklyk sebäpli admin istratiw edara tarapyndan pyýada geçelgesinden gary we buzy aýyrmak barada administratiw nama kabul edilip, borçly şahsa ony aýyrmak barada möhletiň berlendigine garamazdan, borçly şahs olary aýyrmak boýunça işleri ýerine ýetirmeýän bolsa, netijede, pyýada geçelgede pyýadalaryň fiziki howpsuzlygy üçin wehim emele gelip biler. Şeýle ýagdaýda administratiw edara önünden borçlanýan şahsy diňlemezden pyýada geçelgäniň arassalanmagyna degişli kärhanalara buýurma berip biler. Munuň özi, hemme zatlaryň hemişe takyk wakanyň ýagdaýlaryna bagly bolup durýandygyny alamatlandyrýar.

Mejbury ýerine ýetirmek çäreleriniň ulanylmagy barada duýduryş hakynda ilki başda administratiw namanyň özünde görkezilen bolmalydyr, ýa-da gyzyklanýan şahsa goşmaça hat üsti bilen habar berilmelidir. Bu hatlar (delilnamalar ýa-da beýleki resmi resminamalar) AÖH Türkmenistanyň Kanunyň 32-nji maddasynda göz önünde tutulyşy ýaly resmi taýdan gowşurylmalydyr, ýagny gol çekdirilip yglan edilmelidir, poçta üsti bilen iberilmelidir, elektron poçtasy boýunça iberilmelidir ýa-da başga görnüşde gyzyklanýan şahsa ýa-da onuň kanuny wekiline açyk yglan edilmelidir.

Administrativ namanyň meýletin ýerine ýetirilmegi barada duýduryşda bu namanyň meýletin ýerine ýetirilmeginiň möhleti we eger görkezilen möhletiň dowamynda bu nama meýletin ýerine ýetirilmese, onda gönükdirilen şahs babatynda mejbury ýerine ýetiriş çäreleriniň ulanylmagynyň şerti kesgitlenilmelidir.

Şonuň bilen birlikde, administrativ edara özüniň ulanmak isleýän takyk mejbur ediş çäresini anyk görkezmäge borçludur. Administrativ namanyň gönükdirilen şahsynyň ulanyljak mejbur ediş çäresi barada öňünden duýdurylmagy hökmany bolan pul bilen mejbur etmä gatnaşykda, mysal üçin, administrativ edaranyň pul bilen mejbur etmäniň möçberini ýa-da ýerine ýetirmegiň çalşylmagy ýagdaýyn da – soňundan borçlanýan şahsyň tölejek takmynan harajatlaryny habar bermegini aňladýar.

Şeýlelikde, diňe iň takyk duýduryşyň kömegi bilen duýduryşyň maksadyna hususan-da, borçlanýan şahsda administrativ namany özbaşdak ýerine ýetirmek islegini gazanyp bolar. Eger ol, mysal üçin, hiç bir rugsat almazdan, özbaşdak, bikanun guran gurluşygynyň ýykylmagy barada berlen administrativ namanyň esasynda özi gurluşygy ýykmasa, administrativ edaranyň buýurmasy esasynda gurluşyk kärhanasy tarapyndan ýykylmagynyň takyk bahasyny görse, onda, mümkin ol ýene bir gezek pikir eder we düzgün bolşy ýaly, munuň arzan düşjegi üçin bikanun eden gurluşygyny özi meýletin söker.

Duýduryşda mejbur etme çäresiniň diňe anyk bir görnüşiniň görkezilip bilinýändigine garamazdan, ulanylan mejbur ediş çäresi netijesiz bolsa, administrativ edara pul bilen mejbur etmäni ýene-de bir gezek, ýöne uly möçberde bellemek bilen, bu mejbur ediş çäresini gaýtadan ulanmaga, ýa-da beýleki mejbur ediş çäresini saýlamaga we bellemäge mümkinçiligi bardyr.

Şunuň bilen baglylykda, mejbur ediş çäresiniň birnäçe gezek ulanylmagynyň Türkmenistanyň Konstitusiasynda göz önünde tutulan iki gezek jeza berilmeginiň gadaganlygyny bozmaýandygyny ýene-de bir gezek bellemek gerek. Sebäbi mejbur ediş çäresiniň ulanylmagynda gürrüň jeza barada gitmeýär – mysal üçin, rugsatsyz jaýyň gurlandygy üçin. Bu ýerde gürrüň onuň kömegi bilen administrativ namanyň gönükdirilen şahsynyň erkini syndyrmaga gönükdirilen mejbur ediş çäresi barada barýar we onuň kömegi bilen ol hukuk ýagdaýynyň dikeldilmegine mejbur edilmelidir.

Mundan başga-da, administrativ namanyň ýerine ýetirilmegi bilen bagly işler tamamlanandan soň, ulanylan mejbur ediş çärelerine bagly bolmazdan, mysal üçin administrativ jerimesiniň salynmagy görnüşinde temmi çäresi hem bolup biler. Administrativ temmi ýagdaýynda Türkmenistanyň Konstitusiasynda göz önünde tutulan iki gezek jezanyň gadaganlygyna laýyklykda, şeýle temmi çäresi diňe bir gezek bellenilip bilner. Mejburi ediş serişdesi, tersine, entek hukuk ýagdaýy dikeldilýänçä ýa-da mejbur ediş çäresiniň ulanylmagynyň netijeliligine getirip biljekdigi ýüze çykarylýança has dowamly we has ýygý-ýygýdan bellenilip bilner. Ýene-de bir belläp geçmeli zat, eger mejbur ediş çäresi administrativ nama ýerine ýetirilenden soňra ulanylsa, şeýle ulanylan çäre barabar bolmaz, üstesine-de administrativ edara tarapyndan ýol berlen kanunbozulma bolar.

Mejburi ediş çäreleriniň ulanyljakdygy barada duýduryşda, meýletin ýerine ýetirilmedik, ozal kabul edilen administrativ nama görkezilmelidir we takyk ýagdaýlara we hereket edýän Türkmenistanyň kanunçylygyna salgylanyp mejbur ediş çäreleriniň ulanylmagynyň esaslary görkezilmelidir.

4. Düşündirilýän maddanyň dördünji bölegine laýyklykda, administrativ namanyň gönükdirilen şahsy tarapyndan administrativ nama ýerine ýetirilen ýagdaýynda, ýerine ýetirmegiň mejbury çäresiniň ulanylmagy haýal etmän bes edilmelidir.

Bu – öz-özünden düşnüklidir we Türkmenistanyň Konstitusíasynda kepillendirilen kanunyň hökmürowanlygy ýörelgesinden gelip çykýar: eger döwlet çäreleriniň maksadyna (bu ýerde: ýerine ýetirmek maksady) eýýäm ýetilen bolsa, (bu ýerde: administratiw nama eýýäm ýerine ýetirildi), onda hereket etmegini dowam etdirýän ýerine ýetiriş çäreleriniň mundan beýläk kanuny maksady ýokdur we şunuň bilen baglylykda administratiw nama ýerine ýetirilenden soň dowam edýän ýerine ýetiriş çäresi (mejbur etme çäresi) hemme ýagdaýda barabar dälidir.

Barabar däl çäreler bikanun bolup durýarlar we olar Türkmenistanyň Konstitusíany (kanunyň hökmürowanlygy ýörelgesini) bozýarlar. Käbir ýagdaýlarda kanuny maksat diňe bir administratiw namanyň niýetlenen maksadyna ýetilenden soňra ýerine ýetirilmeginde däl-de, eýsem niýetlenen maksada ýetmegiň asla mümkin bolmadyk ýagdaýlarynda hem ýokdur. Bu haçanda administratiw namanyň öz-özün den ähmiýetini ýitiren ýagdaýynda, şeýle hem borçly şahsyň administratiw namany ýerine ýetirmäge mundan beýläk ýagdaýynyň bolmadyk wagtlarynda bolup biler

53-nji madda. Administratiw namanyň administratiw nama gönükdirilen şahsyň hasabyna ýerine ýetirilmegi

1. Administratiw namada göz önünde tutulan hereket (hereketler) administratiw nama gönükdirilen şahs tarapyndan ýerine ýetirilmedik we bu hereketiň ýerine ýetirilmegi gaýry şahs ýa-da edara tarapyndan mümkin bolan halatynda, administratiw edara hereketi ýerine ýetirmegi şol şahsa ýa-da edara tabşyrýar.

2. Şu maddanyň birinji böleginde göz önünde tutulan halatlarda administratiw namany ýerine ýetirmek bilen bagly çykdaýylar administratiw nama gönükdirilen şahsyň hasabyna tölenilýär.

1. AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 53-nji maddasynyň birinji böleginde göz önünde tutulan ýerine ýetirmegiň çalşylmagy Türkmenistanyň kanunçylygynda administratiw namalaryň ýerine ýetirilmegi üçin göz önünde tutýan üç görnüşli mejbur ediş çäreleriniň biri bolup durýar. Bu çäre çalşylýan hereketler babatynda ulanylyp bilner. Administratiw önümçilikde hereket eger işiň ýagdaýlaryna laýyklykda ol borçlanýan şahsyň ýerine haýsy hem bolsa üçünji şahs tarapyndan obýektiw, onuň mazmunyny üýtgetmezden amala aşyrylyp bilinýän bolsa çalşylýan bolup durýar.

Elbetde, AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 53-nji maddasynyň birinji böleginiň mazmuny administratiw namanyň ýerine ýetirilmeginiň bu görnüşiniň çalyşma ýoly arkaly amala aşyrylýandygyny anyk beýan etmeýän hem bolsa, ýerine ýetirilişiň bu mazmunynyň administratiw edaranyň garaýşyna baglydygy öz-özünden düşnüklidir. Munuň üçin ýerine ýetirmegi çalyşmak ýaly hut şeýle mejbur ediş serişdesini saýlamak bilen, anyk ýagdaýda administratiw namany mejbury ýerine ýetirmegiň maksadalaýyklygyny administratiw edaranyň özi çözmelidir. Bu mejbur ediş çäreleriniň mümkin bolan görnüşleriniň üçüsini hem sanap geçýän, şeýle hem administratiw edaranyň garamagyna baglydygyny göni görkezýän AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 52-nji maddanyň ikinji böleginden gelip çykýar.

Diskresion çözüň kabul edilende administratiw edara, hususan-da, barabarlyk ýörelgesini berjaý etmäge borçlanýar. Şol bir wagtyň özünde administratiw namanyň ýerine ýetirilmegi babatynda kanuny maksat (ýerine ýetirip boljak administratiw namanyň ýerine ýetirilmeginiň üpjün edilmegi) kada bolşy ýaly ýerliklidir, saýlanylyp alnan anyk ýerine ýetiriş çäresiniň ýaramlylygy, zerurlygy we barabarlygy işiň ýagdaýlary esasynda bahalandyrylmalydyr. Hususan-da, ýerine ýetirmegiň haýsy hem bolsa bir çäresi bilen bagly maliýe harajatlary gaty uly bolsa, ýerine ýetirilmegi hökman bolan hereketleriň ähmiýetliligi bolsa az gymmatlyga eýe bolan ýagdaýynda barabarlyga degişli soraglar ýüze çykyp biler.

Ýerine ýetirmegiň çalşylmagy – bu döwletiň häkimlik çäresi bolup, döwletiň we raýatyň arasyndaky häkimlik-tabyňlyk (subordinasiýa) gatnaşygynda geçirilýär. Salgylanýan üçin

sezewar bolmak borjy bardyr. Bu AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 52-nji, 53-nji maddalardan göni gelip çykýar: eger kanun döwlete ýerine ýetirmegi üpjün etmäge mümkinçilik berýän bolsa, onda borçlanýan şahs şeýle hem, kanuny administratiw mejbur etme hökmünde administratiw edara tarapyndan kanuny saýlanan (hususan-da, barabar) ýerine ýetiriş çärelerine kaýyl bolmalydyr.

Ýerine ýetirmegiň çalşylmagynda administratiw edara, eger ol çäräni özi amala aşyryp bilmese, haýsy hem bolsa kärhana hereketi amala aşyrmagy tabşyrýar. Bu hukuk gatnaşygynda administratiw edara bilen kärhananyň arasyndaky gatnaşyklaryň Türkmenistanyň Raýat kodeksine laýyklykda raýat-hukuk şertnamasy esasynda amala aşyrylmalydygy barada gürrüň gidýär. Bu ýerde hiç hili jemagat-hukuk gatnaşyklary ýokdur, şunuň bilen birlikde bu hukuk gatnaşygyndan gelip çykýan mümkin bolan jedeller Türkmenistanyň Raýat kodeksiniň we Raýat iş ýörediş kodeksiniň düzgünlerine laýyklykda kazyýet edaralary tarapyndan seredilmäge degişli bolan adaty raýat-hukuk jedelleri bolup durýar.

Bu şeýle hem administratiw edaranyň haýsy hem bolsa bir administratiw namanyň ýerine ýetirilmegi üçin hereketleri amala aşyrmak barada şertnama baglaşmaga telekeçini (telekeçi ýuridik şahslary) mejbur edip bilmejekdigini aňladýar. Bu ýagdaýda telekeçi babatynda şertnamanyň raýat-hukuk erkinligi ýörelgesi hereket edýär. Admin istratiw edara raýat-hukuk şertnamasy boýunça telekeçi administratiw namanyň ýerine ýetirilmegi bilen bagly hereketi amala aşyrandygy üçin degişli tölegi tölemäge borçlanýar. Ýagny ilkibaşda administratiw edara tölegi etmelidir.

Borçlanýan şahsa gatnaşykda telekeçi administratiw edaranyň «ýaragy», ýagny «kömekçi-ýerine ýetirijisi» bolup durýar. Bu esasan, telekeçi öz işini amala aşyrmakda borçlanýan ýa-da üçünji şahsa zyýan ýetirýän ýagdaýlarynda ähmiýete eýedir. Döwlet edarasynyň maddy jogapkärçiliginiň adaty kadalaryna laýyklykda şeýle zyýan üçin (şeýle hem) döwlet jogap berýär. Sebäbi ahyrynda telekeçi bu işi diňe döwletiň tabşyrygy boýunça amala aşyrýar.

2. Muňa garamazdan, AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 53-nji maddasynyň ikinji bölegine laýyklykda administratiw edara soňra borçlanýan şahsdan töledilen harajatlaryň (we mümkin buýurmany ýerleşdirmek üçin hususy harajatlaryny) öweziniň doldurylmagyny talap edip biler. Öweziniň tölenmegi baradaky bu talaby administratiw edara (täze) administratiw nama arkaly amala aşyrýar, eger borçlanýan şahs harajatlaryň öweziniň tölenmegi ýa-da takyk möçber bilenrazy bolmasa ony jedelleşip biler.

Ýöne çykdaýylar barada habaryň kanunylygynyň şerti (ýagny administratiw edaranyň borçlanýan şahsdan harajatlaryň öweziniň tölenmegini talap edýän administratiw nama) tölenmäge degişli bolan hereketiň kanunalaýyklygy bolup durýar. Ýagny eger howpuň önüniň alynmagy üçin ýerine ýetirmäge degişli bolan administratiw namanyň hakyky ýa-da ýerine ýetirip bolýandygy möhüm bolsa, onda çykdaýylaryň öweziniň tölenmeginiň amala aşyrylmagy üçin öwezi tölenmeli hereketleriň kanunalaýyk bolmagy örän möhümdir. Bu hemme zatdan ön howpuň önüniň alynmagynyň örän çalt amala aşyrylmagy we takyk ýagdaýlarda kanunalaýyklygy barlamak üçin wagtyň bolmazlygy bilen esaslandyrylýar; hemişe yzky sene bilen ýüze çykýan çykdaýylaryň öweziniň tölenmegi meselesinde, tersine hiç hili gyssaglyk ýok, şunuň bilen birlikde kanunalaýyklyk hem jikme-jik barlanylyp bilner, çünki haýsy hem bolsa howpuň netijesinde hiç hili zyýanyň ýüze çykma wehimi ýok.

54-nji madda. Administratiw namanyň ýerine ýetirilmegini pul bilen mejbur etme ýoly bilen üpjün etmek 1. Şahsy kesgitli hereketleri amala aşyrmaga, kesgitli hereketlere kaýyl bolmaga ýa-da kesgitli hereketleri amala aşyrmakdan saklanmaga borçlandyryan

administrativ namanyň ýerine ýetirilmegini üpjün etmek maksady bilen, administrativ edara Türkmenistanyň kanunçylygyna laýyklykda pul bilen mejbur etmegi belläp biler.

2. Pul bilen mejbur etmegiň möçberi döwlet pajyny hasaplamak üçin bellenen binýatlyk mukdarynyň başisinden ellisine çenli bolup durýar. Pul bilen mejbur etmekden alnan serişdeler Türkmenistanyň Döwlet býujetine geçirilýär.

1. Pul bilen mejbur etme kesgitli hereketleriň edilmegi, kaýyl bolunmagy ýa-da etmekden saklanylmagy üçin mejbur ediş çäresi bolup durýar. Şeýlelikde, pul bilen mejbur etme jeza çäresi dälde, erkiň syndyrylmagynyň serişdesi bolup durýar. Ony hiç bir ýagdaýda haýsy hem bolsa edilen hukuk bozulmasy üçin «administrativ jerime» bilen garyşdyrmak bolmaz. Eger jezany diňe bir gezek bellämäge ýol berilýän bolsa we kanunyň bozulmagy üçin jeza çäresi hökmünde seredilýän bolsa, onda pul bilen mejbur etmede bu başgaçadyr: pul bilen mejbur etme bilen hiç kim jezalandyрмаýarlar, tersine kanuny ýagdaýy döretmäge ymtylynýar. Şol sebäpli hem pul bilen mejbur etme – mejbur etmegiň beýleki çäreleri ýaly – birnäçe gezek bellenenilip bilner we möçberi boýunça üýtgäp biler. Pul bilen mejbur etme çäresinde jeza häsiýetiniň ýokdugy sebäpli, iki gezek jeza bermegiň gadaganlygy baradaky konstitusion kada oňa degişli däl.

Pul bilen mejbur etme esasan çalşyp bolmaýan hereketler babatynda ulanylýar. AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 54-nji maddasynyň birinji böleginde gös-göni göz önünde tutulýşy ýaly onuň saýlanmagy administrativ edaranyň garamagynda bolýar. Bu hem pul bilen mejbur etmäni umuman ulanmagyň zerurlygy baradaky meselä (ýa beýleki mejbur ediş çäresini ulanmak, ýa-da hiç bir mejbur ediş çäresini ulanmazlyk), hem-de pul bilen mejbur etmäni haýsy möçberde salmalydygy baradaky meselä degişlidir.

Amala aşyrmagy diňe borçlanýan şahsyň erkine bagly bolan hereketler çalşyp bolmaýan hereketler bolup durýar. Indikiler muňa mysal bolup bilerler: administrativ namanyň gönükdirilen şahsyna jaýynyň gurluşygyny dowam etdirmegi gadagan edilendigi hakynda habar; jemgyýetçilik iýmitlendiriş kärhanasynyň eýesiniň salgysyna kärhananyň çäginde çilim çekmekligi gadagan etmegiň zerurlygy barada habar; gönükdirilen şahsdan kesgitli maglumaty bermegi talap edýän habar; mekdep borçlarynyň ýerine ýetirilmeginiň üpjün edilmegi, sürüjilik şahadatnamasynyň tabşyrylmagy, salgyt jarnamasyny bermek boýunça borçlaryň ýerine ýetirilmegi.

Administrativ edara şeýle hem, eger takyk wakanyň ähli ýagdaýlaryny ölçäp, özüniň diskresion çözgüdiniň çäklerinde, mysal üçin, ýerine ýetirmegiň çalşylmagyna garaňda pul bilen mejbur etmäni has maksadalaýyk hasapl aýan bolsa, çalşylýan hereketler ýagdaýynda ýerine ýetirişiň pul bilen mejbur etme görnüşini belläp biler. Düzgün bolşy ýaly, şeýle çözgütdä bir tarapdan, barabarlyk ýörelgesiniň nazarda tutulmagy, beýleki tarapdan bolsa administrativ edaranyň mümkin bolan howplaryň çalt, ygtybarly we netijeli önüni almaga mümkinçiliginiň bolmagynyň hasaba alynmagy ähmiýetli orny eýeleýär.

2. Düşündirilýän maddanyň ikinji bölegi pul bilen mejbur etmän iň ölçegi üçin çäkleri (5-50 esasy ululyklar) göz önünde tutýar. Türkmenistanyň Prezidentiniň 2010-njy ýylyň 11-nji maýyndaky № III-5594 belgili permanyna laýyklykda döwlet paçlaryny hasapl amak üçin kesgitlenen esasy ululygyň ölçegi 300 manatdan ybaratdyr^[81].

Bu çäklerde administrativ edara öz garaýşy boýunça pul bilen mejbur etmäniň takyk möçberini kesgitläp. Şunlukda, elbetde, barabarlyk ýörelgesi ähmiýetli orny eýeleýär. Mundan başga-da gürrüňiň haýsy hem bolsa mejbur ediş çäresiniň ilkinji nobatda ulanylmalydygy barada, ýa-da borçlanýan şahsa gaýtadan täsir etmegiň göz önünde tutulýandygy barada gidýändigini möhüm ähmiýete eýedir. Şeýle hem, haýsy möçberiniň kömegi bilen ony hereketi amala aşyrmaga mejbur edip boljakdygyny bilmek üçin, onuň takyk emläk ýagdaýy hem elbetde, ähmiýete eýe bolup biler.

Borçlanýan şahsyň tölemäge ukypsyz ýagdaýynda pul bilen mejbur etme mejbur ediş çäresiniň bellenmegi ýerlikli däl. Bu mejbur ediş çäresini saýlamak barada diskresion çözgüt üçin aýgytly ähmiýete eýe bolan barabarlyk ýörelgesinden gelip çykýar: eger administratiw namanyň gönükdirilen şahsynyň maddy (pul) ýagdaýy çäkli bolsa, onda pul tölemek boýunça borjuň kömegi bilen ony kesgitli hereketleri etmäge, kaýyl bolmaga ýa-da etmekden saklanmaga mejbur etmek mümkin däl. Şeýlelikde, pul bilen mejbur etme şeýle ýagdaýlarda ýerine ýetiriş çäresiniň maksadyna ýetmek üçin, ýagny kanuny ýagdaýy dikeltmek üçin ýaramsyz bolup durýar.

55-nji madda. Gönüden-göni mejbur etme

1. Şu Kanunyň 53-nji we 54-nji maddalarynda göz önünde tutulan mejbury ýerine ýetiriş çäreleri bilen administratiw namanyň ýerine ýetirilmegi mümkin ýa-da maksadalaýyk bolmadyk halatynda, administratiw edara gyzyklanýan şahsy kesgitli hereketleri amala aşyrmaga, kesgitli hereketlere kaýyl bolmaga ýa-da kesgitli hereketleri amala aşyrmakdan saklanmaga gönüden-göni mejbur edip ýa-da özi bu hereketi gaýragoýmazdan amala aşyryp biler.

2. Gönüden-göni mejbur etmekde Türkmenistanyň kanunçylygynda göz önünde tutulan degişli çäreler ulanylyp bilner.

3. Gönüden-göni mejbur etme çäresi diňe degişli ygtyýarlyklary bolan administratiw edara tarapyndan Türkmenistanyň kanunçylygynda göz önünde tutulan tertipde ulanylyp bilner.

1. AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 55-nji maddasynda göz önünde tutulan gönüden-göni mejbur etme, administratiw edara kanun esasynda berlen iň güýçli mejbur ediş çäresi bolup durýar. Gönüden-göni mejbur etme – bu şahsa ýa-da zatlara fiziki zorluk ulanmak ýa-da şeýle zorluk ulanmagyň kömekçi serişdeleri we ýarag arkaly täsir etmektir. Şunlukda fiziki zorluk ulanmak şahslara we zatlara islendik gönüden-göni täsir bolup durýar. Fiziki zorluk ulanmagyň kömekçi serişdeleri, hususan-da suw pürkujiler, tehniki germewler, gulluk itleri, gulluk atlary we gulluk awtomobilleri bolup durýar.

Gönüden-göni mejbur etmegiň ulanylmagy administratiw edaranyň garaýşyna bagly bolup durýar, üstesine-de kanun çykaryjynyň özi düşündirilýän maddanyň birinji böleginde gönüden-göni mejbur etmegiň beýleki mejbur ediş çärelerine barabarlykda subsidiar bolup durýandygyny belleýär, ýagny administratiw edara gönüden-göni mejbur etmäge diňe mejbur etmegiň beýleki çärelerini ulanmak mümkin bolmadyk ýa-da maksadalaýyk bolmadyk ýagdaýlarynda ulanmaga hukuklydyr.

Düşündirilýän maddanyň birinji bölegine laýyklykda gönüden-göni mejbur etmegiň iki görnüşi bar: birinjisi, fiziki zorlugyň ulanylmagy; ikinjisi özbaşdak ýerine ýetirmek. Gönüden-göni mejbur etmegiň ulanylmagynyň mysaly hökmünde ganyň synagynyň mejbury alynmagyny görkezip bolar.

Özbaşdak ýerine ýetirmek ýerine ýetiriji edaranyň çäräni özüniň hususy guramaçylyk we tehniki jogapkärçiliginiň çäginde amala aşyrmagyny aňladýar. AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 53-nji maddasynda laýyklykda, özbaşdak ýerine ýetirmegiň, ýerine ýetirmegiň çalşylmagyndan tapawudy administratiw edaranyň özüniň işiň üstünden doly häkimligi saklaýandygyny jemlenýär (we ony dolulygyna ýa-da bölekleyin haýsy hem bolsa ygtyýarlandyrylan telekeçi bermeýär).

Hususan-da, administratiw edaranyň özi öz serişdeleri bilen we öz jogapkärçiligi astynda mysal üçin nädogry goýlan awtomobili pudaklaýyn jerime duralgasyna äkidýär, gürrüň özbaşdak ýerine ýetirmek görnüşinde gönüden-göni mejbur etme barada barýar. Eger administratiw edara muny etmegi ulag serişdelerini ewakuirleýän kärhana tabşyryň bolsa, onda bu AÖH

Türkmenistanyň Kanunynyň 53-nji maddasyna laýyklykda ýerine ýetirilmeginiň çalşylmagy bolup durýar.

Özbaşdak ýerine ýetirmegiň ýene bir mysaly, gozgalýan emlägiň borçly şahsdan eger ol olary meýletin bermekden ýüz öwürýän bolsa, administratiw edaranyň işgärleri (mysal üçin, polisiýa) tarapyndan alynmagy.

Özbaşdak ýerine ýetirmegiň mysal hökmünde şeýle hem haçanda administratiw edaranyň muňa öz işgärlerini we tehniki serişdelerini çekmek bilen şahsy ýaşaýan jaýyndan çykarmaklygy hem görkezip bolar.

2. Düşündirilýän maddanyň ikinji bölegi gönüden-göni mejbur ediş çäreleriniň ulanylmagy barada Türkmenistanyň kanunçylygynda göz önünde tutulan çäreleri görkezýär. Şeýlelikde, mysal üçin, hereket edýän kanunçylyk kesgitli gönüden-göni mejbur ediş çäreleriniň ulanylmagy üçin aýratyn şertleriň bolmagyny göz önünde tutýar. Barabarlyk ýörelgesiniň hereket edýän we bu ýagdaýda umumy jähetlerine bagly bolmazdan bu ýerde beýleki kanunlar tarapyndan göz önünde tutulan aýratyn çäklendirmeler goşmaça hereket edýär.

3. Düşündirilýän maddanyň üçünji bölegi diňe ygtyýarlandyrylan administratiw edaranyň bu mejbur ediş çäresini ulanmaga hukuklydygyny tassyklaýar. Şeýlelikde, onuň administratiw edaranyň hereketi amala aşyrmagy administratiw edaranyň içinde bolmadyk şahsa tabşyryp bilýän ýagdaýy bolan ýerine ýetirmegiň çalşylmagyndan tapawudy ýene bir gezek belenilýär. Galan ýagdaýlarda, elbetde, islendik administratiw edara diňe öz ygtyýarlyklarynyň çäklerinde gönüden-göni mejbur ediş çäresini ulanyp biler.

56-njy madda. Mejburi ýerine ýetiriş çäreleriniň ulanylmagyna şikaýat etmek
Gyzyklanýan şahs ýerine ýetirilmegi üpjün edilýän administratiw nama jedelleşmek üçin belenilen tertipde mejburi ýerine ýetiriş çäreleriniň ulanylmagyna şikaýat edip biler.

AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 56-njy maddasy ýerine ýetirilmäge degişli bolan administratiw namanyň şikaýat edilip bilinjek şol bir serişdeleri bilen mejburi ýerine ýetiriş çäreleriniň ulanylmagy babatynda hem şikaýat edilmeginiň mümkinçiligini kesgitleýär.

Şunuň bilen birlikde, ýerine ýetiriji çäre hökmünde ilkibaşda AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 52-nji maddasynyň üçünji bölegine laýyklykda mejbur ediş çäresiniň ulanylmagy barada duýduryş göz önünde tutulýar. Şeýlelikde, mejbur ediş çäresiniň ulanylmagy ba ra da duýduryş administratiw nama bolup durýar ýa-da in bol man da şeýle diýlip hasaplanylmalýdyr.

Eger duýduryş esasy administratiw nama bilen bagly bolsa, onda administratiw namanyň gönükdirilen şahsynyň edýän şikaýaty hem administratiw namanyň özüne hem-de onuň ýerine ýetiriliş çäresine degişli bolýar. Eger duýduryş aýratynlykda kabul edilen bolsa, onda her bir aýry nama barada aýratyn şikaýat edilmelidir.

Eger şeýle ýagdaýda esasy administratiw nama eýýäm şikaýat edilmeyän bolsa, onda mejbur ediş çäresiniň ulanylmagy baradaky duýduryş, elbetde, muňa garamazdan jedelleşilip bilner. Muňa garamazdan, şeýle jedelleşme duýduryşda görkezilen ýerine ýetirmegiň diňe usulyna ýa-da görnüşine baglylykda netijeli bolup biler. Onda esasy administratiw nama boýunça ýerine ýetirmäge degişli bolan borja gatnaşykda kazyýet taýdan jedelleşmegiň mümkinçiligi eýýäm ýokdur. Beýleki ähli zatlar administratiw namanyň kanuny güýji baradaky kadanyň «gara ýol arkaly» aýlanmagyna getirerdi.

Edil administratiw nama babatynda şikaýat edilmegine meňzeş bolan ýerine ýetiriliş çäresiniň ýene biri, anyk mejbur ediş çäresiniň belenmegi barada şikaýat edilmegi bolup durýar. Bu ýerde hem edil administratiw namalar boýunça şikaýat etmegiň umumy tertibi ulanylýar: ýagny

administratiw namanyň gönükdirilen şahsy bellenen ýerine ýetiriliş çäresi barada administratiw şikaýat we talap arza berip biler.

IX BAP. ÇYKDAJYLAR

57-nji madda. Administratiw önümçiliginde çykdaýjylar

1. Administratiw önümçiligi amala aşyrmak boýunça çykdaýjylaryň möçberi Türkmenistanyň kanunçylygy bilen bellenilýär.

2. Eger adwokaty ýa-da gaýry ygtyýarly şahsy çekmek zerur bolan ýagdaýynda, adwokatyň ýa-da gaýry ygtyýarly şahsyň kömegi üçin töleg boýunça çykdaýjylaryň öwezi dolunmaga degişlidir.

3. Çykdaýjylar hakynda çözgüt administratiw namany çykaran edara tarapyndan kabul edilýär. Şeýle hem, çykdaýjylar hakyndaky çözgüt bilen adwokaty ýa-da beýleki ygtyýarly wekili çekmeklige zerurlygyň bolandygy ýa-da bolmandygy kesgitlenilýär.

Umumy düzgünler

Administratiw önümçilikde wajyp soraglaryň ýene-de biri önümçiligi alyp barmak we ýerine ýetirmek bilen bagly çykdaýjylardyr. Her bir aýratyn alnan ýagdaýda administratiw önümçilik kesgitli çykdaýjylaryň edilmegini talap edýär. Administratiw önümçiligi amala aşyrmagyň barşynda gyzyklanýan şahsyň administratiw edara ýüztutmany beren pursatyndan başlap şeýle çykdaýjylar başlanýar. Mysal üçin, ýüztutmanyň ýanyna käbir resminamalaryň nusgalarynyň goşulmagy talap edilýär ýa-da ýüztutmany berýän şahs şol resminamalaryň işiň hakyky ýagdaýlaryny anyklamaga ýardam etjekdigi sebäpli, olaryň nusgalaryny goşýar. Käbir ýagdaýda şeýle resminamalardan alnan nusgalaryň tassyk edilmegi talap edilýär. Mysal üçin, ýuridik şahslar rugsatnamalary ýa-da ygtyýarnamalary almak üçin ygtyýarly edaralara ýüz tutanlarynda, ýüztutmalaryň ýany bilen talap edilýän resminamalaryň sanawynda olaryň esaslandyryş resminamalarynyň tassyklanany nusgalarynyň goşulmagy talap edilýär. Türkmenistanyň Prezidentiniň 2011-nji ýylyň 11-nji noýabryndaky 11896 belgili karary bilen tassyklanany «Ýuridik şahslary döwlet tarapyndan bellige almagyň we olaryň hasabyny ýöretmegiň Tertibine»^[82] laýyklykda, bel lige alynmak bilen bagly resminamalaryň nusgalaryny kepillendirmek we degişli delil hatlary bermek üçin 10 manat möçberinde töleg göz önünde tutulan. Administratiw önümçilikde bolup biljek şeýle çykdaýjylaryň hataryna notorial edaralaryň, arhiw edaralarynyň, salgy býurolarynyň, pasport gulluklarynyň, şeýle hem döwlet edaralarynyň raýatlara tölegli hyzmaty amala aşyrmagy bilen bagly çykdaýjylary görkezmek bolar.

1. Administratiw önümçilikde bolup biljek çykdaýjylaryň dürli derejedäki kadalaşdyryjy hukuk namalary bilen kesgitlenilýändigini sebäpli, düşündirilýän maddanyň birinji böleginde administratiw önümçiligi amala aşyrmak boýunça çykdaýjylaryň möçberi Türkmenistanyň kanunçylygy bilen bellenilýändigini kesgitlenilen.

Şeýle çykdaýjylar administratiw önümçilik amala aşyrylanda tölenýän döwlet paçlary görnüşinde hem bolup biler. Mysal üçin, Türkmenistanyň Prezidentiniň 2015-nji ýylyň 3-nji sentýabryndaky 14389 belgili karary esasynda, Türkmenistanyň raýatlarynyň Türkmenistandan gitmek we Türkmenistana gelmek üçin pasportynyň resmileşdirilmegi we berilmegi, şeýle hem onuň çalşyrylmagy üçin döwlet pajynyň möçberi Türkmenistanyň kanunçylygynda kesgitlenen döwlet paçlary boýunça hasaplamalar üçin binýatlyk mukdarynyň:

- adaty tertipde bir aýyň dowamynda resmileşdirilmegi we berilmegi, şeýle hem onuň çalşyrylmagy üçin 20%-i möçberinde;

- gyssagly tertipde 3 (üç) iş gününün dowamynda resmileşdirilmegi we berilmegi, şeýle hem onuň çalşyrylmagy üçin 40%-i möçberinde bellenen^[83].

Şeýle hem, administratiw önümçilikde çykadjylar administratiw namanyň ýa-da administratiw şikayät boýunça çözgüdiň, ýa-da beýleki resminamalaryň gowşurylmagy, şaýatlaryň çagyrylmagy, bilermenleriň, hünärmenleriň we terjimeçileriň işe çekilmegi bilen bagly bolup bilýär. Daşary ýurtlaryň tejribesiniň görkezişi ýaly, terjimeçileriň ýa-da bilermenleriň işe çekilmegi bilen baglanyşykly çykadjylar, olaryň işe çekilmegi kimiň başlangyjy ýa-da zerurlygy bilen bagly bolsa, şol şahs tarapyndan öwezi dolunmaga degişlidir. Mysal üçin, «Administratiw önümçilik hakynda» Eston Respublikasynyň kanunynyň 21-nji maddasyna laýyklykda, terjimeçiniň işe çekilmegi bilen bagly çykadjylar, onuň işe çekilmegi barada haýyşnama beren şahsyň hasabyna amala aşyrylýar ýa-da administratiw edara şeýle çykadjylary öz üstüne alyp bilýär. Şeýle hem, şaýatlar we bilermenler bilen bagly çykadjylar olaryň çagyrylmagy, gelmegi, administratiw önümçiligiň geçirilýän ýerinde bolmagy bilen bagly bolup, bu çykadjylar bilermeni ýa-da şaýady işe çeken administratiw edara tarapyndan tölenilýär^[84].

Administratiw önümçilikde administratiw namanyň çap edilmegi we yglan edilmegi, administratiw önümçilige ýa-da administratiw nama degişli beýleki resminamalaryň goşmaça nusgalarynyň berilmegi, resminamalaryň nusgalarynyň alynmagy, olardan göçürmeleriň alynmagy bilen bagly çykadjylar hem administratiw önümçilikde bolup biljek çykadjylaryň hataryna degişlidir.

Administratiw önümçilige gatnaşmaklygyň üpjün edilmegi ýa-da administratiw önümçilik bilen bagly telegrammalaryň berilmegi, halkara, şäherara telefon gepleşikleri, administratiw önümçilik bilen baglanyşykly iş saparlaryny hem administratiw önümçilikdäki çykadjylaryň sanawyna degişli edip bolar.

Administratiw önümçiligiň amala aşyrylmagy üçin beýleki administratiw edaralar tarapyndan edilen hyzmatlar ýa-da gaýry şahslaryň hyzmatlary üçin edilmeli tölegler, zatlaryň saklanmagy we bir ýerden başga ýere geçirilmegi bilen bagly çykadjylar önümçilikde ýüze çykýan çykadjylar hökmünde mysal getirmek bolar.

Kanunyň 4-nji maddasynyň düşündirişlerinde administratiw edara nyň administratiw önümçilik üçin gerek bolan resminamalary gyzyklanýan şahsdan kabul edip alyp, galan resminamalary we (ýa-da) maglumatlary administratiw edaranyň haýyş haty bilen ýüzl enip almalydygy düşündirilipdi.

Häzirki wagtda tejribede administratiw önümçilik üçin zerur bolan resminamalar ýa-da maglumatlar gyzyklanýan şahslaryň özi tarapyndan ýygnaýlyp, tölegler hem olaryň özi tarapyndan edilýär. Daşary ýurtlaryň tejribesiniň görkezişi ýaly, şeýle resminamalaryň ýa-da maglumatlaryň administratiw edaranyň ýüzlenmesi esasynda alnyp, töleginiň administratiw edara tarapyndan amala aşyrylan ýagdaýynda çykadjylaryň öwezi dolunmaga degişlidir^[85].

Düzgün bolşy ýaly, administratiw önümçilik bilen bagly administratiw edaranyň çykadjylary administratiw edaranyň öz hasabyna amala aşyrylýar. Administratiw önümçilik bilen baglanyşykly gyzyklanýan şahsyň ýa-da onuň wekiliniň çykadjylary, şeýle hem administratiw önümçilikde wekilçilik üçin hyzmatlaryň tölegi gyzyklanýan şahsyň hasabyna amala aşyrylýar.

2. Düşündirilýän maddanyň ikinji böleginde eger adwokaty ýa-da gaýry ygtyýarly şahsy çekmek zerur bolan ýagdaýynda, adwokatyň ýa-da gaýry ygtyýarly şahsyň kömegi üçin töleg boýunça çykadjylaryň öweziniň dolunmaga degişlidigi kesgitlenilen. «Türkmenistanda adwokatura we adwokatlyk işi hakynda» Türkmenistanyň kanunyna laýyklykda, adwokatlyk işi adwokat bilen ynanyjynyň ýa-da onuň ynanylan wekiliniň arasynda baglaşylan şertnama esasynda amala aşyrylýar. Bu şertnama raýat-hukuk gatnaşyklary häsiýetinde bolup, adwokat bilen

ynanyjynyň ýa-da onuň ynanylan wekiliniň arasynda ýönekeý ýazmaça görnüşde baglaşylýar. Şeýle şertnamada beýleki gaýry şertler bilen bir hatarda ýuridik kömek üçin tölegiň şetleriniň we möçberiniň, adwokatyň tabşyrygy ýerine ýetirmegi bilen baglanyşykly goşmaça tölegleriň göz önünde tutulmalydygy kanunda bellenen^[86].

Ýuridik maslahathananyň adwokatlary tarapyndan berilýän ýuridik kömek üçin ylalaşyk bolmadyk halatynda adwokat tarapyndan berilýän ýuridik kömek üçin töleg Türkmenistanyň Maliýe we ykdysadyýet ministrligi bilen ylalaşylyp, Türkmenistanyň Adalat ministrligi tarapyndan tassyklanan Ýuridik maslahathananyň adwokatlary tarapyndan berilýän ýuridik kömek üçin töleg hakynda Gözükdirme esasynda ýuridik maslahathananyň müdiri tarapyndan bellenilýär^[87].

Adatça, adwokat gyzyklanýan şahsyň özi tarapyndan şertnama esasynda işe çekilip, olar gyzyklanýan şahsyň wekili hökmünde çykyş edýärler. «Türkmenistanda adwokatura we adwokatylyk işi hakynda» Türkmenistanyň Kanunynda diňe Türkmenistanyň jenaýat iş ýörediş kanunçylygynda göz önünde tutulan esaslarda jenaýat kazyýet önümçiliginde bellenen ýa-da beýleki halatlarda adwokat tarapyndan berilýän ýuridik kömek üçin töleg döwletiň hasabyna tölenilmeli edilen ýagdaýlary düzgünleşdirilýär. Häzirki wagtda administratiw önümçilikde adwokatyň işe çekilmegi bilen bagly tölegi döwletiň hasabyna degişli etmek hakynda kadalar kanunçylykda göz önünde tutulmadyk. Geljekde şeýle ýagdaýlaryň kadalaşdyryjy namalary bilen düzgünleşdirilmegi şu kanuny ulanmak bilen bagly hukuk tejribesinden ugur almak bilen kesgitleniler.

Düşündirilýän maddanyň şu böleginde gaýry şahslar diýlende, administratiw önümçilikde işiň hakyky ýagdaýlaryny anyklamak, administratiw namany çykarmak üçin zerur bolan barlaglary geçirmek üçin işe çekilýän bilermenler, hünärmenler göz önünde tutulýar. Şeýle hünärmenleriň işe çekilmegi hem bellibir çykdaýlaryň bolmagyna getirip, olaryň hyzmaty bilen bagly çykdaýlaryň möçberi, köplenç, kadalaşdyryjy hukuk namalary bilen ýa-da ýuridik şahslaryň içki resminamalary bilen, şeýle hem raýat-hukuk şertnamalarynda göz önünde tutulyp bilner.

3. Düşündirilýän maddanyň üçünji böleginde çykdaýylar hakynda çözgüdiň administratiw namany çykaran edara tarapyndan kabul edilýändigini, şeýle hem, çykdaýylar hakyndaky çözgüt bilen adwokaty ýa-da beýleki ygtyýarly wekili çekmeklige zerurlygyň bolandygy, ýa-da bolmandygy kesgitlenilýär. Administratiw namada adwokatyň ýa-da gaýry ygtyýarly wekiliň haýsy zerurlyklara görä işe çekilendigi görkezilmelidir. Mysal üçin, administratiw edara seredilýän işiň çylşyrymlydygyny, gyzyklanýan şahsyň işiň materiallaryna doly düşünmegi üçin bu ugurdan ýörite bilimi bolan adwokaty işe çekmegi zerur hasaplaýar, ony esaslandyryýar hem-de administratiw namada şeýle esaslary görkezýär. Şeýle hem, administratiw namada adwokatyň ýa-da gaýry şahsyň işe çekilmegi bilen bagly çykdaýylar, olaryň öwezini dolmagyň tertibi hem görkezilmelidir.

58-nji madda. Şikaýat önümçiliginde çykdaýylaryň öweziniň dolunmagy

1. Eger şikaýat kanagatlandyrylýan bolsa, onda administratiw namany kabul eden administratiw edara şikaýat beren şahsyň hukuklarynyň we hukuk goragynyň maksadalaýyk amala aşyrylmagy üçin ähli çykdaýylarynyň öwezini dolmaga borçludur.

2. Eger şikaýat şu Kanunyň 36-njy maddasyna baglylykda kanagatlandyrylmadyk bolsa hem bu düzgün hereket edýär.

3. Eger şikaýat kanagatlandyrylmaýan bolsa, onda şikaýaty beren şahs jedelleşilýän administratiw namany kabul eden administratiw edara hukuklary we hukuk goragy

maksadalaýyk amala aşyrmak üçin zerur bolan ähli çykdaýylarynyň öwezini dolmaga borçludyr.

4. Öwez tölegini almaga hukukly şahsyň günäsi boýunça emele gelen çykdaýylary bu şahsyň özi tölemelidir, eger çykdaýylar wekiliň günäsi bilen ýüze çykan bolsa, jogapkärçilik wekillik edilýäne ýüklenilýär.

Umumy düzgünler

Mälim bolşy ýaly, administratiw edara administratiw şikaýata administratiw namany kabul etmegiň kanunylylygy, hereketi ýa-da hereketsizligi amala aşyrmak nukdaýnazaryndan, eger administratiw nama (hereketlilik/ hereketsizlik) diskresion ygtyýarlylygyň çäklerinde kabul edilen (amala aşyrylan) ýagdaýynda bolsa, maksadalaýyklyk nukdaýnazaryndan hem seredýär.

AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 42-nji maddasyna laýyklykda, administratiw şikaýatyň predmeti şulardyr:

- administratiw namalar;
- administratiw edaranyň hereketi ýa-da hereketsizligi;
- şeýle-de administratiw namany kabul etmekden ýüz döndermek ýa-da onuň möhletini bozulmagy bilen kabul edilmegi.

Ýokarda durýan administratiw edara tabynlygyndaky administratiw edara tarapyndan çykarlan administratiw nama babatynda belen administratiw şikaýata seredip, aşakdaky çözgütleriň birini kabul edýär:

- 1) administratiw namany üýtgetmän, şikaýaty kanagatlandyrmak galdyryr;
- 2) materialda bar bolan ýa-da goşmaça berlen subutnamalar esasynda administratiw namany doly ýa-da bölekleyin ýatyryr, ýa-da täze administratiw nama kabul edýär;
- 3) administratiw namany üýtgedýär.

1. Administratiw şikaýat kanagatlandyrylanda çykdaýylaryň öweziniň dolunmagy.

Düşündirilýän maddanyň kadalary administratiw şikaýat kanagatlandyrylan ýagdaýynda administratiw namany kabul eden administratiw edaranyň şikaýat eden şahsa hukuklary ýa-da hukuk goragyny maksadalaýyk amala aşyrmak üçin gerek bolan ähli çykdaýylarynyň öwezini dolmalydygyny anyk kesgitledi.

Administratiw şikaýat önümçiliginde çykdaýylar, ilkinji nobatda, adwokaty ýa-da wekili çekmek bilen baglanyşykly bolup biler. Hukuk ulanyş tejribesiniň seljermesiniň görkezilişi ýaly, häzirki wagtda administratiw önümçiligiň çäklerinde adwokatyň hyzmatlarynyň tölegi bilen bagly çykdaýylaryň öwezini dolmak barada ýüz tutmalar düş gelmeýär. Muňa garamazdan, bu soragyň kanun esasynda çözülenligi aýratyn bellemäge mynasyp.

Nazary taýdan, administratiw şikaýat kanagatlandyrylanda çykdaýylaryň öwezini dolmagyň düýp manysy deňşiliginde administratiw nama kabul edilen şahsyň öz başlangyjy bilen adwokatyň tölegli hyzmatlaryna ýüz tutmagyna, administratiw namanyň doly ýa-da bölekleyin ýatyrylmagyny gazanmagyna we soňra çykdaýylaryň öweziniň dolunmagyny maksat edinip, administratiw edara talap bildirmegine mümkinçiligi aňladýar.

Nazary esaslardan görnüşi ýaly, talap bilen ýüz tutmaga sebäp bar we eger ýokarda durýan edaranyň çözgüdi bilen administratiw nama ýatyrylsa, onda administratiw şikaýat boýunça iş bilen baglylykda adwokata ýa-da wekile edilen çykdaýylar administratiw edaranyň günäsi bilen döreýär. Düşündirilýän maddanyň birinji böleginiň kadalaryndan ugur alnyp, olaryň öwezi dolunmalydyr.

Beýleki döwletleriň kanunçylyk tejribesiniň görkezişi ýaly, administratiw şikaýatyň kanagatlandyrylan hemme ýagdaýlarynda gyzyklanýan şahsyň adwokata ýa-da wekile çykdaýylarynyň öwezi dolunmaýar. Mysal üçin, Gruziýada şikaýat kanagatlandyrylan ýagdaýynda administratiw edara administratiw önümçilige gatnaşýan tarapyň adwokatyň ýa-da başga

wekilini hakyna tutmak boýunça çykdaýlaryň diňe administratiw önümçilige gatnaşýan tarap olary tölemäge ukypsyz bolan ýagdaýynda öwezi dolunýar^[88].

AÖH Türkmenistanyň Kanuny administratiw şikaýata seredilendigi üçin haýsydyr bir döwlet paçlarynyň ýa-da tölegleriniň tölenmegini göz önünde tutmaýandygyny bellemek gerek. Beýleki ýurtlaryň bu meselä çemeleşmesi bolsa, dürli-dürlidir. Mysal üçin, Ermensitan Respublikasynyň «Administratiw işiň we administratiw önümçiligiň esaslary hakyndaky» kanunynda administratiw önümçilik wagtynda döwlet ýa-da ýerli paçlaryň tölenmegini göz önünde tutulýar^[89]. Gruziýanyň Umumy administratiw kodeksiniň 204-nji maddasynyň birinji böleginde administratiw şikaýata seredilendigi üçin döwlet paç larynyň ýa-da haýsydyr bir beýleki tölegiň bellenip bilinmeýändigini berkidilýär.

Düzgün bolşy ýaly, tejribede şikaýat önümçiliginde taraplaryň her biri öz çykaran çykdaýlaryny özi çekýär.

2. Önümçilik we formal ýalňyşlyklaryň netijesinde şikaýat kanagatlandyrylmadyk ýagdaýynda çykdaýlaryň öweziniň dolunmagy.

58-nji maddanyň ikinji böleginde şu kanunyň 36-njy maddasynyň ulanylmagy netijesinde şikaýat kanagatlandyrylmadyk ýagdaýynda çykdaýlaryň öweziniň dolunmalydygy barada bellenýär.

Haçan-da, administratiw namany kabul etmek üçin arza we esaslar administratiw nama kabul edilenden soňra berlen bolsa, gatnaşýjylaryň biri administratiw nama kabul edilenden soňra diňlenilen bolsa, administratiw namany kabul etmek üçin ýardam etmekligi talap edilýän adiministratiw we beýleki edaralaryň çözgüdi we kömegi administratiw nama kabul edilenden soňra bolup geçen bolsa, onda olar formal we önümçilik talaplarynyň bozulmasy diýip hasaplanýar.

3. Şikaýat kanagatlandyrylmadyk ýagdaýynda çykdaýlaryň öweziniň dolunmagy.

Düşündirilýän maddanyň üçünji bölegi şeýle diýýär: eger şikaýat kanagatlandyrylmaýan bolsa, onda şikaýaty beren şahs jedelleşilýän administratiw namany kabul eden administratiw edara hukuklary we hukuk goragy maksadalaýyk amala aşyrmak üçin zerur bolan ähli çykdaýlarynyň öwezini dolmaga borçludyr.

Bu kada hem edil şu maddanyň birinji bölegi ýaly, anyk kadalary özünde saklaýar. Şeýle-de bolsa, administratiw şikaýata seredilende administratiw edaranyň nähili çykdaýlary bolup biler diýen sorag ýüze çykýar. Şu kanunyň 47-nji maddasyna laýyklykda, şikaýat edilýän administratiw namany kabul eden administratiw edara şikaýat berlen ýagdaýynda, ony kanagatlandyrýar ýa-da baş gün möhletiniň dowamynda şikaýaty işiň materiallary bilen ýokarda durýan administratiw edara ugradýar. Bu ýerde ýokarda durýan adminisratiw edara administratiw şikaýaty we işiň materiallaryny ugratmak boýunça çykdaýlar bilen baglanyşykly hem sorag ýüze çykýar. Şeýle-de ýokarda durýan edarada administratiw şikaýata seretmek bilen bagly çykdaýlar ýüze çykyp biler, mysal üçin, beýleki administratiw we başga edaralaryň hukuk kömegi. Şu kanun hukuk kömegi bilen bagly bolan çykdaýlaryň öwezini dolmak tertibini göz önünde tutmaýar.

Häzirki wagtda administratiw şikaýaty beren şahsyň çykdaýlaryň öwezini dolmak barada administratiw edara talap bildiren ýagdaýlary tejribede duş gelmeýär. Bir tarapdan, administratiw şikaýata seretmek ýokarda durýan administratiw edaranyň gündelik gözegçilik işiniň aýrylmaz bölegi bolup durýar, beýleki tarapdan, kanunda şeýle kadanyň bolmagy, administratiw şikaýaty berýän şahslary jogapkärçilige çagyryýar we bu hereketleriň bellibir maddy çykdaýlar bilen baglydygyna ünsi çekýär. Şeýle-de bu kada ýokarda durýan edaranyň şikaýata seretmek bilen bagly işiň köpelmizliginiň önüni almaga gönükdirilen, netije-de wagty we serişdeleri tygşytlamaga mümkinçilik berýär.

4. Çykdaýjylaryň öweziniň dolunmagy. AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 58-nji maddasynyň dördünji bölegine laýyklykda, öwez dolma hakyny almaga hukukly şahsyň günäsi boýunça ýüze çykan çykdaýjylar şol şahs tarapyndan tölenýär, eger çykdaýjylar wekiliň günäsi bilen ýüze çykan bolsa, jogapkärçilik wekilçilik edilýäne ýüklenýär.

Düşündirilýän maddanyň dördünji bölegi üçünji bölegiň logiki dowamy bolup durýar, ýagny şikaýatyň kanagatlandyrylmaýan ýagdaýy anyk düzgünleşdirilýär. «Günä» adalgasy şu ýerdäki manysynda «bellibir çykdaýjylara getiren şahsyň hereketi» hökmünde seredilmelidir. Düşündirilýän maddanyň dördünji bölegine laýyklykda, bu şikaýaty beren şahsyň (ýa-da onuň wekiliniň) hereketidir. Has dogrusy, bu hut özi ýa-da wekili arkaly şikaýaty beren administratiw namanyň gönükdirilen şahsydyr (adresatydyr). Şikaýat kanagatlandyrylmadyk ýagdaýynda administratiw (ýokarda durýan) edara tarapyndan çekilen harajatlar şikaýaty beren şahs tarapyndan tölenýär.

Şikaýata seredilende administratiw namanyň kabul edilmeginiň kanunylygy we maksadalaýyklygy barlanýar. Administratiw edaranyň öwezi dolunmaga degişli nähili çykdaýjylary bolup biler? Elbetde, hukuklary ýa-da hukuk goragyny maksadalaýyk amala aşyrmak boýunça çykdaýjylar göz önünde tutulýar.

Şikaýat boýunça önümçiligiň barşynda resmi subutnamalar derňelýär, gyzyklanýan şahslaryň düşündirişleri, bilermenleriň netijeleri we şaýatlaryň görkezmeleri diňlenýär, şeýle-de maddy subutnamalar barlanýar we ýerinde seljermeler geçirilýär. Bu administratiw edaralaryň gündelik alyp barýan işi bolanlygy üçin, administratiw önümçilik hökmünde şikaýatyna seredilýän şahs üçin tölegsizdir.

59-njy madda. Ýerine ýetiriş bilen bagly çykdaýjylaryň öweziniň dolunmagy

1. Eger kanun ýa-da şonuň esasynda kabul edilen administratiw nama bilen başgaça bellenilmedik bolsa, administratiw namany mejbury ýerine ýetirmek bilen bagly çykdaýjylary administratiw nama gönükdirilen şahs töleýär.

2. Gaýragoýulmasyz halatlarda, eger gyzyklanýan şahsa administratiw namany meýletin ýerine ýetirmegiň möhleti kesgitlenilmedik bolsa, ýerine ýetiriş boýunça çykdaýjylary degişli administratiw edara töleýär, haçan-da gaýragoýulmasyz zerurlyk halatlary administratiw namany ýerine ýetirmeli şahsyň hereketleri bilen ýüze çykan ýagdaýlar muňa degişli däl.

Umumy düzgünler

Administratiw nama, şeýle hem administratiw şikaýat boýunça çözgüt hökmany ýerine ýetirilmäge degişlidir we ol onuň gönükdirilen şahsy tarapyndan meýletin ýerine ýetirilýär. Şu kanunyň 50-52-nji maddalarynda, şeýle-de olara düşündirişlerde administratiw namalary ýerine ýetirmegiň tertibi kesgitlendi we düşündirildi. Haýsydyr bir hereketi ýerine ýetirmäge ýa-da haýsydyr bir hereketden saklanmaga gönükdirilen administratiw nama mejbur ediş çäreleriniň kömegi arkaly, mejbury ýagdaýda ýerine ýetirilmegine getirip biler. Şu kanuna laýyklykda, mejbur ediş çäreleri şulardan ybaratdyr: a) administratiw namada göz önünde tutulan hereketleriň administratiw nama gönükdirilen şahsyň hasabyna gaýry şahs ýa-da administratiw edara tarapyndan amala aşyrylmagy; b) pul bilen mejbur etme; c) gönüden-göni mejbur etme. Mejbur ediş çäresi onuň maksadyna barabar bolmalydyr. Mejbur ediş çäresi borçly şahsyň^[90] we jemgyýetiň ýitgileriniň mümkin boldugyça pes (minimal) derejede bolar ýaly edip saýlanmalydyr.

1. Administratiw namanyň mejbury ýerine ýetirilmegi bilen bagly çykdaýjylar.

Düşündirilýän maddanyň birinji böleginden görnüşi ýaly, eger kanun ýa-da onuň esasynda kabul edilen administratiw namada başgaça göz önünde tutulmadyk bolsa, administratiw namanyň mejbury ýerine ýetirilmegi boýunça çykdajylar onuň gönükdirilen şahsyna ýüklenýär. Eger administratiw namanyň gönükdirilen şahsy namada göz önüne tutulan bellibir hereketleri amala aşyrmak, bellibir hereketlere kaýyl bolmak ýa-da bellibir hereketlerden saklanmak baradaky borçlary ýerine ýetirmeyän bolsa, emma ol başga şahs tarapyndan ýerine ýetirilip bilinýän bolsa, onda administratiw edara ýerine ýetirip biljek beýleki şahsa administratiw namanyň gönükdirilen şahsynyň hasabyna bu hereketleri ýerine ýetirmekligi tabşyryp biler.

Mysal üçin, söwda meýdançalarynda we ammar ýerlerinde döwlet arassaçylyk we keselleriň ýaýramagyna garşy göreşmek gullugynyň geçiren barlagynda arassaçylyk talaplaryna laýyk gelmeýän harytlaryň bardygy ýüze çykarylýar. Gullugyň geçiren barlagnamalarynyň (ekspertizalaryň) netijesinde, bu harytlaryň söwda meýdançalaryndan aýyrylmagy we olaryň ýok edilmegi hakynda çözgüt kabul edilýär. Bu gönükdirilen şahsa bellibir hereketi amala aşyrmak borjuny ýükleýän administratiw nama bolup durýar.

Degişlilikde, şeýle administratiw namanyň gönükdirilen şahsy bu harytlaryň eýesi, hususan-da, olary söwda merkeziniň söwda meýdançasýnda ýerleşdiren şahsdyr, ýagny söwda kärhanasydyr (hususy telekeçi). Bu söwda kärhanasynyň talabalaýyk gelmeýän harytlary ýok etmek hakyndaky administratiw namany ýerine ýetirmedik ýagdaýynda, arassaçylyk we keselleriň ýaýramagyna garşy göreşmek gullugy namanyň ýerine ýetirilmegini ýok etmek işi bilen meşgullanýan başga kärhana tabşyryp biler. Şeýle harytlaryň ýok edilmegi boýunça çykdajylary bu harytlaryň eýesi çekýär.

Kanunda ýa-da administratiw namada administratiw namanyň ýerine ýetirilmegi boýunça gönüden-göni çykdajylary çekýän subýekti anyk kesgitleýän kadalar bolup biler. Şeýle ýagdaýda umumy düzgün hereket etmeýär.

2. Gaýragoýulmasyz ýagdaýlarda administratiw namanyň administratiw edara tarapyndan ýerine ýetirilmegi.

AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 59-njy maddasynyň ikinji bölegi, gaýragoýulmasyz halatlarda, ýagny eger gyzyklanýan şahsa administratiw namany meýletin ýerine ýetirmegini möhleti kesgitlenilmedik bolsa, onda ýerine ýetiriş boýunça çykdajylary degişli administratiw edaranyň töleýändigini kesgitleýär. Bu düzgün babatda kadadan çykma ýagdaýlary hem göz önünde tutulan, hususan-da gaýragoýulmasyz zerurlyk halatlary administratiw namany ýerine ýetirmeli şahsyň hereketleri bilen ýüze çykanda bu kada ulanylmaýar. Gaýragoýulmasyz diýip, kada boýunça, döwlet howpsuzlygyna, jemgyýetçilik tertibine, daşky gurşawa, şahsyň janyna, saglygyna we emlägine howplar, wehimler döran halatlary hasap edilýär.

X BAP. JEMLEÝJI DÜZGÜNLER

60-njy madda. Administratiw edaralaryň jogapkärçiligi

1. Degişli administratiw edara gyzyklanýan şahsa bikanun administratiw namalaryň kabul edilmegi ýa-da administratiw edaralaryň bikanun hereketleri (hereketsizligi) netijesinde ýetirilen zeled üçin Türkmenistanyň Raýat kodeksi bilen bellenen tertipde jogapkärçilik çekýär.

2. Gyzyklanýan şahs administratiw edaranyň ýetirilen zeledniň öweziniň dolunmagyndan ýüz döndermek baradaky çözgüdine kazyýete şikaýat edip biler.

Umumy düzgünler

Döwlet edaralarynyň jogapkärçiliginiň umumy hukuk esaslary Türkmenistanyň Konstitusiýasynyň 60-njy maddasýndan gelip çykýar, bu kada her bir adamyň döwlet edaralarynyň, jemgyýetçilik birleşikleriniň, ýerli öz-özünü dolandyryş edaralarynyň we wezipeli adamlaryň çözgütlerine we hereketlerine kazyýete şikaýat etmäge hukugyny kepillendirýär^[91]. AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 1-nji maddasynyň birinji bölegi administratiw edaralar hökmünde ýerine ýetiriji we ýerli öz-özünü dolandyryş edaralaryny, şeýle-de degişli ygýtýarlandyrylan şahslary kesgitleýär. Administratiw edaranyň jogapkärçiligi düşünjesine dogry düşünmek üçin, ilkinji nobatda, Türkmenistanyň kanunçylygyna laýyklykda, administratiw edaralaryň aýratyn hukuk subýekti bolup durýandygyna üns bermek gerek. Hukugyň özbaşdak subýekti hökmünde administratiw edaranyň jogapkärçiligi hususy hukugyň çäklerinde hem, jemagat hukugynyň çäklerinde hem dörär biler. Jogapkärçiligiň bu görnüşleri tapawutlandyrylmaga degişlidir, çünki jemagat we şahsy hukuk gatnaşyklarynda jogapkärçilik tapawutlydyr.

Hukugyň bu iki pudagy dürli esasy ýörelgelerden ugur alýar: jemagat hukugynyň esasy ýörelgesi hukugyň hökmürowanlygy ýörelgesidir, hususy hukukda bolsa – şahsy awtonomlyk (awtonomiýa)^[92] ýörelgesidir. Kada bolşy ýaly, administratiw edaranyň esasy işi jemagat hukugynyň çäklerinde amala aşyrylýar, şol bir wagtyň özünde administratiw edara borçnamalaýyn gatnaşyklara girip biler, ýagny hususy hukugyň subýekti hökmünde çykyş edip biler, ylalaşyklary bag laşyp ýa-da raýat-hukuk şertnamasynyň tarapy bolup biler. Hususy hukuk gatnaşyklarynda administratiw edaralar we şertnamanyň beýleki tarapy deň subýektler hökmünde çykyş edýärler, administratiw edara bilen hususy şahsyň arasynda häkimiýet-tabyňlyk gatnaşyklary bolmaýar. Häkimiýet-tabyňlyk gatnaşyklary jemagat hukugyna mahsusdyr. Hususy gatnaşyklardan gelip çykýan ýagdaýlarda, administratiw edaralaryň ýa-da olaryň wezipeli şahslarynyň hereketiniň (hereketsizliginiň) netijesinde gyzyklanýan şahsa ýetirilen zyýan hususy hukugyň kadalaşdyryjy namalaryna laýyklykda seredilýär.

Başga ýagdaýda, bikanun administratiw namalaryň kabul edilmegi ýa-da administratiw edaralaryň bikanun hereketi (hereketsizligi) netijesinde gyzyklanýan şahsa ýetirilen zyýan, düşündirilýän madda laýyklykda, jemagat-hukuk gatnaşyklarynda administratiw edaranyň jogapkärçiligini döredýär.

1. Administratiw edaranyň jogapkärçiligi.

Administratiw edara bitewi döwlet dolandyryşynyň aýrylmaz bölegi hökmünde maddy jogapkärçiligiň subýekti hökmünde çykyş edýär. Administratiw edara döwlet dolandyryşyny amala aşyrýar, ýagny jemagat hukugynyň çäklerinde hereket edýär.

AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 60-njy maddasynyň birinji bölegine laýyklykda, degişli administratiw edara gyzyklanýan şahsa bikanun administratiw namalaryň kabul edilmegi ýa-da administratiw edaralaryň bikanun hereketleri (hereketsizligi) netijesinde ýetirilen zeňel üçin Türkmenistanyň Raýat kodeksi bilen bellenen tertipde jogapkärçilik çekýär.

Türkmenistanyň Raýat kodeksiniň 1040-njy maddasyna laýyklykda, eger döwlet gullukçysy öz gulluk borjuna üçünji şahs babatda bilkastlaýyn ýa-da geleňsizlikden bozsa, şol gullukçynyň işleýän edarasy ýetirilen zyýanyň öwezini doldurmaga borçludur. Niýet bilen ýa-da gödek seresapsyzlykdan eden bolsa, edara bilen bilelikde gullukçy deň jogapkärçilik çekýär^[93].

Raýat kodeksiniň bu kadasynyň maksady fiziki we ýuridik şahslaryň emläk hukuklaryny döwlet gullukçylary tarapyndan edilip bilinjek, kanunyň çäginde çykýan hereketlerinden goramakdyr. Raýat kodeksiniň bu kadalary, eger döwlet gullukçylarynyň günäsi bilen, ýagny olaryň kanuna garşy hereketi netijesinde şahslara zyýan ýetirilen bolsa, döwletden ýetirilen zyýanyň öwezini talap etmek mümkinçiligini kesgitleýär.

Döwletiň hereketiniň kanunylygyna baha berlende, döwletiň hukuk subýekti hökmünde, hereketleri öz edaralarynyň üsti bilen amala aşyryandygyny, bu edaralaryň hereketleriniň bolsa döwlete degişlidigini göz önünde tutmak zerurdyr. Döwlet edaralary döwlet häkimiýetini iş ýüzüne geçirmek bilen, şahslaryň hukuklaryna we kanuny bähbitlerine täsir edýärler, şol sebäpli döwlet edaralarynyň jemagat hukugynyň çäklerindäki islendik hereketi boýunça jogapkärçilik döwlete degişlidir.

Döwletiň jogapkärçiligi diňe, döwlet gullukçylary tarapyndan zyýan ýetirilen halatynda ýüze çykýar. «Döwlet gullugy hakynda» Türkmenistanyň kanunynyň 1-nji maddasyna laýyklykda, döwlet gullugy – bu döwlet gullukçylarynyň döwlet häkimiýetiniň wezipelerini durmuşa geçirmäge gönükdirilen wezipe ygtyýarlyklaryny ýerine ýetirmek boýunça amala aşyran hünär işi bolup durýar. Şu kanuna laýyklykda, döwlet gullukçysy – döwlet gullukçylarynyň wezipeleriniň sanawynda görkezilen wezipäni eýeleýän we döwlet gullugynyň önünde durýan wezipeleri durmuşa geçirmek boýunça işi amala aşyran Türkmenistanyň raýatdyr^[94].

Döwlet gullukçysynyň ýetiren zyýany boýunça döwletiň jogapkärçiliginiň ýüze çykmagy üçin, döwlet gullukçysy şeýle zyýany öz gulluk borçlaryny amala aşyrmagyň barşynda ýetiren bolmalydyr.

Türkmenistanyň Raýat kodeksiniň 1040-njy maddasynda göz önünde tutulan zyýan gündelik durmuşyň dürli meseleleri boýunça fiziki ýa-da ýuridik şahslaryň arzalaryna (ýüz tutmalaryna) degerli derejede seredilmezliginiň netijesinde ýetirilip bilner. Administratiw önümçilik babatynda bu şu aşakdakylar:

- ygtyýarlyklaryň durmuşa geçirilmegi, rugsatnamalaryň (ygtyýarnamalaryň, rugsatnamalaryň, şahadatnamalaryň, sertifikatlaryň, hukuklaryň, kwotalaryň we beýlekileriň) berilmegi bilen;
- hasaba almak bilen (Türkmenistanyň raýatlaryny, daşary ýurt raýatlaryny, raýatlygy bolmadyk şahslary, ulag serişdelerini);
- emlägiň döwletiň garamagyndan aýrylmagy we hususlaşdyrylmagy bilen;
- aýry-aýry şahslar we köpçülikleýin subýektleri sylaglama çärelerini geçirmek, olara ýenillikleriň we pul kömekleriniň berilmegi bilen;
- döwlet serişdeleriniň paýlanmagy bilen (jaýlaryň, ýer bölekleriniň we beýlekileriň);
- işleriň we hyzmatlaryň sertifikatlaşdyrylmagy we beýlekiler bilen baglanyşykly bolup biler.

Mysal üçin, ýuridik şahslary hasaba almak boýunça döwlet edarasynyň işgäri öz gulluk borçlaryna geleňsiz çemeleşmek bilen, ýuridik şahsy gaýtadan hasaba almak boýunça resminamalary bellenilen möhletlerde resmileşdirmeyär, munuň özi, şol ýuridik şahsyň hojalyk işiniň mejburi wagtlaýyn togtamagyna we bellibir zyýanyň döremegine getirýär.

Türkmenistanyň Raýat kodeksiniň 1040-njy maddasy boýunça döwletiň emläk jogapkärçiligi diňe döwlet gullukçylarynyň öz gulluk borçlaryny bozup, bikanun hereket etmegi netijesinde, dörän zyýanyň esasynda ýüze çykýar. Gulluk borçlarynyň bozulmagy bilen zyýanyň ýüze çykmagynyň arasyndaky sebäp baglanyşygynyň seljermegi zerurdyr. Şu ýagdaýda, zyýanyň ýüze çykmagy gulluk borçlarynyň bozulmagynyň gönüden-göni netijisi bolup durýarmy diýen soragyň seljermesi geçirilmelidir.

2. Zyýanyň öwezini dolmaga hukuk.

Türkmenistanyň Konstitusiasynyň 61-nji maddasyna laýyklykda, her bir adamyň döwlet edaralarynyň, gaýry guramalaryň, olaryň işgärleriniň, şeýle hem aýry-aýry adamlaryň bikanun hereketleri bilen özüne maddy ýa-da ahlak taýdan ýetirilen zyýanyň öweziniň dolunmagyny kazyýet tertibinde talap etmäge hukugy bardyr^[95].

Düşündirilýän maddanyň ikinji böleginiň gyzyklanýan şahsyň administratiw edaranyň ýetirilen zyýanyň öwezini dolmakdan ýüz döndermegi hakyndaky çözgüdine kazyýete şikaýat etmäge bolan hukuklary baradaky kadalary agzalan konstitusion kadalaryň logiki dowamy bolup durýar.

Türkmenistanyň raýat kanunçylygyna laýyklykda, fiziki ýa-da ýuridik şahs özüniň işgäriniň zähmet (gulluk) borçlaryny ýerine ýetirmegi bilen baglanyşykly eden bikanun hereketi netijesinde, üçünji şahsa ýetirilen zyýanyň öwezini dolmalydyr. Eger işgär günäli hereketi etmedik bolsa, jogapkärçilik ýüze çykmaýar^[96]. Elbetde, bu kada, ilki bilen, işgäriň (ýuridik şahsyň ýa-da ýuridik şahsy döretmezden hususy telekeçiniň işgäri) öz zähmet (gulluk) borçlaryny ýerine ýetirmegi bilen baglanyşykly ýetiren zyýany esasynda ýüze çykýan jogapkärçilik barada. Şunuň bilen birlikde, eger iş beriji ýuridik şahs bolsa, onda bu ýuridik şahsyň administratiw edara hem bolup biljekdigini göz önünde tutmak gerek.

Kada bolşy ýaly, umumy ýörelge esasynda zyýanyň öwezi, bu zyýany gönüden-göni ýetiren şahs tarapyndan dolunýar. Bu logika laýyklykda, işgär özüniň ýetiren zyýanynyň öwezini özi dolmaly. Muňa garamazdan, raýat kanunçylygy bu umumy ýörelgeden kada dan çykmany belleýär we jogapkärçiligi zyýan ýetiren işgäriň gullukda ýa-da zähmet gatnaşygynda durýan, tabşyrygy boýunça hereket eden iş berijä degişli edýär. Türkmenistanyň Raýat kodeksiniň 1032-nji maddasynda göz önünde tutulan netijeleriň ýüze çykmagy üçin gulluk borçlaryny ýerine ýetirmegiň barşynda üçünji şahsa zyýan ýetirilen bolmagy möhüm şertdir. «Işgär» öz gulluk borçlarynyň ýerine ýetirilmegi boýunça hereket edýän ähli şahslara degişli bolan düşünjedir. Şeýle hem, işgäriň iş berijiniň görkezmesi boýunça hereket edendigi, şeýle-de edilen hukuk bozulmanyň işgäriň gulluk borçlary bilen baglanyşyklydygyny anyklamak wajypdyr.

Eger işgär öz gulluk borçlaryny ýerine ýetirmegiň çäklerinde hereket eden bolsa, diňe zyýan ýetirilmek faktynyň administratiw edaranyň jogapkärçiligini delillendirmek üçin ýeterlik däl. Zyýanyň ýetirilmeginiň bikanun hereketiň netijesi bolmagy, ýagny bikanun administratiw namalaryň kabul edilmegi ýa-da bikanun hereketleriň (hereketsizligiň) amala aşyrylmagy zerurdyr. Başga ýagdaýda zyýanyň öwezini dolmak boýunça jogapkärçilik administratiw edara ýüklenip bilinmez.

Günäniň bolmazlygy şahsyň jogapkärçilikden boşadylmagyna esas bolýar, diňe zyýanyň öweziniň dolunmagy göz önünde tutulýan we günäsiz ýagdaýlardan başgalar. Şonuň üçin günäsiz jogapkärçilik ýagdaýlarynda administratiw edara elmydama jogapkärçilik çekýär we onuň günäsi ähmiýete eýe bolmaýar.

Günä meselesine seredilende administratiw edaranyň günäsinin göz önünde tutulýandygyna üns bermek gerek, sebäbi gürrüň onuň döwlet gullukçysy hakynda däl-de, administratiw edaranyň jogapkärçiligi hakynda gidýär. Administratiw edara özüne ýüklenen borçlary bozmandygyny we özüniň işi bilen zyýanyň çekilmeginiň arasynda sebäp baglanyşygynyň ýokdugyny subut etmeli.

Administratiw edaranyň gyzyklanýan şahs babatynda bikanun administratiw namalary kabul etmegi ýa-da bikanun hereketleri (hereketsizligi) netijesinde ýetiren zyýany üçin raýat-hukuk jogapkärçiligini çekýändigine garamazdan, jemagat-hukuk gatnaşyklarynda zyýanyň öwezini dolmak üçin birnäçe aýratynlyklary tapawutlandyrmak bolar.

Birinji tapawut, hukuklaryň kemsidilmeginiň ýuridik tebigaty. Eger şahsy hukuk gatnaşyklarynda hukuklaryň kemsidilmegi şertnamanyň şertleriniň bozulmagy ýa-da bikanun hereket bilen döreýän bolsa, jemagat-hukuk gatnaşyklarynda hukuklary kemsitmegiň guraly hökmünde administratiw nama, iş ýörediş (önümçilik) tertibiniň bozulmagy, administratiw namany ýerine ýetirmegiň barşyna administratiw edaranyň hakyky ýa-da bikanun hereketleri çykyş edýär. Indiki tapawut, hereketi ýa-da hereketsizligi anyklamak zerurlygy. Mysal hökmünde,

degişli namalarda administratiw edaranyň kömek etmek borjunyň göz önünde tutulandygyna garamazdan, onuň administratiw namany çykaran hem bolsa, ýardam etmek wezipelerini ýerine ýetirmeyän ýagdaýlaryny görkezmek bolar. Zyýanyň öweziniň dolunmagyna hukugyň diňe administratiw edaranyň bikanun hereketleri (hereketsizligi) bilen zyýan ýetirilen şahsyň arasynda göni baglanyşyk bolan ýagdaýynda döreýändigini bellemek gerek. Bu diňe bikanun hereketiň (hereketsizligiň) göni netijesi bolan zyýanyň öweziniň dolunandygyny aňladýar.

Ýene-de bir wajyp tapawut zyýany anyklamak zerurlygydyr. Administratiw önümçilige gatnaşygy emläk kemsidilme ýagdaýynda zyýanyň (mysal üçin, alynmadyk zähmet haky, administratiw namanyň ýatyrylmagy bilen bagly zyýan, ýuridik kömegiň berilmegi bilen bagly çykdajylar) we emläk däl zyýanyň öweziniň dolunmagyny talap edip biler. Emläk däl zyýan diýip janyňa, saglygyna, erkinligine, abraýyna we adyna, söwda syryna ýetirilen zyýan, şeýle-de kanun tarapyndan goralýan beýleki maddy däl hukuklaryň ýa-da bähbitleriň bozulmagy hasaplanýar. Zyýanyň öweziniň dolunmagyna bolan hukuk bikanun administratiw namanyň gönükdirilen şahsyna ýa-da administratiw edaranyň bikanun hereketleri (hereketsizligi) gönükdirilen şahs degişlidir.

61-nji madda. Administratiw edaralaryň wezipeli adamlarynyň jogapkärçiligi

1. Administratiw edaralaryň wezipeli adamlarynyň şu Kanunyň düzgünleriniň bozulandygy üçin Türkmenistanyň kanunçylygynda bellenilen tertipde jogapkärçilik çekýärler.

2. Wezipeli adamyň gödek seresapsyzlygy ýa-da niýeti bilen gyzyklanýan şahsa ýetirilen zeleliň öwezi dolunanda, bu wezipeli adam administratiw edara tarapyndan Türkmenistanyň kanunçylygyna laýyklykda maddy jogapkärçilige çekilip bilner.

Umumy düzgünler

«Döwlet gullugy hakynda» Türkmenistanyň kanunynyň 3-nji maddasynyň 4-nji bendine laýyklykda, wezipeli adam – bu hemişelik, wagtlaýyn ýa-da ýörite ygtyýarlyk boýunça häkimiýet wekiliniň wezipelerini amala aşyran ýa-da döwlet edaralarynda guramaçylyk-serenjam berijilik, administratiw-hojalyk ýa-da gözegçilik-derňew wezipelerini ýerine ýetirýän adam. Administratiw edaralaryň wezipeli adamlary bolsa ýerine ýetiriji häkimiýetiň we ýerli öz-özüni dolandyryş edaralarynyň wezipeli adamlarydyr, eşýe-de administratiw namalary kabul etmäge hukuk berlen ygtyýarlandyrylan şahslardyr.

Gulluk borçlarynyň bozulmagy döwlet gullukçylarynyň jogapkärçiliginiň döremegi üçin esas bolýar. Döwlet gullukçylarynyň ýerine ýetirmegi zerur bolan borçlary, kada boýunça, kanunlarda, gulluk gözükdirmelerinde we düzgünlerinde, ýokarda durýan edaralaryň buýruklarynda we beýleki kadalarda berkidilendir.

Gulluk borçlarynyň bozulmagy, kada bolşy ýaly, bikanunylygy aňladýar, sebäbi hereket döwlet gullukçysy üçin bellenen hukuk görkezmeleriniň bozulmagy bilen amala aşyrylýar, şonuň üçin hem döwlet gullukçysynyň şeýle hereketi bikanun hasap edilmelidir.

Döwlet gullukçysynyň günäliligi Raýat kodeksiniň 1040-njy maddasyna laýyklykda, döwletiň jogapkärçiliginiň ýüze çykmagy üçin esas bolýar. Günälilik bilkastlaýyn görnüşde - eger wezipeli adam öz gulluk borçlaryny bilkastlaýyn bozýan bolsa - ýa-da gödek seresapsyzlyk görnüşinde – eger wezipeli adam özüne ýüklenen gulluk borçlaryny ýerine ýetirmekde ak ýüreklilik we alada bildirmeyän bolsa – bolup biler.

Raýat kodeksiniň 1040-njy maddasynda göz önünde tutulan döwletiň emläk jogapkärçiligi diňe, eger döwlet gullukçylary tarapyndan gulluk borçlarynyň bikanun bozulmagy netijesinde hususy şahslara zyýan ýetirilen ýagdaýynda ýüze çykýar.

Jogapkärçilige indiki esas – günädir. Ol bilkastlaýyn ýa-da gödek seresapsyzlyk görnüşde ýüze çykyň biler.

Döwlet gullukçysy, eger ol öz gulluk borçlaryny bilkastlaýyn boz ýan bolsa we ony isleýän bolsa, bilkastlaýyn hereket edýär. Gulluk borçlarynyň bozulmagynda bolmagy ýeterlikdir. Wezipeli adamyň zyýan ýetirmek islemegi ýa-da ol hakynda bilmegi hökman däl.

Eger döwlet gullukçylaryna ýüklenen gulluk borçlary ýerine ýetirilende olardan talap edilýän ak ýüreklik we aladaçylyk bilen hereket edilmeyän bolsa, döwlet gullukçysy seresapsyzlyk bilen hereket edýär. Ak ýürekli (ynsapy) we aladaçyl döwlet gullukçysyndan, kada boýunça, seredilýän işiň ýagdaýlarynyň düýpli we doly öwrenilmegi, kanunylygynyň barlanmagy we delillendirilen kanuny netijäniň taýýarlanmagy talap edilýär.

Eger meseläniň çözgüdi jedelli bolsa we netijede kazyýet jedeli hususy şahsyň peýdasyna çözsä, bu gulluk borçlarynyň bozulmasy görnüşindäki wezipeli adamyň günäsi hasap edilip bilinmez.

Raýat kodeksiniň 1040-njy maddasynyň ikinji bölegi, eger zyýan çeken, hukuk serişdeleriniň kömegi bilen bilkastlaýyn ýa-da gödek seresapsyzlygyň netijesinde dörän zyýanyň önüni almaga synanyşmadyk bolsa, zyýanyň öweziniň dolunmagyna bolan hukugyň ýüze çykmagy aradan aýyrylýar. Kanun şu manyda «hukuk serişdeleri» diýlen düşüňjäniň nämäni aňladýandygyna takykламаýar. Şonuň üçin döwlet edaralarynyň hereketlerine şikayet etmegiň mümkinçiliklerini, şol sanda hereket edýän kanunçylyga laýyklykda raýatlara we ýuridik şahslara ýokarda durýan edara wezipeli adamlaryň bikanun hereketleri barada ýüz tutmaga bolan hukugy diýip çaklamak bolar.

Raýat kanunçylygyna laýyklykda, eger döwlet gullukçysy bilkastlaýyn ýa-da gödek seresapsyzlyk boýunça öz borçlaryny bozýan bolsa we üçünji şahsa zyýan ýetirýän bolsa, ol döwlet bilen bilelikde deň jogapkärçilik çekýär^[97]. Degişlilikde Raýat kodeksiniň 487–500-nji maddalarynyň düzgünleri ulanylýar. Raýat kodeksiniň 497-nji maddasy döwlete deň jogapkär bergidar hökmünde regres tertibinde döwlet gullukçysyndan zyýanyň öweziniň dolunmagyny talap etmäge hukuk berýär.

Administratiw edaranyň wezipeli adamlarynyň düzgün-nyzam, administratiw ýa-da jenaýat jogapkärçiligi bolup biler. Şol bir wagtyň özünde şeýle hereketler raýat jogapkärçiligi üçin hem esas bolýar.

Administratiw edaralaryň wezipeli adamlarynyň düzgün-nyzam jogapkärçiligi, kada bolşy ýaly, döwlet gullugy hakynda kanunçylyk bilen düzgünleşdirilýär. Başgaça aýdylanda, zähmet kanunçylygy bilen düzgünleşdirilmeyän administratiw gatnaşyklarda şeýle administratiw edaralaryň zähmet işine degişli ulanylýan içgi düzgünler ýa-da gulluk ýorelgeleri ulanylýar.

Administratiw edaranyň wezipeli adamlarynyň administratiw jogapkärçilige çekilmegi Türkmenistanyň Administratiw hukuk bozulmalary hakyndaky Kodeksine laýyklykda kesgitlenýär.

Jenaýat jogapkärçiligini Türkmenistanyň Jenaýat kodeksinde göz önünde tutulan jemgyýetçilik howply hereketler döredip biler.

62-nji madda. Şu Kanunyň güýje girmegi

1. Şu Kanun 2018-nji ýylyň 1-nji ýanwaryndan güýje girýär.

2. Şu Kanun güýje giren gününden:

1999-njy ýylyň 14-nji ýanwarynda kabul edilen «Raýatlaryň ýüz tutmalary we olara garamagyň tertibi hakynda» Türkmenistanyň Kanuny (Türkmenistanyň Mejlisiniň Maglumatlary,

1999 ý., № 1, 15-nji madda);

2016-njy ýylyň 26-njy martynda kabul edilen «Türkmenistanyň käbir kanunçylyk namalaryna üýtgetmeler girizmek hakynda» Türkmenistanyň Kanunynyň I böleginiň 2-nji bendini (Türkmenistanyň Mejlisiniň Maglumatlary, 2016 ý., № 1, 63-nji madda) güýjüni ýitiren diýip hasap etmeli.

AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 62-nji maddasy jemleýji düzgünleri we kanunyň güýje girmegi bilen bagly kadalary özünde jemleýär. Mälim bolşy ýaly, bu kanunyň güýje girmegi bilen milli administratiw kanunçylyk düýpli täzelendi we kämilleşdirildi.

1. AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 62-nji maddasynyň birinji bölegi kanunyň 2018-nji ýylyň 1-nji ýanwaryndan güýje girýändigini kesgitlemek bilen, şu aşakdaky çäreleriň geçirilmegine ünsüň jemlenmegine mümkinçilik berdi:

- hereket edýän kanunçylygyň «Administratiw önümçilik hakynda» Türkmenistanyň kanunyna laýyklygy nukdaýnazaryndan tükellemesiniň we deňeşdirme seljerilmesiniň geçirilmegi;

- pudaklaýyn kadalaşdyryjy hukuk namalarynyň şu kanuna laýyk getirilmegi;

- kanunyň ulanylyşyny düşündirmek boýunça usuly-guramaçylyk işleriniň geçirilmegi.

2. AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 62-nji maddasynyň ikinji bölegi şu kanunyň güýje girmegi bilen 1999-njy ýylyň 14-nji ýanwarynda kabul edilen «Raýatlaryň ýüz tutmalary we olara garamagyň tertibi hakynda» Türkmenistanyň kanuny (Türkmenistanyň Mejlisiniň maglumatlary, 1999 ý., № 1, 15-nji madda);

2016-njy ýylyň 26-njy martynda kabul edilen «Türkmenistanyň käbir kanunçylyk namalaryna üýtgetmeler girizmek hakynda» Türkmenistanyň kanunynyň birinji böleginiň 2-nji bendi (Türkmenistanyň Mejlisiniň maglumatlary, 2016 ý., № 1, 63-nji madda) güýjüni ýitirendigini kesgitleýär.

Umuman, munuň özi administratiw önümçiligi hakyndaky kanunçylygynyň kämilleşdirilmeginiň döwletiň we hususy şahslaryň arasyndaky gatnaşyklary hem-de administratiw önümçilik gatnaşyklarynyň obýektlerini we subýektlerini hemmetaraplaýyn gurşap alýandygyny aňladýar.

Türkmenistanyň Döwlet, hukuk we demokratiýa instituty

Germaniýanyň Ykdysady hyzmatdaşlyk we ösüş federal ministrliginiň (BMZ) tabşyrygy boýunça hereket edýän
Germaniýanyň Halkara hyzmatdaşlyk jemgyýetiniň (GIZ)
«Merkezi Aziýada hukuk döwlet gurluşyna ýardam» atly sebitleýin taslamasy

ADMINISTRATIW ÖNÜMÇILIK HAKYNDÄ TÜRKMENISTANYŇ KANUNYNA YLMY-AMALY DÜŞÜNDIRIŞLER

Jogapkär redaktorlar:

Ýagmyr Nuryýew, Jumamyrat Gurbanow.

Redaktor *O. Garajayewa*
Surat redaktory *O. Çerkezowa*
Teh. redaktor *O. Nurýagdyýewa*

Çap etmäge rugsat edildi. 06.03.2020. Ölçeği 60x90 ¹/₁₆.

Times New Roman garniturasy. Şertli çap listi 15,5. Şertli reňkli ottiski 18,75.

Çap listi 15,5. Hasap-neşir listi 14,26. Sargyt. № 39. Sany 2000.

Türkmen döwlet neşirýat gullugy.

744000. Aşgabat, Garaşsyzlyk şaýoly, 100.

“Altyn Nusga” hususy kärhanasy.

744017. Aşgabat, Parahat 2/1 etrapçasy, 21-nji jaý.

^[1] Türkmenistanyň Prezidentiniň namalarynyň we Türkmenistanyň Hökümetiniň çözgütleriniň ýygındysy. 2017ý.№8-9. 350-nji madda.

^[2] Türkmenistanyň Prezidentiniň namalarynyň we Türkmenistanyň Hökümetiniň çözgütleriniň ýygındysy. 2016ý.№1. 39-40-njy madda.

^[3] Türkmenistanyň Mejlisiniň maglumatlary, 2005 ý., № 4. (28.06.2007 ý. № 128-III, 23.10.2008 ý. № 233-III, 23.05.2015 ý. № 239-V, 26.03.2016 ý. № 390-V we 03.06.2017 ý. № 580-V Kanunlary esasynda girizilen üýtgetmeler we goşmaçalar bilen).

^[4] Ежегодник публичного права 2016: Административный акт. -М.: Инфотропик Медиа 2016.

^[5] Нуриев Я. Административные акты в правовой системе Туркменистана// Ежегодник публичного права 2016: Административный акт. -М.: Инфотропик Медиа 2016, с.473.

^[6] Türkmenistanyň Mejlisiniň maglumatlary, 2017 ý., № 3, 96-njy madda. (Türkmenistanyň 09.06.2018 ý. № 32-VI Kanuny esasynda girizilen üýtgetmeler we goşmaçalar bilen).

^[7] Административные процедуры и контроль в свете европейского опыта. Под редакцией Т.Я.Хабриевой и Ж.Марку. - М.: Статут 2011; Административные процедуры: зарубежный опыт и пути совершенствования законодательного регулирования в Республике Казахстан. Астана 2011; Ежегодник публичного права 2014: Административное право: сравнительно-правовые подходы. -М.: Инфотропик Медиа 2014; Ежегодник публичного права 2016: Административный акт. -М.: Инфотропик Медиа 2016; Ежегодник публичного права 2017: Усмотрение и оценочные понятия в административном праве. - М.: Инфотропик Медиа 2017.

^[8] Türkmenistanyň Mejlisiniň maglumatlary, 2016 ý., № 3, 131-nji madda. (Türkmenistanyň 09.10.2017 ý. № 617-V Konstitusiýa Kanuny esasynda girizilen goşmaça bilen).

^[9] Türkmenistanyň Mejlisiniň maglumatlary, 2011 ý., № 2, 39-njy madda. (Türkmenistanyň 26.03.2016 ý. № 379-V, 04.02.2017 ý. № 504-V, 20.03.2017 ý. № 525-V we 04.11.2017 ý. № 634-V Kanunlary esasynda girizilen üýtgetmeler we goşmaçalar bilen).

^[10] Türkmenistanyň Mejlisiniň maglumatlary 2009 ý., № 4, 79-njy madda (Türkmenistanyň 22.06.2013 ý. № 416-IV we 12.09.2016 ý. № 438-V Kanuny esasynda girizilen üýtgetmeler bilen).

^[11] Türkmenistanyň Mejlisiniň maglumatlary, 2005 ý., № 10, __-njy madda. (Türkmenistanyň 28.06.2007 ý. № 128-III, 23.10.2008 ý. № 233-III, 23.05.2015 ý. № 239-V we 26.03.2016 ý. № 390-V Kanunlary esasynda girizilen üýtgetmeler we goşmaçalar bilen).

^[12] Türkmenistanyň Mejlisiniň maglumatlary 2010 ý., № 2, 33-nji madda. (Türkmenistanyň 10.01.2012 ý. № 264-IV, 03.05.2014 ý. № 85-V, 23.05.2015 ý. № 240-V, 20.03.2017 ý. № 535-V we 04.11.2017 ý. № 638-V Kanunlary esasynda girizilen üýtgetmeler we goşmaçalar bilen).

^[13] Türkmenistanyň Mejlisiniň maglumatlary, 2017 ý., № 3, 96-njy madda. (Türkmenistanyň 09.06.2018 ý. № 32-VI Kanuny esasynda girizilen üýtgetmeler we goşmaçalar bilen).

^[14] Türkmenistanyň Mejlisiniň maglumatlary, 2017 ý., № 3, 96-njy madda. (Türkmenistanyň 09.06.2018 ý. № 32-VI Kanuny esasynda girizilen üýtgetmeler we goşmaçalar bilen).

^[15] Türkmenistanyň Mejlisiniň maglumatlary, 2013 ý., № 3, 52-nji madda.

^[16] Türkmenistanyň Mejlisiniň maglumatlary, 2009 ý., № 2, 29-njy madda.

^[17] Türkmenistanyň Mejlisiniň maglumatlary, 2015ý., № 3, 94-nji madda.

^[18] Türkmenistanyň Mejlisiniň maglumatlary, 2000 ý. № 3-4, 38-nji madda.

^[19] Türkmenistanyň Mejlisiniň maglumatlary, 2009 ý., № 2, 30-njy madda.

^[20] Türkmenistanyň Mejlisiniň maglumatlary, 2016 ý., № 1, 48-nji madda. (Türkmenistanyň 26.08.2017 ý. № 601-V Kanuny esasynda girizilen üýtgetmeler bilen).

- ^[21] Türkmenistanyň Mejlisiniň maglumatlary, 2016 ý., № 1, 49-njy madda.
- ^[22] Türkmenistanyň Mejlisiniň maglumatlary, 2014 ý., № 4, 136-njy madda. (Türkmenistanyň 18.08.2015 ý. № 269-V, 26.03.2016 ý. № 375-V we 04.11.2017 ý. № 633-V Kanunlary esasynda girizilen üýtgetmeler we goşmaçalar bilen).
- ^[23] Türkmenistanyň Mejlisiniň maglumatlary, 2016 ý., № 3, 131-nji madda. (Türkmenistanyň 09.10.2017 ý. № 617-V Konstitusion kanuny esasynda girizilen goşmaça bilen).
- ^[24] Türkmenistanyň Mejlisiniň maglumatlary, 2000 ý., № 3-4, 40-njy madda. (Türkmenistanyň 18.04.2009 ý. № 32-IV Kanuny esasynda girizilen üýtgetmeler we goşmaçalar bilen).
- ^[25] Türkmenistanyň Mejlisiniň maglumatlary, 2016 ý., № 3, 131-nji madda. (Türkmenistanyň 09.10.2017 ý. № 617-V Konstitusion kanuny esasynda girizilen goşmaça bilen).
- ^[26] Türkmenistanyň Mejlisiniň maglumatlary, 2015 ý., № 3, 94-nji madda.
- ^[27] Türkmenistanyň Raýat kodeksi. –A.:TDNG, 2014.
- ^[28] Türkmenistanyň Mejlisiniň maglumatlary, 2000 ý., № 2, 13-nji madda, Türkmenistanyň Mejlisiniň maglumatlary, 1999 ý., № 4, 55-nji madda.
- ^[29] Türkmenistanyň Mejlisiniň maglumatlary 2010 ý., № 2, 29-njy madda.
- ^[30] Türkmenistanyň Raýat kodeksi. Türkmenistanyň Mejlisiniň maglumatlary., №2, 39-njy madda.
- ^[31] Türkmenistanyň Mejlisiniň maglumatlary, 2010 ý., № 3, 61-nji madda.
- ^[32] Türkmenistanyň Mejlisiniň maglumatlary, 2015 ý., № 3, 97-nji madda.
- ^[33] Türkmenistanyň Mejlisiniň maglumatlary, 2016 ý., № 1, 48-nji madda (Türkmenistanyň 26.08.2017 ý. № 601-V Kanuny esasynda girizilen üýtgetmeler bilen).
- ^[34] Türkmenistanyň Mejlisiniň maglumatlary, 2016 ý., № 1, 49-njy madda.
- ^[35] Türkmenistanyň Mejlisiniň maglumatlary, 2014 ý., № 1, 35-nji madda (Türkmenistanyň 26.08.2017 ý. № 600-V we 04.11.2017 ý. № 636-V Kanunlary esasynda girizilen üýtgetmeler we goşmaçalar bilen).
- ^[36] Türkmenistanyň Mejlisiniň maglumatlary, 2016 ý., № 1, mad. 48. (26.08.2017 ýyldaky № 601-V Türkmenistanyň Kanunyna girizilen üýtgetmeler we goşmaçalar bilen).
- ^[37] Türkmenistanyň Mejlisiniň maglumatlary, 2016 ý., № 1, mad. 49.
- ^[38] Türkmenistanyň Mejlisiniň maglumatlary, 2014 ý., № 1, mad. 35. (26.08.2017 ýyldaky № 600-V we 04.11.2017 ýyldaky № 636-V Türkmenistanyň Kanunlaryna girizilen üýtgetmeler we goşmaçalar bilen).
- ^[39] Türkmenistanyň Mejlisiniň maglumatlary, 1998 ý., № 2, 38-nji madda.
- ^[40] Türkmenistanyň Mejlisiniň maglumatlary, 2016 ý., № 3, 131-nji madda. (Türkmenistanyň 09.10.2017 ý. № 617-V Konstitusion kanuny esasynda girizilen goşmaça bilen). ⁴¹ Türkmenistanyň Mejlisiniň maglumatlary, 2016 ý., № 3, 131-nji madda. (Türkmenistanyň 09.10.2017 ý. № 617-V Konstitusion kanuny esasynda girizilen goşmaça bilen).
- ^[41] Türkmenistanyň Mejlisiniň maglumatlary, 2016 ý., № 3, 131-nji madda. (Türkmenistanyň 09.10.2017 ý. № 617-V Konstitusion kanuny esasynda girizilen goşmaça bilen).
- ^[42] Türkmenistanyň Mejlisiniň maglumatlary, 2014 ý., № 2, 71-nji madda.
- ^[43] Türkmenistanyň Mejlisiniň maglumatlary, 2017 ý., № 1, 25-nji madda.
- ^[44] Türkmenistanyň Mejlisiniň maglumatlary 2000 ý., № 3-4, 39-njy madda. (Türkmenistanyň 26.03.2011 ý. № 183-IV we 31.03.2012 ý. № 297-IV Kanunlary esasynda girizilen üýtgetmeler bilen).
- ^[45] Türkmenistanyň Mejlisiniň maglumatlary, 2016 ý., № 3, 131-nji madda. (Türkmenistanyň 09.10.2017 ý. № 617-V Konstitusion kanuny esasynda girizilen goşmaça bilen).
- ^[46] Türkmenistanyň Mejlisiniň maglumatlary, 2012 ý., № 1, 9-njy madda.
- ^[47] Türkmenistanyň Mejlisiniň maglumatlary, 2017 ý., № 1, 25-nji madda.
- ^[48] Türkmenistanyň Mejlisiniň maglumatlary 2000 ý., № 3-4, 39-njy madda. (Türkmenistanyň 26.03.2011 ý. № 183-IV we 31.03.2012 ý. № 297-IV Kanunlary esasynda girizilen üýtgetmeler bilen).
- ^[49] Türkmenistanyň Mejlisiniň maglumatlary 2010 ý., № 2, 29-njy madda. (Türkmenistanyň 18.08.2015 ý. № 271-V, 04.02.2017 ý. № 501-V we 09.06.2018 ý. № 41-VI Kanunlary esasynda girizilen üýtgetmeler we goşmaçalar bilen).
- ^[50] Ян Цико. Основы законодательства об административных процедурах в Германии//Ежегодник публичного права-2014: «Административное право: сравнительно-правовые подходы». - М. 2014 s. 365.
- ^[51] Türkmenistanyň Mejlisiniň maglumatlary, 2015ý., № 3, 94-nji madda.
- ^[52] Türkmenistanyň Mejlisiniň maglumatlary, 2015 ý., № 3, 96-njy madda. (Türkmenistanyň 24.10.2015 ý. № 292-V, 20.03.2017 ý. № 525-V, 04.11.2017 ý. № 636-V we 09.06.2018 ý. № 41-VI Kanunlary esasynda girizilen goşmaça bilen).
- ^[53] Türkmenistanyň ministrliklerinde, pudaklaýyn dolandyryş edaralarynda, guramalarynda iş dolandyryşy guramak boýunça düzgünnama. Türkmen döwlet neşirýat gullugy. Aşgabat-2012. Türkmenistanyň ministrlikleriniň we edaralarynyň kadalaşdyryjy hukuk kararlarynyň ýygındysy, 2015 ý., № 1 (20), bölüm II.
- ^[54] Türkmenistanyň ministrlikleriniň we edaralarynyň kadalaşdyryjy hukuk kararlarynyň ýygındysy, 2015 ý., № 1 (20), bölüm II.
- ^[55] Türkmenistanyň Mejlisiniň maglumatlary, 2015 ý., № 3, 96-njy madda. (Türkmenistanyň 24.10.2015 ý. № 292-V, 20.03.2017 ý. № 525-V, 04.11.2017 ý. № 636-V we 09.06.2018 ý. № 41-VI Kanunlary esasynda girizilen goşmaça bilen).
- ^[56] Türkmenistanyň Prezidentiniň namalarynyň we Türkmenistanyň Hökümetiniň çözümleriniň ýygındysy. 2009 ý., №9, 480-nji madda. (Türkmenistanyň Prezidentiniň 23.06.2014 ý. № 13722 karary esasynda girizilen üýtgetmeler bilen).
- ^[57] Türkmenistanyň ministrlikleriniň we pudaklaýyn dolandyryş edaralarynyň kadalaşdyryjy-hukuk namalarynyň ýygındysy, 2012 ý., № 1 (14), II bölüm, 69-njy sah.

- ^[58] Дикамбаева К. Правовая природа административного акта и его содержание.
- ^[59] Сборник законов об административных процедурах, М., Инфотропик Медиа, 2016 г.
- ^[60] Маурер Х. Общая часть административного права § 21, стр. 548-551.
- ^[61] Türkmenistanyň ministrlikleriniň we pudak edaralarynyň kadalaşdyryjy hukuk namalarynyň ýygyny, 2015 ý., № 1 (20), II bölek.
- ^[62] Türkmenistanyň Mejlisiniň maglumatlary, 2017 ý., № 3, 96-njy madda. (Türkmenistanyň 09.06.2018 ý. № 32-VI Kanuny esasynda girizilen üýtgetmeler we goşmaçalar bilen).
- ^[63] Каримов С. Краткий обзор проблематики дискреционных полномочий в административном праве.
- ^[64] Türkmenistanyň Mejlisiniň maglumatlary 2009 ý., № 4, 79-njy madda. (Türkmenistanyň 22.06.2013 ý. № 416-IV, 12.09.2016 ý. № 438-V we 09.06.2018 ý. № 56-VI Kanunlary esasynda girizilen üýtgetmeler bilen).
- ^[65] Türkmenistanyň Mejlisiniň maglumatlary, 2014 ý., № 2, 71-nji madda.
- ^[66] Türkmenistanyň Mejlisiniň maglumatlary, 2015 ý., № 3, 94-nji madda.
- ^[67] Maurer H. Allgemeines Verwaltungsrecht. Verlag C.H. Beck, München, 2009. S. 234-237.
- ^[68] «100 ответов на 100 вопросов по Общему административному праву». Учебное пособие. Под редакцией Р.С.Мельника. Киев. Юринком Интер. 2018. с. 196.
- ^[69] Administratiw namanyň ýatrylmany AÖH Türkmenistanyň Kanunynyň 37-nji, 38-nji we 39-njy maddalaryna düşündirişlerde düşündirilýän, şonuň üçin bu maddanyň düşündirişlerinde ýatrylma administratiw namanyň hereketini bes etmeginiň umumy düşüňjesini çäklerinde seredilýär. Ýatryma hakynda anyk 37-nji, 38-nji we 39-njy maddalaryň düşündirişlerine serediň.
- ^[70] BVerwGE 70, 356, 357 и след. «все факты, включая незаконность административного акта».
- ^[71] actus contrarius – (lat.) namanyň zyza (tersine) hereketi (actus contrarius, latynça ozal kabul edilen nama bilen deňeşdirilende başga maksada gönükdirilen nama).
- ^[72] Seret: 37-nji maddanyň başinji böleginiň 5-nji bendiniň düşündirişleri.
- ^[73] Türkmenistanyň Mejlisiniň maglumatlary, 2013 ý., № 2, 43-nji madda. (Türkmenistanyň 16.08.2014 ý. №112-V we 23.11.2016 ý. №484-V kanunlary esasynda girizilen üýtgetmeler bilen).
- ^[74] Türkmenistanyň Mejlisiniň maglumatlary, 2015ý., № 3, 94-nji madda.
- ^[75] Türkmenistanyň Prezidentiniň we namalarynyň we Türkmenistanyň Hökümetiniň çöz gutleriniň ýygyny, 2014ý. №11-12, 3412 mad.20-26sah.
- ^[76] Административно-процессуальное право Германии. / Пер.с нем.2-е изд., перераб.М.:Инфо-тропик Медиа, 2013. С.130.
- ^[77] Has jikme-jik ýokarda 4-nji maddanyň 5-nji bendiniň düşündirişlerine serediň.
- ^[78] Engelhardt/App/Schlatmann, VwVG/VwZGKommentar, 11. Aufl. 2017, § 11 Rn. 5.
- ^[79] Mysal.,Pruss Ýokary administratiw kazysynyň çözgüdi.PrOVGE 84, 276.
- ^[80] Germaniýanyň «Gös-göni zor salmany ulanmak barada» kanunynyň § 2 b. 1 göni şeýle kesgitlenen.
- ^[81] Türkmenistanyň Prezidentiniň namalarynyň we Türkmenistan Hökümetiniň çözgütleriniň ýygyny, 2010 ý., №5, m.856. s. 2-3.
- ^[82] Türkmenistanyň Prezidentiniň namalarynyň we Türkmenistanyň Hökümetiniň çözgütleriniň ýygyny, 2011-nji ýyl, № 11, 1575-nji madda. (Türkmenistanyň Prezidentiniň 05.12.2013 ý. çykan № 13351 karary esasynda girizilen üýtgetmeler we goşmaçalar bilen).
- ^[83] Türkmenistanyň Prezidentiniň namalarynyň we Türkmenistanyň Hökümetiniň çözgütleriniň ýygyny, 2010-nji ýyl, № 5, 856-njy madda.
- ^[84] Й.Пуделька (изд.) Сборник законов об административных процедурах. Москва, Инфотропик медиа, стр. 395, 403-404.
- ^[85] Каримов С., Валиева Г. «Комментарии к Закону Азербайджанской Республики об административном производстве». Баку. 2006, 255 с.
- ^[86] Türkmenistanyň Mejlisiniň maglumatlary 2010 ý., № 2, 29-njy madda. (Türkmenistanyň 18.08.2015 ý. № 271-V, 04.02.2017 ý. № 501-V we 09.06.2018 ý. № 41-VI Kanunlary esasynda girizilen üýtgetmeler we goşmaçalar bilen).
- ^[87] Ýuridik maslahathananyň adwokatlary tarapyndan berilýän ýuridik kömek üçin töleg hakynda Gözükdirme, 2016, №983.
- ^[88] Gruziýanyň Umumy administratiw kodeksi. b. 1. m. 204. Administratiw işler hakyndaky kanunlar ýygyny. Moskwa, Infotrofik Media. 2016.
- ^[89] Ermenistan Respublikasynyň «Administratiw işleriň we administratiw önümçiligiň esaslary hakyndaky» Kanuny m. 90-91. Moskwa, Infotrofik Media. 2016.
- ^[90] Bu ýagdaýda borçly şahs diýlende belbibil hereketi ýerine ýetirmek ýa-da haýsydyr bir hereketden saklanmak barada kabul edilen administratiw namanyň gönükdirilen şahsyna düşünilýär.
- ^[91] Türkmenistanyň Mejlisiniň maglumatlary, 2016 ý. №3, m. 131. (Türkmenistanyň Konstitusiýa kanuny bilen 09.10.2017 ý. girizilen № 617-V belgili üýtgeşmeleri bilen).
- ^[92] Ежегодник публичного права 2018: Принципы административных процедур и административного судопроизводства. – М.:Инфотропик Медиа, 2018. 223 с.
- ^[93] Türkmenistanyň Mejlisiniň maglumatlary, 1998 ý., № 2, m. 38.

^[94] Türkmenistanyň Mejlisiniň maglumatlary, 2016 ý., № 1, m. 48. (Türkmenistanyň Konstitusiýa kanuny bilen, 26.08.2017 ý. girizilen № 601-V belgili üýtgeşmeleri bilen).

^[95] Türkmenistanyň Mejlisiniň maglumatlary, 2016 ý. №3, m. 131. (Türkmenistanyň Konstitusiýa kanuny bilen, 09.10.2017 ý. girizilen № 617-V belgili üýtgeşmeleri bilen).

^[96] Türkmenistanyň Mejlisiniň maglumatlary, 1998 ý., № 2, m. 38.

^[97] Türkmenistanyň Mejlisiniň Wedomostlary, 1998 ý., № 2, m. 38.